MAGYAR

Zenészeti Lexikon

ZENEAKADÉMIA

Szerkesztette és írta

SÁGH JÓZSEF.

ZENEAKADÉMIA

ZENEAKADÉMIA

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Az orsv. m. kir. szerecsad.
könyvtárának
Pest 1880 Febr. hó

MAGYAR KIR. ZENE-AKADÉMIA
ORSZÁGOS MÚZEUM

LISZT FERENCNEK

hodoló tisztelettel ajánlja

A SZERZŐ.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Az orsz. m. kir. zeneakad.
könyvtárának
Pest 1880 Feb. 20
Liszt Ferencz

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

1309

462

MAGYAR ZENÉSZETI LEXICON.

ENCYKLOPEDIAI KÉZIKÖNYV

MELYBEN FÖLTALÁLHATÓK:

A ZENETUDOMÁNY LEGSZÜKSÉGESEBB ISMERETEI; A HAZAI ÉS NÁLUNK POLGÁRIOSULT ZENÉSZEK, ZENESZERZŐK, HANGSZERKÉSZITŐK, ZENEIRÓK, KITÜNŐBB ZENEKEDVELŐK stb.

RÖVIDRE SZABOTT ÉLET- VAGY ISMERTETŐ RAJZAI;

TOVÁBBÁ ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

A HANGSZEREK ISMERTETÉSE S A ZENÉBEN GYAKRAN ELŐFORDULÓ IDEGEN SZAVAK MAGYARÁZATA.

SZERKESZTETTE ÉS IRTA

SÁGH JÓZSEF.

KAPHATÓ

TÁBORSZKY ÉS PARSCH

nemzeti zenemükereskedésében.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

LIL208

Zeneművészeti Főiskola
LM 265/1952
Liszt Múzeum

Nyomatott Buschmann F.-nél, Budapesten.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

309

K 462

Liszt Ferencnek

hodoló tisztelettel ajánlja

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A szerző.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

309

K462

JEGYZET.

E könyv használatánál a következők figyelembe veendők:

1. Az idegen szavak közül azokat, melyek a franczia, olasz, latinból stb. vannak véve, e röviditésekkel jeleztük: fr., — ang., — lat., — csak az olasz szókat hagytuk egyedül.
2. Mindazon szókat, melyek a, con stb. kifejezések által összetételt képeznének, nem vettük fel s azért ha ezekkel összekapcsolva nem találtatnának, akkor a megfelelő főnév alatt keresendők.
3. A *C* alatt hiányzó szókat a *K* alatt kell keresni, vagy ellenkezőleg.
4. A röviditések a következők: ol. olasz, fr. franczia, ang. angol, gr. görög, lat. latin, n. német, l. lásd, v. vagy, röv. röviditve, szül. született, megh. meghalt.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

309 MR462

MAGYAR KIR. ZENE-AKADÉMIA 1875

A.

A, ettől kiindulva a diatonikus hangrovat hatodik — a chromatikai hangrovat tizedik lépcsője, mely a romániai népek által az aretiniai solmisátio szerint *la*-nak neveztetik. Eme hangzó a föld összes népeinek első betüként szolgál és a zenében is mint a hangsorozat elsejét használták. Pythagorsas a görög hangsort, melynek absolut mélysége mindig az énekes hangja szerint határoztatott meg, egy hanggal megtoldotta, és ezen legmélyebb hangot az *A* hangzóval jegyezte. Arezzoi Quido (Kriszt. u. 1010—1050) ezen legmélyebb hangnak a második helyet juttatta, mivel eléhe még egyet állitott. A tizenhatodik században azonban Lazaroni József által nyerte az *A* mai állását. Zenekarokban a hangszerek összhangolása az egy vonásos *á* szerint történik. *a* ♭ vagy *a* ♭ az irásmód röviditése szerint lágy *a* (a—moll), *a* ♯ pedig kemény A hangnemet jelez. *a* az olaszban mint präpositiv a következő szavaknak ra re, mellett, után, ban ben, hozzá, ellen, vele, körösztül, addig, szavaknak felel meg. Ezen prepositio a műnyelvben számtalan összetételben fordul elő, pl. *a Tempo*, tempóban, a piacere stb.

a ballata * Ballada-irályban a battuta, üteny szerint, az időméret szerint a recitativoknál használtatik, ha az énekesnek ismét üteny szerint kell énekelni. Jelenleg sürübben használtatik a tempo vagy arioso, mely előbbi kifejezés a legkifejezőbb. *A bene*

* Az *a* vagy *alla*-val összetett kifejezések közül mind itt föl nem vétettek s igy azok, melyek e részletből hiányzanak, azon betüsorban keresendők hová tartoznak; természetesen az *a* vagy *alla* elhagyásával.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

placito = tetszés szerint. A szerző akkor használja e kifejezést, ha az előadás meghatározását, az előadóra akarja bizni. — *A capriccio,* tetszés szerinti időmérték. — *A deux mains* (fr.) *a due mani,* két kézre. — *A due,* két szólamu. — *A due corde,* két húron. — *A la,* természete szerint. — *A la chasse,* (fr.) vadászatilag. — *A la mesure* (fr.) l. *a tempo. A livre ouvert* (fr.) lapról. — *A mezza voce,* fél hang erősséggel. — *A moll, la mineur,* (fr.) *à minor,* (ang.) hanglépcső előjegyzés nélkül. — *A piacere,* v. *al piacer. A piacimento,* tetszés szerint. — *A poco, a poco,* lassan-lassan, lassú. — *A première vue,* (fr.) *a prima vista,* a darab első megtekintés utáni lejátszása. — *A punto,* pontosan. — *A punta d'arco,* a vonó hegye felé. — *A quatre,* (fr.) *A quattro,* négyen. — *A quatre mains,* (fr.) *A quattro mani,* négykézre. — *A quatre parties,* (fr.) *A quattro parti. A quatre voix,* (fr.) *A quattro voci,* négy (ének-) hangra. — *A quatre seuls,* (fr.) *A quattro soli,* az egyszerü négyestől előadva. — *A suo arbitrio, A suo bene placito, A suo commodo, A suo luogo* v. *loco,* kényelmesség szerint mind az előadás, mind az időméretben. — *A tempo* (röv. a. t.) az elsőben vett időméret szerint. — *A tempo, commodo, giusto, rubato,* l. *tempo.* — *A tre,* három szólamú. — *A tre mani,* háromkézre. — *A tre parti, a tre voci,* három hangra. — *A trois* (fr.), három szólamú. — *A trois mains* (fr.), háromkézre. — *A trois parties, A trois voix* (fr.), három hangra. — *A una corda,* egy húron. — *A vista,* l. *a prima vista.* — *A voce sola,* egy ének-hangra. — *A vue* (fr.), l. *a prima vista.*

Abatimento, vezényletnél a leütés.

Abbandono, con, vagy *abbandonatamento* (olasz), teljes lélekből, teljes odaadással. *Abbassamento, di mano,* a karmester kezének lebocsájtása a vezényletnél; *abbassamento di voce,* a hangnak ellankitása; mindkettő az *alzamento* (l. ott) ellentéte. Ha

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

a zongorajátéknál a kezek keresztbe tétetnek, *abb.* annyit jelent, hogy ama kéz, mely alatt ez áll, alul kell hogy legyen.

Abbellimento, földiszitès. *Abbellire,* földisziteni, fölékesiteni.

Abbreviations (fr.), *abbreviatur* (n.) *abbreviazione* és *abbreviamento,* röviditést jelent. A leggyakrabban előforduló röviditések a következők:

A, vagy *Ad.* = A dur.
a, vagy *Am.* = A moll.
accel. = accelerando.
Accomp. = Accompagnemento.
Adgio. vagy *Ado.* = Adagio.
ad lib. v. *ad libit.* = ad libitum.
aevia. = alleluja.
all ott. = all ottava.
Allo. = Allegro.
Altto. = Allegretto.
Andno. = Andantino.
And., vagy *Andte.* = Andante.
arc., vagy *c. arc.* = coll' arco.
Arpg. vagy *Arpio.* = Arpeggio.
a t. = a tempo.
B, vagy *Bd.* = B dur.
b, vagy *Bm.* = B moll.
Basso vagy *C. B.* = Contrabasso.
c. 8-va. = coll' ottava.
C. D. = colla destra.
C. L. = col legno.
C. S. = colla sinistra.
Cad. = Cadenza.
cal. = calando.
calm. = calmato.
C. B. = col Basso.
Clar. = Clarinetto.
Claro. = Clarino.
Co., vagy *Cor.* = Corno.
cresc. = crescendo.
D. = destra, droite, D dur.
D. C. = da Capo.
D. S. = dal Segno.
decresc. = decrescendo.
dim., v. *dimin.* = diminuendo.
div. = divisi.
dol. = dolce.
espr., v. *espress.* = espressivo.
f. = forte.
ff. = fortissimo.
Fag. = Fagotto.
Fl. = Flauto.
fp. = fortepiano.
fren. = frenetico.
fz., *sfz.* = forzando, sforzato.
g. = gauche.
l. = leave.
leg. = legato.
legg. = leggiero.
lo., *luo.* = loco, luogo.
lusing. = lusingando.
M. M. = Mälzl Metronomja.
manc. = mancando.
marc. = marcato.
m. d. = mano destra vagy main droite.
m. g. = main gauche.
m. p. = mezzo piano.
m. s. = mano sinistra.
mzz. = mezzo vagy mezza.
mf. = mezzo forte.
mf. p. = mezzo forte piano.
Modto. = Moderato.
m. v. = mezza voce.
n. m. = non molto.
n. tan. = non tanto.
n. trop. = non troppo.
Ob. = Oboa.
p. = piano.
ped. = pedale.
perd. = perdendosi.
pf. = piu forte.
pizz. = pizzicato.
pp. = pianissimo.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM
MAGYAR KIR. ZENE-AKADÉMIA

rall. = rallentando.
rf., vagy *rfz.* = rinforzando.
rit. = ritardando.
riten. = ritenuto.
s. = sinistra.
scherz. = scherzando.
seg. = segue.
semp. = sempre.
sfz. = sforzato.
sim. = simile.
simp. = simplice.
smorz. = smorzando.
sost. = sostenuto.
s. S. = senza Tempo.
stacc. = staccato.
string. = stringendo.
T. = tasto, tempo, tenore, tutti.
ten. = tenuto.
Timp, = Timpani.
tr. = trillo.
trem. = tremolando.
Tromb. = Tromba.
Trombne. = Trombone.
t. s. = tasto solo.
u. c. = una corda.
unis. = unisono.
V. = Voce.
Va. = Viola.
Var. = Variazione.
Vo. = Violino.
Vcilo. = Violoncello.
V. S. = Volti subito.

A számok, valamint a hangjegyek fölött és alatt álló egyéb jegyek szintén a röviditések közé tartoznak.

Abbruch (n.), a katonaságnál harsonával azon jel, mely a kardot a hüvelybe tenni rendeli.

A—b—c-diren (n.), az egyes hangjegyeket a reá vonatkozó hanglépcső nevén énekelni, azaz c, d, e, f, g, a, h; l. *solmisatió*.

Abel Albin szül. 1822. Tevel helységben, Tolna megyében. Mint ismert zenetanár él Budapesten.

Ab initio, (lat.), elévült kifejezés, annyit jelent mint *dacapo*. *Abonnement* (fr.), valamire kötelezni magát.

Ábrányi Kornél, (idősb.) legifjabb fia Eördeögh (Ábrányi) Alajosnak, ki 1854. halt el. Szül. 1822. octob. 15-én, Szabolcs megyének Sz.-György-Ábrány nevü helységében. Az Ábrányi család régibb neve, melyet a többi ág napjainkig megtartott: Eördeögh; régi okiratokban mint Eurdung fordul elő, melyből lett aztán köznyelven: Ördög. — Az Eördeögh család egyike a legrégibb ősi magyar családoknak; már II. András és IV. Béla királyoktól nyert uj donationális oklevelet, a 17-ik század végeig Magyarország felső megyéiben lakott s várak birtokosa volt. A 17-ik században a család egy ága leköltözött Szabolcs megyébe, mely aztán évek folytán csa-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ládi összeköttetéseknél fogva terjedelmes birtokokra tett szert s a megyei közigazgatás főhivatalait viselte. (Idősb) Ábrányi Kornél hazánk köztiszteletben álló iró- s zeneműrészze e család sarjadéka; ő elvrokonaival egy pár évtizeddel azt a jelszót tüzte a működés zászlójára, hogy „a magyar zene nem volt, hanem lesz“ s a következés, főleg az ő nem lankadó folytonos és sokoldalu tevékenysége és agitálása folytán meg is mutatta, hogy a kitüzött jelszó nem volt hiu ábrándkép. Már zsenge éveiben kiváló hajlamot tanusitott minden szép iránt. Ritka emlékező tehetsége feltünt s mindenkit bámulatra ragadt. Már hét éves korában könyv nélkül eltudta szavalni a „Hármas kis tükröt,“ Fáy András összes meséit és a „Colloquiumot.“ Az atyai fényes ház és a művelt családi kör a kiváló szellemi tulajdonokkal megáldott gyermekre ugyanazt a benyomást gyakorolta, mint Emil testvérére, ama különbséggel, hogy mig ez határozottan a szépirodalom felé hajlott, Kornélt ellenállhatlan vonzerő ragadta a zeneművészet tündérországa felé. Az atyának mindkét fiával meggyült a baja, mert mig az egyik minden ellenzése dacára rimeket faragott s éjjel nappal a költészet múzsájával társalkodott, a másikat is már ifju korában inkább gyönyörködtette egy-egy zeneműrészz, mint a „Hármas könyv“ paragraphusai s a magas hivatalok fénypompája. Az atyának, ki bárha maga is korának egyik legműveltebb és sokoldalu képzettségü fia volt, s ki az irodalom és művészet becsét s jelentőségét teljesen át tudta érezni, sok emésztő beltusával kellett küzdenie. Örömkönyük tolultak ugyan szemeibe, látván fiaiban a sok szép hajlamot, de homloka komor redőkbe borult, valahányszor eszébe jutott, hogy ezek idővel tán megfeledkezve születésükről, nem foglalandják el a közéletben ama tért, melyre születésök és vagyoni állásuknál fogva hivatvák. Dacára e gyakran megujuló aggodalmának, majdnem minden este kamarai zeneelőadás volt

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

házánál a legjelesebb művészek közreműködése mellett, kik felváltva tartózkodtak nála. Lavotta is tiz évig tartózkodott Ábrányban és e magyar Orpheus az öreg Ábrányinak véghagyományozta hires straduári hegedüjét is. Rózsavölgyi Márk is gyakran hallatta magát e művészi körben; ezeken kivül Martinovics, Bihari és Boka, gyakori vendégek voltak az Ábrányi kastélyban. Habár Ábrányinak nem tetszett Kornél fia zenészeti szenvedélye, mégis aristocratikus szempontból, jobban mondva, divatból, nem akarta elhanyagolni fia kiképeztetését — e tekintetben. Ugy vélekedett, hogy majd felfogad valami zongoramestert, hogy a divat ez igényeinek is eleget tegyen. Történt, hogy a többek közt e választás Kirch Jánosra, magyar zeneműveiről országszerte ismeretes hazánkfiára is esett, aki azonban Kornéllal a rajongásig megkedveltette a zenét, a zongorát s főleg a magyar zenét. Az öreg Ábrányi megbizása folytán Kirch átnézte és rendezte Lavotta hátrahagyott zeneműveit, s mintegy két füzetet azokból zongorára alkalmazott és ki is adott Wagner pesti műárusnál, oly szándékkal, hogy a többit is majd közzéteszi. Ábrányi pénzsegélylyel is támogatta Kirch vállalatát, szóval, mindent elkövetett a hazai művészet lenditésére; de fiának ama kijelentett szándoka, hogy a zongoraművészetre szánja magát, igen aggasztotta. Hogy lassankint leküzdhesse fiában a zene iránti szenvedélyt, gyakran elzárta előle a zongorát. Kornél már tiz éves korában magyar változatokat szerzett, anélkül, hogy valakitől utmutatást nyert volna. Rózsavölgyi Márk ezt a jóslatot tevé egy alkalommal az atyának: „Igaz, hogy Kornél még gyermek, tehát a compositio is csak olyan, de százat teszek egyre, hogy nagy zeneművész s különösen a magyar zenészetnek egyik kiváló apostola lesz belőle.“ Az apa nem a legnyájasabban fogadta e jóslatot.

Egy másik, későbbi körülmény végkép határo-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

zott Kornél sorsa fölött. A még akkor fiatal Erkel Ferencz meglátogatta N.-Váradot, hol (1834.) huzamosb ideig szorosabb érintkezésbe jött az Eördeögh-Ábrányi házzal, s hol művészi játéka által mindenkit elragadott. Ez okozta, hogy Kornél végre szilárd elhatározottsággal a zeneművészetnek jegyezte el életét. Elhatározását csak fokozták a későbbi időben meteorkint feltünt Liszt és Thalberg nagyszerü világdiadalaik. Kornél, e közben N.-Váradon folytatván s ugyanott be is végezvén tanulmányait, midőn Kirch elhagyá az Ábrányi házat, Dolegni Vilmos lett zenemestere, ki egyik jeles képzettségü művésze volt a prágai zenedének. Kornél, hogy hasson hivatásával atyjára, még akkor kevés harmoniai ismerettel, egy tiz iv terjedelmü magyar ábrándot irt, mely mű világot is látott, Wagner pesti műárus kiadásában (1841). E mű, eltekintve a kidolgozás némely hiányaitól, oly tartalomdus, hogy már annak minden lapján találkozunk az utánzó, vagy teremtő tehetség szikrájával. Az akkori Liszt—Thalberg virtuózitás technikája lebegett előtte s látni benne a nagyravágyó lelket, mely bilincseitől még nem képes szabadulni. Á. K. azt remélte, hogy e mű hallására meglágyul atyja szive, de csalódott; ez utóbi nem titkolhatta ugyan el örömét fia előmenetele felett, de még nagyobb szigorral követelte tőle, hogy legyen királyi hivatalnok, diplomata. Mindkét fél törhetlen vasakaratának s egy pár sikerült nagy-váradi hangversenynek, mely — mellesleg legyen mondva — igen sérté az atya aristocraticus gögjét, az lett eredménye, hogy Kornél el lőn tiltva a művészettől, erővel patvariára, később pedig (1841.) jurateriára vitték Pestre; eltilták a zongorától, ugy, hogy kénytelen volt itt-ott csak lopva gyakorolni magát. E tulságig vitt szigor azonban annyira elkeserité Kornélt, hogy hat hó alatt, mely időt Zalay kir. táblai itélő mester házánál tölté, Bittó Istvánnal — a volt miniszterel-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nökkel — lakván egy szobában, egy betüt sem tanult a jogi tudományokból s a jurátusi praxis helyett művészeti és irodalmi ismeretekkel gazdagitá látkörét. Atyja azonban kérlelhetlen volt, a legszebb jövő reményével kecsegteté fiát, ha óhajtása szerint cselekszik. Kornél végre, hogy célját érhesse, mindent megigért ama kikötéssel, hogy — előbb egy pár évig utazhassék külföldön. Atyja teljesité fia kivánatát. Kornél 1843-ban utnak indult fényes ábrándok s rózsaszinü remények közt. — Beutazta Német-, Francia-, Angolországot, Belgiumot, Hollandiát s végre Párisban telepedett le, hol majd egy évet töltött. Átélte az élet minden phásisát a kénnyelemtől elkezdve a nélkülözésig. Ez utóbbit egy atyjának irt levele okozta. Ugyanis: eltökéllett szándéka levén ott magát a művészetben kiképezni, egy ideig Kalkbrennertől s utóbb Chopintől vett leckéket; de nem győzvén a költséget, még több subventiót kért atyjától, de a ki nem hogy nem teljesitette kérését, hanem még rendes illetékét is megvonta tőle. Nyomasztó állapotba jutott s elkövetett mindent, hogy segitsen magán, de nem boldogulhatott s ki tudja, mire jut, ha egy szerencsés eszme nem villan meg agyában. Párisban ugyanis (1844—45.) akkor élte divatos, virágzó korszakát a polka, zene- s táncdüh, melyet minden irányban kizsákmányoltak a párisi kiadók. Kornél oly sikerült polka-zenéket irt, hogy ezáltal magát föntarthatta mindaddig, mig hazulról édes anyja s testvére Emil segitették, de oly feltétel alatt, hogy térjen haza. Kornél 1845. év végével haza is jött gazdag ismeretekkel és tapasztalatokkal. A szülői háznál egy rá nézve felette nyomasztó évet töltött. Zongoráján tuladtak s több hónapig anélkül kellett vesztegelnie. Végre Emil segélyével ismét szert tett egyre. Atyja látván fiában a leküzdhetlen szenvedélyt, többé nem is sokat törődött vele. K. volt az első, ki hazánkban abban az időben megis-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

mertette Chopin múzsáját. Midőn Liszt (1846) Pestre jött, odahagyta megint az atyai házat s egy pár száz forinttal ismét a nagy világba indult. Több zenei tekintély ajánlata folytán Bécsbe ment, hol tanitványa lőn a hires zenedei tanár Fischofnak kinek vezetése mellett, (a legnagyobb nélkülözésekkel küzdve) kitartó szorgalommal tanulmányozta a zongoraművészet titkait és a classikus zeneirodalmat. 1847-ben visszatért Pestre, s itt a nemzeti szinpadon és más hangversenyekben szép sikerrel működött. Ez alkalommal ujra meglátogatta szülőit, de atyjával ki nem békülhetvén, megint távozott Pozsonyba az 1847—48-ki országgyülésre. Itt részint születésénél, részint művészeténél fogva kedvence lett a legelőkelőbb salonoknak s fényes és látogatott hangversenyeket adott. A forradalom kitörése megakadályozta egy tervezett nagyobb külföldi utjában, melynek főcélja Amerika lett volna. Pesten maradt tehát s a művészet gyakorlása mellett politikával s hirlapirodalommal is foglalkozott. Később-ben pedig egészen szegre akasztotta ő is a lyrát, hogy karjával és fejével szolgálja a szorongatott hazát. Több politikai missioban is részt vett s az 1849. független magyar kormánynál az igazságügyminiszteriumnál titkári állást foglalt el. A forradalom alatt a viszonyok ugy alakultak, hogy aztán meg is nősült. De a forradalom egyszersmind véget vetett az atyjával való meghasonlásának is, ki többé nem ellenezte, hogy egészen a művészetnek szentelje életét, sőt segitette volna is pályáján, de vagyoni állapota akkoron már oly zilált lett, hogy kénytelen volt most már valósággal a művészet által tartani fel magát s családját s a fővárosban zongoratanórákat adni. Az atyja halála után nyert kevés örökséget további zeneköltői kiképzésére forditotta. Mosonyival 3 évig (1855-58) tanulmányozta az öszhangzattant és a zeneszerzést. Ez időben lépett fel mint zeneköltő, iró és zenekritikus is. Zenészeti birálatokat, szépműtani érteke-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

zéseket és zeneműveket irt, melyek magukra vonták a közfigyelmet. 1860. oct. 1-én pedig megindítá a „Zenészeti Lapok“-at, melynek eszméje az övé volt, s melyek megvalósitására Mosonyi M., Rózsavölgyi Gyula s Bartalus I. pályatársaival szövetkezett.

S a hazai zeneművészeti viszonyok, főleg pedig a magyar zene s műirodalom fejlesztése s nagyobb mérvü lendületességére szélesen kiható nyilvános működése, voltaképen ez időponttól veszi kezdetét. Az Á. K. szerkesztése s kiadása mellett megjelent „Zenészeti Lapok“ 16. évfolyama, melyek nemcsak hű és részletes képét mutatják a hazai műviszonyoknak majd két évtizeden át: hanem ugy az általános, mint a magyar zeneművészetre vonatkozó elméleti, gyakorlati, elemzési, kritikai, széptani s történelmi tanulságos cikkek és értekezések megbecsülhetlen tárházát képezik; kellően tanuskodnak erről.

A magyarországi zeneművészeti mozgalmak, reformok és műegyesületi működéseknek mondhatni első sorban való gyupontját Á. K. nevezett szaklapja képezvén: természetes, hogy azok alakulásaira is az ő vezéregyénisége volt legnagyobb befolyással.

A hazánkban sokáig nagy ellenzékre talált uj zeneirálynak meghonositása és elismerésre való juttatása, (mely Berlioz, Liszt s Wagner működésében összpontosult) legnagyobbrészt a „Zen. Lap.“ s munkatársai sok évi küzdelmeinek tulajdonitható. Hogy Liszt Ferencet ma már egészen a magunkénak mondhatjuk: az is első sorban Á. K. több évi lankadatlan agitatioinak a kifolyása.

1868-ban az ő inditványa és szervezeti tervrajza alapján alakult meg Aradon az orsz. m. dalár-egyesület, melynek azóta vezértitkára és összetartó lelke. Hogy minő kiható befolyással volt és van e nemzeti szellemü és irányu műegyesület a hazai dal- és zeneművészeti viszonyok lendületesb kifejlődésére,

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

arról elégségesen tanuskodnak az eddig fényesen megtartott s lefolyt országos dal- és zeneünnepélyek.

1870-ben művészeti tevékenységének ismét nagy horderejü tere nyilván a Bartay Ede kezdeményezésére megindult mozgalom következtében, az orsz. m. zeneakademia életbeléptetésével szemközt: e részben ugy a sajtó, mint a befolyásos körökben több évig folytatott eszme- és szervezeti harcokban neki jelentékeny szerep jutott, s az is, hogy eme 1875. végre életbeléptetett műintézet élére Liszt Ferencet sikerült a magyar hazának megnyerni: főleg az ő közvetitése és befolyásának tulajdonitható. A társadalmi téren egyik buzgó harcosa és támogatója volt a szintén Bartay Ede által inditványozott „Magyarhonban élő zeneművészek segélyegylete“ megalapitásának is 1869, melynek kebelében azóta — szintén mint titkár — folytonos tevékenységet fejtett ki.

1875 óta a magyar közokt. miniszter által az orsz. m. kir. zeneakademia titkára, és tanárává neveztetvén ki, azóta mint egyrészt annak hivatalnoka s másrészt mint az „összhangzattan,“ „zenészeti aesthetica“ és a „magyar zene“ hármas tanára, minden idejét és tehetségét ez intézetnek szenteli.

Huszonkét évi nyilvános irói és művészi pályája alatt nemcsak mint szerkesztő, mint műiró, kritikus s mint több műtestület vezértitkára fejtett ki kiható tevékenységet: hanem a zeneszerzés gyakorlati terén is — s főleg a magyar zeneirodalom terén számos elévülhetlen műbecsü és sok tekintetben, mondhatni uttörő termékkel gazdagitá a zeneirodalmat.

Nyomtatásban megjelent s zongorára, énekre s férfikarra irt zeneműveinek sorozata chronologikus rendben a következő: 1) „Keservek.“ Magyar népdalok átirata. (Pest, megjelent Rózsavölgyi és társánál 1851). 2) „Tiz magyar népdal átirat.“ (Bécs, Spina műárusnál 1852). 3) „Adieu.“ (Pest, Rózs.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

1852). 4) „L' ame qui pleure.“ 5) „Le zephir.“ (Mindkettő Pest, Rózs. 1853). 6) „Meglátlak még valaha.“ Magyar ábránd. (Pest, Wagner J. 1853). 7) „Eredeti magyar gondolat, változatokkal.“ 30 db. aranyat nyert pályamű (1855). 8) „Magyar kedély.“ (1855). 9) „Hová lett a jókedv.“ Magyar andalgó. (1856). 10) „Magyarország határánál.“ (1857). 11) „Kossuth és Klapka induló.“ Négy kézre. (1860). 12) „Repülj fecském.“ Átirat. (1860). 13) „Regedal.“ (1863). 14) „Simonffy Kálmán 40 magyar népdala összhangositással ellátva.“ (1863). 15) Reményi Ede nagy hallgató magyarjának zongorakisérete és átirata.“ (1863). 16) „Hat magyar zenekép“. Petőfi költeményeiből vett mottók felett. (1865). 17) „Honfi bordal.“ Férfinégyes. (1865). 18) „Lengyel hangok.“ Három mazur. (1867). 19) „Országos dalárinduló.“ (1868). 20) „Dalverseny.“ Férfinégyes. (1868). 21) „Hallgasson el a fülmile.“ Férfinégyes. (1869). 22) „Ábrándvilág.“ Hat magyar műdal. (1870). 23) „Három magyar irályu nocturne.“ (1871). 24) „15 eredeti magyar népdal.“ (1872). (A 7—24 művek mind Rózsavölgyi kiadásában jelentek meg). 25) „Öt magyar népdal.“ 26) „Tamássy J. kedvelt dalai.“ (20.) Énekhangra zongorakisérettel. (1873). 27) „Blaháné kedvelt dalai.“ Énekhangra zongorakisérettel. (24.) (1874). 28) „Első magyar ábránd.“ (1877). 29) „Második magyar ábránd.“ (1877). 30) „Harmadik magyar ábránd.“ (1877). 31) „Egyveleg Bánkbán dalműből.“ Két kézre. (1877). 32) „Egyveleg Bánkbán dalműből.“ Négy kézre. (1877). 33) „Egyveleg Hunyady László dalműből.“ Két kézre. (1877). 34) „Egyveleg Hunyady László dalműből.“ Négy kézre. (1877) 35) „Egyveleg Ilka dalműből.“ Két kézre. (1877). 36) „Egyveleg Ilka dalműből.“ Négy kézre. (1877). 37) „Hat magyar dal átirat.“ (1877). (A 25—37. sz. alatti művek, mind Táborszky és Parsch kiadásában jelentek meg). 38) „Két eredeti magyar dal.“ (Pest Pirnitzer s társa kiadása 1877).

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

39) „Régi jó idők.“ Magyar hallgató. (Pest, Rózsavölgyi 1856).

Az itt elsoroltokon kivül számos átirata és eredeti zeneműve jelent még meg az „Apolló“ zeneműfolyóiratban is 1872—1877-ig.

Emellett műirodalmi tevékenysége is a művészet minden irányában kihatólag érvényesült. A „Zen. Lapok“ 16. évfolyamában s több más magyar napilap s folyóiratban irt számtalan kritikai, elemzési, széptani, történelmi és szakcikkei mellett, több önállóan megjelent munkával is gazdagitá az e részben még igen parlagon heverő magyar irodalmat, melyek közül csak Mosonyi M. életrajzát, Liszt koronázási miséje felett irt kritikai tanulmányát és életrajzát; öszhangzattanát s Wagner „művészet és forradalom“ cimü művének a magyar irodalomba való átültetését emlitjük. — Mint zeneakademiai tanár csak nem rég fejezte be „Zenészeti aesthetika, elméleti s gyakorlati szempontból tárgyalva“ és a „Magyar dal s zene sajátságai, nyelvi, zöngidomi és harmoniai szempontból“ cimü tankönyveit, melyek valamint azok további folyatása is legközelebb sajtó alá kerülendnek.

Á. K. férfikorának még delén áll, s igy a matgyar zene és irodalom még méltán sok kiható eredményt várhat folytonos tevékenységétől.

Abrègès (fr.) *Abstrakten. Abruptio* (lat.), félbeszakitani; hirtelen beálló szünet. *Abstrakten* (n.), azon vékony kis farudacskák, melyek az orgona billentyüiből a szélládába s onnét a sipok alá huzódnak, hogy azok szellentyüit megnyissa.

Academia filarmonica, Academie de musique (fr.), oly egyesület, mely a zenét tovább fejleszteni van hivatva. *Acathistus* (lat.), dicsének a görög templomban Sz.-Mária tiszteletére.

Accarezzevole v. *Accarezzevolmente*, behizelgön, gyöngéden az előadásban. *Accelerando* v. *Accel.* gyor-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

sabb mozgás, gyorsitva. *Accent,* erősebb kifejezést és hangzást jelent a zenében, ugy mint a beszédben; l. *accento*. *Accenti, accents* (fr.), változatlan előütések. *Accento,* hangokat kiemelni. *Accentuirte Vorschläge* (n.), röviden játszandók.

Accentus ecclesiastici, azon énekekre vonatkozik, melyeket a kath. papok sz. mise közben az oltárnál többnyire egy hangon énekelnek; régebben 7 féle ily kifejezés volt u. m. *immutabilis, medius, gravis, acutus, moderatus, interrogatus* és *finalis*. *Acciato,* zord előadás. *Accidens* (fr.), *Accidenti,* esetleges átalakitó jegy.

Accolade-nak neveztetik, a két hangjegy rendszert összekötő zárjel a zongora-, orgona- és hárfára irt műveknél pl.

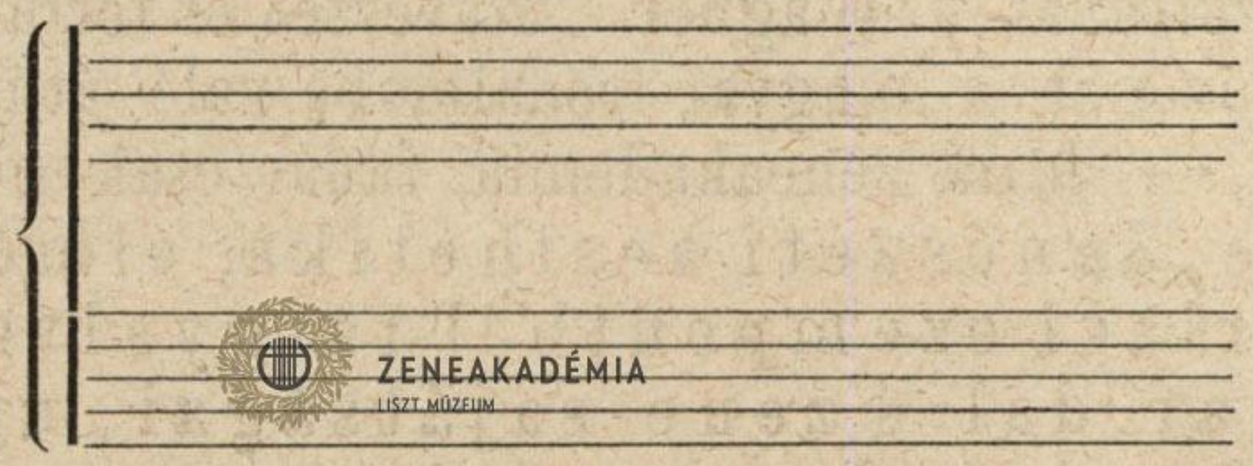

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A partiturákban annyi szólamot köt természetesen össze az *accolade,* ahány rendszer benne előfordul. *Accomodement* (fr.), hozzásimulás; *accomodiren* (n.), a hangszert kényelmesen a használathoz előkésziteni. *Accompagnement,* röv. *Accomp.* — *Accompagnamento, Accompagnement* (fr.), kiséret. *Accoppiato,* összekötve.

Accordo, összhangzat. Összhangzatnak oly három vagy többszólamu hangösszekötést nevezünk, mely vagy közvetve (két és több) egymás fölé épitett harmadokból áll (alap-összhangzatok, törzs-összhangzatok) vagy pedig ily összekötésre visszavezethető (fekvések és forditások). A hangközök hangrovatba esőkre és hangrovaton kivül esőkre osztatnak. Hangrovatba esőnek az oly összhangzatokat nevezünk, melyek összes hangjai egy hangrovatban lelhetők.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A) Hangrovatba eső hármas hangzatok.

1. A kemény hármas hangzat: ez áll egy nagy és egy kis harmadból, vagy is, alaphang, - · nagy harmad- és tiszta ötödből, p. *C, E, G.*

2. A lágy hármas hangzat: ez áll egy kis és egy nagy harmadból, vagy is alaphang — kis harmad- és tiszta ötödből, p. *C, esz, G.*

3. A szükitett hármas hangzat: ez áll két kis harmadból, vagy is az alaphang-, kis harmad- és szükitett ötödből p. *C, esz, gesz.*

4. A bővitett hármas hangzat: ez áll két nagy harmadból, vagy is az alaphang-, nagy harmad és bővitett ötödből, p. *C, E, Gisz.*

B) Hangrovatba eső négyes hangzatok vagy heted összhangzatok.

1. A nagy kemény heted összhangzat: ez áll nagy, kis és nagy harmadból, p. C, E, G, H.

2. A kis kemény heted összhangzat: ez áll egy nagy és két kis harmadból, p. C, E, g, b, hesz. Ez az ugynevezett uralgó heted összhangzat.

3. A nagy lágy heted összhangzat: ez áll egy kis és két nagy harmadból, p. C, esz, G, H.

4. A kis lágy heted összhangzat: ez áll egy kis, egy nagy és egy kis harmadból, p. C, esz, G, b, (hesz).

5. A kis heted összhangzat: ez áll két kis harmad és egy nagy harmadból, p. C, esz, gesz, B, (Hesz).

6. A szükitett heted összhangzat: ez áll három kis harmadból, p. C, esz, gesz, bb (heszesz).

7. A bővitett heted összhangzat: ez áll két nagy és egy kis harmadból, p. C, E, Gisz, h.

C) A hangrovatba eső kilenced összhangzatok.

A hangrovatba eső kilenced összhangzatok tizfélék. Ezek közül csak a kemény és lágy hangrovat

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ötödik lépcsőn levők használtatnak közönségesen, a többiek pedig csak nagy ritkán fordulnak elő a zene gyakorlati terén.

Az uralgón lévő kilenced összhangzatok vagy is jobban fő-kilenced összhangzatok állanak egy nagy, két kis és ismét egy nagy harmadból (G, H, d, f, A) a kemény-, és egy nagy és három kis harmadból (G, H, d, f, asz) a lágy hangrovatban.

Ha a harmadok egymás fölé épitését folytatjuk, akkor tizennegyed összhangzatot vagy hatos hangzatot (c, e, g, h, d, f) és tizenharmad összhangtatot vagy hetes hangzatot (c, e, g, h, d, f, a) nyerünk.

Az összhangzatok gazdag bányája az eddig elősoroltakkal koránt sincsen még kiaknázva, mert még most van csak a sor a hangrovaton kivül esőknek fölsorolásán. Ezek végtelen száma közt a következők a legfontosabbak:

1. A kemény-szükitett hármas hangzat: áll nagy és szükitett harmadból, p. C—E—gesz.

2. A lágy-szükitett hármas hangzat: áll szükitett és nagy harmadból, p. C—ezesz—Gesz.

3. A kétszerte-bővitett hármas hangzat: áll bővitett és kis harmadból, p. C—Eisz—g.

4. A lágy-bővitett hármas hangzat: áll kis és bővitett harmadból, p. C—esz—Gisz.

5. Az alteralt heted összhangzat: áll két nagy és egy szükitett harmadból, p. C—E—Gisz—b.

6. Egy másik, az előbbinek pendantja: áll nagy, szükitett és nagy harmadból, p. C—E—gesz—B (Hesz). Ennek második forditása adja a bővitett „harmad-, negyed-, hatod- (Gesz—B—C—E) összhangzatot.“

7. Egy harmadik szükitett, nagy és kis harmadból áll. Ennek első forditása adja a bővitett „ötöd-, hatod- (Cisz—Esz—G—B) összhangzatot.“

8. Továbbá találunk egy nagy, szükitett és kis harmadból (disz—fisz—asz—c) állót, pl. Schubert egy

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dalában, (A tengeren) hol a harmadik forditásban (c—disz—fisz—asz) fordul elő.

9. Egy alteralt kilenced összhangzat (g—h—des-f—as) pedig Wagner „Tristan és Isoldájában“ található.

Accordando, — dano, — te, összehangzó, egyező hangu. *Accordare, Accorder* (fr.), összhangzani. — *Accordatore, Accordeur* (fr.), hangoló. — *Accordion,* egy könnyen hordható hangszer, mely Damian nevü által találtatott fel Bécsben 1829-ben. E hangszer nagyságához képest 5, 10, 20, sőt 50 apró billentyüvel van ellátva s a hang apró acélnyelvecskék által idéztetik elő s ezek fuvók által — melyek a láb által nyomatnak — hozatnak rezgésbe. — *Accordo consono, dissono,* összhangzó, egybehangzó és szét-hangzó, ellenhangzó hangoknak összütése. — *Accordoir* (fr.), hangoló kalapács.

Acht (n.), e szám 8 ha a hangjegyek fölött áll *8-va alta* v. csak 8.... megnevezéssel annyit jelent, hogy azok egy nyolcaddal magasabban játszatnak; ha pedig *8-va alta* után még pontok is vannak pl....., akkor mindazon hangjegyek játszatnak egy nyolcaddal fölebb, melyek fölött a pontok állanak mindaddig, mig e szó *loco* nem olvasható. A hangjegyek alatt ha *8-va bassa* áll, annyit jelent, hogy azok egy nyolcaddal mélyebben játszandók. *Fusa* (lat.), *croche* (fr.), *croma,* nyolcad-hangjegy; *demi soupir,* nyolcad-szünjel. — *Act,* rész, nagyobb szabásu s zindaraboknál egy része a cselekvénynek. — *Acteur, Actrice,* énekes (énekesnő) szinészi tehetséggel. — *Acuta,* éles orgonahang (Mixtur). — *Acutezze,* magas, éles. — *Acuto, a,* élesen, keresztülhatolva.

Adagietto, rövid *Adagio.*

Adagio, mint időméret jelenti, hogy lassan és pedig nem oly lassan, mint Largo l. *Largo,* de lassabban mint *Andante.* Mint tárgy-név használva, egy lassu, gyöngéden tartott zenedarabot jelent, mely rendesen mint a Symphonia és Sonate harmadik

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tétele fordul elő, azonkivül azonban mint önálló zenedarab is használtatik. Kedély-hangulata az adagionak, mindenkor szelid, bús, érzelgős, itt ott erősebb szenvedélyek kifejezésével vegyitve.

Adagissimo, *Adagio di molto*, ugy szintén *Adagio assai*, igen lassan.

Adagio non tanto, v. *non molto*, nem igen lassan. — *Addenda*, toldalék. — *Addolorato*, fájdalmasan a kifejezésben.

Adept, a zenébe beavatott. — *Adiaphonon*, egy hatnyolcad fogásu (octávu) zongora, mely nem hangolódik le; hangja olyan mint az orgonáé. Schuster által találtatott fel Bécsben 1820-ban. — *Adirato* v. *con ira*, mérgesen.

Adler Ignácz, született Ungvártt 1851. év május 2-án. Már az elemi osztályok végeztével élénken foglalkozott nyelvtani-, zenei- és gyorsirási tanulmányokkal; 1869-ben már a városban tanfolyamot nyitott. Előbb gyorsirászati ismereteit egyesité a nyelviekkel s a magyar, német, franczia és latin gyorsirással foglalkozott; majd a zenéhez kötötte a gyorsirást s ép a zenegyorsirás nagy eszméje hevitette, midőn megdöbbenve értesült arról, hogy a német gyorsirással e tekintetben már kisérleteket is tettek. De ép oly szivósséggal ment tovább a megkezdett uton, mintha semmi sem történt volna s az ifju, ki addig csak egyes beszédeket vett föl, megjelent a hangversenyeken lemásoló irónjával 1870-ben. 1871-ben Budapestre jött, hol összhangzattani tanulmányait tökéletesbité, de a sulyos anyagi körülmények lehetetlenné tették kedvenc eszméjének a „Zenei gyorsirás"-nak megvalósitását. Két évi sulyos s hasztalan anyagi küzdelem után Bécsbe ment s azóta, fájdalom a magyar gyorsirási és zenegyorsirási mozgalmaktól távol tartja magát.

Ad libitum, tetszés szerint. — *Adornamento*, fölékesitve. — *A due*, kétszólamulag, *a due corde* két

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

húron. — *Ad una corda,* egy húron. A zongoránál a második v. bal pedál használata. — *A-dur,* kemény hangnem mely három kereszttel jeleztetik; alaphangja az *a.* — *Aequo animo,* kedélynyugalommal. — *Aesthetika,* az igaz, a magasztos és a szép — tana. Föladata, hogy a minden idők legkiválóbb termékeit fölsorolja, elválassza azokat a kevésbé kiválóktól, és kimutassa a bizonyitékokat, melyek az előbbiek értékét kimutatják. Föladata, hogy kimutassa a művészetben az előrehaladás összeségét, és azt — tekintettel a kedélyre és szellemre — megvilágitsa. Ép ez okból a századok theoretikus munkái ép ugy, mint gyakorlati zeneművei alá vannak az aesthetika itéletének vetve. Fontos adalékokat ujabb időben — e tárgyban Vischer, Helmholtz, Hauptmann, Hanslik, Ambros stb. szolgáltattak. — *Aevia,* az *Alleluja* v. *Halleluja* szónak a régi egyházi zenében található röviditése.

Affabile, barátságosan, kellemesen. — *Affanato,* nyugtalanul, búsan, bánatteljesen. — *Affetto,* szenvedélyes kedély indulattal. — *Affettuoso* v. *affetuosamente,* szenvedélyesen, érzelemteljesen az előadásban. E kifejezés igen gyakran mint melléknév fordul elő valamely főnév mellett, pl. *Andante affettuoso.* Az időméretre befolyással nincs. — *Affectált,* természetellenes, cicomázott; a *naiv*-nak és természetesnek ellentéte. — *Afflitto, afflizione, con afflizione,* elborulva, fájdalmasan, szomoruan. — *Affrettando, affrettoso* sietve az időméretben.

Agevole, könnyen, *Agevolezza,* könnyüséggel az előadásban.

Aggiustamente, szigoruan az üteny szerint játszani.

Aggházy Károly, született Budapesten 1855. oct. 30-án. Már kora ifjuságában mesterei: Bartalus Ist., Székely, Zapf Ant., Feigler Géza fölismerték benne a zene iránti nagy hajlamot s azért minden alkalmat megragadtak arra, hogy a kis Károlyt — ki mohón s vas szorgalmu kitartással ta-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nult — bevezessék a zene titkaiba. 1870-ben ment a bécsi Conservatoriumba, hol Dachs Józs. Bruckner és Dessoff alatt tanult 1874-ig; 1875 óta a „m. k. zeneacademia“ növendéke s Lisztnek kedvenc tanitványa. Több izben játszott már nyilvánosan s föllépéseit mindenkor tetszés követte.

Agitato, élénken, nyugtalanul, szenvedélyesen, *agitato con passione*, szenvedélyes élénkséggel, *agitamente*, *agitazio*, nyugtalanul, nagy élénkséggel.

Air (fr.) *Ária* (l. e); *Air dètachè*, egyes Ária valamely operából. *Air angloise*, angoldal; *Air francaise* (fr.), dallam; *Air russe*, orosz népdal; *Air bohèmienne*, cseh dallam; *Air autrichienne*, osztrák népdal; *Air svédois*, svéd dallam; *Air espagnol*, spanyol dallam; *Air varié*, dal változatokkal. — *Ais*, *la dièse* (fr.), *a sarph* (ang.), ama hang, mely akkor hangzik ha az „*a*“ előtt egy kereszt áll.

Akroama. Fül-élvezet, fülgyönyörködtetés. *Akromatikus*-nak tekintetik valamely zene, mely a kifejezés mélységével mitsem törődve, csupán a fülnek akar kellemes lenni. Harangjátékoknál gyakran fordul elő e kifejezés.

Akukriptophon, egy Wheastone által Londonban 1822-ben föltalált hangszer. Alakjára nézve egy nagy szekrény forma volt. Egész készülék egy óraműhöz volt hasonló, mely a hangokat rugó segélyével hozta létre, hasonlóan az órákban alkalmazott rugókhoz.

A la mesure, egyértelmü a *battuta* v. a *tempo*-val. — *Alla breve* v. *à la Brève*, gyors időméretben. Két főidőből álló üteny-nem, melyben a főidők nem negyed, hanem félhangjegyek által fejeztetnek ki, melyek aztán még egyszer oly gyorsan vétetnek. Megkülönböztetünk nagy, azaz $^2/_1$ *Alla Brève* ütenyt és kicsit — azaz $^2/_2$ ütenyt. — *Alla caccia*, *a la chasse* (fr.), vadászatszerüen. *Alla camera*, kamarai irályban. *Alla capella*, templomi irályban. *Alla an-*

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tica, régi irályban. *All' alla*, előbbi mód szerint. *Alla ballata*, ballada irályban. *Alla marcia*, indulószerüleg. *Alla Palestrina*, Palestrina, azaz nemes templomi irályban. *Alla Polacca*, *Polonaise*, időmértben. *Alla Quinta*, az ötödben. *Alla russe*, orosz irályban. *Alla turka*, törökösen. *Alla zingara*, cigányosan.

Allaga Géza, szül. 1841. Ó-Becsén. Gyermekéveiben nem mutatott valami különös hajlamot a zenéhez, bár atyja korán tanitatta zongora-, ének- és hegedüre igen kevés eredménnyel; csak 1855-ben, midőn a véletlen következtében megismerkedett a gordonkával, mutatott iránta oly előszeretetet, hogy azt kezelni is csakhamar megtanulta; 1856. évben kilépve a gymnásium 5. osztályából Bécsbe ment, hol Schlesinger Károly jeles gordonka tanár vezetése alatt 1861-ig tanult s a conservatoriumi tanfolyamot bevégezte; ugyanez idő alatt a zeneszerzést is megtanulta. 1861-ben a budai népszinházhoz szerződtetett s noha [illegible] előtt is kisebb hangversenyekben közreműködött, mégis nyilvános föllépte innen számittatik. Első kisérlete a zeneszerzés terén egy „Bajai emlék“ cimü zongora darab volt; majd egy nagyobb „Zongora ábránd“-ot irt, mely tehetségéről tanuskodott. Ez időtájt irt zenét Tóth K. „Dobó“-jához, Kempelen „Szép Mara“ és „Drótos tót“ népszinműveihez. A „Szerelmes Kántor“ cimü operettje részesült legtöbb kitüntetésben s a 20 éves szerző a legbátoritóbb fogadtatásban részesült.

1863-ban a nemzeti szinház zenekarához szerződtetett, honnan kevés idő után kivált s Baján, Zomborban és Pécsett hangversenyeket rendezett. 1866-ban Szigeti Imre jól szervezett szintársulatának karmestere lett; irt egy eredeti román operettet: „Szakálas farkas“-t s azt nagy hatással hozta szinre. 1870-ben a bajai állami tanitóképezde zene-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tanárává neveztetvén ki, feladatának sok buzgalom és eredménnyel feleit meg; irt tanoncai számára egy vokál misét s sok egyéb apróságot.

A magasabb zenei élvektől való elzártságot tovább nem türhetvén 1871-ben ujra s állandóan a főváros lakosa lőn, visszaszerződve a nemzeti szinház zenekarához, melynek ma is buzgó tagja.

Népdalai közül kiemelést érdemelnek a „Szeretlek én egyetlen," „Befútta az utat a hó;" négyesei közül „Téli dal," „Választás" stb.

Allegramente, ébren, vigan, gyorsan mint az *Allegro*. *Allegrettino*, kis *Allegretto*, az *Allegrettonál* kissé lassubb, mely mint élénk zenedarab, az *Andante* és *Allegro* között áll. *Allegrezza*, *Allegria*, szintén élénken az előadásban.

Allegrissimo, leggyorsabban, oly gyorsan, ahogy csak lehet, egyenlő *presto assai*-val.

Allegro, röviditve *Allo*, éberen, élénken, gyorsan, jelzi 1-ör, valamely zenedarab mozgás gyorsaságának a fokát, még pedig az öt főfok között a negyediket, s mint ilyen közép helyet foglal az *andante* és *presto* között. 2-or, önállólag használva, egész zenedarabokat vagy nagyobb zenekari művek egyes részeit jelenti, pl. *Symphoniák*-, *Sonaták*-, *Quartettek*-ben stb. melyek élénk, gyors mozgásban adatnak elő. Szokottabb összetételei: *Allegro assai*, *con fuoco*, tüzzel, *di molto*, nagyon gyorsan. *Allegro di bravoura*, nehéz, brilians és gyors zenedarab. *Allegro giusto*, gyors mozgás. *Allegro ma non tanto*, *Allegro non troppo*, nem nagyon gyorsan. *Allegro moderato*, kevéssel lassabban mint *Allegro*. *Allegro resoluto*, határozottan, tüzzel és gyorsan. *Allegro vivace*, valamivel gyorsabban mint *Allegro*. *Allegro brillante*, briliánsan előadva. *Allegro con brio*, tüzzel, gyorsan, szintén *Allegro brioso*. *Allegro fuocoso*, szenvedélyesen, gyorsan, vadul. *Allegro agitato*, szenvedélyes nyugtalansággal. *Allegro maestoso*, mérsékelt gyorsan,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

méltósággal. *Allegro scherzando*, játszi gyorsasággal, körülbelül mint az *Allegro moderato.*

Allentamente, allentando v. *allentato*, alábbhagyva, késleltetve, hasonértelmü *a rallentandó*-val. A főnév *Allentamento* = késleltetés.

Al loco, szokott helyen. — *All ottava,* a felső nyolcadban, 8 hanggal fölebb. *All' ottava*, ugyanazt jelenti a mélyebb nyolcadban.

Al piacere, tetszés szerint. A zeneköltő általa az előadást egészen a játszóra bizza.

Al rigore di tempo, szigoruan az üteny szerint.

Al segno, jelenti valamely tétel ismétlését, egy bizonyos meghatározott jelig (§), *al seg.* összekötetésben *al segnóval* jelenti: a jeltől a jelig.

Alt, Alto, Contralto, egyike az éneklésben fölvett négy szólam közül, a második a *Sopran* után lefelé, női v. gyermek hang, mely a kis *g*-től, a kétszer vonalzott *e*-ig terjed. E szólam azelőtt *alt*-kulcsban iratott, jelenleg *Violin*-kulcsban. — *Alt-kulcs,* oly alkalmazása a *C*-kulcsnak, miáltal az egyvonásos *c* a harmadik vonalra esik pl.

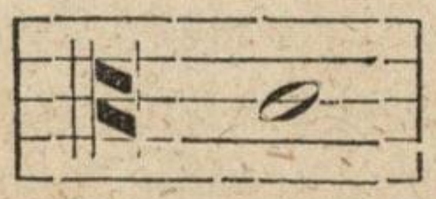

Altambor, Spanyolországban és Arábiában divó hangszer, alakjára nézve hasonlit az üst dobhoz.

Alternativo, fölcserélve, egyik a másik helyett, ugyanezt jelenti a melléknév: *altenamente.*—*Alt-Stimme* (n.), (Alt-hang) majdnem egyenlő a *Mezzo-Sopran* hanggal, s a kis *f*-től a kétvonásos *g*-ig terjed úgy mint az alábbi példa mutatja:
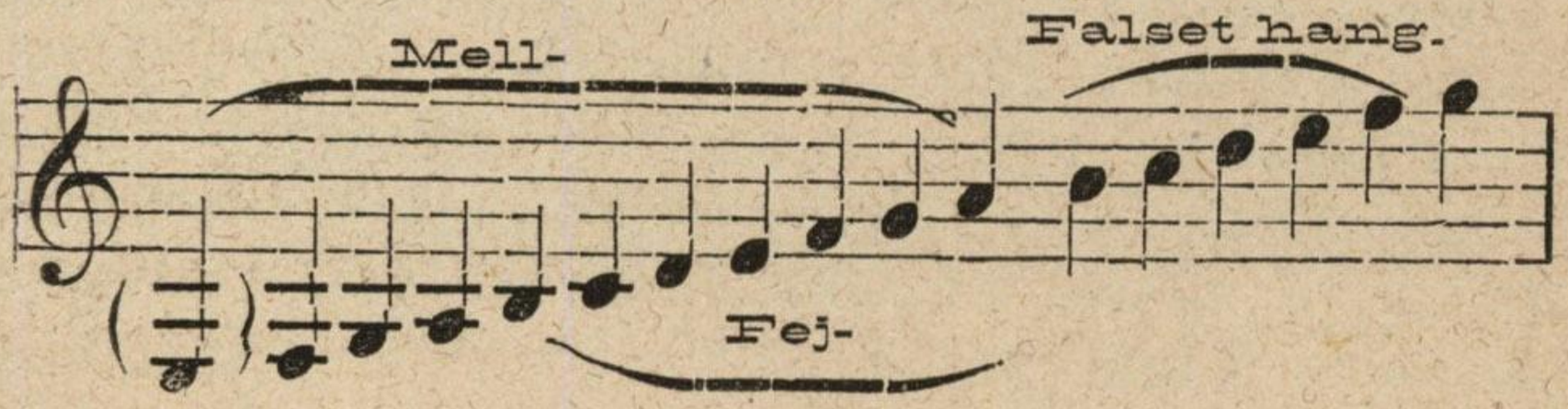
ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Az alt kulcsot ma már csak partiturákban használják. — *Alzamento di mano*, a kéznek felütése egyes karok vezetésénél.

Amabile, *amabilmente*, *amable* v. *amarevole*, kedvesen, gyöngéden, hasonlólag *amoroso*.

Ambrus-féle ének (Cantus Ambrosianus) alatt azon hymnusszerü énekmódot értjük, melynek behozatalát Olaszországban Ambrus milánoi püspök 380 körül rendelt el, s melyet különösen a milánoi egyházban nagy buzgalommal müveltek.

Tévesen állittatik, hogy Ambrus püspök azok szerzője, mert azok Görögországból, azaz a keleti egyházból erednek és a nevezett püspök azokat csak terjesztė és reformálta azzal, hogy a prosában irt szövegeknek rhytmikus alakot adott, továbbá, hogy a keleti birodalomban divó s többnyire a diatonikus hangnemhez tartozó dallamokkal ellátatta.

Amadé Tádé gróf, született 1783. január 10-én Pozsonyban, s oly nagy előszeretettel veté magát a zongorajátékra, hogy nemsokára általánosan mint csodagyermek volt ismeretes, s a bécsi udvar előtt is több izben játszott. Igen szerencsés kisérleteket tett az improvisatióban is, ugy hogy e téren még a nagyhirü Hummellel is versenyezhetett. Szerzeményei közül néhány igen szép sikert aratott. Legnagyobb érdeme azonban Liszt Ferenc zenészeti geniusának fölismerése és tovább képeztetése. Meghalt 1845. máj. 17-én.

Amadé László, szül. 1703-ban mart. 12-én Kassán. Philosophiai tanulmányai bevégzése után, a katonai pályára adta magát, meghalt 1764-ben dec. 22-én Felbáron. Igen kedvelt népies irányu költő, ki költeményei mellé a zenét is legnagyobb részt maga szerzé, melyek szélesen ismertek és elterjedtek voltak. E szétszórt dalokat 1836-ban adta ki Pesten Amadé Tádé gróf.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Amarezza, keserüség a kifejezésben. — *Amateur* (fr.), zenekedvelő l. *Dilettant.*

Ambubaja (lat.), vándorló *syriai* nők, melyek a romai császárság idején a sipot játszva pénzért mutogatták és hallatták magukat. Sueton „Nero“ 27. fejezetében egész érthetőleg leirja, hogy oly üzelmekkel is éltek, melyek korántsem álltak a muzsák védnöksége alatt. — *Ambulans* (lat.), ide s tova vándorló, bulans az az kóbor zenészek, kiknek állandó tartózkodási helyük nincsen. — *Ame* (fr.), 1) a lélek, az élet, egyáltalán az, mi által valami valódi életet nyer; 2) a hegedü belső támaszának francia elnevezése. — *Amen* (héber), megerősitési v. esküforma.

A mezza voce, a hang félerősségével.

Amore con, szeretettel, odaadással. — *A-moll*, lágy hangnem előjegyzés nélkül.

Amphibrachis, rhytmikus alak, hangláb, mely áll rövid, hosszu és ismét rövid hangból, méretileg tehát ⏑ — ⏑, zenészetileg pedig által fejeztetik ki.

Amphimacer, az *Amphibrachissal* épen ellenkező rhythmikus alak, hangláb mely áll egy hosszu, rövid, hosszu lábból (— ⏑ —). Zenészetileg fejezve ki:

Amphichord, kis Lyra, melyet Doni talált föl a 17-ik században Florencben. — *Amusement* (fr.), kisebb tetszetős zenedarab.

Anabasis, egész sora az emelkedő hangoknak. — *Anakamptos* (gör.), egész sora az eső hangoknak. — *Anakara* (gör.), kazándob, féldob, üstdob. *Anakarista*, kazándobot ütő.

Anapästus, hangláb, mely áll két rövid és egy hosszu szótagból (⏑ ⏑ —). Zenészetileg kifejezve — *Anaphora*, a közvetlen elhagyott résznek ismétlése.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Ancora, még egyszer = Da capo.

Andante, léptetve, nem gyorsan, a harmadik fok a lassu mozgások között. Jelzi a nyugodt, nem vontatott mozgását valamely zenedarabnak, melyet nem kell erősen hangsulyozni. Gyakran még az *Andantéhoz* valamely melléknév is ragasztatik mint: *Andante con moto*: kissé élénkebben mint az *Andante*. Andante cantabile jelzi, hogy az énekszerü helyek, kiemelendők. *Andante quasi Allegretto*, *quasi* = csaknem, megközelitőleg, tehát közép időmérték *Andante* és *Allegretto* között. — *Andantino*, kissé gyorsabban mint az *Andante*.

Anemochord, v. *Animo-Corde*, egy hangszergyáros, Ján. Jakab Schnell által Párizsban 1789. föltalált billentyüs hangszer, melynél a hang, fuvók által rezgésbe hozott húrok által eszközöltetett. Terjedelme 5 egész oktava volt, s bár a párizsi akademia által megkoszoruztatott, a hangszeri épitésre mi befolyással sem volt.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Angosciosamente, *angioscoso*, nyugtalanul, aggálylyal, mindamellett gyöngéden — édes fájdalommal.

Anima = lélek; *con anima*, lélekkel, érzéssel; *animato*, *animando*, lelkesen, élénken.

Animo, lélekteljesen, bátran; *animoso*, élénken, kissé erősebb kifejezéssel mint az animato. — *Animoso*, élénken, indulékonyan, gerjedelmesen. — *Anoner* (fr.), akadozni, játék közben megakadni. — *Anschlag* (n.), a zongorajátéknál azon ütést nevezzük, mely a hangot előidézi. — *Anteludium*, előjáték. — *Anthema*, görög néptánc.

Anthologia, válogatott zeneművek gyüjteménye.

Antibachius, hangláb mely áll két hosszu és egy rövid szótag vagy hangjegyből (— — ⏑). Zenészetileg kifejezve: = $^5/_8$ üteny.

Anthem (ang.), *Antienne* (fr.) *Antiphona*, váltakozó ének a pap és a község v. a chorus között a

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

keresztyén *Ritusban.* Ehhez hasonló az evangelikus egyházban az *Intonatio* v. *Liturgia.*

Anthologie, válogatott zenedarabok gyüjteménye. — *Anthropoglossa*, orgona változat (Register) = *vox humana.*

Antistrophe, ellentétel, a felelő chorus, a Palestrina által alapitott római iskolában irt szerzemények. — *Antithesis,* ellentétel.

Aphonia, hangtalanság; *Apnoea*, Apnèe (fr.), lélekzet vétel hiánya. — *A piacimento,* tetszés szerint; egyértelmü vele a *beneplacito, ad libitum* és *al piacere.* — *A poco a poco,* mindinkább.

Apollo-Lyra, elévült lyra alaku 42 billentyüs fúvó hangszer.

Apollonicon, egy az orgonához hasonló hangszer, mely oly hatást gyakorol, mint a zenekari-hangszerek; jobban mondva, nem egyébb egy óriási játszó óránál. Föltaláltatott Londonban Flight és Robson által 1828-ban.

Appassionato, szenvedélyesen.

Appel, a lovasságnál használatos jelzés a visszavonulásra. — *Appenato,* szenvedőn. — *Applicatura,* uj rakozás.

Appoggiando, — giato. Egy hangnak másokhoz való kitartása. — *Appoggiatura,* előütés. ( )

A punto d' arco = a nyirettyü hegyével. — *A punto,* pontosan. — *A quatre mains* (fr.), *a quattro mani*, négy kézre.

Arcato, hasonértelmü coll' arco v. csak pusztán arco = a nyirettyüvel játszva.

Arco = *Archet*, = nyirettyü. — *Ardente,* lángolón, tüzesen. — *Ardito,* hegykén, bátran az előadásban.

Aria, *Air* (fr.), dal v. ének, melyet a zongora v. zenekar kisér. Leginkább operák-, oratoriumok-, kantatékban stb. fordul elő, igen gyakran *Recitativval* összekötve. *Aria di bravoura*, nehézségekkel telt dal. *Aria di concerto*, hangverseny-dal. Régebben dalokat mint zongoradarabokat is használtak, miből

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

később a *Romanc*, *Ballàde* és „*Szó nélküli dal*“ fejlődött.

Arietta, a dalnak kisebb neme.

Arioso, dallamosan.

Arpe, l. hárfa.

Arpeggio, *Arpegè* (fr.), jelzi a hangzatok (Accord) hárfaszerü megtörését, miközben a hangzat hangjai nem egyszerre, hanem egymásután üttetnek meg. Az *arpeggio* jele egy kigyó vonal pl. az ujjaknak mindamellett a billentyükön kell maradni, a hangzat értékének megfelelőleg.

Arrangement, átdolgozás, berendezés. — *Arsis*, fölütés. — *Articolare*, *articuler* (fr.), *articuliren* (n.), a szavak érthető hangoztatása az éneknél. — *Artiste* (fr.), művész.

As a c-től számitott chromatikus hanglépcső kilencedik hangja, előáll, ha az „*a*“ egy ♭-vel lejjebbittetik. — *As moll*, lágy hangnem 7 ♭-vel; enharmoniailag egyenlő a *Gis* mollal.

Aspirare, az éneknél hallható mellékhangok; a lélekzet vételt is igy nevezzük.

Assoluto, kötetlenül. — *Assonanz*, hang hasonlóság, *assoniren* (n.), ugyanazon hangot birni.

A suo arbitrio, *a suo bene placito*, *a suo commodo*, tetszésszerinti előadás, amennyiben az előadó tetszésére bizatik az időmérés meghatározása. — *Asymphonia*, széthangzás.

Assai, nagyon, erősités pl. *largo assai* — nagyon lassan, *assai allegro* — nagyon gyorsan.

As dur, kemény hangnem négy *B*-vel, alaphangja „*as*.“

A trois mains, három kézre.

A tempo, röv. *a T.* ismét szigoruan az üteny szerint.

A Tempo primo, v. *Tempo primo* (I-ma), az első időméret szerint. Leginkább azon zenedarabokban fordul elő, hol az időméret változik.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Attacca subito i sequente v. *attacca subito*, gyorsan tovább játszani, a tétel végén áll, mely után a másiknak rögtön következnie kell. *Attacca* egyedül is használtatik, ha a követő tétel pausa nélkül kezdődik. — *Atto,* fölvonás.

Au Alajos szül. 1837. ápr. 8-án Budapesten. 1850-ben a „Nemz. zenede“ növendéke lett s Pfeiffer és Ridley Kohne vezetése alatt kitünő haladást tőn. Elhagyván a zenedét a vakok intézetében tanitott s ugyanott alakult zenekarban közreműködött. 1862-ben már önálló zenekart alkotott s ezzel 1865-ig fölváltva játszott Belgrád- és Mehadiában. 1874 óta Budapestre költözött, hol zeneórák adásával foglalkozik. — Irt indulókat, négyeseket, szerb- és román dalokat.

Auer Lipót, szül. 1845. máj. 28-án Veszprémben. Eleintén a pesti „Conservatoriumot“ látogatta, hol Ridley Kohne vezetése alatt hegedüssé képezte magát. 1857—58-ban a bécsi Conservatoriumot látogatta, hol kiválólag Dont vezetése alatt tanult, tanulmányait Joachimnál fejezte be. 1863-ban mint Concert-mester Düsseldorfba hivatott, honnan hasonló minőségben 1866-ban Hamburgba ment. 1868-ban a hires Müller testvérek „Négyesébe“ lépett, ugyanazon év végén a császári zenekar „Solo“ hegedüsnek és a Conservatorium tanárának Szt.-Pétervárra hivatott, hol jelenleg is él. Auer első rangu hegedümüvész és rendkivüli technikai ügyességgel, szép hangot, lélekteli előadást és tiszta intonatiót köt össze. Vonása igen finomul képzett, s staccatója mintaszerü. Mint zeneszerző eddig nem lépett föl.

Aulos (gr.), a régi görögöknél azon fa fuvóhangszerek elnevezése, melyeknél a hang egy vékony falapocska segitségével hozatott létre. Ma az obaá-, fagot- s klarinetnál is találjuk alkalmazásban. — *Augmentatio,* megnagyobbitás. — *Aumentando,* növek-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

vőleg. — *A una corda,* v. *una corda,* a vonós hangszereknél annyit jelent, hogy addig kell egy húron játszani, mig az erre vonatkozó jel tart; a zongoránál ama pedale használatát jelzi, mely a kalapácsokat akként tolja félre, hogy azok csak egy húrt érintenek. *Verschiebung* (n.).

Ave, légy üdvözölve, *Ave Mária,* dicsértessék Mária, *Ave Maria stella,* katholikus egyházi *Hymnus.* — *A vista, a vista prima, prima vista,* valamely darabot lapról játszani, első látásra lejátszani. — *A voce sola,* egy solamra egyedül. Rendesen *solo* szokott előirva lenni.

B.

B a neve ama hangnak, mely keletkezik, ha a „h“ egy félfokkal lejebbittetik; képezi „C“-től fölfelé a kis hetedet és lefelé a nagy másodot. A „b“ mint előjelzés használtatik, ha valamely hang, fél fokkal lejebbitendő. A kettős „B“ a hangjegyet egy egész fokkal lejebbiti. A görögök a kis „b“-ét Trite „synemmenon“-nak nevezték; a középkorban neve „b rotundum“ volt; az angol a mi „b“énket „hes“-nek, a hollandi a „h“ nevezi „b“-nek. — „*B*“ mint rövidités = Basso, igy az összetételekben is péld.: c. B. = col Basso, CB. = Contrabasso, B. C. = Basso continno.

Bacchus, a régiek által, mint több zene-iskola alapitója tiszteltetett.

Bacchius, egy rövid s két hosszu (⏑ — —) tagból álló versláb.

Bagatelle (fr.), zeneművecske, kis keretben s könnyü modorban.

Baguettes (fr.), ütőke a dob és üstdobhoz (dobverő).

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Bajnay Gáspár, XVI-ik századbeli magyar zeneszerző. A magyar tudom. akademia könyvtárában lévő Hoffgreff-féle ének-gyüjteményben egy Dávid királyról szóló éneke maradt fenn, melyet 1549-ben Temesvárott szerzett.

Bakfark, Bacfort v. más néven Graeve Bálint, szül. Erdélyben 1515-ben, nemzetiségére szász. Hires hegedüs, kinek Zápolya Zsigmond, mint a fejedelmi zenekar igazgatójának, nemesi jószágot ajándékozott. — Nagy utazásokat tett, igy bejárta Német-, Francia- és Olaszországot s Maximilián császár Bécsbe is meghivta. Hosszabb ideig a lengyel király Zsigmond Ágoston udvarában élt. Később 1570-ben Bécsben találjuk a német császári udvarban. Meghalt 1576. Paduában, 61 éves korában. Következő művei jelentek meg: Livre de tabulature de luth. etc. (Párizs, 1564.) Harmoniae musicae in usum testudiusi. (Két rész. Krakkó, 1565 és 1568.)

Balalaika, orosz hangszer, lant alakban, melyen körösztül húr van feszitve. Az orosz parasztok, dalaikat kisérik vele.

Balázs-Bognár Vilma, szül. 1845. october 5-én. Már 3 éves korában szinpadra lépett mint egyik gyermek Normában s ez eléggé elárulta a szinpad iránti hajlamot s kedvet. 1860-ban lépett fel népszinmüben a „Csikós“-ban s mindjárt első dalával általános tetszést nyert. 62-ben nőül ment hazánkban szélesen ismert s kedvelt Balázs Sándor iróhoz. 63-ban Olaszországban tanult s képezte hangját, — 64-ben a „Zsidónő“-ben mint hercegnő lépett fel s aratott diadalt a mellett művészetének fényes tanujelét adta. Három évvel később külföldre ment s tetszéssel énekelt Hollandiában, hol a Leideni „Musikverein“ tiszteletbeli tagjává választotta 1870-ben. Első ilynemü kitüntetés, mi magyar müvészt ért. Továbbá Amsterdam-, Köln-, Bréma-, Drezdában stb.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Drezdában szerződtették is, de időközben Budapestről kapván ajánlatott, mint hazáját szerető magyar nő, haza jött s 1871 óta tagja a nemzeti szinháznak. Drámai és coloraturai szerepeket egyaránt énekel. A „Hugenották“-ban Valentinát s a királynőt; „Ördög Robert“-ben Alicet s a hercegnőt adja. Kiválóbb szerepei a „Norma“ — „Lucia“ — „Melinda“ stb.

Balduin Dorottya Zsófia, énekes- és lantosnő, Balduin Fridrich regensburgi prédikátor leánya; Böhm Kristóf lőcsei prédikátor, ennek holta után Serpilius János soproni polgármester felesége. Igen művelt hölgy volt, beszélt görögül, latinul és zsidóul. Meghalt Sopronban 1685-ben élte 46-ik évében.

Balg = fuvó, az orgonánál használatos széltartó, a szél-nyomás előidézésére.

Ballata, Ballada, (regedal) az olasz ballare (táncolni) szót tekintve, eredetileg dallal összekötött tánc lehetett; zeneszetileg, a daltól annyiban különbözik, hogy nem ismételtetik minden versszakhoz ugyanazon dallam, hanem a hangulatok s képek változékonyságának megfelelően — inkább drámailag kezelve — több különböző dallam segélyével átdolgozva szerkesztetik.

Ballet, Baletto ezen szótól Ballo — tánctól — származik. A *Ballett* szinházi tánc, hol valamely drámai cselekvény, mimika és tánc által fejeztetik ki. A zenének a cselekvényhez kell alkalmazkodni és a táncformákat a darab tartalma és értelme határozza meg. Eredetét a régi rómaiak némajátékaiban találjuk.

Ballo, tánc-darabok a *Balletben.*

Bálványszky (?) szül. Magyarhonban (?), élt a 18. és 19-ik század fordulóján; irt Duokat zongorára és hegedüre.

Bandola, tiz húrral bevont lantszerü, olasz hangszer, mely hajlitható fogantyu által (szarv, vagy bé-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

kateknőből) hangoztatik. Közel rokonságban áll hozzá a *Bandora*, mely alakjára a citerához, hangolására nézve a lanthoz igen hasonló; tizenkét húrral van bevonva.

Banyák Simon, hires cimbalmos, Bihari ipa. Fiatal korában a bécsi udvar előtt is játszott, s játéka annyira megtetszett Mária Teréziának, hogy őt egy üveg cimbalommal ajándékozta meg. Meghalt 1802-ben.

Bänkelsänger (n.) alatt azon vásári énekesek értendők, kik ének kiséretében képeket magyaráznak.

Barabás István, született 1855. aug. 18-án Széplakon Sopron megyében. Jelenleg Hegykőn (Sopron megye) kántor-tanitó. Leginkább táncdarabok irásával foglalkozik.

Barbillák, Vespasián császár alatt Ephesusban divott görög-játékok, melyek zenei versenynyel voltak összekötve.

Barcarola, *Barcarolle* (fr.), sajkadal, melyet a velencei gondolások s bárkavezetők énekelnek; jellemzi sajátságos, egyszerü dallama, többnyire lágy hangnemekben, hol a $^6/_8$ üteny ritkán változik.

Bard-oknak neveztettek a rómaiak idejében, a celtiber nép énekesei, kik költők s vitézek voltak; ünnepeken v. lakomákon istenek s hősök tetteit éneklék meg; csata előtt a harcosokat bátorították, utána pedig az elhulltakat gyászos énekekkel panaszták. — A fejedelmek és népre nagy befolyással voltak.

Bardiet = Bárd-dal.

Bardus, a monda szerint a *Bárdok* apja.

Bari-Basso, a baryton egy mélyebb neme.

Bari-Tenor, mélyebb tenor.

Bariton (fr.), *Baritono*, azon férfihang neve, mely a tenor és bassus közt áll, hangterje a nagy „G“-től az egyvonásos „f“-ig terjed. A baritonnak két neme van, u. m. tenor- és bass-bariton. Baritonnak nevezik a tenor-kürtök egy nemét is (réz-hang-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szer) hosszabb csővel mint a tenor-kürt, fagott (búgósip) alakban hangjegyei Bassus kulcscsal jeleztetnek.

Bariton-kulcsnak neveztetik az „F-kulcs“ a harmadik vonalon. Sürün előfordul a 16. és 17. század partituráiban.
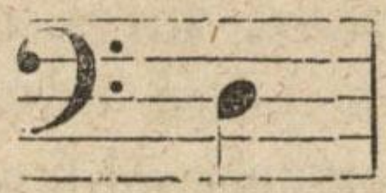
Baritonklarinét, tompaszögü hosszabbitvánnyal ellátott közönséges klarinét, melynek hangterjedelme ($F—\overline{\overline{c}}$) körülbelül a gordonkáéval egyenlő.

Barocco, Baroque (fr.), különös, sajátságos, szeszélyes.

Barna Mihály, 1737-ben Illésfalván a Szepességben, gróf Csáky Imre cardinális udvari hegedüse volt, képét a cardinális, életnagyságban lefestette s „Magyar Orpheus“ aláírással tisztelte meg.

Barre (fr.), méretvonal (Taktstrich).

Bartalus István szül. 1821-ben Erdély Bálványos-Váralja helységében, hol atyja ref. lelkész volt. Iskoláit a refor. főiskolában végezte, hol jogot és theologiát is hallgatott. Mint tanuló, előbb a kolosvári conservatorium növendéke lőn, s oly nagy szorgalommal tanulta a vadászkürtöt, hogy már pár hó mulva az iskola zenekarában müködött, később pedig mint a zenede rendes tagjának jó alkalma volt magát a szinházi zenekarban zeneileg gyakorolnia. Különös előszeretettel birván a zongora iránt, elhatározta annak alapos megtanulását, s bár már 25 éves korában kezdett e nehéz feladathoz, mégis győzött szilárd akarata, s szép képességre vitte e hangszeren. Ez egyszersmind döntő befolyással is volt életére, miután magát egészen a zenepályára szánta. Ennek folytán atyja kitagadta s csak később fogadta ismét fiául.

B. több évi zenetanárkodás után végre az 1849-ki események után Budapestre jött, hol a „Szépirodalmi Közlöny“-ben (1858) „Zenészeti leve-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

leivel“ ébresztett maga iránt figyelmet. Ezután tanulságos czikkeket irt „Zenészetünk hajdan és most“ cimen a „Budapesti Hiradó“-ban, (1859.) melyek tárgyát a régibb és ujabb magyar zene képezte.

Kihatóbb müvészeti müködése azonban 1860-ban kezdődött, midőn Ábrányi Kornél szerkesztése és kiadása mellett a magyar „Zenészeti lapok“ megindultak, melynek Mosonyi Mihálylyal együtt állandó munkatársa lőn. Ez időszakba esik több gyakorlati és elméleti zenemüvének is kiadása. A többek közt „101 magyar népdal, zongorára és énekre alkalmazva.“ (1862) — „Gyermek dalkör.“ (3 füzet.) „Gyermek-lant“ (3 füzet.) „Kis müvész,“ (2 füzet.) melyekkel különösen nagy szolgálatot tett a kezdő zenetanulóknak. Továbbá Lobe „Zenészeti kátéjá“-nak megmagyarositása, s „Módszer a zongora helyes játszására“ (1862.) cimü zongoraiskolája, mely nagy kelet és elismerésnek örvend folytonosan.

A „Zenészeti Lapok“-ból 1863-ban bizonyos differenciák felmerülése folytán végkép elvált s önállólag müködött a hazai lapok hasábjain, hol részint kritikai, részint ismertetési cikkeket irt a zenére vonatkozólag. Több mulattatva oktató zenészeti novellát is irt, s mint kiváló iró folyvást sok elismerésben részesült.

Az önálló zeneköltészet terén is több kisérletet tőn kisebb nagyobb sikerrel. Munkái közül álljanak itt a következők: „Egy zenebölcs életéből.“ (1861.) — „Egy zenélő nagybácsi levele.“ (1862.) — „Egy zongora története.“ Regény. (1863). — „A magyar zene története“ (1863—1864.) — „Kakasdi dalárda.“ Beszély. (1866.) — „A müvészet pongyolában.“ Beszély. (1166.) — „A magyar egyházak zenéje a XV. és XVI. században.“ — Székfoglaló képen olvasta a „Kisfaludy“-társaságba belső taggá választatása alkalmával 1866-ban „A cigány és viszonya zenénkhez“, „Szeretlek én egyetlenegy stb.“ Ábránd zongorára. (1866.) „Magyar Orpheus“

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

I. köt. (1869.) „Bevezetés a zongora és orgona játszásához. (1871.) „Ének tanitó vezérkönyv.“ — „Éneklő A, B, C.“ (1872—74.) „Magyar népdalok egyetemes gyüjteménye.“ (I. köt. 1873. II. köt. 1874.) „Müvészet és nemzetiség.“ Akademia székfolalókép olvasta 1876-ban „Vázlatok a zene történelméből.“ I. köt. (1877.) „Emlékbeszéd Mátray Gábor felett.“ (1877.) — Még mindig kevés a száma azoknak, kik hazánkban a zenészettel magasabb szempont és ösztönből foglalkoznak, de még kevesebb azoké, kik magukat e pályára szánva, azon maradandó becsü elméleti és gyakorlati müveket teremtenek; legkevesebb pedig azoké, kik e mellett mint kiváló irók és zenekritikusok is betöltik hivatásukat, és ez által nagyban tisztázzák az eszméket s előmozditják a magyar zenészeti ügy érdekeit. B. e kevesek közé tartozik. Sok oldalú miveltsége, könnyü, folyékony és mulattatva oktató irmodora, zenetanári gyakorlati rendszere és fáradhatlan tevékenységénél fogva szép nevet vivott ki magának.

Bartay András, szül. Széplakon Abauj megyében 1798-ban előkelő nemesi családból, s mint ilyent az akkori nevelési rendszer szerint csak megyei és más hivatali pályára nevelték. Budapesten telepedett le, tehetsége és összeköttetéseinél fogva városi hivatalba lépett s 22 éven át egyik legtevékenyebb tisztviselője volt Budapest városának. Hivatala mellett mint szenvedélyes és alaposan képzett zenész nemcsak zeneszerzéssel foglalkozott, hanem a társadalmi téren is egyik apostola lőn a nemzeti zenének. Már 1829-ben több füzet népdalt adott ki saját költségén zongorára alkalmazva, mi akkoriban nem kis feltünést okozott s nem kevés vállalkozási bátorságra mutatott. 1830-ban V. Ferdinánd király koronázási ünnepélyére pedig egy nagy koronázási misét irt, melyet Pozsonyban elő is adtak. 1834. adá ki „Magyar Apollo“ cimü zeneelméleti köny-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

vét, mely e nemben a legelső volt. 1836. Aurelia cimü operát irt, melyet a német szinpadon adtak elő.

A pesti állandó magyar szinház megnyitása után (1837) abban „Csel“ cimü első magyar vig operával lépett fel. Később hivatalától megválván, 1843. a nemzeti szinház igazgatásával lőn megbizva s mint ilyen elévülhetlen érdemeket szerzett magának; vezetése alatt léptek életbe Szigligeti népszerüvé vált szinművei. valamint a magyar operák is, a többek közt Erkel „Hunyady“-ja is.

József nádor névünnepére nagy vocál-misét s halála emlékére nagy oratoriumot irt, mely 1847. Pozsonyban saját igazgatása mellett elő is adatott. Az 1848-ki események után elhagyta hazáját s több évig Párizsban tartózkodott, hol több hangversenyt rendezett, sőt a „Theatre lyrique“ számára balletteket is irt, melyek elég sikert arattak. Később Hamburgba költözött, hol szintén zeneszerzéssel foglalkozott. Ez időszakba esnek ily czimü nagyobb zenekölteményei, u. m. két oratorium: „Árpádok népe és Budavár ostroma a törökök alatt“; ezenkivül egy magyar opera ily cimen: „A magyarok Nápolyban.“ Viszontagságos és sokat hányatott életének a halál Mainzban vetett véget 1856. okt. 4-én.

Bartay Ede. Hazánk e köztiszteletben álló és több irányban kiható tevékenységet kifejtett zeneművésze, negyedik szülött fia Bartay Andrásnak, ki a hazai művészet terén szintén sok érdemet vivott ki magának. Született Budapesten 1825. október hó 6-án, hol első neveltetését nyerte s hol gymnáziumi és jogi tanulmányait is végezte.

Mint zenész és művész, voltaképen csak az 1848—49-ki magyar szabadságharc után tünt fel, az akkori zilált és nyomott viszonyok közt, életsorsa őt is mint sok mást e pályára utalván, mint olyanra, mely akkoron biztosabb menhelyet nyujthatott a politikai meggyőződések és a nemzeti érzület üldöztetésével szemközt.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

B. E. voltaképen a jogi, az ügyvédi pályára készült, s mint ilyen, egyetemi tanulmányai bevégzése után gyakorlati alkalmaztatást is nyert. Atyjának nagyszámu családja s épen nem fényes anyagi viszonyai nem engedték meg, hogy fiai neveltetését, a hazánkban akkoriban még nagyon is fényüzési cikket képezett zenészeti oktatással is kiegészitse, s igy történt, hogy Ede fia, bár minden testvére közt már gyermekkorában a legtöbb s leghatározottabb hajlamot, hivatást tanusitott a zeneművészet iránt: ez irányu képzése, egészen el lőn hanyagolva s csak is testvére Endre —- az Oroszországban korán elhunyt kitünő zongoraművész — futólagos s épen nem rendszeresen vezetett utmutatásai mellett szerzett magának annyi képességet, hogy aztán nagy fáradság mellett saját szorgalma után is tovább művelhette tehetségét. Mint első éves jogász 1844-ben „Kedvsugár“ cimü körmagyart szerzett, mely mint első műve, Treichlinger pesti műárusnál meg is jelenvén s nyilvánosan is előadatván, már akkor magára vonta a fővárosi zenészeti körök figyelmét. Az 1848-ki mozgalom és nemzeti lelkesedés őt is magával ragadván, az első magyar miniszterium közlekedési reszortjában mint a postahivatal egyik kiadója szolgálta a hazát s mint ilyen 1849-ben Debrecenbe is követte a magyar kormányt, melynek mindvégig hivatalnoka maradt.

A szabadságharc gyászos lezajlása után ő ránézve is bekövetkezett a küzdés és nélkülözés korszaka, melyben csak is zenészeti képzettsége lett egyedüli segélyforrása. Egészen a zenére szentelte magát s utóbb megnősülvén, zongora tanórákat adott a fővárosban s üres óráit önszorgalom utján a zeneszerzés tudományában való önkiképzésre forditotta. Az 50-es években már nem csak mint keresett zongoratanár volt neve ismeretes a fővárosban, hanem mint zeneszerző is, kitől több sikerült salondarab és magyar zenemű forgott a zeneközönség kezén. Ez

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

időben, a nemzeti szinházban a vakok intézete javára hangversenyt rendezvén, abban „Pericles“ cimü zenekari nyitányát és egy hymnuszát is előadták. Rózsavölgyi és társa kiadásában jelent meg a 60-as évek elején az általa összegyüjtött és zongorára alkalmazott összes művei Rózsavölgyi Marknak is, mely gyüjtemény azon időben széles keletnek is örvendett.

B. E. művészeti tevékenységét ép ugy érvényesitette a szakpályán, mint a társadalmi téren is. 1863. az ő inditványa s kezdeményezésére alakult meg a „Magyarhonban élő zeneművészek segély- és nyugdijegylete,“ melynek kezdettől fogva a mai napig köztiszteletben álló buzgó és tevékeny elnöke. Sok nehézséggel és ellenáramlattal kellett megküzdenie, mig eme jelentősége és kihatásában oly annyira üdvös intézményt alapjában megszilárdithatta. Ő azonban nem kimélt sem időt, sem fáradtságot s jogosan elmondhatni, hogy az ő erélyes vezetésének köszönhető, hogy az egylet ma már 30,000 frt. activ vagyonnal rendelkezik s évenkint számos nyomort enyhit a sors csapásoktól üldözött zenészek körében. 1864-ben ugyancsak ez egylet javára a többek közt egy nagy séta-hangversenyt is rendezett a vigadó nagy termében, mely 1000 frtnál többet jövedelmezett. Ez alkalommal mint zeneköltő is szerepelt, előadatván tőle a nemzeti szinház és egy katonai zenekar által „Magyar induló“ és „Bemenet a bálba“ cimü művei, melyek köztetszésben részesültek.

Mint az orsz. magy. daláregyesület ig. vál. tagja is egyike volt azoknak, ki ez orsz. műtestület érdekében példás buzgalmat és tevékenységet fejtett ki. Az 1874-ki kolozsvári orsz. dalárközgyülés, érdemei elismeréseül egyhangulag az egyesület alelnökének meg is választotta.

1870-ben az ő kezdeményezésére indult meg a fővárosi zenészeti körökben az orsz. m. zeneakademia

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

életbeléptetése érdekében ama mozgalom, melynek mindvégig első sorban vezére és erélyes intézője volt. A magyar országgyülés az ő kidolgozott és beterjesztett tervrajza alapján szavazta meg egyhangulag annak felállitását s az ez ügyben két évig folytatott szervezési enquèt-munkálatok is annak alapján alakultak. Csak jogos sajnálatot kelthető, hogy e nagy horderejü orsz. műintézet végre mégis az ő eredeti tervrajzától eltérőleg s az ő buzgó tevékenységü egyéniségének be nem vonásával alakult meg. A hazai műtörténelem feladata marad azonban az ezt befolyásozott okokat az igazság érdekében regisztrálni és megvilágitani.

Hogy minő bizalommal s érdemei és képessége iránt minő elismeréssel viseltetnek ugy a fővárosi zenészeti, mint a társadalmi körök: igazolja legujabban az is, hogy a budapesti nemzeti zenede, Mátray Gábor — érdemes igazgatója — elhalálozása után 1876-ban őt választotta meg igazgatóul, mely intézet élén azóta a legsikerteljesebb eredménnyel működik is.

Általában felőle jogosan elmondhatni, hogy ő mint minden szép és nemzeti kultureszme vagy mozgalom egyik legbuzgóbb pártolója és tevékeny önzetlen harcosa, nemcsak pálya- hanem honfitársai részéről is méltán kiérdemelt köztisztelet és becsülésben részesül ugy a fővárosban, mint a vidéken.

Zeneköltői működése és hivatásának több irányban adá meggyőző tanujelét, s nem egy szerzeménye aratott már köztetszést a hangverseny-termekben. Nagyobb művei közül 1875-ben a budapesti zenekedvelők egylete adta elő H. moll symphoniájának „Adagio“ és „Scherzo“ részleteit, melyek ugy a közönség, mint a kritika elismerésével találkoztak.

A hazai műviszonyok fejlesztésére és a szükségelt lendületesb reformintézkedések kezdeményezése és életbeléptetésére, mint a nemzeti zenede igazgatójának tágabb és kihatóbb tere nyilván: az ő igaz-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

gatóságához kötött jogos remények és igényeknek — a koronkint felmerülhető nehézségek dacára — bizonyára teljesen meg is fog felelni.

Basso, az összhangzatban a legmélyebb szólam; mint ilyen a zeneművek minden fajában az alapot képezi. — Igy neveztetik az emberi hangok legmélyebbike is, melynek terjedelme a nagy *F*, vagy *E*-től az egyszervonalzott *D* vagy *E*-ig ér.

Bassa ottava, l. *Ottava-basso.*

Bass-kulcs, a negyedik vonalon áll, az ugyanazon lévő hangjegy neve F. (Innen: F kulcs).
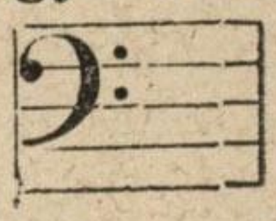
Basson (fr.), Fagotto, Fagott (bugósip).

Bassposaune, l. mély púzon.

Bathizi András magyar zeneszerő, élt a XVI. században. A magy. tudományos akademia könyvtárában őrizet alatt levő „Hoffgreff"-féle énekgyüjteményben három ének van tőle névszerint: „A drága és istenfélő Gedeonról" melyet 1540-ben és „Az istenfélő Susanna asszony historiája" melyet 1541-ben, és „Isák patriárka szent házasságáról" melyet 1546-ben szerzett.

Életéről mitsem tudunk, valamint azt sem tudni, irt-e még több ilyen vagy másnemü éneket. Énekei a bibliás énekek közé tartoznak és becsre nézve ott állanak hol a XVI. századbeli német vagy más müvelt nemzet énekei.

Battere, leütés.

Battimento, régibb neme a cifrázatnak, mely egy igen rövid *trum*-ból áll, de soha nem kezdődik a főhanggal, hanem fél hanggal mélyebben: a segédhanggal, pl.
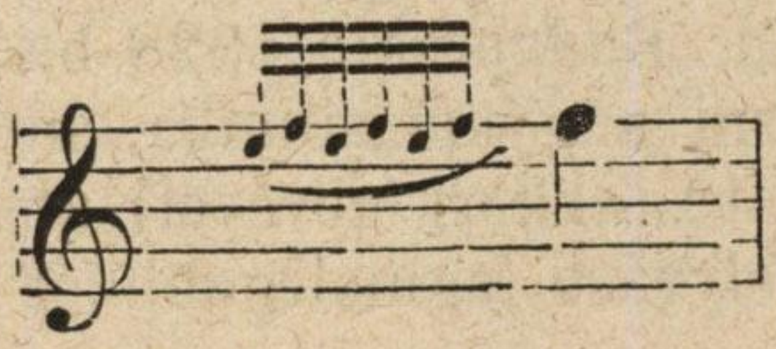
ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Bauer Lajos, szül. Budapesten 1846. decemb. 20-án. Atyja B. György azon időben a budapesti terézvárosi templomban orgonista volt; ő tőle nyerte első és egyedüli oktatást a zongorázásban. Már korán mutatkozván a hajlam a zenéhez, némi erőltetésébe került iskoláit végezni, hogy azután egészen a zenének élve magát tökéletesithesse. Tanulmányait a tanitó-képezdében végzé; de már e mellett egyidejüleg a nemzeti zenede összhangzattani osztályában is hallgatta előbb Thern, később Feigler előadásait. A zenedében töltött idő alatt tanulmányozta Reicha, Marx, Lobe és Sachten müveit. 1868-ban — minthogy a képezde végeztével városi tanitóvá lett — leköszönt, s egy a zenede részéről nyert oklevéllel Prágába utazott, hogy az ottani orgona iskola tanfolyamait hallgathassa. Prágában, hol kizárólag zenei tanulmányainak élhetett, fel is használt minden alkalmat s körülményt a maga tökéletesbitésére. Ez intézetnek csakhamar első növendékei közé tartozott nemcsak az orgona osztályában, de a hangszerelési tanulmányaiban is, melyet Skuherszky intéz. igazg. előadásaiból meritett.

1870-ben vissza jött hazájába és kineveztetett a csurgói áll. tanitó-képezdéhez zenetanárnak. E hivatalának teljes buzgósággal felel meg s szabad idejét tanulmányozással, zeneköltészettel foglalja el.

Szerzeményei közül igen kevés van a nagy közönségnek átadva s ezeket a kik ismerik, bizonyára szeretik is; többi munkái melyek még kéziratban vannak — hiszszük — nem sokára szintén át fognak adatni a zenét kedvelőknek.

Bécarré, ♮ feloldójel.

Beck János Nepomuk, egyike a jelenkor legkitünőbb baritonistáinak, szül. Budapesten 1828-ban máj. 4-ikén. Itt kezdett járni a gymnasiumba, hol az ugynevezett „humaniórákat“ (akkori nevével) absolválta, emellett azonban folyvást legmelegebb ér-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

deklődéssel viseltetett a zene iránt. Később a zenedébe lépett (akkor még csak egész szerényen „énekoskola“) hol a svéd Romingertől tanult, kinek egyedül köszöni, saját szavai szerint, tiszta hangvételét. 1846 májusban hallották őt a vendégszerepekre lerándult bécsi énekesek Erl és Formes és kolossális hanganyaga oly hatást tett rájuk, miszerint azt tanácsolták neki, hogy hagyja ott az iskolát s lépjen a szinpadra. Első föllépte a „Puritánokban“ sikeres volt, ugy hogy ennek következtében szerződést kapott Bécsbe, az udvari operához. Bécsben azonban ekkor Leitner uralta a tért, s Becknek kevés énekelni valója maradt. Következő évben elhagyta Bécset és egymásután énekelt Hamburg, Brema, Köln, Düsseldorf, Maincz, Würzburg, Wiesbaden s végre M.-Frankfurtban, hol 1851-ben angagiroztatott. Innen 6 évi távollét után 1853-ban ujra Bécsbe ment az udvari operához, melynek még jelenleg is egyik legfőbb ékessége. Elsősége a bécsi operánál, valamint kora legjobb énekesei között, elvitázhatlan. Saját erejéből és a müvészvilágban nélkülözhetlen Maecenátus nélkül emelkedett ama magas polcra, melyen még most is áll. Hangjának jellege, mély bariton, mely a legnagyobb mélységben úgy mint a magasságban egyaránt kiegyenlitett és a legtisztább érccel ellátott. Legkitünőbb szerepei: Bolygó Hollandi, Hamlet, Hans Sachs, Don Juán, Nelusko, Hans Heiling, Pizarró, Rigoletto, Almaviva és sok más. 1862-ben január 1-én cs. kir. kamarai énekessé neveztetett. 1865. máj. 5-kén pedig a Ferenc József lovagjává.

Beliczay Gyula született Rév-Komáromban 1835-ik évi aug. 10-ikén. Zenei tehetsége már korán kivált, ugy hogy 12 éves korában midőn Pozsonyban iskolába kezdett járni, mestere Csádor a Cramer Etudök első füzetét játszatta vele, ezután ernyedetlen szorgalommal folytatta a zongora tanulást, már elméleti utmutatás nélkül komponálgatott; amellett

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

mint az ottani evangelikus Lyceum egyik legkitünőbb tanitványa tünt ki, kivált a mennyiségtanban, minek következtében Bécsbe ment a müegyetemre 1851-ben. Itt alkalma nyilt, hogy müegyetemi tanulmányai mellett, a zenében is képezze magát; az öszhangzattant és ellenpontozatot előbb Hoffmann Joachimtól, utóbb Krenntől tanulta, kitől 1856-ban karnagyi képesitő bizonyitványt is kapott. Bevégezvén müegyetemi tanulmányait 1858-ban Bécsben vállalt hivatalt, szabad óráit azonban, folytonosan a zenemüvészet tanulmányozására forditá. 1862—1864-ben Halm Károlynál tanult zongorázni, és pedig oly előmenetellel, hogy 1864-ben adta mestere beleegyezésével, első nyilvános hangversenyét. A kritika nyilatkozata nem lévén egyhangú, Beliczay ismét 3 évig teljesen visszavonulva dolgozott, s midőn 1867-ben ujra a közönség elé lépett, a kritika egyhangu elismerését vivta ki. 1868-ban irta hét fő müvét F-dur miséjét és Ave Máriáját. Az F-dur miséért Ő fölsége, Eötvös József által, egy saját kezével irott okmányban, legfelsőbb megelégedését nyilvánitotta. Ave Máriája pedig Herbeck vezérlete alatt, az udvari kápolnában adatott elő. Irt ezen kivül, több zongora-darabot, dalokat — melyek kiváló tetszésben részesültek. Beliczay nemcsak mint zeneszerző, hanem mint iró is kitünt, igy Ábrányi „Zenészeti lapjának“ is, több évig levelezője volt. Később a „Berliner Musik-Zeitung“ megkinálta bécsi levelezői állásával. Müvei leginkább Spina, Haslinger bécsi és Schott brüsseli cégeknél jelentek meg. 1871-ben Budapestre költözött, hol mint a m. kir. államvasutak főmérnöke müködik.

Bella János Lipót, szül. 1843-ban Liptó-Szt.-Miklóson, hol atyja szegény kántor volt. Miután rendszeres oktatást nem nyert, saját magát müvelte s már 8 éves korában kitünt. Bella ezután Zábojszky László szepesi püspök költségén a lőcsei gymnasiumba került, hol a zenét nagy-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ban kedvelő Dvorák Lipót tanár a legnagyobb befolyással volt tehetségére, a mennyiben a tanulókból egy zenekart szervezett, Bellát meg magához vette s alkalmat nyujtott neki, hogy a partiturákba tekinthessen. 16 éves korában több müve Egry János karmester vezetése mellett adatott elő, mi őt szorgalmasabbá tette a zene elméletének tanulmányozásában. 20 éves korában a bécsi Pázmáneumbe küldetett, hol Sechter Simon udvari organistával és Preyer Gotfried udvari karmesterrel ismerkedett meg, s a szigorú egyházi irányhoz csatlakozott. Theologiai tanulmányainak végeztével Besztercebányára tétetett át. 1869-ben a papi rendből kilépvén, Körmöcbányán városi karmester lett, hol jelenleg is él. Bella egyike a kor kitünő egyházi zeneszerzőinek, kiről a kitünő zenetudós Ambroz Wilmos is dicsérőleg nyilatkozott. Irt több külföldi zenelapban sok szép és érdekes értekezést a szorosan vett egyházi zenéről. Kitünőbb müvei: „Haec dies“ és „Adoramus“ szigoru ellenpontozati-, „a capella“ irályban tartott férfi négyesei. „Tu es Petrus“ ellenpontozati kardal. Fellegi „Apolló“-jában is jelent meg több müve. Igy: „Le sort et l'ideal“ symphoniai mü, egy vonós Quintour s a Lisztnek ajánlott Molett „Christus factor est.“

Bellicosamente, Bellicoso, harciasan.

Bémont, ♭ lejebbitőjegy; *bémoliser*, lejebbiteni.

Ben, *Bene*, jó, jól.

Benedictus, áldott; dicsének; a misének egy része.

Ben marcato, l. *marcato*.

Ben tenuto, l. *tenuto*.

Benza Károly, a budapesti szinház látogatók egykori kegyencze, a nemzeti szinház volt kifogyhatatlan kedélyü buffója, szül. 1812.

Ifjuságáról vajmi kevés a mondani való. Vig legény volt, csinos hanggal birt, többet énekelt mint beszélt, ez az egész. Egyszer valaki azt tanácsolta

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

neki, hogy legyen színész. 1834. Debrecenbe vetődvén, az ott müködő Balla-féle szintársulatnál rávették, hogy föllépjen. Adtak neki oly szerepet, melyben több dal éneklése mellett svábos- és tótossal kevert dialektussal kellett beszélnie. Roppant nagy fourorét csinált és szerencséje meg volt alapitva. Énekes, még pedig operai énekes lett. A negyvenes évek elején Szerdahelyi József helyébe a budapesti nemzeti szinházhoz szerződtették, hol ép ugy mint a vidéken csakhamar a közönség kedvence lett. Mint buffó valóban ritka jelenség volt a szinpadon s az ő Miská-ja az „Ilka“ operában valamint Bartoló (Szevillai borbély) és Grizenkója (Éjszak csillaga) felejthetetlenek maradnak mindazok előtt kik látták. Igaz, hogy komikusnak némelykor drasztikus sőt — nagyon is vastag volt, de ugy tudott mindent előadni, hogy visszatetszést sohasem szült. Mig hangja még ép erővel birt, komoly szerepekben is föllépet néha. 1859—60 körül megvált a nemzeti szinháztól s leányával Bécsbe költözött, hogy azt a müvészi pályára nevelhesse. 1870-ben azonban ismét Budapesten találjuk. Föl akart lépni ismét a nemzeti szinházban, de a hirtelen halál (szélhüdés) meghiusitá e szándokát.

Benza Ida, l. Nagyné-Benza Ida.

Beregszászy Lajos, szül. 1817-ben Békésen. 15 éves korában Mezőturon az 5 gymnásiális osztályt elvégezvén Temesvárra ment, hogy ott a zongorakészités müvészetét megtanulja. Öt évi tanulási idejének letelte után Budapestre ment, innen Bécsbe s végre Németországon körösztül Hamburgba utazott. Kitüzött célját mindég szemelőtt tartva, meglátogatott minden nevezetes zongora-gyárat, hogy azok különféle készitésmódjával megismerkedjék. Hamburgi egy évi tartózkodása után, Londonba ment, hol a legelső zongora-gyárakban három évet töltött. Innen Párizsba is átment, hol ismét a leghiresebb francia mesterek müveivel volt alkalma

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

megismerkedni. 1844-ben Bécsbe tért vissza, hol a következő évi iparműtárlaton, saját találmányu uj zongora-gépezetét is bemutatta, mi is érdempénzzel lett kitüntetve. Hét évi távollét után Budapesten telepedett le, hol az iparműtárlatba beadott két zongorája szintén érdem-éremben s méltánylatban részesült. 1857-ben a müncheni nagy ipartárlaton nyert kitüntetést. Szakképzettsége a párizsi világkiállitáson részesült a legnagyobb elismerésben, hol zongorája első rendü érdempénzt nyert. Neve ez által messze elhatott, ugy hogy a continens minden részéből kapott megrendelést. Az évenként nála készült zongorák száma 70—80. Zongorái tiszta, dallamos és lágy hangjuk által tünnek ki, mit még emel a ruganyos, kényelmes gépezet.

Berkes Lajos, szül. 1827. jun. 29-én Csécse községben Nogr. megye. 14 éves korában elhagyta a szülői házat; 3 évvel később már bandát alakitott s 65-ben Fóthon egy diszebéd alkalmával — gróf Károlyinál — oly szépen játszott, hogy b. Podmaniczky házi zenészének fogadta. 1873-ban Budapestre jött, hol az első rangu banda élén áll. Ugyancsak 1873-ban Wels herceg meghivta őt Londonba, hol 12 előadás után az udvar teljes elismerését nyerte ki; 1874. oct. 15-én Gödöllön a Királynő ő felségének igen megtetszett játéka s meg is dicsérte.

Bernát Gáspár, a „Freskoképek“ és „Kaczagányok“ humorteljes irója szül. 1810. junius 26. Tisza-Füreden Hevesmegyében. Apja Bernát Mihály, igen müvelt ember volt és élt halt a tudomány- és müvészetért, s Gáspár fiába annak ifju korában cseppegteté már a müvészet iránti szeretetet. Bernát Gazsi a következő müveket irta: „Freskoképek“ (4 kötet), „Kaczagányok“, „Lavota élete,“ s „Ki a vivát“ népszinmü. 1834 körül saját zeneszerzeményeiből hat csárdást adott ki szöveggel. Ezek közt van az „Alföldi halászlegény“ és „Sötét

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

felhők kerekednek az égen.“ Meghalt Budapesten 1873. jan. 4.

Bes, ♭♭ a „h“ előtt, azt „á“-vá változtatja.

B♭“-dur azon hangnem, melynek jelzése a két „♭♭“ és alaphangja „*B*“. Egyenközü (paralell) hangneme „*G*“-moll.

Bignio Lajos, szül. Budapesten 1838. Már mint gymnásiumi tanulóban észrevették benne a müvészi tulajdonokat, ő játszott és szinelőadásokat rendezett s szép hangjánál fogva a templomi énekkarban is szerep jutott neki. Később elhagyva az egyetemet, a pesti hangászegyleti zenedébe vétette föl magát s ott az énektanulást rendszeresen kezdte tanulni. Később Bécsbe ment és a jeles Rossininál folytatta, komolyan és jó tanrendszer alapján. Időközben lerándult Budapestre, hol akkoriban a hires Gentiliumo dicsekedhetett legtöbb tanitványnyal, mert tanrendszere kitünő volt. *B.* is ide csatlakozott és *G.* szerencsés jóslattal bocsátotta el a fiatal müvészt, midőn később a helybeli német szinházhoz szerződött.

Itt lépésről-lépésre haladt és rövid időn kedvence lett a budapesti közönségnek, mi még nagyobb mérvben következett be, midőn Ráday Gedeon gr. intendáns meghivása folytán a „Nemz. szinház“-nak lett tagjává. 1863-ban a bécsi udvari opera-szinházban is vendégszerepelt oly sikerrel, hogy több évi szerződéssel kináltatott meg. 1864-ben „Tell Vilmos“ előadásával meg is kezdte ott a sikeres müködést.

Hangja erő- és bájteljes bariton; alakitása, eszményi játéka tele van kifejezéssel, hévvel s egyszerüen nemes. Legkitünőbb szerepei: eschenbachi Wolfram „Tanhäuser“-ben, Nelusko az „Afrikai nő“-ben, „Tell Vilmos“, „Don Juan“, „Don Carlos“, Ernani“, „Lucia“ stb. operákban.

Bignio mint hangverseny-énekes is kivivta az elismerést oly tért karolva fel, hol kevesen

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

versenyezhetnek vele. Schumann, Schubert, Liszt, Brahms és más szerzők dalai terjesztésére ő a legnagyobb hivatottsággal vállalkozott és Bécsben alig van első rendü hangverseny közremüködése nélkül.

Bignio, a szeretetre méltó magy. müvész nemcsak kiváló énekes, hanem jeles müértő és müpártfogó is egyszersmind, mert régtől fogva gyüjtögeti a képirás becsesebb termékeit is; folytonos viszonyban, részben barátságban él a legnevezetesebb festőkkel, s már is oly gyüjteménynek van birtokában, mely három szoba diszét képezi gazdagon és igazi pompával.

Bianca, fél-méret tartamu hangjegy.

Bihari János szül. 1769. Nagy-Abonyban Pozsonymegyében cigányzenész szülőktől. Gyermek- és ifjukorát rokonai körében Bőnyön, Gömörmegyében tölté, hol hegedülni is tanult. Már 7 éves korában szépen kontrázott, 15 éves korában pedig mint első primás, társai vezetője volt. Alig volt 18 éves, midőn megnősült s utána szervezett egy társaságot, melynek élére állva csakhamar hirre s nagy jövedelemre tett szert. Azonban Bihari dicsszomjas lelke nem elégedett meg azon szük körre szoritott hirrel, s elhatározta, az ország fővárosába Budapestre rándulni. Bakos Ferenc cimbalmossal jött a fővárosba, hol főgondja volt oly társaságot szervezni, melynek minden tagja kitünő legyen. E terve sikerülvén, rövid idő mulva országos hirre tett szert s a „két pisztoly“-t s a „Beleznay“-t ő tette hiressé játékával. Hire és népszerüsége a haza határain túl is elhatott s minden nevezetesb ünnepélyre hivatalos volt. Bejárta egész Magyar- és Erdélyországot Tót-, Horvát- és Lengyelországokat, mindenütt határtalan lelkesedéssel fogadtatva s pazaron jutalmazva pénzzel és kitüntetésekkel. Budán a nádori, Pozsonyban az udvari, koronázási, országgyülési s egyéb ünnepélyek alkalmával mindig ő volt a zenész. Bécsbe is

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

többször felhivatott az udvari ünnepélyekre; ő maga különben minden évben elment hangversenyeket adni a birodalmi fővárosba. Ez alkalommal több izben volt alkalma egész bandájával az udvar előtt játszani s tetszést aratni. Szerencsés volt az özvegy oldenburgi herczegnő, Katarina Pawlowna, József nádor első neje testvérének tetszését is megnyerni, midőn a hercegnő tiszteletére a Margitszigeten 1815-ben junius 1-én rendezett népünnep alkalmával oly nagy hévvel és virtuozitással játszott, hogy azok is, kik őt már többször hallották, egészen elcsodálkozva, bámulva nézték s bámulatában senki táncolni nem tudott. 1824 nov. 29-től dec. 4-ig Bihari az egri tisztujitáson gyönyörködteté hallgatóit s innen Budapestre szándékozván menni, Hatvan és Gyöngyös között feldölt szekerével s bal karja csontjai megrepedeztek. Minden gyógymód meghiusult s a megsértett kar idegei oly merevek maradtak, hogy hajlékonyságukat többé vissza nem nyerték. Ekkor bandáját Sárközy vette át s Bihari kontrásnak volt kénytelen saját bandájába állani. Az 1825-diki pozsonyi országgyülésen ismét Bihari vette át a primásságot, de már ugy mint előbb hatni nem tudván, csökkenvén jövedelme, társai meg elhagyván s valóságos végnyomorra jutott, mert midőn B. teljes virágjában állott, a milyen óriási volt pénzbevétele ép olyanná tette kiadásait is.

E csapásai után még egy jó napja volt Biharinak; ugyanis, a „Zrinyiben“ egy alkalommal több gazdag úr, kik őt virágzása idejében hallották, megsajnálva a béna virtuózt, karját bankókkal betakarták s a bankókat neki adták. Az összeg nagy volt s habár előbbi időkben Biharinál ez mindennapi esemény volt, mégis ez alkalommal egészen elragadtatva ment haza s örömtől könyes szemekkel mutatá nejének a halmaz pénzt, mondván: „Asszony, én már ujra tudok hegedülni. stb.“

Ez volt azonban utolsó szerencséje, mert a nyo-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

mor és inség állandó sátrát üté fel nála s igy testi s lelki nyomortól gyötörve 1827. ápril 26-án meghalt.

A mi hegedüjátékát illeti: ő valódi virtuóz volt s nemcsak rendkivüli technikai ügyessége volt bámulásra méltó, hanem az az óriási szenvedély, örök bú, is, mely annyira jellemző sajátságai közé tartozott. Valóban, Bihari egyike marad ama felejthetetleneknek, kik borus idők földeritői, örömök megkétszerezői, s egy egész nemzet érzelmeinek kifejezői. Compozitiói közül különösen fölemlitjük a „Hatvágás.“ „Primáciális magyar,“ „Koronázás“ cimüeket.

Bis, (latinul), kétszer; ismételni.

Bischroma, **32**-ted hangjegy. (𝅘𝅥𝅯)

Bizzarramente, sajátságosan, különös módon. — *Bizzarria*, szeszélyes ábrándosság, minden ok és mód nélküli átmenet pl. egy hangnemből, a legidegenebbe. — *Bizzarro;* furcsa, szeszélyes, sajátságos.

Bogisich Mihály, szül. 1830-ban Budapesten. 11 éves korában a „Zenede“ növendéke lett s az ének-tanszakban 6 évet kitünő sikerrel végzett. 1859-ben az esztergomi érseki papnövendékek közé fölvétetvén, a theologiai tanszakra Bécsbe a Pázmány intézetbe küldetett, hol zeneismeretei s szépen fejlődő tenorhangja végett a növendékpapok „Dalárdájának“ karmestere lett. 1863-tól 68-ig falusi- azután fővárosi káplánysága alatt folytonosan képezte zeneismereteit. 1874. jan. 12-én Simor J. hercegprimás, ünnepélye alkalmával B. szép énekeért ő Felségétől egy gyémánttal köritett smaragd gyürüt kapott.

Hat éven át a „Budai zen. academia“ buzgó titkára volt s jelenleg ugyanily hivatalt visel a „Nemz. Zenedé“-ben.

Bogyó Alajos (Verebélyi) előkelő nemesi család sarja. Szül. 1836-ban Nyitra megye Panu községében. Eleintén a tanitói pályára szánta ma-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

gát, később szép hangja által kitünvén énekes lett, s mint ilyen bejárta a vidék első rendű városait, s mindenütt köztetszés mellett énekelt. 1870-ben a Nemzeti szinházhoz szerződtetett, hol jelenleg is működik.

Bokshorn azon idő szerint Capricörnus Samu szül. 1629-ben. Korában hires zeneszerző. Alig lépett ki az ifju korból, már a pozsonyi Szt. Háromság templom karmesterévé választatott Még nem érte el 30-ik évét, midőn Stuttgardba hivatott, hercegi karmesternek, mely tisztet 1657 táján el is fogadta. Stuttgardban általános tiszteletnek örvendett, de hogy itt mennyi időt töltött s mikor halt meg? — bizonytalan; azonban munkáinak egyikén — melyen áll „opus posthumum“ — 1670-nes évszám áll, s igy valószinü, hogy Stuttgardban körülbelül 12 évet töltött s 1669-ben halt meg. — Irt: Miséket, Motetteket, Sonatákat, Capricciokat, Allemandokat, egy világi Cantátét „Proserpina elrablása.“ stb.

Bolero, mérsékelt mozamu spanyol nemzeti tánc, többnyire $^3/_4$ ütenyben. A táncosok énekkel és castagnettekkel erősbitik, a néhány hangszerből, vagy csupán citerából álló zenekart.

Bombarde, a legmélyebb (16′) bugósip neve az orgonában.

Bombardon, katonai zenekaroknál a legmélyebb alapszólam erősbitésére felhasznált rézfuvó hangszer, melynek hangterjelme körülbelül a contra B-től az egyszer vonalzott f- v. g-ig terjed.

Bon temps de la mesure, a jó ütenyrész, leütés. (Thesis.)

Bourdon vagy Bordun, a legmélyebb födött fuvolahangokat jelenti az orgonában.

Bourrèe, vig jellegü, de mérsékelt sebességü francia tánc, egyenes, páros méretben, felütéssel kezdve.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Böhm Gusztáv, szül. 1823. jun. 14-én Budapesten. Már 6 éves korában kezdett zenét tanulni Joachimmal együtt, Szervacsinszky zenk. igazgatótól; 13 éves korában a német szinházhoz szerződtetett, melynek karmesterei akkor Grill és Erkel F. voltak, s mig itt a dalműirodalommal ismerkedett meg: alkalma nyilt egyszersmind más oldalról a klassikus-, de különösen a kamarazenével is megismerkednie. Magasabb zenészeti kimüvelést Bécsben nyert, hová szülei a műegyetemre küldték s habár e tanfolyamot sikerrel végezte, mégis hajlama a zenéhez vonzá. Fel is vétetett a bécsi conservatorium 3. osztályába, hol Böhm Józsefnél hegedülni, Fischhofnál zongorázni s Sellnernél zeneköltést tanult.

Bécsből anyja halálának hirére visszajött Budapestre. Itt időzése alkalmával Erkel F. meghivására a nemz. szinház zenekarához szerződött; azonban ez álláson magasabbra törő vágyait ki nem elégithetvén, egész erővel, karmesterré való képeztetésre törekedett, s hogy vezérkönyvekhez jusson, Benza, Füredi s másokat szerepeikre tanitá.

Ekkor ismerkedett meg Egressyvel, kinek sok dalát lekótázta s ha kellett hangszerelte. Nemsokára Szerdahelyi dalműtársulatot szervezett, s karmesternek B. hivta meg, ki e minőségében Kolozsvártt meg is kezdte működését s erélye, ügyessége, szakképzettsége folytán a közönség valamint a társulat közbecsülését vivta ki. E közben 12 tagból álló férfi-négyest szervezett s azt betanitá, hogy külföldre utazhassék velök a magy. dallamot bemutatni; hosszu fáradság után ezt el is érte, mert Trieszt, Velencze, Padua, Fiume, Zágráb, Grátz, Laibach, Marburg stb. városokban hangversenyeztek a legjobb sikerrel. Visszajövet, Pécsre vezette utjok, hol a szintársulattal kezdék meg ismét működésüket, ez azonban oly zilált anyagi körülmények közé jutván, hogy még a könyvtárt is el kellett zálogositani, elhatározták, hogy ismét

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

külföldre mennek hangversenyezni s Pozsonyon keresztül Bécsbe vették utjokat, hol, a „Kärtner-Thor“ szinházban oly tetszés közt énekeltek, hogy Schönbrunba is meghivattak s Metternichtől ajánló leveleket kaptak. E kitüntetésből uj bizalmat meritve, folytatták utjukat Brünn, Prága, Drezda, Lipcse, Páris stb. városokon keresztül Budapestre. B. az „Erzsébet“-téri német szinház első karmestere lett, s vezetése alatt az opera is eredményteljes virágzásnak indult. A főváros bombáztatása alatt leégett e szinház s később lépett életbe Haynau parancsára egy uj ném. szinház a Redout-épületben, melynek szintén B. lett a karmestere, de az igazgatóság szerencsétlen vállalkozásai zöld-ágra nem juttatván e szinházat, ott hagyta állását s Aradra ment, hová az ottani szinigazgatótól kapott meghivást. Ugyanekkor — Vachot felszólitására — irta a „Huszárcsiny“ zenéjét, mely a fővárosban is ismeretes lett. Végre elhagyta a szinházat s 12 éven keresztül mint zenetanár élt Aradon. Ezalatt előhaladottabb tanitványait sokszor nyilvánosan játszatta; zenekari hangversenyeket is rendezett, s azok által nagyobb szabásu klassikus zeneművekkel ismertette meg az ottani közönséget. Sok fáradozással alapitá meg az „aradi dalárdát;“ később a „Győri ének- és zeneegylet“ meghivására elfogadta annak művezetését s félévi működés után Rossini „Stabat mater“-jának előadása volt az eredmény. Radnótfái meghivására a nemz. szinházhoz szerződött operai rendezőnek s e minőségében működik ma is.

Az utolsó években Olaszországba lett meghiva, hol Wagner „Lohengrin“-jét, Gounod „Romeo és Juliá“-ját, Mayerbeer „Prófétá“-ját; a milánói Scala-szinházban pedig Wagner „Rienzi“-jét, s az idén ugyancsak W. „Lohengrin“-jét a trieszti nagy operában hozta szinre, amiért is ott több kitüntetésben részesült.

Zeneszerzeményei közül kiemeljük: „A dalnok

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

átká“-t, „A debreceni biró“ cimü 3 felv. és „Demetrius“ 4 felvonásos dalmüvét.

Böhm József, az udvari zenekar tagja, s a bécsi conservatorium első hegedü tanára szül. 1798-ban Budapesten. Első kiképeztetését az ének- és hegedüben atyjától nyeré oly sikerrel, hogy már 8 éves korában indult Lengyelhonba hangversenyezni. Négy év után azon szerencsében részesült, hogy az akkor Oroszországból visszatérő P. Rode tanitványa lett. 1815. Bécsbe ment, hol nagy sikert aratott. 1818-ban Olaszorországot utazta be, honnan megjövén 1819-ben a bécsi conservatorium tanára lett, 1821-ben pedig az udvari zenekar első hegedüse. 1823-ban. Német- és Franciaországot utazta be. Mint tanitó is nagy sikerrel müködött, tanitványai közől kiemelendő Ernst és Joachim. Mint zeneszerző is kitüntette magát, nyomtatásban Concert darabok, Quartettek, Duettek, Variatiok, Polonaisek és Dalok jelentek meg tőle.

Böhm Lipót, szül. 1800. Budapesten, kitünő hegedüs s sok éven át kitüntetett tagja a szent-pétervári udvari zenekarnak.

B-moll, lágy hangnem öt ♭ előjegyzéssel h, e, a, d, g, előtt; egyenközü Des durral.

B-Quadrat, (♮) feloldó jel.

Brava, *Bravi*, *Bravo*, jeles, kitünő.

Bravissimo, — *ma*, legkitünőbb, legnagyobb mértékben kitünő.

Bravura, *Bravour*, nagy müvészek játékában ama minden nehézséget legyőző könnyedség, mely által legnagyobb mértékben ragadtatik el a hallgató.

Bräuer Seraphin Ferenc, szül. 1799. okt. 20-án Pesten. Atyja, nemzetiségére cseh, az itteni német szinháznál első fagótos volt. Bräuer már igen korán nagy hajlamot mutatott a zenére, első oktatást rokonától Skrobák Jánostól nyert a zongorán, kitől Cerny Józsefhez került, — ki ez időben a Károlyi grófok házánál magántanár volt.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Nyolc éves korában már annyira vitte, hogy egy szinházi hangversenyben nagy tetszéssel játszta Beethoven Es-dur ötösét. Ugyanez időben hegedülni is tanult s miután atyja sok gyermekkel lévén megáldva, szegénységgel küzdött; a kis 10 éves fiu kénytelen volt egész éjeken bálokban és egyéb mulatságokban játszani s igy került 1809-ben a Bihari hires bandájába. 1812-ben hosszabb műutazást tett s néhány hónapra Hummel tanitványa lett. 1818. ujra utazni ment s miután bejárta Magyarhon és Austria nevezetesebb városait, 1819-ben Pestre jött s a jogot kezdé tanulni; azt azonban elhagyván kizválólag a zene tanitásra szentelte magát. 1833 körül a főegyház karigazgatója lőn, később a zenede választmányi tagja, majd tevékeny alelnöke lett. Tanitványai közül megemlitendő a hires Heller. Megh. 1871.

Bréve, *Brevis*, rövid, röviden; igy neveztetik az ily hangjegy: is, mely két ütem hosszáig tartandó ki, a „Meusurál theoriában.“

Brillante, *Brillant*, fényes, brilláns.

Brillare, *briller*, ragyogni, fényleni.

Brio, élénkséggel, tüzzel.

Brioso, élénken, tüzesen.

Bruscamente, durván, élesen, hevesen, indulatosan.

Buffa, tréfa, bohóság.

Buffo, bohó, tréfás, komikus.

Bullyovszky Mihály, szül. turóczmegyei Dulicz községében a 17. században. E tudós férfiu egyszersmind kitünő zenész is volt. Egy általa föltalált különös szerkezetü zongora nagy föltünést okozott a maga idején. Első Lipót császárnak is bemutatván a hangszert, fejedelmi elismerését és kegyét nyerte ki nemcsak uj találmányáért, de játékáért is.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

A zeneművészet iránti kiváló szeretete később arra birta, hogy az orgona szerkezetét alaposan tanulmányozza; ezt nemcsak hogy megtette, de olyan eredménydús volt e téren is munkássága, miszerint egy műnek közrebocsátása által az emlitett hangszeren lényeges javitásokat s tökéletesitéseket ajánlt az orgonaépitőknek.

Burla, burlando, burlesko, annyit jelent, mint *buffo, buffa.*

Burlescamente, tréfásan, bohókásan.

Burletto, tréfás dalmüvecske.

Büchler Rachel, szül. Budapesten. Hajlamát követve előbb zongorázni, később énekelni — Pauli R.-tól tanult. 1876. évi nov. hóban adott saját hangversenyét elismerés követte a kritika és közönség részéről. Jelenleg Bécsben tovább képezteti hangját.

C.

C, ut (fr.), *do* (ol.), a mai diatonikus hangrovat, első foka; a vonalrendszer elején, jelzi a $^4/_4$-es üteny nemét; a „C“ egy függélyes vonallal körösztül huzva (¢) az *Alla breve* ($^2/_2$) ütenyt jelenti. — *C-kulcs*nak nevezzük, a Soprau, Alt és Tenor kulcsokat, mivel a hangjegy, azon a vonalon, melyen a kulcs áll, mindig c. pl:

Cabaletta, rövid, tetszetős olasz dal (Aria), *Rondo* alakban.

Cachucha, (olv. Katschutscha), kéjelgő spanyol tánc *Castagnettel, a Bolero* és a *Fandango* keverékéből.

Cacofonia, Cacophonie, (fr.), széthangzás.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Cadence, (fr.), *Cadenza* (o.) *Cadenz* (n.) l. zárlat.

Caesura, metszett valamely nagyobb körmondatban, mely ott alkalmaztatik, hol az egyik dallami phrasis a másikat fölváltja.

Cahier, (fr.), egy füzet v. gyüjtemény.

Calando, fogyó, csillapodó mozgás, elenyésző.

Calata, olasz tánc $^2/_4$ méretben.

Calmato, nyugodtan.

Campana, harang; *Campanella*, harangocska; *Campanetta*, harangjáték.

Canon, l. *Kanon*.

Cantabile, dallamdúsan; igy neveztetik még valamely mérsékelt mozgásu dallamos zenedarab is. Sürün használtatik, *Andante cantabile*.

Cantamento, éneklés, ének. *Cautando* v. *Cantante*, énekelve.

Cantata, *Cantate*, eredetileg pusztán dallam forma, később, a dalmünek tökéletesbitésével, kilépett e határából, mintegy keveréket képezve, az *Oratorium* és a dalmű között. Ma mint nagyobb szabásu zenedarab elnevezése fordul elő, énekbeszédekkel (Recitatio), dallamokkal, karokkal stb. zenekari kisérettel. *Cantatet* két félét ismerünk u. m. egyházit és világit. *Cantatella* v. *Cantatina*, kisebb szabásu *Cantate*, *Cantatore*, — *trice* énekes, énekesnő. *Cantatorium*, azon egyházi könyv, melyből a kántor a felelgető-éneket (Responsorium) énekli.

Canticum, *Cantique* (fr.), dics-ének, hymnus; *Cantilena*, rövid világi dallam; *Canto*, v. *Contus* (lat.) ének; *Conto cromatico*, ének félhangokban. *Canto fermo* v. *Cantus firmus*, kar-ének (chorál). *Canto figurato*, mű-ének. *Canto primo*, *secundo*, első, második felhang (Discant). *Canto recitativo*, énekbeszéd (Recitatio).

Cantor, elő-énekes a templomban. *Cantor chorális*, kar-énekes. *Cantor figuralis*, vezénylő. *Cantorat*, kántori hivatal v. lakása.

Cantus, éneklés, ének. *Cantus Ambrosianus*.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Ambrosius dics-éneke. *Cantus Gregorianus*, Gergely pápa által behozott ének.

Cansonette, kisebb ének. *Cansoniere*, ének gyüjtemény.

Capo, a kezdettől l. *da capo*.

Capella, l. *Kapelle*.

Capriccieto, kisebb *Caprice*, *Capriccio*, *caprice* (fr.) (szeszély) kisebb neme a fantasiának. *Capricciosamente*, *capriccioso*, szeszélyesen, önkényileg.

Carezzando, *carezzavole*, behizelgőn.

Carmagnole, savoyárd ének-tánc. *Carola*, szintén énekkel egybekötött tánc.

Cassa, l. *Tambur*, dob.

Castagnettes, (fr.) *Castagnole*, kagyló alaku üres fahéj csörgetés; föleg táncnál alkalmaztatik.

Castrate, mesterséges Soprán, megférfiatlanitott énekes.

Cavata és *Cavatina*, ismétlés nélküli ének; dalművekben a fő dallamok jelzésére is szolgál.

Celere, gyorsan.

Ces, ut bémol, c flat, (ang.) a c hangjegy ♭-vel.

Chaconne, (fr.) l. *Ciaconne*.

Chanson, (fr.) ének, dal; több versszakból álló lyrikus költemény, mely egy könnyü egyszerü dallamot foglal magában s az minden versszaknál ismételtetik. *Chansonnette*, dalocska, *Chant* (fr.) dal. *Chant de l'église*, templomi ének. *Chant de triomphe*, diadal-ének. *Chant postoral*, juhász-dal. *Chantant*, (fr.) énekelhető. *Chanter*, énekelni. *Chanter à livre ouvert*, lapról énekelni. *Chanter* (ang.) templomi énekes, cantor.

Chanterelle, (fr.) E húr a hegedün.

Chanteur, *-euse*, (fr.) énekes, énekesnő.

Chaos, zavar, zürzavar.

Chapelle, (fr.) l. *Capella*.

Characterstück, *characteristische Tonstücke*, (n.), oly zenemű, mely bizonyos eszmére vagy költőiképp

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

visszatükrözésére támaszkodik, a festői zeneköltészet egyik válfaja, kisebb keretben.

Charivari, macskazene, csúfondáros zene.

Chasse, (fr.), vadászdarab.

Chef d' attaque, karvezető. *Chef d' orchestre*, zenekari igazgató.

Chelys, (gör. és lat.) cithera.

Chevalet, (fr.) hegedü-nyereg.

Chevilles, (fr.), csiga a vonós hangszereknél.

Chiarentana, egy neme a körtáncnak.

Chiesa, templom; *Concerto da chiesa*, templomi hangverseny.

Chiave, billentyü a fuvóhangszereken.

Chiroplast, ama gép, melyet Logier talált föl a kéznek szabályos tartására a zongoratanulók számára.

Chmel Gusztáv, szül. Budapesten 1844-ben. Iskolai tanulmányait végezvén fölment Bécsbe (1859) hol Heitzman zongora-gyárosnál a zongorák készités müvészetét tanulta 1863-ig. 1863—67-ig külföldön utazott, hol tanult ismereteit még bővité. Stuttgartban Schiedmayernél, Berlinben Lockingernél, Zürichben Huni és Hubertnél. Az emlitett hirneves zongora-gyárosoknál több időn át tartózkodott mig Közép-Europa nagyobb s hiresebb gyárakat csak tanulmányozás végett látogatta meg.

1869 óta József Chmellel vezeti nagy zongora-üzletét a következő firmával: J. Chmel és fia. l. *J. Chmel.*

Chitarra, gitár, pengedü. *Chitarina*, kis nápolyi pengedü.

Choeur, (fr.), *Chorus* (lat.), többszólamu ének vagy kárének. Van férfi- és vegyes kar. A fuvó- és vonós hangszert játszókat együttesen zene-karnak nevezzük.

Choral, templomi ének. *Choristen* (n.) karénekesek.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Chorde, (lat.) húr. *Chorda characteristica*, vezérhang.

Chordae essentiales (lat.), egy hangnemben az alaphang, harmad és a negyed neveztetik igy.

Christe, a misének második része.

Chroma, (gör. és lat.). *Croma*, *Versetzungszeichen*, (n.), elváltoztató jegy. Ilyen van öt: 1) a ♯ (kereszt) emeli a hangjegyet egy fél hanggal, 2.) a ♭ (Be) lejebbiti a hangjegyet egy félhanggal, 3.) a ♮ (föloldójel) a hangjegy előtt állt ♯ vagy ♭ megsemmisiti, 4) a × (duplakereszt) a hangjegyet két félhanggal emeli, a ♭♭ (dupla Be) két félhanggal lejebbiti, 5.) a ♮♯ és ♮♭ azon hangjegyet mely a × vegy ♭♭ által volt emelve vagy lejebbitve, egy fél hanggal vissza helyezi pl.
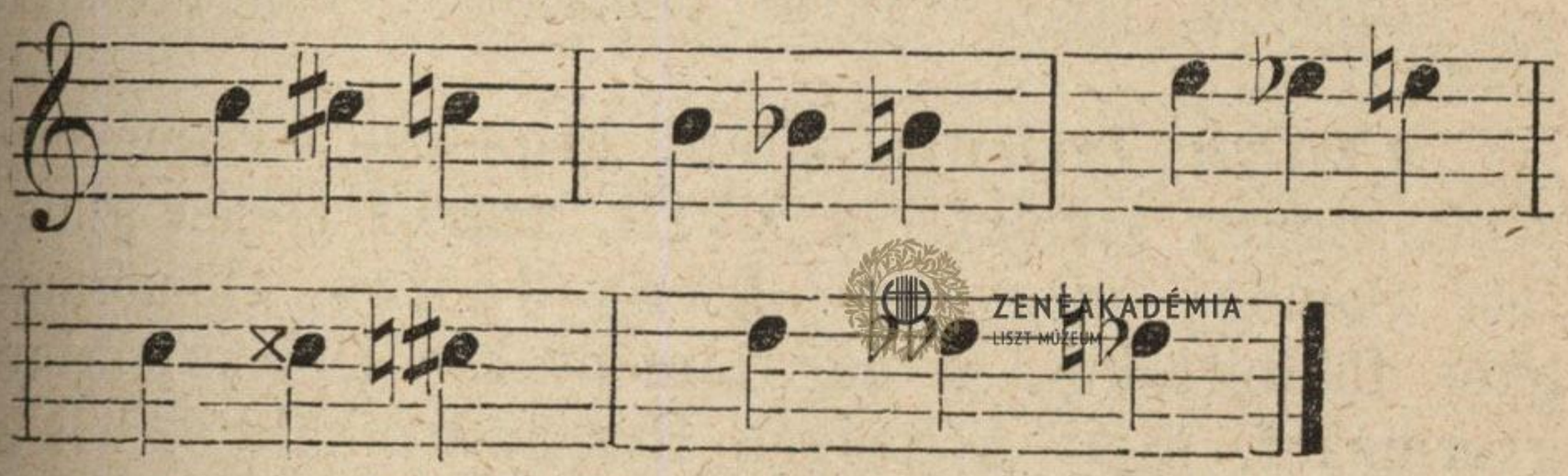
Chroma diesis, fél hang. *Chroma duplex*, dupla kereszt.

Chromameter, a zongorahangolást könnyitő eszköz.

Chromatique, (fr.), *cromatico*, egymás után következő félhangok pl.
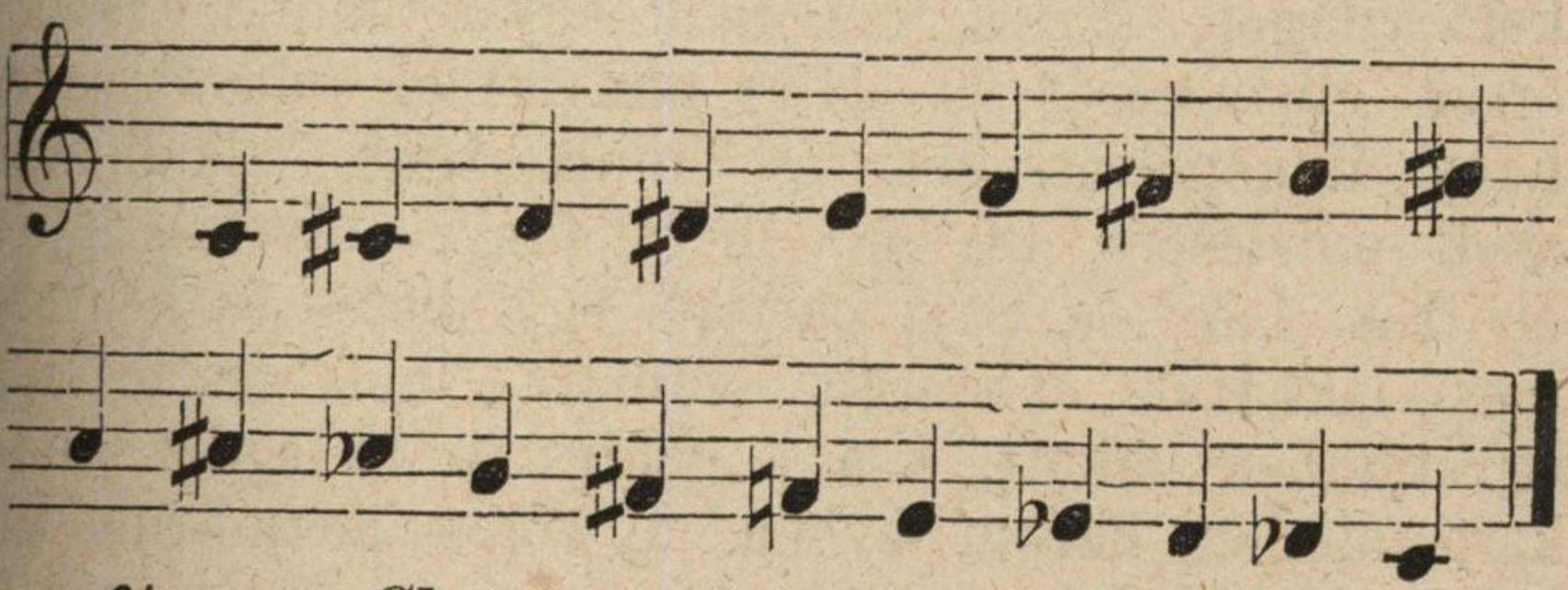
Ciacona, *Chaconne* (fr.), elavult tánc $^3/_4$-méretben; Olaszországból származott. *Ciaconnetta* kis *Chaconne*.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Cimbal, cimbalom. A cimbalom ülő helyzetben játszatik s a játszó ülése kellő magas legyen és akként berendezve, hogy a legmagasb s legmélyebb hangokat is eröltetés nélkül érinthesse. A verők minden egyes kéz 2-dik és 3-dik ujja közt tartatnak. Legjelentékenyebb szerepe a hangok ütésénél a kéztőnek (kézcsukló) jutott, mert minden ütésnek lehetőleg tőle kell származnia. A kar csak ritkán. a legnagyobb „forte“-ban segit. Legujabban Schunda V. J. udvari hangszerkészitő és Szabadi Frank Ignácz sokat javitottak s tökéletesitettek rajta. Előbbi hangtompitót, (pedált) csinált és cimbalom iskolát irt, utóbbi a húrokat chromaticus lépcsők szerint rendezte. Bővebben l. Sch. V. J. és Sz. F. I.

Cinelles, (fr.), *Cinelli* réztányér; zenekaroknál alkalmaztatik.

Cinka Panna, kitünő hegedüs- és zeneszerzőnő, cigány szülőktől a XVIII. század elején született Somogy megyében. Lány János, Gömörmegyei földbirtokos, a nagyreményekre jogositó leány gyermeket, saját költségén Rozsnyóra küldte, hol a hegedüjátékban képeztette. A tanitvány mesterét csakhamar túlhaladta és remek játéka által közbámulat tárgyává lőn. 14 éves korában egy ügyes nagybőgös vette nőül. Ezzel és ennek két testvérével, kis zenekart alakitva, gyönyörködtette az előkelő világot, kiviva magának egyszersmind a szakértők elismerését is. Hire annyire el volt terjedve, hogy ünnepélyességek és mulatságok alkalmával azok emelésére 18—20 mértföldnyi távolságra is elvitték. Lány, a Sajó partján egy diszes és kényelmes lakházat épittetett számára, hol családjával egyetemben lakott, s a jó földes ur az egész zenekart minden három évben uj vörös posztó-ruhával látta el. Később négy fiával, férje és leányával hallatá magát. Csáky bibornok annyira el volt ragadtatva játéka és szerzeményei által, hogy őt egy

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Amati hegedüvel ajándékozta meg, melyet uj tulajdonosnője annyira szeretett, hogy azt halála után koporsójába tétetni rendelé. 1772-ben Gömörben, késő vénségben halt meg; élete és müvészete, több rendbeli gyászköltéményben dicsőittetett.

Cinque, öt, az éneknél az ötödik hang.

Cis, ut dièse, (fr.), *C sharp* (ang.), a *C*. hangjegy egy ♯-el.

Clara voce, tiszta hanggal.

Clarinette, klarinét, sipola, fa-fú-hangszer a zenekarokban; van C-, B-, A-, Es- és F-sipola.

Clave, *Clavis*, *Keyboard* (ang.), billentyü. *Clavecin* (f.) zongora. *Claviatur*, billentyüzet.

Coda, zártétel valamely zenedarabnál.

Colofone, gyanta.

Coloratura, gyors futamok, cifrázat az éneknél.

Col sordino, a hang mérséklővel vagy tompitóval.

Come, mint; *Come prima*, *Come sopra*, mint föntebb.

Come sta, ugy mint irva van.

Commodo, *Commodamente*, kényelmesen.

Compiacevole, *Compiacevolmente*, tetszetősen, kellemesen.

Componere, *Composer* (fr.), hangmüvet irni. *Composition* (fr.), *Composizione*, zenemü, zeneköltemény. *Compositore*, *Compositeur* (fr.), zeneszerző, zeneköltő.

Con, *) -val, -vel, -al, -el, -u, -au, -on, -en. *Con abbandono*, odaadással. *Con affeto, con affezzione*, szenvedélylyel és érzéssel. *Con angilita*, könynyüséggel. *Con allegrezza*, élénkséggel. *Con alterezza*, büszkeséggel. *Con amore*, hévvel. *Con calore*, melegséggel. *Con celerità*, gyorsasággal. *Con commodo*, fesztelenül. *Con delicatezza*, finomsággal. *Con dolore*, *con duolo*, fájdalmasan. *Con elevazione*, emelkedettséggel. *Con espressione*, kifejezéssel. *Con*

* A *con*-nal összetett szók, melyek alább föl nem találhatók, a megfelelő főnév alatt keresendők.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

estro poetico, költői ábrándozással. *Con fermezza*, határozottan. *Con festivita*, ünnepélyességgel. *Con fierezza*, vadsággal. *Con forza*, erővel. *Con fuoco*, tüzzel. *Con garbo*, csinteljes előadással. *Con gravità*, méltósággal. *Con gusto*, izléssel. *Con leggerezza*, könnyüséggel. *Con lenezza*, kényelmesen. *Con mano destra*, a jobb kézzel. *Con mano sinistra*, a bal kézzel. *Con morbidezza*, szelidséggel. *Con molta passione*, szenvedélyes kifejezéssel. *Con molto passione*, sok szenvedélylyel. *Con moto*, élénken. *Con osservanza*, szemmeltartással. *Con precisione*, pontossággal. *Con sentimento*, érzéssel. *Con sordino*, a hangmérséklővel. *Con tenerezza*, gyöngédséggel. *Con tristezza*, szomorusággal. *Con un dio*, egy ujjal. *Con vivezza*, elevenséggel.

Concento, összhang.

Concert, (fr.), *Concerto*, zenedarab, rendesen három szakaszban, egy hangszer (pl. hegedü) számára, zenekari kisérettel.

Concertando, *concertant* (fr.), *concertato*, ha két vagy több hangszer vesz részt a zenedarab fő motivumainak játszásában; egyszersmind az előadásban vetélkednek, versenyeznek.

Concertare, magát hallatni.

Concertato, összejátszva.

Concertino, kisebb *concert*, melyben *Allegro*, *Adagio és Rondo* egymásután következnek.

Concertmeister, l. hangversenymester.

Concitato, heves, tüzes, felizgatott mozgás.

Conclusione, zártétel.

Concordanten, azon billentyük, melyek összesen egy összhangot (accord) képeznek.

Concordanz, jóhangzás, hangkellem; összehangzás, összhang.

Conducten, csövek az orgonában, melyeken keresztül a szél a sipokhoz vezettetik.

Conductor, (ang.), karmester.

Conservatoire de musique, (fr.), *Conservatorium*,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nyilvános zeneiskola. A conservatorium alatt oly nyilvános intézeteket értünk, melyekben a zenének minden ága s iránya tanittatik. Az utolsó évtizedekben majd minden civilisáltabb államban vagy nagyobb városban alakultak ilyen intézetek. (A világ összes s hiresebb conservatoriumait fölsorolni, az azokban közre müködő tanerőkkel együtt, más alkalomra tartjuk föl.)

Contra alto, mélyebb *Alt*.

Contra-Basso, *Contra-Violon* (fr.), *Violone*, a legnagyobb és legmélyebb hangokat adó hegedüalaku hangszer; negyedekben (Quarten) van hangolva (tehát egészen eltérőleg a többi vonós hangszerektől):
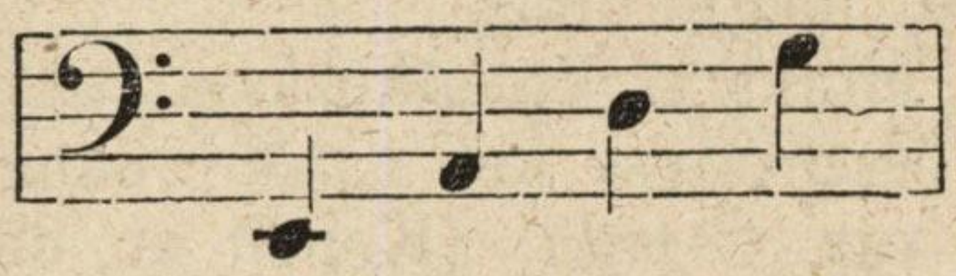
Vannak olyanok is, melyeken csak három húr van a következő hangolással:
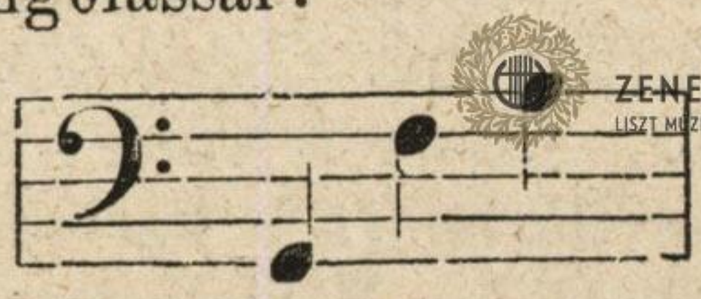
azonban ma csak az olaszok által használtatnak. A hangjegyek egy nyolcaddal mélyebben hangzanak, mint a hogy irva vannak.

Contradanza, *Contretanz*, *Contre danse*.

Contra-Fagotto, fahangszer, (búgó-síp) egy nyolccaddal mélyebb a közönséges búgó-sípnál.

Contra-Octava, azon hangok, melyek a nagy *C* alatt vannak s azok *contra* hangoknak neveztetnek, pl.

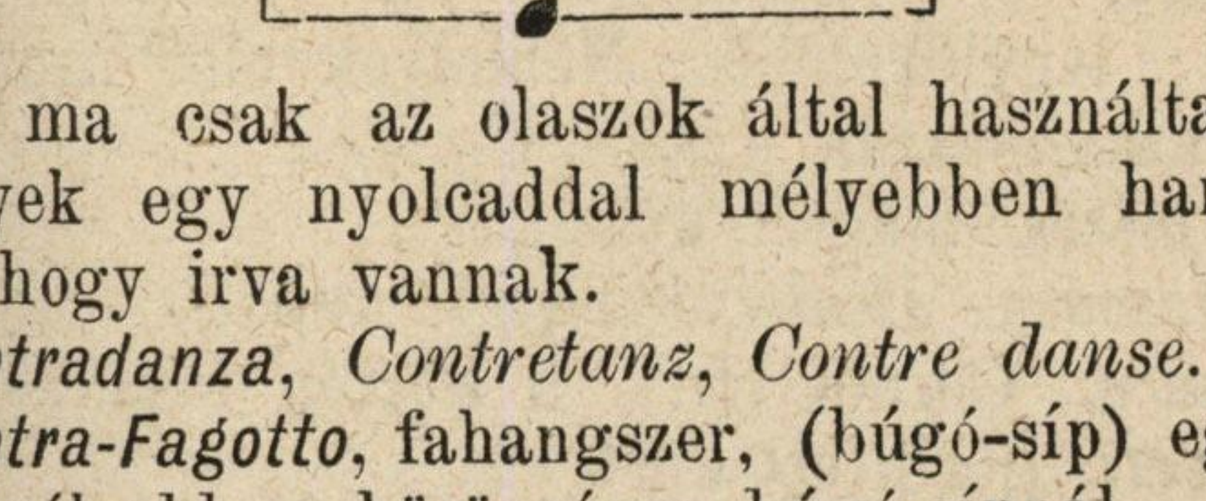

contra hangok vagy contra-octava.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Contrapunktist, (n.), egy teljesen képzett zenész.
Contrapunto, *Contrepoint* (fr), *Contrapunkt*, (n.), ellenpontozat.
Contr' arco, a vonó-húzás szabályellenessége.
Contrasubject, a második alárendelt rész a *Fugá*-ban.
Contratempo, *Contretemps*, halogatás, késleltetés.
Contratöne (n.) minden hangja a bassusnak a mély (nagy) *C* alatt veendő.
Contra-Violon, l. *Contra-Basso*.
Contredanse (fr.), egyenértelmü a francia négyessel.
Contre-partie (fr.), *Gegenstimme* (u.), ellenhang.
Conversio, megfordítás.
Coperto, eltakart. Vonatkozással az üst-dobra.
Copula, összekötése két v. több hangjegynek; az orgonánál is van *Copula*. (Kopell an der Orgel.)
Cor (fr.), *Horn* (n.), kürt. *Cor de chasse* (fr.), vadászkürt. *Cor de vaches*, tehenészkürt.
Corda, *Corde* (fr.), húr *Corde fausse* (fr.), hamis húr. *Corde à jour*, *Corde à vide*, nyitott, üres húr.
Corifeo, *Chorführer* (n.) karvezető, némelykor előénekes; legelőkelőbb. Némelyek első rangu művészekre alkalmazzák e szót *Corifeo*.
Cor mixte, magán kürt.
Cornamusa, *Dudelsack* (n.), duda.
Cornare, Cornet (fr.), a kürtön fúni. — *Cornamuti torti*, görbitett kürt.
Cornet (fr.), posta-kürt. *Cornet à pistons*, kis szellentyüs-kürt; hasonlit a három szellentyüs trombitához. A három szellentyüs-kürtnek hang-terjedelme a következő:
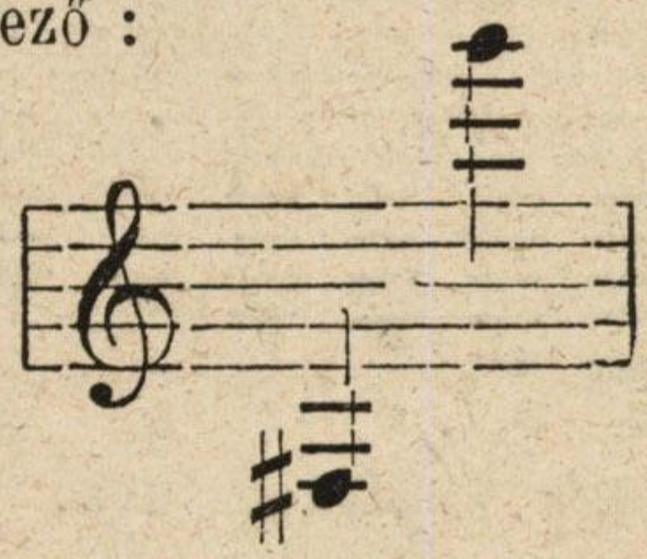
ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A *Cornet à pistono* szokottabb hangolása a következő: *G, As, A* és *B*; azok melyek *F, E, Es, D* és *C*-ben hangoltak nem olyan kedveltek, mivel nehezebben lehet a fölső hangokat tisztán fúni. A *Cornet à pistons* tanulásához legajánlatosabb a F. J. Schubert által irt iskola. *Cornetto*, kis kürt. *Corneur* (fr.), kürtös, kürt fújó. *Corno, Waldhorn* (n.), vadász-kürt. *Corno alto* és *basso*, magas és mély kürt. *Corno primo* és *secundo*, első és második kürt. *Corno bassetto, Bassethorn* (n.), hamis elnevezése egy három szögbe görbitett sipolának; szép s kellemes hangszer, mely azonban ma már nem igen használtatik s igy egészen elhanyagoltatik. *Corno di caccia*, l. *Corno*. *Corno inglese*, angolkürt. *Cor omnitonique* (fr.) minden hanggal ellátott kürt.

Coro, l. *Chor*.

Corona, nyugjel.

Corps de voix (fr.), hangérzék.

Corrente, l. *Courante*.

Corrépétiteur (fr.) *Correpetitore*, a dalmükben előforduló karok tanitója, v. karvezetője.

Coryphaeus, l. *Corifeo*.

Cotillon (fr.) a zenében olyan tánc, melyben sok tréfás játék, diszitmény stb. alkalmaztatik.

Conac, (fr.), *Kicks* (n.), hiba.

Coulè (fr.), csúztatva.

Coup d' archet (fr.), nyirettyü vonás.

Coup de fouet (fr.), csattanó hatás.

Coupè (fr.), elvágva.

Couper le sujet (fr.) másolni, a fő themából valamit elhagyni v. röviditeni.

Couplet (fr.) *Strophe* (n.) versek, egy neme a kisebb dallamoknak.

Courante (fr.), elavult, komoly francia tánc egyenetlen méretben.

Couronne, nyugjel.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Cousser vagy ***Kusser János Zsigm.,*** fia egy pozsonyi hires kántor és zeneszerzőnek, született Hawkins szerint ugyanott 1657-ben, de nyughatatlan szelleme — bár zenei képzettségénél fogva hazájában is kaphatott volna állast bárhol is, — sehol állandó helyet nem talált, hanem bejárta Europa minden nevezetes városait, melyekben, többféle hangszert kitünően kezelvén, zenekarokban kapott alkalmazást. Párizsba menve, az akkor ott mindenható Lullynak, annyira megnyeré kegyét, hogy ez őt tanitványának fogadá, s csak is ez birhatá rá Coussert, hogy 6 esztendeig maradjon Párizsban, tehát oly hosszú időig, minőt — álhatatlan és szeles vérmérséklete mellett — még legszerencsésebb helyzeteiben, mint Stuttgardi és Wolfenbüttéli karmester, sem állott ki. Élete legfénylőbb szaka, azon idő, melyet mint karmester Hamburgban töltött s mely 1693—1697-ig terjed, hol Mattheson állitása szerint, nemcsak az énekeknek hallatlan szép nemét hozta be, hanem a zenekart is oly tökélyre fejleszté, minő azelőtt ösmeretlen volt. Ezután kétszer bejárta Olaszországot. Innen Londonba ment, hol zeneleckékből és hangversenyekből élősködött. 1710-ben Irlandban, a dublini székes-egyház szolgálatába lépett, s itt kiválólag az elméletnek szentelte magát, s minden törekvését arra fordità, hogy a doktori cimet megszerezze magának; ez bár nem sikerült neki, de megszerzé az „Irlandi királyi karmester“ cimét, mely minőségben 1727-ben Dublinban meghalt. Több, nyomtatásban megjelent, kisebbrendü müveken kivül, irt következő operákat: Erindo (1693), Ponis (1694), Pyramus és Thisbe (1694), afrikai Scipio (1695), és Jason (1697).. Mindezek legnagyobb részben Hamburgban adattak elő és pedig igen nagy tetszés mellett.

Credo (lat.), a misének harmadik része.

Crembalum (lat.), doromb, szájdob.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Cresc., l. *Crescendo.*

Crescendo, mindig erősbitve.

Croche, Crome (fr.), nyocadhangjegy.

Currende, egy tanulókból összeállitott ének-kar, mely egyházi körmenetek alkalmával énekelni van hivatva. — *Currendaner*, egyik tagja az ilyen énekkarnak.

Custos (lat.), fölügyelő v. fölvigyázó a könyvtárakban. *Küster* (n.) a zenében ama jel, mely a sor végén ki nem fért méret megtörésénél arra használtatik, hogy általa a következő sorban kezdődő hangjegyre figyelmeztessük a játékost. Hogy szemléltetőbb legyen, szolgáljon a következő példa magyarázatul:

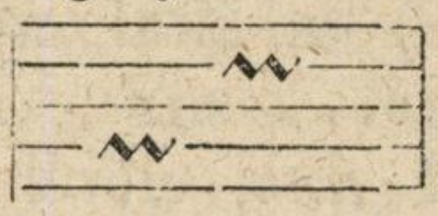

Cyclus, *Ének-Cyclus*, tartalmukat tekintve összetartozó, mindazonáltal különböző lyrikus költemények.

Cymbel, l. *Cimbalom.* — *Cymbel,* az orgonában egy kis sipmü, éles hangzásu, üvegharmonikához hasonló hangokkal; katonai zenekarokba a disz-rúd melyen csengetyük vannak, neveztetik *Cymbel*-nek.

Czakan, egy neme a fuvolának.

Czapik János, szül. 1841. jul. 27. Kecskeméten, hol atyja kántor volt; ugyanitt kezdett a tehetséges 6 éves fiú zongorázni tanulni, mit később a pesti zenedében folytatott, Thern Károly tanár vezetése mellett. Később Egerbe került Zsasokovszkihoz, hol az összhangzattanban kezdé magát képezni. Miután a tanitóképezdét kitünő sikerrel elvégezte, 1858-ban Szegedre tette át lakását, hol jelenleg is mint köztiszteletben álló s elismert zenetanár müködik. Cz. neve a magyar tánc-zene téren, egyike a legjobb hangzásuaknak. Választékos izlés és kidolgozással kezeli szerzeményeit; főérdeme, hogy darabjai tiszta törzsgyökeres magyar irályuak.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

D.

D, ré (fr.) a diatonikus hangrovat második hangja. (d.)

D., röviditése a *destre*-szónak. M. D. = *mano destra* (l. *mano destra*).

D. C., a *da capo* röviditése.

D. S., a *dal segno* röviditése.

Da, dall, dalla, e, össze van téve *da* és *il*-ből. A *da* = *von* (n.) = -tól, -től, -ról, -ről, -ból, -ből. Az *il* = *durch* (n.) -n által, átal.

Da capo, előről kezdve. *Da capo al fine,* v. röviditve *D. c. al fine,* előről kezdve addig mig e szó *fine* (vége) áll. *Da capo sin'al segno, poi segne la corda,* előről kezdve a jelig, azután következik a vége. (Schluss.)

Dactylion (gr.) kézvezető, melyet *Herz* talált föl, hogy általa a zongorázók ujjainak ereje, egyenlősitessék. A kézvezető acélrudacskákból áll, s ezekre vas gyürük úgy vannak alkalmazva, hogy azokon keresztül dugatnak az ujjak s üttetnek a billentyük.

Dactylus (gr.), versláb, (hangláb) mely áll egy hosszú és két rövid hangjegyből. 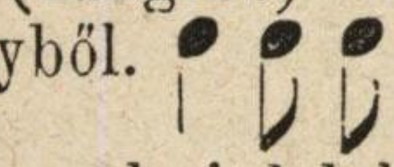

Daina, Dainos, kisebb szerelmi dalok elnevezése.

Daire, kézi dob v. fél dob. *Tamburin* elnevezés alatt sem értendő más.

Dal, präpositio a *da* és *il*-ből összetéve megfelel -tól, -től, -ról, -ről, -röl-nek, *von dem* (n.).

Dal segno, a jeltől. Röviditve: *d. s.*

Dämpfer, (n.) *sordino* (olasz), a hegedünél a hang mérséklésére alkalmaztatik.

Darmseiten, (n.), bélhúr, hegedük, hárfák stb. hangszerek használására. E bélhúrok, tisztitásuk után keskeny hosszas csikokra metszettnek összeso-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dortatnak, kénnel áthúzatnak s megszáritásuk után némelyek még simitatnak is. Olaszországból nyerjük a legjobb bélhúrokat.

Debile, debole, gyöngén.

Debut, (fr.) első föllépés, első szereplés a művészet valamely ágában. — *Debutant-e*, először föllépő. — *Debutiren*, első föllépés.

Decachord, (fr.) *Decachordon*, elavult hangszer (Gitár) 10 húrral.

Decamerone, 10 napi időköz. 10 különféle zenedarabot tartalmazó gyüjtemény.

Decima, decime, 10 diatonikus fokot magában foglaló hangköz. — *Decima quarta*, 14 foku hangköz. — *Decima quinta*, 15 foku hangköz.

Decimole, 10 egyenlő értékü hangjegyből álló zöngcsoport. Hangsulyt csak az első hangjegy kap. Ily zöngcsoport fölé mindig $\widehat{10}$ szám tétetik.

Decke, a hegedü alaku hangszereknél, a test felső része, melybe az „F“ alaku lyukak vannak vágva.

Deciso, határozottan. — *Decissimo*, nagyon határozottan.

Declamando, kifejezésteli előadás. Jelzi az énekben az inkább beszélő, mint éneklő előadást.

Declamatio, a szövegnek a zenéhez való alkalmazása.

Decomposé, (fr.) össze nem függő.

Decrescendo, röviditve *Decrs.* mindinkább halkabban a hang-erősségben, ellentétben a *crescendo*-val.

Des-dur, ama hangnem mely 5 — ♭-vel van jelezve, egyenközü lágy hangneme B-moll.

Dessin, (fr.) valamely zenedarab tervrajza. — *Dessiner* (fr.) tervrajzolni.

Dessus, (fr.) discánt vagy soprán. — *Dessus de flûte, de violon*, (fr.) discánt fuvola, hegedü.

Destra, — *Destra mano*, a jobb kéz.

Dètachè, (fr.) lásd *staccato.*

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Deliberamento, Deliberato, határozottan.

Délicat, (fr.) *Delicatamente, Delicato*, gyöngéden, finom izléssel. — *Délicatesse*, (fr.) *Delicatezza*, (ol. con) finomul, gyöngéden, izléssel. — *Délié*, (fr.) finoman. gyöngéden, választékosan.

Demande, (fr.) vezér, a fugában.

Demi-baton, (fr.) két méretet helyettesitő szün jel. — *Demidessus*, mezzo-soprán. — *Demi-jeu*, (fr.) *mezza voce*, fél erővel. — *Demi-Orchéstre*, kissebb zenekar. — *Demi-ton*, félhang, néha *semi-ton*.

Dedicato, Dédié, (fr.) ajánlani.

Deficiendo, elenyészőleg, egyenlő a *decrescendo*-val.

Degré, (fr.) hangköz.

Del, dell', della, ez, az, abból, az-é: pl. *del' Opera*, az operából.

Delassement, (fr.) könnyü modorú, kellemes zenedarab.

Désy András, XVI-dik századbeli magyar dalköltő. Tőle a magy. tudom. akadémiában levő „Hoffgreff"-féle gyüjtemény két művet tartalmaz, u. m. „A levitáról historia" s „Az ifju Tobiás házasságáról." cimüeket.

Az elsőt 1549-ben irta; a másodikat 1552-ben Debrecenben. Ez utóbbi évszám amannál bizonyosabb, mert a cimlapon következőket lehet olvasni: „szerzé 1552-ben Debreczenben."

Determinato, határozottan, biztossággal.

Detoniren, tisztátalanul énekelni.

Detto, ugyanaz.

Deutsch Vilmos, szül. 1825. május 28-kán Budapesten. Szülei részéről Deutsch a kereskedői életpályára volt szánva, de csakhamar a művészetek iránti túl uralgó hajlama annak elhagyására kényszerité, minek következtében a festészetben kezdé magát gyakorolni mindaddig, mig a zene iránti hajlama a leghatározottabban nem mutatkozott.

Nem is habozott az ifju sokáig a végleges életpálya választásával, mert csakhamar határozattá

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

emelte, hogy életét egészen a zenének fogja szentelni, érezvén, hogy boldogságát egyedül itt leli föl.

A hangszer melyet választott a zongora volt, s azt Thern Károly és Erkel Ferenctől tanulta, később továbbképzése miatt Bécsbe ment, hol az ottani hirneves Fischoff J. zenedei tanár vezetése alatt haladt előre. A zeneszerzést is ugyanott tanulta Sechtertöl s később Budapesten Volkmann-tól.

Sokat utazott Németországban, Franciaországban, eredménydús hangversenyeket rendezve. Budapesten is nem egy érdekes hangversenyt rendezett. s igen sok jótékonycélu előadásban müködött közre s emelte azok érdekét.

Vannak sikerült s általánosan elterjedt zongoradarabjai, melyekkel a nagy közönség előtt is szép névre tett szert.

Jelenleg közöttünk él a fővárosban, hol mint keresett zongoratanár müködik.

Deuxième position, (fr.) az ujjnak második fogása a vonós-hangszereken.

Dextra, (fr.) jobb kéz.

Di, tól, től, val, vel, pl. Allegro di molto, nagy sebességgel.

Diaconicon (görög) amaz imádság, melyet mise alatt a Diaconus az oltár előtt énekel.

Diagramma, a vonalrendszer; a hangnemek előjelzése; továbbá: tervezet, vezérkönyv.

Dialogue (fr.) két szólamú zeneszerzemény, melyben a szólamok egymásnak felelnek.

Diapason, a görögöknél az oktáva, a franciáknál a hangvilla vagy valamely hang faj vagy hangszer terjedelme. — *Diapason cum diapente* a tiszta tizenketted. — *Diapason cum diatesseron* a tiszta tizenegyed.

Diapente vagy *doxia*, a tiszta ötöd, az ötödik fok.

Diapente col ditono, a nagy heted. *Diapente col semiditono*, kis heted.

Diaphonie, széthangzás. *Diaphonia* széthangzó hangköz.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Diaschisma; hangköz, mely abból származik, ha valamely más hangköz fölosztatik.

Diastema, (gör.) hangköz.

Diatesseron (gör.) tiszta negyed.

Diatonicus ama fokozatos haladása a hangoknak, melyben csak ama hangok fordulnak elő, melyek valamely meghatározott hanglépcsőhöz tartoznak, mellőzve minden chromatikus hangot. Igy pl. a Pedal-háifa, diatonikusan van hangolva, mert hangjai az Es-dur hanglépcsőhöz tartoznak, a billentyűs hangszerek alsó billentyűzete szintén diatonikusan vannak hangolva a C-dur hanglépcső szerint.

Diése (fr.) *diesis* a ♯ fölebbitő jel. *Diéser, diesiren,* följebbiteni.

Diesis, a görögöknél a hangok mindennemü elosztása; az ujabb zenében az a külömbség mely az egész és a kis félhang közt létezik. *Diesis chromatica,* az egész hang harmad része. *Diesis enharmonica,* negyedrész hang. *Diesis magna* félhang.

Dilettant, az, ki a zenét nem kenyér-keresetből, hanem saját mulattatására üzi. *Dilettante,* gyönyörködtető. *Dilettantismus:* a művészet szeretete.

Diligenza, szorgalom.

Diludium (fr.) közjáték.

Diluendo, elenyészőleg, elhalólag.

Diminuendo, fogyasztva.

Diminutio (lat.) *Diminuzione,* kisebbités.

Diminutiones (lat.) kisebb értékü hangjegyek, elosztások.

Di molto, igen nagyon.

Diaxia l. *diapente.*

Diphonium, zenedarab két szólamra.

Directeur (fr.) *Direttore,* vezénylő, igazgató. *Directrice* (fr.) direttrice, vezénylőnő, igazgatónő. *Directeur de musique* (fr.) *Direttore di musica,* zeneigazgató. *Direction* (fr.) *Direzione,* igazgatóság. *Diretto, Dirigé* (fr.) vezényelve, igazgatva. *Dirigere, diriger* (fr.) igazgatni, vezényelni.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Dis, ré diése (fr.) d sharp (ang.) a ♯ fölebbitett „d“.

Discant, treble (ang.) a gyermekek és nők legmagasabb hangterjelme.

Discord, Discordanz, széthangzás.

Discreto, con discrezione, szerényem természetesen.

Disdiapason, két nyolcadot magában foglaló hangköz.

Disharmonie, széthangzás.

Disimolto, szabadon, fesztelenül.

Dissolutio (lat.) föloldás.

Dissonanz, összenemhangzás, ellenhangzás. *Dissonare, dissonner*, széthangzani.

Distanza, távolság.

Distonare, distonieren, az igazi tiszta hangból kiesni.

Dithyrambe, rohamos lelkesedésű, szenvedélyes ének.

Dithyramben, eredetileg versek, dalok, melyek Bachus tiszteletére énekeltettek.

Dito, szintúgy.

Ditty, rövid panaszos dal.

Divertimento, divertissement, könnyebb darabokból összeállitott zeneszerzemény.

Divisi, elosztva. Előfordul midőn két szólamot két személynek kell énekelni vagy hegedülni, ilyenkor a vezérkönyvekben, *divisi* szó azt teszi, hogy az egyik a fölsőt, a másik az alsó szólamot énekelje vagy hegedülje. Sürün előfordúl kivált ujabb időben, a zenekarokban a vonós hangszereknél.

Divotamente, divoto, ájtatosan, vallásosan.

Dixiéme (fr.) tizede vagy nyolcada a harmadnak.

Dix-septieme, kettős nyolcada a harmadnak, *dix-huitiéme*, kettős nyolcada a negyednek, *dix-neuviéme*, kettős nyolcada az ötödnek.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

D-moll, lágy hangnem egy ♭ előjelzéssel, egyenközü hagneme az *F*-durnak.

Do, a Solmisatióban a „c“ hangjegy.

Dobozy Károly, előkelő család ivadéka, született Eperjesen 1817. apr. 22-ikén. Atyja tehetős földes úr lévén, házában állandóan 10—12 tagból álló jó czigány zenekart tartott, mi a gyermek veleszületett zenei tehetségét nagyban előmozditá. A gyermek hegedűt vétetett magának, egyik cigány utasitása mellett hegedülni tanult, s csakhamar meglepő ügyességre tett szert. Iskoláit Debrecenben végezte, hol Boka Károlytól és a hires, öreg Boka Andrástól tanult hegedülni. 1834-ben az egyetemre Buda-Pestre jött, hol azonban a tudományok csarnokával édes keveset gondolt, hanem teljes erejével a zenének szentelte magát, egyszersmind a zene elméletét is tanulmányozta. Atyja 1842-ben meghalván, most a fiu egész szellemi és anyagi erejét művészi szenvedélye kielégitésére fordità. Tehetséges cigányokból, saját erszényén zenekart szervezett, melyekkel több hazai városban általános tetszés mellett szerepelvén 1846. jan. 10-ikén Bécsbe ment, hol (a Gegenwart 1846. évi 97. száma szerint) „Varázs hegedűjével“ egy féléven át növekvő elragadtatásban és lelkesültségben „tartá a birodalmi főváros hallgatóit“. Innen Prágán át Berlinbe, Hamburgba, Kielbe, Brémába. Gröningenbe, Amsterdamba utazott, majd Leydenen át, Haagába. Rotterdamba és Antwerpenen keresztül Párisba ment, hol egy évig tartózkodott Utjában, mely a magyar zene diadalutja volt, mindenütt bámulatra ragadá hallgatóit. A költséges utak vagyonát fölemésztvén, 1856-ban jószágai eladatván, az egykori földes úr mint szegény karmester élt felváltva Makón, H. M. Vásárhelyen és Battonyán. Karmesteri szerény fizetéséből és silányul dijazott szerzeményeiből tengette életét. 1859-ben Makóra ment, hol azonban betegen kellett feküdnie.

ZENEAKADÉMIA

9180. febr. 10-én szakadt meg a legnagyobb nyomorban, viszontagságos élete. Szerzeményei számra nézve mintegy 41 legnagyobb részt kiadatlanok. Műveinek kiváló becse és főjelleme az eredetiségben rejlik, és a valódi magyar érzés hű kinyomatával birnak.

Doctor musicae, (lat.) eredetileg az angol egyetemektől származó méltóság, jelenleg a német egyetemeken is adják egyes kitünő zenészeknek, pl. dr Hauptmann. dr. Liszt, stb.

Dodecamerone, 12 napi időköz, vagy valamely 12 zenedarabot tartalmazó gyüjtemény cime.

Doigté, (fr.) ujrakozással ellátott zenedarab. — *Doigter*, ujrend, Applicatura.

Dolce, dolcemente, édesen, gyöngéden, kedvesen. — *Dolcissimo*, nagyon kedvesen.

Dolente, dolentemente, szomoruan, panaszosan.

Dolorcsomento, doloroso, fájdalmasan.

Dominante, (Quinta Toni), uralgó zönge, vagyis az ötödik hang valamely hangrovatban. Megkülönböztetünk alsó és felső *dominantét*, az előbbi fölfelé (pl. c-től g-ig) az utóbbi lefelé (pl. c-től f-ig) számoltatik. — *Dominanten-Accord,* minden oly kemény hármas és kis hetes hangzat, mely az ötödik fokra épittetik.

Doppel-B, 𝄫, double bémoll (fr.) double flat (ang.) ama jel, mely két félhanggal lejebbit.

Doppelkreuz, 𝄪 (vagy +) double diése (fr.) double sharp (ang.) a zöngét két félhanggal fölebbiti.

Doppelschlag, egy neme a földiszitéseknek. Áll egy oly figurából, mely a fő zönge előtt alakul s jele a következő: u. m:
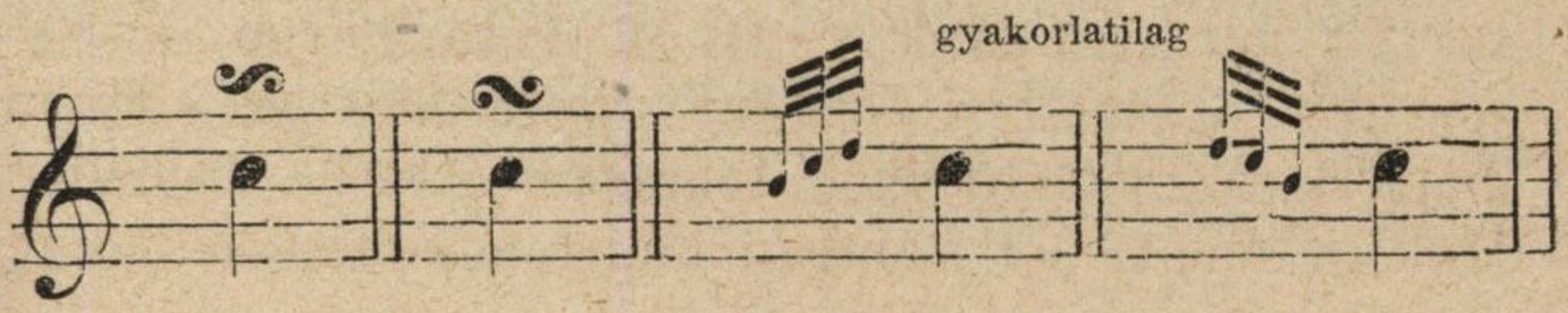
ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Válfajai különfélék pl.
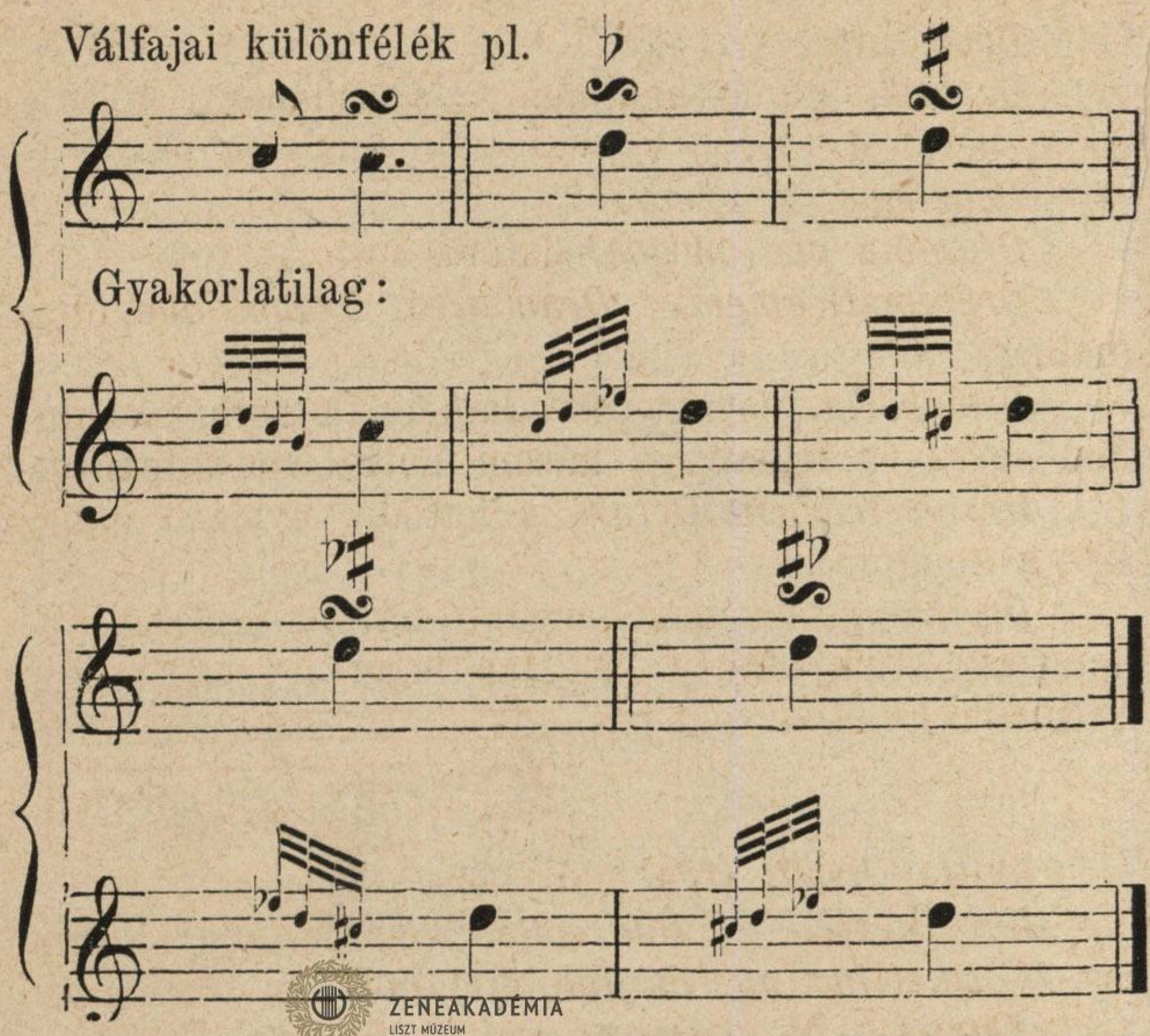
Gyakorlatilag:

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Ha két zönge közt áll, akkor a második belépésével meg kell szünnie pl.
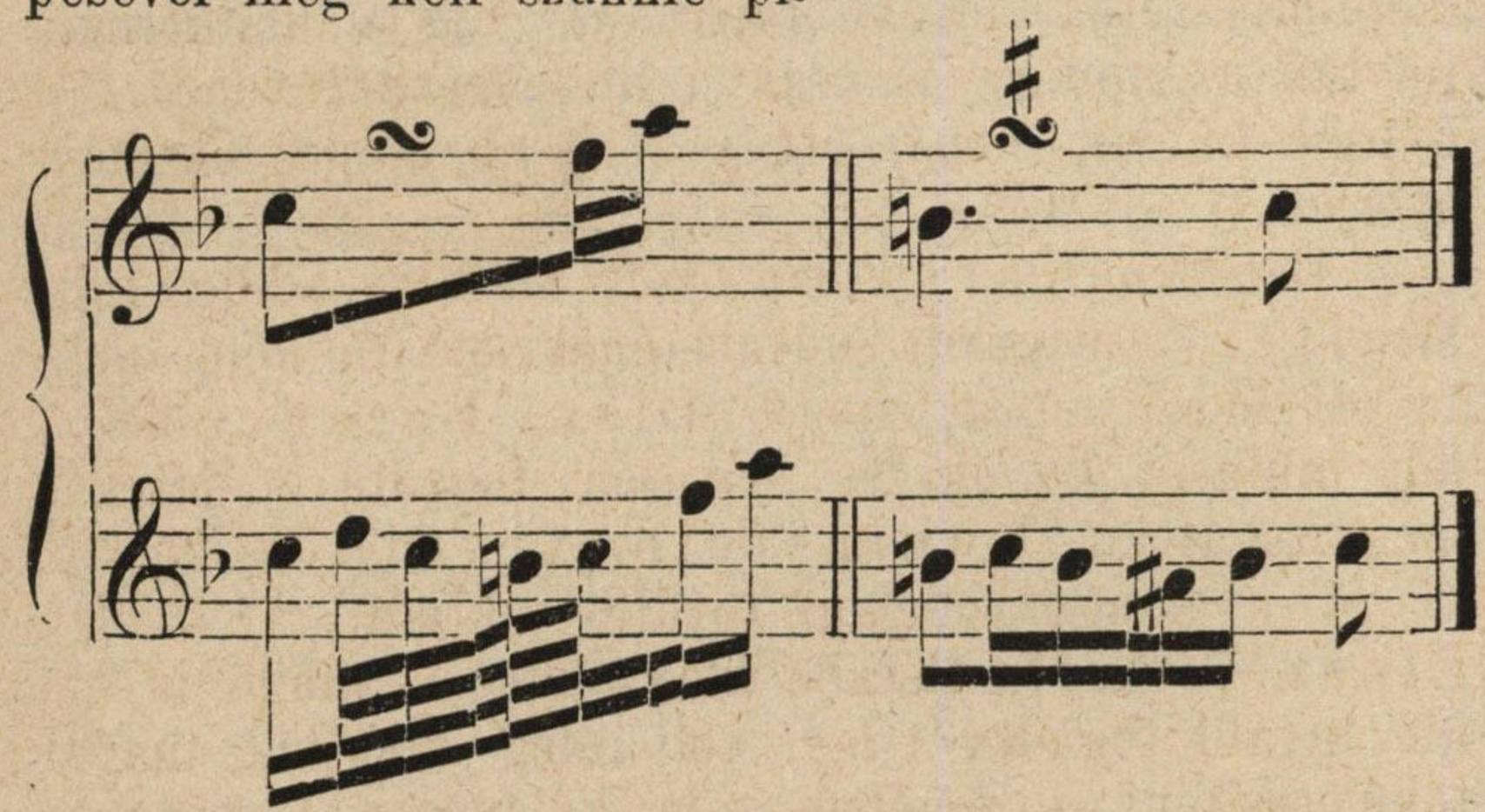
Doppelter Contrapunkt, l. Contrapunkt.

Doppio, kétszer. — *Doppio movimento*, még egyszer oly sebesen mint előbb, vagy amint egy időmérték kijelölve van.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Dopo, után.

Dorisch, görög hangnem, a hanglépcső: d, e, f, g, a, h, c, d.

Douziéme, a 12-ted.

Dramma per musica, dalmü. opera.

Drammaticamente, Dramatico, Dramatique, drámailag.

Dreichörig, neveztetik valamely zongora, ha minden egész és félhangja, három húrral van kifeszitve.

Dreigestrichene Octave, a hatodik nyolcad hangköz a zongorán.

Dreiklang, hármas hangzat, három hangból álló hangzat; tulajdonkép az alap hang összeköttetése, harmada és ötödével. pl.

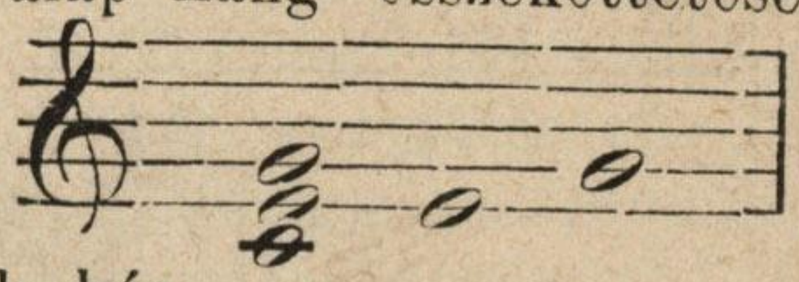

Dritta, Droit, (fr.) jobb kéz.

Due, kettő. — *Due volte*, kétszer annyi mint bis. — *Duettino, duetto, duo,* két szólamu zenedarab.

Dunkl N. János, szül. 1832-ben Budapesten. Már gyermekkorában nagy hajlamot mutatott a szépmüvészetek iránt, miért is anyja határozata folytán az amúgy is csak a müvészethez vonzó fiút Bécsbe küldte, hogy ott a zenében alapos oktatást nyerjen.

Bécsben Kärgling volt mestere addig, mig Walter stuttgardi udvari énekesnő rá nem birta az ott időző anyát, hogy Liszt Ferencz-nél a fiút mutassa be, ki őt szivesen fogadta s játékát megvizsgálván, Rubinstein Antalhoz küldte, ki őt a zongorázásban tovább oktatá. 1846-ben Liszt — midőn Bécsbe viszszajött — maga is tanitványául fogadta s igy volt elég alkalma magát tökéletesiteni a zenében; de különösen a zongora játékban. 1852-ben visszajött hazájába, hol 1858-ig mint kiváló zongoramüvész s zongora-tanár volt ismeretes. 1858. vissza ment Bécsbe, hol 1864-ig mint zongora-tanár, 1864-től 1866-ig pedig, mint

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

zeneműkereskedő működött. Ily minőségben tette át lakását aztán Budapestre, hová sógora Grinzweil Norbert — a Rózsavölgyi-cég tulajdonosa — hivta meg üzlet társul s hol jelenleg is mint ilyen, többoldalu tevékenységgel müködik.

Duodecimo, az alaptól a 12-ik zönge.

Duodecimole, zöng képlet 12 hangból.

Duodrama, a melodrama egy neme, melyben csak két személy szerepel.

Duolo, fájdalom (előadási kifejezés.)

Duplicatio, (lat.) az utolsó előtti hang megkettőzése, leginkább a templomi énekeknél fordul elő.

Durchcomponieren, ha valamely dallamtétel thematikus kidolgozás által szélesebb keretet nyer.

Durchführung, (pl. a fugánál) a fő themának a különböző szólamokbani való átdolgozása.

Durchgangsnoten, idegen zöngék, melyek az alátett hangzatokhoz nem tartoznak, vagy amelyek mint ékesitések, a dallam földiszitésére használtatnak.

Durtonart, kemény hangnem, melyben az alaptól számitott harmad, nagy harmadot képez.

Dux, vezér szólam. A fuga thema neve, ellentétben a kisérő (Comes) szólammal.

Dynamik, a hangok erősebb vagy gyöngébb fokozása.

Dystonie, (gör.) elhangolás.

Dömény Sándor szül. 1791. novemb. 26-án Békés nevü helységben. Döméný — mint zongoratanitó — túlhaladta korát legalább is félszázaddal. Sőt ugyanezt mondhatjuk atyjáról, — ki békési ref. lelkész volt — mert kortársain fölülemelkedve, halálos ágyán meghagyta fiának, hogy keressen alkalmat és tanuljon meg zenélni.

Dömény ekkor már végezte volt Debrecenben a felső tudományokat s önszorgalma által tanulta a jogot, hogy az igazság szolgája legyen. E pályára már alkalmazást is nyert s gyakornokoskodni kezdett (1816). Atyjának ugyanez évben történt halá-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lával azonban Budapestre jött, hogy itt az ügyvédség mellett a zenét is kényelmesebben tanulmányozhassa. — (1817).

A zongorán első mestere Malovecky János ref. egyháziorgonász volt, kitől hat hónapig vett leckét. A Malovecky által irt német zongoraiskolát Döméný magyarra dolgozta. át.

Nagyobb zenei műveltségét Becker Fülöp zongoraművésznek köszönhette, ki 1826—1830 Budapesten tartózkodott. E barátja biztatására szedett össze és adott ki két kötet zongora-tanulmányt a legjelesebb europai hirü zongorázóktól. 1818-ban báró Podmanicky József vette Döméný magához titkári minőségben. Bács-Bodrog megyének e jeles főispánja kitünő zenei műveltségü volt s igy nem kis befolyást gyakorolt titkárjára; ugyancsak az ő ösztönzései folytán nyitott később egy zeneiskolát Merkel József és Servacinsky közreműködésével. (Ez iskolában tanult Joachim, is Europa első hegedűművésze). Később Döméný a ref. hitfelekezet karénekeit dolgozta ki, mely munkáját 1830-ban ki is nyomatta s megbirálás végett Fink-nek (a lipcsei „Musik-Ztg.“ szerkesztőjének) küldte ki. A birálat kedvezően ütött ki. Vállalatairól azt kell megjegyeznünk, hogy sok anyagi veszteséggel jártak, mert az aristokraticus körökön kivül alig volt még akkor valaki, hazánkban, ki a zeneművészet terén valamit pártolt volna.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

E.

E, harmadik foka a diatonikus hanglépcsőnek.

E, ha *ed* (ol.) szótag helyett áll „és“-t jelent.

E-is, mi diése, (fr.) *e sharp,* (ang.) az „*e*“ ha ♯ van előtte *eis* nevet kap.

Echelle, (fr.) hanglépcső. *Echelle chromatique* chromatikus hanglépcső. *Echelle diatonique,* diatonikus hanglépcső.

Echo, (fr.) *Eco,* viszhang.

Echellette, Claquebois, (fr.) szalma-hegedű.

Ecloque, (fr.) pásztor-dal.

Ecole, (fr.) oskola. *Ecole de musique,* zeneiskola.

Ecossaise, (fr.) $^2/_4$ ütenyes scót tánc, mely a régi sonátákban nem ritkán az *Andante* helyét pótolta.

Éder Antal Gyula, szül. 1849. márt. 19. Budapesten. Kereskedőnek fia lévén, előbb a kereskedői pályára lépett, de csakhamar elhagyá ezt s Bécsbe utazott, hol B. Filippinél a zongora épités módját tanulta. 1870 óta Budapesten eléggé ismert az Éder-féle zongoraraktár.

Editeur, (fr.) kiadó. *Edition,* (fr.) Edizione, kiadvány.

E-dur, 4 kereszttel ellátott hangnem, egyenközü hangneme: *Cis*-moll.

Effect, (fr.) *effetto,* hatás.

Egressy (Galambos) Benjámin, a hires színésznek Gábornak öcscse, született 1814-ben Lászlófalván, Borsodmegyében. Első oktatója a zenében atyja volt, ki őt már korán bevezette a zenészet országába. Iskolái elvégzése után 1834-ben színésznek csapott föl. 1837-ben bátyjával együtt a nemzeti szinháznál látjuk. Itt maradt 1848-ig mint

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

kardalnok a kisebb operai és drámai szerepekre. A forradalom alatt honvéd lön, több csatában vett részt, utóbb Komáromba jutott, hol Klapka alatt kapitulálni kellett. Ezután Budapestre ujra a nemzeti szinházhoz jött, de napjai számlálva voltak, egy a forradalomban, hazája szolgálatában kapott betegség volt az, mely őt 1851. julius 15-ikén a sirba vitte.

Zenészeti müködését 1840-ben kezdette meg, s több száz kisebb nagyobb müvet irt, melyek megható hangulatuknál, eredetiségöknél, s igaz mélységüknél fogva, közkincsévé lettek a magyar zenének. Magyar nótai, népdalai, körmagyarjai, Csermák modorában irt hallgató magyarjai, vocál négyesei, gyászdalai, indulói mind általános ismeretnek örvendenek. Helvét hitsorsosai részére Dávid 150 zsoltárát orgonára alkalmazta s azok ma is az ő zenéjével énekeltetnek. A zenén kivül még szinmüvek irásával is foglalkozott s „Két Sobri“ cimü népszinmüve azon időben kedvelt volt. De maradandóbb érdemeket szerzett az Erkel számára irt opera szövegekkel, minők „Hunyadi László,“ „Báthori Mária,“ „Bánk-Bán.“ Ezeken kivül még mint müforditó is bámulandó munkásságot fejtett ki. A nemzeti szinház számára rövid 10 év alatt, több mint 60 szindarabot s 19 operát forditott. — Eredeti népszinmüvekhez irt zenéje ma is a jobbak közé tartozik.

Egressy egyike legeredetibb s legterméke-nyebb népdal-iróinknak. Ábrándos volt, de nem dagályos, temészetes, naiv és népies, de nem pórias, s ha néha a világfájdalom egy-egy hangja zendül föl lantján, az zaklatott életének, mostoha sorsának tulajdonitandó. Ismeretes dalai a „Szózat“ „Ereszkedik le a fölhő“, Ez a világ“, „Sik puszta“ stb. Hangszerelése primitiv.

Einchörig, (n.) neveztetik oly zongora-hangszer, melynek hangjai csak egy húrral vannak behúzva.

Eingestrichene, Oktave, (n.) egyvonásos oktáva;

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

az első nyolcad a discantban, következik a kis oktáva után. — Fekvése:
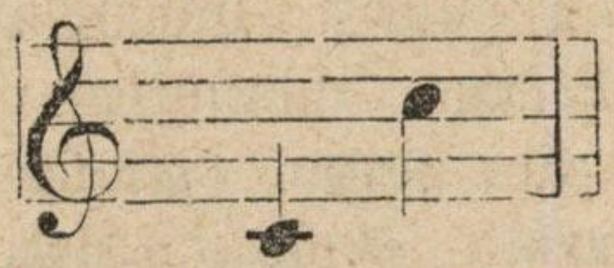
Eisenkolb Gáspár, szül. Lovrinban Torontál megyében 1826. máj. 24-kén. Első kiképeztetését a zenében az aradi zenedében nyeré, hol tehetsége által kitünt. Később a tanitó-képezdébe lépett, hol a zene iránti tehetségét annál szorgalmasabban fejlesztette. Jelenleg Nákófalvai főtanitó. Néhány sikerültebb müve Rózsavölgyinél jelent meg.

Eitler Mihály, szül. Ács-Teszéren Veszprém megyében 1822. márc. 9-kén. Első zenei képeztetését gróf Zichy pártfogásának köszönheti, ki zenei tehetségét észrevévén, saját költségén tanitatta. 1839-ben a Ferenciek orgonistája lett Nagyszombaton, hol Lenkei József től elsajátitá az öszhangzattant és generál-bassus ismereteit. Miután mint tanitó több helyen megfordult, 1867-ben a csornai Premontrei-rend orgonistája s karmestere lett, hol jelenleg is, mint ilyen müködik. Legfőbb munkasságát, az egyházi zene terén fejté ki; irt több kisebb-nagyobb négyhangu egyházi éneket, latin és magyar szöveggel. Előbbiek a dunántúli egyházakban a nép által énekeltetnek. Több zongora- és orgona-darabon kivül, nehány sikerült csárdást, keringőt stb. is irt.

Eitler Irma, egyházi karénekesnő szül. 1855. február 12-én Tüskevár mezővárosban. Az énektanulást már kora ifjuságában kezdte tanulni s rövid idő után oly szép előmenetelt tanusitott, hogy atyja Eitler Mihály mellett a leányiskolákban az énekoktatást átvehette s müködését szép siker követte. 1867. atyja Csornára hivatott karnagynak s igy a leánynak is több tere nyilt müvészetében való

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tökéletesbitésére; itt mint „s o l o“ énekesnő szép hangja által nem egyszer ragadta elismerő tapsokra a hallgatókat s nem egy dicséret jutalmazá zenei tekintélyek részéről is.

E r k e l F e r e n c z és R i c h t e r G. előtt is egy alkalomkor jó sikerrel énekelt a nemz. szinpadon, szerződtetése azonban kisebb diferentiák fölmerülése miatt elmaradt.

Elegance, (fr,) *eleganza*, finomság, csiny, az előadásban.

Elegant, (fr.) *Elegante.*

Elegantemente, izletesen, diszesen, választékosan.

Elegia, *Elégie*, (fr.) alagya, búdal, gyászköltemény.

Elégiaque, (fr.) *elegiaco*, búsan, gyászosan.

Elevato, emelkedetten.

Elevamento, *Elevazione*, fölemelkedés.

Ellinger József, „N e m z e t i s z i n h á z i“ dalmüénekes, szül. 1820. Budapesten. Atyja szegény sorsu zenész lévén, már kora ifjuságában önfentartásáról kelle gondoskodnia, hogy leghőbb célját — a szinpadra léphetést elérhesse. 1845-ben Pozsonyba utazott, hol P e k a r e k karnagy vezetése mellett kisebb szerepeket énekelhetett, de szerződtetést csak mint kardalnok kapott. A nevezett esztendőben ugyanott „N o r m á“-ban és „B e l i z á r“-ban lépett föl mint „F l a v i u s“ és „E u t r o p i u s“ a közönség nagy tetszésére, de minthogy akkor az operák előadása még rendszeresitve Pozsonyban nem voltak, nem is haladhatott, dacára rendkivüli sikerének előre. 1846-ban a főntemlitett karnagygyal E l l i n g e r Budára jött, honnan azonban csakhamar Pestre szerződtetett kardalnoknak.

1847-ben Bécsbe utazott azon szándékkal, hogy fölhagy a szinházi müködéssel egészen, minthogy egyes karmesterek állitása szerint úgyis hangja fejlődni s hasznavehetővé lenni nem fog sohasem. A sokszori szinházlátogatás azonban ujból kedvet adott E l l i n g e r n e k a müvészet iránt s rövid idő után

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Adler karnagy által ismét kardalnoknak szerződtette magát s Hipfel énektanárnál szorgalmasan tanult. 1848-ban — a borus idők alatt — Ellinger elveszitvén állását Strauss-hoz ment a badeni népkertbe énekelni, hol nagy feltünést okozott; 1848. octoberben pedig Linczen körösztül Regensburgba vette utját, hol Maurer ottani opera igazg. előtt énekelt oly tetszéssel, hogy az october 29-én „Mártha“-ban föllépteté s a kellő siker után szerződtette is. 1849-ben Augsburgba ment, honnan müutazást tett. 1851-ben vendégszerepelt a müncheni udvari dalmüszinházban, hol a közönség részéről ép ugy mint ő felsége Lajos bajor királytól sok kitüntetésben részesült. 11-dik juliusban Frankfurtban találjuk Devrient Emillel s többekkel szerepelni.

Innen Grátzba szerződtették, hol azonban sokáig nem maradt, minthogy Bécsbe hivatott az udvari szinházhoz. Itt 1852. májustól 1853. májusig mint első tenorista jó sikerrel müködött. 1853-tól Kornet vette át az igazgatói állást a nevezett szinháznál s meg is kinálta Ellinger uj szerződtetéssel, de ez nem fogadta el az ajánlatot s Dresdába ment az udvari szinházhoz vendégszerepelni; Hamburgban s Berlinben vendégszerepelt mig Thoma szinigazgató Rigába nem hivta meg, hol 1853. év augustushó végétől mint ünnepelt dalmüénekes 1854. junius hóig müködött.

1854-ben hazájába Budapestre tért, hol az akkori erzsébettéri „Német szinház“-ban mint „Stradella“ kevés, igen is kevés hallgatóság előtt lépett föl. Ez utóbbi körülménynek oka bizonyára az volt, hogy Ellingerről a lapok föllépte előtt mitsem irtak s igy a publicumnak bizalma sem volt hozzá. Ebből kifolyólag az első előadás jövedelme oly csekély volt, hogy alig 20 frt. jutott reá. Azonban vendégszereplésének második előadása 240 frtnyi osztalékot vonván maga után, jónak látta Witte akkori szinh. igazgató Ellingert szerződtetni első

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tenoristának szinházához. Mint ilyen majd egy éven keresztül müködött.

A siker melyet avatott a „Német szinház“-ban fölbátoritá a „Nemzeti szinház“ akkori intendánsát gr. Ráday Gedeon urat, Ellingert szerződéssel megkinálni, s miután az ajánlatot elfogadta s mint „Edgard“ „Luciá“-ban nagy sikerrel föllépett, hét éven keresztül maradt kedvelt s szorgalmas tagja a nevezett szinháznak. Az ez idő alatti szünidőkben pedig vidéki városokban mint: Arad, Temesvár, Kolozsvár stb. vendégszerepelt, nagyobbnál nagyobb kitüntetések közepette.

A „Nemz. szinháznál“ töltött hét évi müködése után kisebb-nagyobb diverentiák fölmerülte miatt elvált a nevezett intézettől s Rotterdammba történt meghivásnak engedtetve, négy ivadon keresztül mint ünnepelt dalmüvész müködött. A közbeeső szabadság idejét pedig szorgalmas tanulmányozással tölté Roger-nél Párisban, s Frankfurtban Mülder-nél. Szive azonban hazájába vonzá s már 1866. évi május hóban Radnotfay intendáns úrral kötött uj szerződtetése folytán körünkben találjuk, mely idő óta maig kitartó s ügybuzgó tenoristája Ellinger a „Nemz. szinház“-nak.

Ellipsis, (gör.) kihagyás.

Embaterion, l. *Enoplion.*

E-moll, egy ♭ jelzett lágy hangnem az E-re. Kemény hangrovata a G-dur, szintén egy ♭-vel.

Enarmonico, l. *Enharmonique.*

Encora, *Encore*, (fr.) még egyszer.

Energia, *Energie*, (fr.) határozottság, erő.

Energicamente, *Energico*, erélyesen.

Engeszer Mátyás, budapesti belv. egyházi karnagy s szenedei tanár. Veterán zenemüvészeink egyik legtöbb érdemü s legismertebb tagja, kinek 40 évi müködésére csak tisztelettel lehet emlékezni. Született 1812. april 17-én Tolna-megye Bonyhád mezővárosában, hol atyja egyházi karnagy és főta-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

nitó volt, kitől a zenében első oktatását nyervén már nyolcadik évétől kezdve igen használható tagja lőn, az ottani templomi zenekarnak. További kiképzését és zenészeti tapasztalatait 1828-ban Kurdon és Dombovártt. 1830-tól pedig Pesten szerzé meg magának. 1835-ben Kalocsa városa községéhez lett egyh. énekléssznek meghiva. Egy évvel később ismét Pestre jött, hol aztán megnősülvén, véglegesen le is telepedett mint zenetanár. 1840. évben a pesti nemzeti zenedénél (akkor még „hangászegyleti zenede“) énektanárnak választatott, 1846-ban belvárosi magyar éneklésznek, 1871-ben pedig midőn ez utóbbi hivatal egybelőn kötve az egyházi zenekarnagyi állomással, a fővárosi tanács által ez állomásra is kineveztetett.

Az 1870. év vége felé második nejével Marsch Katalinnal a női „Liszt-egyletet“ alapitván; ez egylet vezetését és 1873. év elején, midőn a „Liszt-egylet“ férfi tagokkal is szaporodott, annak igazgatását is átvette.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

E téren ritka ügybuzgalmat és tevékenységet fejtett ki s átaljában ő egyike ama hazai müvészeknek, ki a magyar zenészeti mozgalmakban, mindenkor és minden irányban tevékeny részt vett s benne a hazai zenészeti ügy egyik legügybuzgóbb s legtevékenyebb harczosat tisztelheti. — Mint az osztr. m. daláregyesületnek, megalakulása óta nemcsak tevékeny és önzetlen vál. tagja és pénztárnoka, hanem mint a magyar férfinégyes-irodalom egyik kiváló munkása is, e téren is sok érdemet szerzett magának.

Zeneszerzeményeiből több misét, férfi-, női és vegyes kart ismerünk a zeneirodalom terén. A férfikarokból különös fölemlitést érdemel „Requiem“-je (Scitovszky János herceg primásnak ajánlva) s országosan ismert „Szerettelek“ cimü férfinégyese, mely utóbbi müvével a pécsi dalárda 1874-ben Kolozsvárott az országos dalárünnepély alkalmával az első dijat vivta ki magának. „Barna me-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nyecske“ cimü női négyesével pedig az ez irányu magyar müvek terén, mondhatni egy egészen uj utat tört. Miut müiró is figyelemre méltó dolgozatok s elemzésekkel tünt fel. Nevezetesen: az egyházi zeneirodalom terén „Török Orbán“ álnév alatt a 60-as években Ábrányi Kornél „Zenészeti lapjában“ több érdekes vitat és megvilágitásra szolgáltatott alkalmat, alaposan irt polemizáló cikkei által.

Englisches Horn, *Cor anglais*, *Corno inglese*, nem érckürt, hanem fa-hangszer; csaknem félkörbe hajtott *Oboa*. Nem egyéb az mint a régi *Oboa di caccia*. A hangolása F-ben áll, eszerint a normális hang „*c*“ f-nek hangzik, vagyis egy ötöddel lejebb. Az angol-kürt hangjai, egy ötöddel, *(quintával)* feljebb iratnak.

Enharmonique, (fr.) kétszinezetü, 2 zönge ugyanazon fokon, tulajdonkép csak egy hang, melynek azonban kétféle elnevezése van, pl. cis, des v. disz, esz, a billentyüs hangszereken ugyanaz a zönge.

Enoplion, igy nevezték a spártaiak harci-dalaikat.

Ensemble, (fr.) összes; az énekesek s énekesnők összéneklése; ezenkivül, a több szólamú zenedarab is igy neveztetik.

Entr' acte, (fr.) köz-játék, felvonás közti zene.

Entrata, — *da*, *Entrée*, (fr.) bevezetés, előjáték.

Entusiasmo, *Enthousiasme*, (fr.) lelkesedés.

Entusiast, rajongó.

Entusiastico, lelkesedetten, rajongón.

Epicedion, (gör.) gyászének.

Epigonion, a görögöknek egyik huros hangszere.

Epiditonos (gör.) fölső-harmad.

Epiglottio, gégefödél.

Epinette (fr.), régi elavult zongora, *Spinett* cimen.

Epinicio, — *cium*, győzelmi-dal.

Episode (fr.) *Episodio*, mellék-jelenet.

Epistrophe (gör.), ismétlése a záréneknek.
Epithalamion, Epithalam, (gör.) lakadalmi-dal.
Epoche, időszak, korszak.
Epode, a lyrai óda záradéka; utó-ének.
Eptacorde, (fr.) 7 húros lyra.
Equabilmente, hasonló módon.

Erkel Ferenc, a nemzeti szinház legelső karnagya, a magyar dalmű megalapitója, a legkiválóbb magyar zenész született 1810. novemb. 7-ikén Békésmegyében Gyulán. Atyja a Wenkheim grófok gazdatisztje volt s a mellett nagy zenész is; kétségtelen tehát, hogy nagy befolyást gyakorolt a gyermek veleszületett kitünő tehetségének kifejtésére. Ferenc fiát ő maga oktatta a zongorázás elemeiben; azonban hivatalos elfoglaltsága és egyéb gondjai nem engedték, hogy a tanitásra a megkivántató időt forditsa, miért is 12 éves korában magára hagyta a fiút, a benne élő élénk vágyakra bizván a müvészi hajlamok további fejlesztését. A szorgalmas fiú nem csak megfelelt atyja várakozásának, hanem messze tulszárnyalta azt. Sokan voltak körében, kik a leendő nagy müvész csiráit, már ekkor fölismerték benne.

Eleinte nem lévén a zenére szánva, jó sikerrel végzé iskoláit Nagyváradon és Pozsonyban; azonban belső ellenállhatlan ösztöne, kedvenc hangszeréhez a zongorához vezette vissza, és miután a kezdet nehézségeit leküzdve a remekmüvek szellemébe behatolni képes volt, és a müvészet isteni szentélyébe belepillantott, ott hagyta önként választott iskolai pályáját, és teljes erővel az általa imádott zenére szentelte magát. — Semmi sem gátolá többé, s Erkel most erős lépésekkel, határozottan haladt uj pályáján. Müvészi hire csakhamar szárnyra kelvén, gróf Csáky József fölszólitása folytán, Erdélybe ment s néhány évig Kolozsvár lakosa lett. Itt nagy befolyással volt reá, Brassai, Gyertyai Ferenc, Ruzsicska György, Deáki Sámuel s többek barátsága, kiknek szellemétől müvészete uj

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lendületet kapott, s a klassikusokon kivül alkalma nyilt a magyar zenét is megismerni. Nagy haszonnal volt reá, hogy egy ott ugyanazon időben megalakult zenekar, őt választá karnagyának, miáltal alkalma nyilt a hangszerelés titkait tanulmányozni, s páratlan karnagyi gyakorlatra tenni szert. Kolozsvártt 6 évet töltött, honnan Budapestre jött, s állandóan itt telepedett le. Itt csakhamar a legjobb zongoratanár és kitünő karvezető hirében állott, ugy, hogy Schmidt Sándor az akkori nagy német szinház igazgatója, másod karmesterül szerződtette, mely helyen azonban sokáig nem maradt.

1838-ban az ujonnan épült nemzeti szinházhoz, mint első karnagy lett szerződtetve. — Az azóta lefolyt idő igazolta, hogy e diszes és fontos állásra, méltóbb férfiut választani nem is lehetett volna. A nemzeti szinház zenekara, az ő szakértő vezetése alatt, europai hirnévre tett szert. De nemsokára, más téren is feltünt az Erkel Ferenc neve, mely a magyar zene fejlődésére nézve, történelmi fontosságu lett, s kit mint zeneköltőt, mint az első eredeti magyar dalmü szerzőjét a közönség 1840. augusztus 8-án előadatott első nagy dalmüvével „Báthori Máriá“-val üdvözölheté. Az opera szövegét a zeneileg képzett Egressy Béni irta. A közönség elragadtatással hallgatá az eredeti, komoly, méltóságteljes zenét, az andalitó magyar dallamokat, melyeket egész dalmüvé füzött össze. A dalmüvet a közönség zajos tetszés nyilatkozata kisérte.

1844. február 4-kén került szinre második nagy dalmüve „Hunyadi László“-ja, melynek szövegét szintén Egressy Béni irta. „Hunyadi László“ — mely szerzőjét a magyar közönség kedvencévé emelte — esemény volt a magyar zenemüvészet terén. Mindjárt az első előadás után, a főváros *fölsőbb körei*, *arany üteny-pálcával* és 50 *aranynyal* tisztelték meg. Zeneirói tollát e diadalok után sem pihentette. Kisebb szerzeményei közől 1845-ben irta

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

a pályadijat nyert „Néphymnust“ és „Hunyadi László“ szép és hires nyitányát. Előbbeni a magyar nép ajkán maradt s nincs magyar ünnepély, hol azt teljes átérzéssel hallani ne lehetne. Maradjon is meg, mert szebbet, érzelemteljesebbet a magyarnak teremteni alig ha fog még valaki. Zongorára is sok számos müve jelent meg, melyek egytől-egyik mind kedvencei még most is a zongorázó világnak.

1857-ben a két Dopplerrel egyetemben irta az „Erzsébet“ cimü alkalmi dalmüvet. E dalmü akkori sikerét a második fölvonásban nyilatkozó teremtő léleknek köszönheté; mely fölvonás az Erkel müve. 1861-ben „Bánk bán“-nal lepte meg a közönséget. 1862-ben kisebb hatással „Saroltá“-ja jelent meg a szinpadon. S 1867-ben ismét „Dózsa György-el“ mutatta meg, hogy sem teremtő ereje, sem kidolgozási képessége nem lankadt, sőt mindinkább növekedőben van. — Ezek alatt mint zongora-virtuóz is egyaránt haladt előre, amellett a zongora-tanári pályán is a legszebb sikerrel müködött.

Kétségtelen és soha el nem évülő érdeme az, miszerint a magyar dalmüvet Erkel Ferenc alapitotta meg. A többiek, kik több, kevesebb szerencsével léptek fel e téren, az ő példáján, az ő általa egyengetett téren haladtak, sőt a komikai dalmü terén is, melyet ő mellőzött, de mások annál nagyobb mértékben fölkaroltak, igen gyakran, az ő komoly irályának, vidorabb szinezetü utánzását láthatjuk. Mint magyar zeneköltő, oly magas rangot foglal el müvészet-történetünkben, minőt kivüle még eddig senki sem ért el.

De nemcsak mint zeneköltő, hanem mint karnagy is europai hirnévre tett szert. Karnagyi kitünő tulajdonai: teremtő lélek, eredetiség, átpillantás, a zenei hatás teljes ismerete, a klassikus zeneszerzeményekbe mélyen beható lélek. Ő alapitotta meg a

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

budapesti „Philharmonia-hangversenyeket“ is melyek mai napság fennmaradtak.

1874. május 20-án adatott Erkel Ferenc „Brankovics György“ cimű 4 felvonásos dalműve. E dalmüről álljanak itt idősb Ábrányi Kornél által a „Zenészeti lapok“-ban irt sorok irányadóul. „Egy — a maga nemében — monumentális művel állunk szemközt. S ezt bevezetésül mindjárt ki is mondhatjuk, utógondolat nélkül. Kettős okból alkalmazható rá ez elnevezés. Először: mert vele egy oly zeneköltő 30 éves müködési pályáján találkozunk, ki — bár folytonos előhaladást jelző lépésekkel — szorosan véve, még is mindig csak a magyar zene gazdag elemeinek drámai feldolgozása és eszményitésével foglalkozott, (a mi halhatatlan érdemét képezi a magyar műtörténelemben) s most ezuttal teljesen szakit ebbeli irányával; s másodszor: mert feldolgozási anyagul három oly nemzeti zeneelem keverékét választotta, melyek mindeddig — mondhatni — legtávolabb estek még a nagy világzeneköltők reflexiói körétől s eme ép oly nehéz, mint merész feladatnak oly mesterileg felelt meg az általános zeneirály követelmei szerint, hogy vele egyszerre méltóvá tette magát arra, miszerint e művével a leghiresebb operairók sorában foglaljon helyet.

S ime ez már magában véve is oly vivmány, melyre minden magyar büszke lehet, még egy Erkel Ferenccel is szemközt, kitől különben leginkább megvárhatja, hogy minden ujabb művével, multjához kötött álláspontjánál fogva, főleg a speciális magyar műérdekeknek szolgáljon. Sőt ép vele szemközt lehet kétszeresen is büszke, ki ez által is beigazolja — a nemzeti önérzet kielégitésére, — hogy egy magyar zeneköltő nem csak speciális, hanem világművészeti érdekeknek is képes szolgálni.

Való azonban, hogy talán ép e szempont szolgáltat a közönség és kritika nagy részénél kevésbé biztos, sőt talán kevésbé tárgyilagos támpontot is e

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dalmű érdemleges megitélése és méltányolására nézve. Mert a szorosan vett nemzeti szempont, mely e részben minden vivmányt (és sok tekintet és körülmenynél fogva méltán is) csak a nemzetiségi subjectivitás szempontjából szeret többé-kevésbé méltányolni s belbecsre nézve saját rokonérzületével azonositani, nem találván, benne kizárólag azt, a mit talán várt és óhajtott, tartózkodóbb maradt elismerési fölhevülésében s talán még arra is kész, hogy ünnepelt zeneköltője ez irányát kárhoztassa. — A kosmopolitikus nézetüek és érzületüek pedig viszont, részint elfogultság, részint magas műizlést szenvelgő tüntetésből, mások által már túszárnyalt álláspontnak fogják nevezni azt, melyre szerző e művével emelkedett. — Pedig ha más zeneköltők életében az ilyen nagy előhaladást jelző lépéseket rendesen mindig nagy elismerés is szokta követni a méltányos kritika részéről: nemcsak igazságtalanságot, hanem egyoldaluságot is tanusitana főleg a hazai művelt közvélemény és kritika, ha ép egy magyar zeneköltőnél nem méltányolná kellően azt, a mit más nemzetbelieknél oly készséggel szeret és szokott elismerni.

Én részemről, főleg ily szempontból fogtam fel s tudom méltányolni Erkel Ferenc e legujabb dalművét, melyet találó drámai hangulat, kifejezési igazság, zenészeti háttér, hangszerelési szingazdagság s valóban mesteri kidolgozás tekintetében az ujabbkor legkiválóbb műbecsű dalműi termékek mellé lehet bátran állitani“.

Erkel Ferencet a nemzeti szinház igazgatósága 1866. főzeneigazgatónak nevezte ki. 1878. pedig a m. közoktatásügyi miniszter az azon évben életbeléptetett orsz. m. kir. zeneakadémia igazgatói állomására emelte, melyen mint ilyen s mint a magasabb zongoramüvészet és a magyar hangszerelés tanára érvényesiti kiváló tehetségét s nem lankadó buzgalmát.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Erkel Elek, Ferencnek 2-ik fia, szül. 1843-ban Budapesten. 1860-tól 1875-ig mint zenekari tag s operai ügyelő müködött a „Nemzeti szinháznál.“ 1875-től pedig a „Népszinház“ első karmestere, hol mint ilyen kitünően müködik; organizatori tehetsége nagy előnyére van a szinháznak. Jeles zongorajátszó is egyszersmind.

Erkel Gyula, Erkel Ferenc legidősebb fia, szül. 1841-ben Budapesten, hol tanulmányai után 1856—60-ig a „Nemzeti szinház“ zenekarának volt tagja. Ezután két évig Magyarország különböző vidékein, nevezetesen Nagybányán és Sopronmegyében zenetanárkodással foglalkozott, mig végre 1863-ban a „Nemzeti szinházhoz“ karmesternek szerződtetett, hol jelenleg is sikeresen müködik.

Mint népszinmüzene-iró és hangszerelő ujabb időben kiváló nevet szerzett magának, s e téren mondhatni mint reformator lépett fel s ez irányu kihatása a magyar zeneirodalomra már eddig is megtermé üdvös gyümölcseit. Kiváló zongorász s mint zeneszerző is — Mosonyi M. egyik kedves tanitványa volt — számos magyar szellemü átirata s zongorára irt müvei által ismeretes, melyek közkedvességüek.

Erkel László, Ferenc 3-ik fia, szül. 1844-ben Budapesten. Kora ifjuságától kezdve 1870-ig Békés-Gyulán és Szeghalmon müködött mint zenetanár és dalárdai karnagy, s mint ilyen kiváló sikereket aratott s az aradi 1867-iki s a debreceni 1868-ki orsz. dalárünnepélyek alkalmával kitüntetésben is részesült. 1870-től Pozsonyban van állandó tartózkodási helye, hol mint egyik első zongoratanár müködik.

Erkel Sándor, szintén Erkel Ferencnek fia, szül. 1846. Budapesten. Az ujabb nemzedék legkiválóbb, legtehetségesebb s legtöbb képzettségü tagja, s nagyhirü atyjának is legméltóbb utóda.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

1861—1874-ig a „Nemzeti szinháznál“ müködött mint zenekari tag és kartanitó. 1874-ben a nevezett szinház karmestere, 1875-ben pedig annak első karnagya s Richter János távozása után operai igazgatója lön. Rendkivüli karnagyi tehetségének már eddig is nem egyszer adá tanujelét. Kiváló ügybuzgalma a ritka zenetehetségével, rohamosan szerezte meg magának a zenevilág megillető elismerését. Több hangszert tud gyakorlatilag is kezelni s hogy mily könnyen tanulta azokat, mutatja az is, hogy pl. a cimbalom játszását egy pár hét alatt virtuozitásra vitte.

Mint zeneköltő is magára vonta a zenevilág figyelmét, több kisebb és nagyobb keretü müveivel. Első nyitánya 1862-ben a „Nemz. szinház“ negyedszázados ünnepélyén adatott elő. 1865-ben „Csobáncz“ cimü operája került előadásra. 1870-ben pedig Ábrányi Emil. „Dalra magyar“ cimü költeményére irt férfi-négyese, 20 arany pályadijt nyert, s mely a pesti 1870-ki orsz. dalárverseny alkalmával mint versenymü szerepelt. Ugyancsak egyik ujabb férfinégyese pedig az 1876-ki szegedi orsz. dalverseny alkalmára lett müdarabul kitüzve. Egy pár év óta a budapesti philh. hangversenyeknek is ő a vezére és éltető szelleme. Zenészeti emlékező tehetsége bámulatos s nem egyszer vezényelte már vezérkönyv nélkül a legnehezebb zenemüveket s dalmüveket is.

Erney József, főv. templomkarnagy s zenetanár, szül. 1846. febr. 7-én Budapesten, hol atyja Engeszer Mátyás mint zenedei tanár és magyar kántor müködött.

Kora ifjuságától zenével foglalkozván, részint atyjától nyert alapos oktatást, részint pedig a „Nemzeti zenedé“-ben 1862-től mint zongora-tanitó és orgonista müködött 1866-ig a fővárosban, azonban anyja halála után felcserélé tartózkodási helyét Párissal, hol 1867 julius hóig az ottani „Conser-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

vatorium“ látogatása által alkalmat nyert kiképeztetésére. 1867-ben visszatért a fővárosba, hol a „Nemzeti zenedé“-hez zongora-tanárnak választatott meg.

1871-ben boldog házassági frigyet kötött Kammermayer Helennel, s 1873-ban a fővárosi templom karnagynak választatott meg; 1874-ben pedig a „Nemzeti zenedé“-nél üresedésbe jött zeneszerzés- és orgonatanári állomás Erney Józseffel töltetett be, ki addig már a „Nemzeti zenedé“-nél elég jó hangzásuvá tevé nevét.

1875-ben polgári iskolai énektanárnak választatván, ügybuzgalmával csak előnyére van a nevezett intézetnek.

Több kisebb nagyobb zeneszerzeményei az „Apolló“ és „Orpheus“ zenemü folyóirat előfizetői előtt bizonyára ismertek. Jelent meg azonkivül több sikerült zongoradarabja két és négykézre. Ezekről bővebben jövőre.

Eroico, hősiesen.

Erotica (lat.), szerelmi-dalok.

Erotopaeginon (gör.), szerelmi-dal.

Es-dur, kemény hangnem, mely előtt 3 ♭ áll, egyenközü hangneme C-moll.

Es, mi bemol (fr.), e flat (ang.), az „*e*“ zönge, mely előtt egy ♭ áll.

Es-moll, lágy hangnem hat ♭ előjegyzéssel, egyenközü hangneme Ges-dur.

Esercizio, gyakorlat.

Espace (fr.), a kotta-rendszer öt vonal közti tere.

Espirando, elhalva.

Espr., röviditése az *Espressione*-nak, kifejezéssel.

Espressivo, kifejezésteli.

Essacordo, a hatod.

Estinto, elenyészve.

Etendue (fr.), terület, térfogat.

Etude, gyakorlat.

Euphon, *Chladin* által 1790-ben föltalált hang-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szer, melynél hangolt üveg pálcácskák, nedvesitett ujjakkal hozattak hangzásba.

Euphonie (gör.), hangkellem, széphangzás.

Euphonique (fr.), szépen hangzó.

Euphonion, chromatikus katonai bádog fuvóhangszer.

Euphonikon, oly — feledékenységbe ment — hangszer, mely a zongora és hárfa tulajdonságait rejti magában és 7 nyolcad (octáv) terjedelme mellett 3 hanglappal (resonanziv) bir, támogatására a hangszinezetnek. Feltalálója Beale Londonban.

Evirato, *evirati*, neveztetnek a énekesek, kik olasz operákban Sopránt énekelnek.

Evolutio (lat.), a szólamok megforditása a kettős ellenpontnál, hasonértelmü inversio-val.

Ewa Lajos, szül. 1851. aug. 17-én Fegyverneken Hontmegyében. Atyja földbirtokos volt s a forradalom után mint politikai bünös $1^1/_2$ évig Olmützben várfogságra vettetett. Innen kiszabadulva különféle hivatalokat viselt. Lajos, 16 testvér közül az 5-dik, iskoláit Ungvárt és Szatmártt fejezvén be 1870-ben Budapestre jött, hol az egyetemen tanári pályát végzett.

Időközben (1871) a muzeumi könyvtárban nyert alkalmazást, hol 3 évig folytonosan müködött s e mellett minden alkalmat fölhasznált, hogy tanulmányokat — különösen régi magyar zenészeinkről-tegyen. Fáradságának gyümölcsét a figyelmes olvasó a Rákosy Jenő által szerkesztett „Reform“ cimü napilapban sokszor élvezhette. Ewa eme kutatásai s adat szellőztetései mütörténelmi szempontból is igen érdekesek, fontosságuk mellett. Jelenleg mint népszinházi titkár müködik Rákosy Jenő népsz. igazgató mellett.

Ex-abrupto, rögtönözve.

Exalte (fr.), izgatottan.

Excelliren, tündökölni.

Exclamatio, fölkiáltás.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Exécutant (fr.), végrehajtó müvész.
Executer, valamely zenét előadni.
Execution, zeneelőadás.
Exequiae, ünnepi-temetési-énekek.
Exercices (fr.), technikai gyakorlatok.
Exodium, végdarab.
Expression, kifejezés, érzelem.
Extempore, rögtön, hevenyében.
Extemporatio, rögtönzés.
Extemporiren, rögtönözve játszani.
Extension, kinyujtása az ujjaknak. (Ujj-rakás alkalmával.)
Extravagansa, szabály-ellenes.
Extrémes (fr.), neveztetnek a külső, távolabb fekvő szólamok, pl. Sopran és Bass.

F.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

F, fa (fr.), a diatonikus, (aretini) C-dur hanglépcső 4-ik foka. Zenerendszerünk bass-kulcsa, „*F*“ kulcsnak is neveztetik, mivel jele a 4-dik vonalon áll.
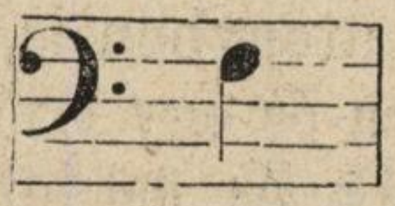
„*F*“ *Corno* (eu fa) = „*F*“ kürt, *Trompette en fa* „*F*“ trombita. A „*c*“ normális hang, mindkét hangszeren mint „f“ hangzik, de különböző oktávákban.
„*F*“ röviditve Forte helyett.
„*F*“*-Löcher,* hangzási-lyukak, igy neveztetnek alakjokról, föltalálhatók minden vonós hangszernél azok födelén.
Fa bémol (fr.) f flat (ang.) = „*Fes.*“
Façade (fr.), az orgona-homlokzata.
Façes d' un accord (fr.), a hangzat különféle helyzete.
Facile, könnyü. *Facilment*, (fr), *facilmente*, köny-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nyen. *Facilità*, *facilitè* (fr.), könnyüség. *Pièce facile*, könnyü kiviteli darab, kezdők számára.

Facture (fr.), valamely szerzemény (compositio) tervezete.

Fagott, fagotto, basson (fr.), búgó-sip fa-fúvó-hangszer, nád-fuvókával. Hangterje a contra B-től, három oktáva; hangjelzése a tenor- és bass-kulcs szerint történik.
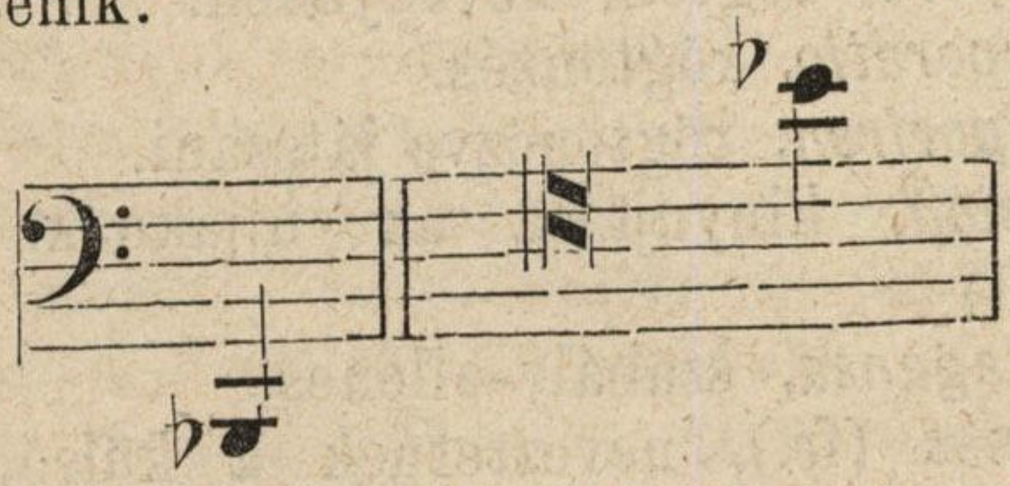
Fagottino, kisebb (tenor) búgó-sip. (l. Quint-Fagott).

Falsetto, falsett, fejhang, álhang. A falsett használata leginkább a tyroliak jodlirozásában divatozik.

Falso bordone, oly zene, hol a külömböző szólamok egyféle hangjegygyel birnak s a bassus egy nyolcaddal lejjebb áll; neveztetik még „ál-tenornak“ is.

Fandango, spanyol nemzeti tánc, eredetileg $^6/_8$ ütenyben, később $^3/_4$ ütenyben is, castagnett kiséret-tel, leginkább moll-ban és egy trióval durban.

Fanfare, trombiták és üstdobokra irt zenedarab, azonkivül kürtökre alkalmazott vadász-zeneszerzemény $^6/_8$ ütenyben. Tus, éljenzaj.

Fanatico, *fanatique*, rajongva.

Fantaisie, (fr), fantasia, fantasie, meghatározott forma nélküli zenedarab.

Fantastico, ábrándosan.

Farandole, farandoule, (fr.), provencei-tánc $^6/_8$ ütenyben.

Farkas András, a legrégibb magyar költő és zeneszerző, kinek müve a XVI-ik században nyomtatva kiadatott. Életéről mitsem lehet tudni. Az egy tőle fennmaradt ének elég fontossággal bir arra néz-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ve, hogy megcáfolja azon téves állitásokat, melyek szerint a magyar zene a cigányok által importáltatott volna Magyarországra. A kérdéses ének címe „Cronica de introductione Scyttarum in Ungariam et Judeorum de Aegypte.“ A szöveg tartalma nem egyébb mint egy kronikás ének s arról szól, hogy Isten a magyarokat ép ugy kivezette Scithyából, mint hajdan a zsidókat Aegyptomból. Ez ének legrégibb nyomtatott példánya a Gálszécsi István „Keresztényi Tudományról“ cimzett és Krakkóban 1538-ban kiadott munkájában található.

Farkas Miska, cigány primás, szül. 1829. mart. 8-án Győrött. A zenében oktatást sohasem nyert, hanem szorgalma s tehetsége csakhamar beavatta a hegedüjáték titkába s egy banda élére állva csakhamar hirnévre tett szert. Szerzeményei közül följegyzésre méltónak a következőket tartjuk: „Balaton-Füredi induló.“ — „Orpheus induló.“ — „Tündér Ilonka lengyelke.“ — „Visegrádi emlék.“ — „Ida lassú.“ — „Ilka csárdás.“ — „Országgyülési csárdás.“ — „Angyalka csárdás.“ — „Rozi csárdás.“ — „Csikós csárdás.“ „Csalogány csárdás“ stb.

Farkas Ödön született 1851-ben. Szülei, dacára a zene iránti hajlamának, a technikai pályára képeztették és semmi alkalmat sem adtak arra, hogy vele született hajlamát kövesse. A tehetség azonban minden nehézségen győzedelmeskedett. Önmagától megtanult zongorázni és miután legfőbb vágya volt, hogy zeneszerző legyen, az összhangzattant is elsajátitá mester nélkül. Igy álltak a viszonyok, midőn az orsz. magyar zeneakademia megnyilt. Farkas egy percig sem habozott, ott hagyá a már bevégzett technikai pályát és most a zeneakadémiának egyik legkitünőbb tagja. Művei a következők: „Raadó és Ilonka“ magyar operette (1872). „Bayader“

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

opera egy felvonásban (1875), előadatott a budai szinkörben 1876. aug. 24-ikén. „Fonóházi képek“ vonós négyes (1877). „Hallgató magyar“ (1877) a zeneakadémia magyar versenyén 3 aranyat nyert mű. „A vihar“ symphoniai költemény (1877). Mind e művek a határozott tehetség nyomait árulják el, melyek a legszebb reményekre jogositanak arra nézve, hogy Farkast nemsokára kiválóbb ifju zeneszerzőink közt üdvözölhetjük.

Fastosamente, fastoso, pompásan, emelkedetten, ünnepélyesen.

Fátyol Károly, egyike a legkitünőbb magyar népzenészeknek, szül. Nagy Károlyban 1830-ban. 8 évig mint kis bőgős játszott Bunkó Antal zenekarában, midőn Ujfalussy György fölismervén ritka tehetségét, őt magához vette és tanitatta. Fátyol, Simonffy Kálmán és Pecsenyánszky Jánossal beutazta a hazát, s mindenütt a legnagyobb siker mellett. Jellemző, tiszta, minden izében magyaros játéka, általános sikert aratott.

Fáy István — gróf Fáy — mint zongoramüvész a régibb iskolát, Hummel tanmódszerét követte, de emellett Liszt, Thalberg, Dreyschok s több hires zongoraművészről is tisztelettel emlékezett; különösen az elsőről, kivel szorosabb baráti viszonyban állott. Társalgásban válogató nem volt, mindenki iránt leereszkedő és nyájas; kivánatra bárkinek is szivesen játszott, különösen ha zeneértő által volt fölkérve, s ha figyelemmel hallgatták, oly elragadtatással játszott, hogy mindannyiszor egészen neki hevült; kitűnő volt a rögtönzésekben és variátiókban, s ha kedvére való gondolatra talált, ritkán hagyá el a zongorát könnyek nélkül.

A „Régi magyar zene gyöngyei“ cimen adatott ki 5 füzetet, habár ezeket 30-ra akarta kiegésziteni; ezek befejeztével „Vérpohár“ cimü dalművet akart irni, de korai halála ebbeli szándékát nem engedte valósitani s igy csak egyes sza-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

kaszokat s a nyitányt hagyta maga után kéziratban.

Gróf Fáy István minden nem magyar zene iránt nagy ellenszenvvel viseltetett; kiállhatatlan volt előtte különösen a német keringő, polka stb.; német vagy olasz dalműveket is csak sok kérés után játszott; ellenben a tiszta magyar irályu dalmüveket ritkán tette le zongorájáról. Meghalt 1862. martius 19-én Sopron megyében, a fülesi községhez tartozó gállosházi pusztán.

Fáy Lőrincz, szül. 1827 május 15-én Gomba nevü pestmegyei helységben. Mintegy 10 éves korában jött Budapestre, hogy a gymnásiumi tanulmányokat megkezdje. Itt azonban a száraz gymnásiális tanulmányok mellett a hegedüjátékát is szerette volna alaposan tanulni, de atyja erre költeni nem akarván, csak hosszas rábeszélés után sikerült legalább annyit kivinnie, hogy egy igen szerényen fizetendő mesterhez járhatott hetenkint egyszer-kétszer s akkor is hangszer nélkül — mesterének saját hangszerén kellett játszania, minden az órán kivül eső gyakorlás nélkül, mely körülmény kényszeritette felhagyni a hegedütanulással. Később legidősb testvérbátyja elhalván, annak egyik hátramaradt hegedüjét elővette s ujból kezdett teljes szorgalommal tanulni; emellett a guitárt is tanulta s sokat énekelgetett mellette, mig egy véletlen t. u. a guitárnak elrepedése, választotta el a hangszertől; a hegedüt is elhagyta s igy évekig hangszer nélkül maradt. Mint jogász Losoncon megfordulván egyik barátjánál — kinek hegedüjén ujból kezdett szebbnél szebb magyar dalokat tanulni — oly gyorsan haladt előre, hogy egy alkalommal ugyanott a jogászok gyülhelyén — egy kávéházban elővette Bunkó ismert cigányprimásnak hegedüjét s oly szépen kezdett népdalokat játszani, hogy egyik cigány a másik után vevé elő hegedüjét őt kisérendő. Iskolai tanulmányainak végeztével haza ment Gombára, hol

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

egy vadászat alkalmával társa véletlenül úgy lőtt golyót egyik lábába, hogy borzasztó fájdalmak mellett kellett az ágyat őriznie, meglehetős hosszú időn át. Javuló állapotban volt, midőn a sok vérvesztés folytán a gyengeség miatt több hónapig még mindig feküdnie kellett, hanyatfekve elővette hegedüjét s mindennap szorgalmasan gyakorlá azon magát, öcscse meg — ki szintén játszott — contrázott neki. Igy tanult s sajátitotta el magának azon szép ügyességet, melylyel még ma is bir.

Sok szép dallamot, amolyan jó magyaros népdalt csinált Erkel Gyula meg egy füzetben zongorára alkalmazta több szerzeményét, melyek általában kedveltek s ismertek.

Fayl Frigyes, előbbeninek fia született Budapesten 1837. ápril 26-án. Zsenge korában már atyja nagy figyelemmel kisére a zene iránt nem ritkán föltüntetett hajlamát. Ezért csakhamar rendszeres oktatásban részesité fiát s kezdé a zongora hangszerén maga alaposan oktatni, később pedig az összhangzattanban adá meg azon irányelveket, melyeknek alapján a továbbképzés lehetségessé válik.

Fayl csakhamar oly bámulatos előmenetelt tanusitott a zongorajátékban, hogy atyja a hirneves Cserny Károlyhoz Bécsbe küldte, hogy továbbképzésében ő adja meg a kellő irányt. Csernynél rendkivüli szorgalommal tanult s haladt előre. Budapestre tértekor számtalan hangversenyben nagy tetszés mellett müködött közre.

Tanulási vágya azonban Volkmann Roberthez és Mosonyi Mihályhoz vitte, hol tanulmányait be is fejezé.

Több szerzeményeit s kivált magyar „Ábránd"-jait a budapesti s vidéki hangversenyek müsorán találjuk; játékát meg élénk taps követte a hangverseny teremben. Legnagyobb feltünést azonban azon magyar „Ábrándja" okozott, melyet egye-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dül balkézre oly sikerülten irt s játszott, hogy vele a hallgatóságot mindenkor meghóditá.

1876-ban a „Nemzeti zenedé“-hez választatott meg tanárnak, hol ő is egyike az ügybuzgó tanároknak.

Fayl sokoldalu müvész, a klasszikus kamarai hangversenyekben is tanujelét adá állitásunknak nem egyszer; ő a salon-játék s kivált a magyar zene remekmüveinek képviselője. Rubinstein remekmüveit is ő ismertette több sikerült hangversenyben. Sok tanitványa a hazában szerte szét hangversenyekben müködik. Jelenleg mint zenedei s jóhirü zongoratanár müködik körünkben a fővárosban.

Fayl György, szül. 1801 febr. 15-én Bonyhádon Tolna megyében. Ifju korában a pozsonyi császári zeneiskola kitünő és az akkor ott müködő Klein Henrik kedvenc tanitványa volt. 1822-ben a budapesti ág. evang. hitvallásu egyházhoz választatott meg orgonistának és énektanárnak, hol majd 50 éven keresztül müködött. Müködése alatt tökéletesen reformálta az egyházi éneklést és tanitást. E közben az orthodox zsidó zsinagogákban ő hozta be először a rendes karéneklést. Tanitványai közül többen nagy hirre vergődtek. Meghalt Budapesten 1875. szept. 15-én.

Faux-bourdon, ál-tenor.

Favori (fr.), favorito a kedvelt.

F-dur, kemény hangnem, mely előtt egy ♭ áll.

Fedélnek nevezik a hedütest felső részét, melyre a fogólap egy része nyulik s a nyereg és húrtartó van illetve. Fölötte vonulnak el a húrok is s mindig puha fából van készitve; a hegedütest belsejében pedig a gerenda van hozzá enyvezve.

Fektér Ferencz, dalmüénekes, szül. Apatin mezővárosban, Bács-megye. Első kiképeztetését a zenében atyjától nyerte; latin iskolákat meg felváltva Pécsett s Kalocsán végezte. Gymnaziális tanulmányai után a pécsi papnöveldébe ment, hol

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

három évi theologiát végzett. Sok rábeszélés, de különösen atyja az idő szerint történt halála, életének más irányt adott, mert 1854-ben elhagyta a papnöveldét, a szini pályára lépett. Fektér Budapestre jött, hol Gentilomnótól vett énekleckéket, néhai Egressy Gábortól pedig drámai órákat. Előmenetele folytán már 1855. évi február 14-én a „Nemzeti szinházban“ mint Ernani „Ernáni“ operában lépett föl a legkitünőbb sikert aratva, oly annyira, hogy a nevezett szinházhoz mint első lyrai tenort szerződtetve találjuk. Később ez engagementből kilépett, énektanulmányait Milanóban Lamperti Ferenc, a világhirü zene- s énektanárnál folytatta. Milanóból Bécsbe utazott, honnan több szerep betanulása után Prágába ment, hol 1856. okt. 29-én mint Troubadour „Troubadour“ operában oly sikerrel lépett föl, hogy két évi szerződést irt alá. 1861-ben a „Nemzeti szinházba“ találjuk rövid ideig s ismét elhagyván ez intézetet szerződtették Boroszló-, Basel-, Brünn-, Düsseldorfi stb. nagyobb szinpadjain, mindenütt általános elismerést aratva.

Fektér az $187^{7}/_{8}$-diki idényre az „Aradi szinházhoz“ van szerződtetve, mint 1-ső tenor s a legnagyobb kitüntetésekben részesül, mert kedvence a közönségnek.

Feldflöte, l. *Piccolo.*

Feldstücke, a lovasság trombita jelzése.

Feldton alatt rendesen az „*Es-dur*“ hangnem értetik, mert a katonai hangszerek — fuvó hangszerek — legtöbbnyire ezen hangnemhez vannak rendezve.

Fellegi Viktor az „Apollo“ zeneműfolyóirat szerkesztője és kiadótulajdonosa, született 1840. évben Rosnyón Gömör megyében. — A zenében korán nyert oktatást s mint gymnasiumi tanuló, már 12 éves korában nemcsak a praemontreiek templomában a tanuló ifjuság számára tartott isteni tisztelet alatt orgonált, de a szt.-ferencieknél is pár évig

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

mint rendes orgonista volt alkalmazásban. — 1855-ben a rosnyói kath. papnövendékek közé fölvétetvén, az érettségi vizsga letétele után 1857-ben, Kollarcsik István megyés püspök által Bécsbe a Pazmanaeumba küldetett s ez intézetben a bécsi egyetemen a theologiát három évig hallgatta.

Az intézet kápolnájában ez időben behozott harmoniumon az isteni tiszteletnél itt is F. játszott, s megengedtetett neki, hogy zongorát is tarthasson, melyet F. komoly öntanulmányaival annyira igénybe vett, hogy e miatt az intézeti igazgatóval is meggyült a baja.

1860-ban elhagyta F. a papi pályát s 1861—1865-ig a pesti egyetemen a jogot hallgatta, az államvizsgát letette s a politikai tudományokból is szigorlatot állott ki. 1862—1866-ig egyszersmind a nemzeti zenede növendéke volt s a zongorában előbb Thern Károly, majd Zapf Antal, az összhangzattanban és zeneszerzésben ugyancsak Thern Károly, majd Feigler Viktornak volt tanitványa, s mindkét tárgyban kitünő bizonyitványt nyert, az intézeti vizsgákon zongora játéka által feltünt, s a zenede által rendezett nyilvános hangversenyben is kiváló részt vett. 1866-ban Budapesten az osztrák-porosz sebesültek javára, majd Egerben és Gyöngyösön hangversenyt adott, minek bár anyagilag csekély eredménye volt, de F. tehetsége a sajtó részéről egyhangu elismerés és buzditásban részesült, mi is őt további komoly tanulmányokra serkenté. Ez időben id. Ábrányi Kornéltól a „Zenészeti lapok“ szerkesztőjétől is nyert rövid ideig oktatást s utmutatást a zeneszerzés tudományában.

F.-vel az executiv művészet nyilvános terén ez idő óta nem találkozunk. Miután még két évet a fővárosban kizárólag zenével s zongoratanitással töltött, most már jogászi s politikai képzettségét is igyekezett érvényesiteni, s 1868-ban Lónyay Meny-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hért akkori pénzügyminister által a pénzügyministeriumhoz fogalmazó gyakornokká, 1870-ben segédfogalmazóvá s 1874-ben Ghiczy Kálmán által ministeri fogalmazóvá neveztetett ki. — E változás azonban nem vonta el Fellegit a művészettől, sőt épen ez időre esik ama vállalatának létesitése, mely által a hazai zeneirodalom terén névre s jelentőségre tett szert. 1872. évben megindítván zongorázók és énekesek számára „Apollo“ cimű zeneműfolyóiratát, hazánkban az első ilynemü közlönyt. 1873-ban egy kis zenelapot is mellékelt ahoz, melyet nagy részben ő maga irt, ezt azonban 1874 óta a lap boritéka váltá fel, melyen 1876. év végéig sok érdekes elméleti közlemény jelent meg. Ez utóbbi évben nőül vette Divald Ilonát, Divald József pénzügyi tanácsosnak szép müveltségü leányát.

F. vállalata a zeneszerzés terén már eddig is egy egész irodalmat teremtett. Sok jeles eddig ismeretlen tehetség talált abban alkalmas nyilvánulási tért, s buzditást a további kitartó működésre. Ezek művei, a lapban elismert jónevü zeneszerzőink műveivel s régibb szerzőinknek a feledéstől megmentett zenegyöngyeivel váltakoznak. Még mindig kedvezőtlen zeneirodalmi viszonyaink között csak nem nélkülözhetlen e lap, s azért óhajtandó, hogy F. vállalata mindinkább felvirágozzék.

Felsmann János, szül. 1839. febr. hó 3-án Nagy-Mányokon Tolna megyében. Az első zeneoktatást atyjától, Felsmann Ferenctől nyerte és oly nagy előmenetelt tett, hogy 10 éves korában már az orgonát nagy ügyességgel és szabatossággal játszotta; de mivel lábai a pedál nyomásra még rövidek voltak, atyjának kellett a hiányt pótolnia. Az orgona mindenkorra kedvenc hangszere maradt. Atyja kivánsága szerint a tanitói pályára lépett s igy őt már az 1855. és 1856. években Budapesten találjuk mint tanitójelöltet a pesti magy. kir. tanitóképezdében. Szegény fiu levén, zenetani-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tással iparkodott szükségleteit fedezni A képezdében nyert zenészeti oktatás tudvágyának elég tápanyagot nem nyujtván, csakhamar fölkereste a „nemzeti zenedét“ és ott Thern Károly zenetanár vezetése alatt tanulmányozá az összhangzattant és rendes és szorgalmas látogatója volt a felsőbb zongora-osztálynak is. Az itt letett alapkövet magán szorgalom és tanulmányozás által iparkodott egészszé kiépiteni. Noha a gyakorlati téren tőle nagyobb zenészeti művekkel nem találkozunk, annál többet foglalkozott a zenészeti irodalom terén, amiről a „Zenészeti lapok“-ban megjelent cikkei és „lugosi“ levelei eléggé tanuskodnak. Hazánkban a dalárügy lábrakapásával a dalárügynek nagyobb lendületet adandó „Dalárzsebkönyv“ szerkesztéséhez fogott, mely vállalat azonban pártolás hiányában már az első évfolyammal (1865) véget is ért. Kár volt, az eszme életrevalóságánál fogva, azzal a hazai dalárügynek nagy szolgálatot tehetett volna.

Fermamente, határozottan, biztosan.

Fermata, 𝄐 hosszú nyugpont vagy nyugjel.

Fermezza, biztosság.

Feroce, vadul, zordonan.

Fes, *fa bemol* (fr.), *f flat* (ang,), az egy ♭-vel lejebbitett f.

Festivamente, ünnepélyesen. *Festivita*, ünnepélyesség. *Festivó*, *festoso*, ünnepélyesen, vidáman.

Fetter János, szül. 1831-ben Budapesten. Elemi- és gymnásiális iskolái mellett zongorázni — s a zenedében (akkorában énekiskola) énekelni tanult. Kellemes hangja s zeneképessége folytán beosztatott azok közé, kik hangversenyek alkalmával működtek közre; az öreg Bräuer is nem egyszer énekeltette misék alkalmával. 1848-ban zongora-tanitói állást foglalt el egy előkelő családnál, hol a tanitás mellett önmagát is a legkitartóbb szorgalommal képezte. A Hamar Leo által föltalált villanyos zongorák (l. villanyos zong.) bemutatásában nemcsak

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hogy részt vett, hanem két, a nemzeti szinházban rendezett-hangversenyben, ő is játszott azokon.

Jelenleg mint polgári iskolai ének- és „Nemzeti zenede“-i zongoratanár működik a fővárosban.

F F röviditése a *fortissimonak* (nagyon erősen).

Fiasco, megbukni, keresztül esni.

Fiddel, a hegedü gúnyneve. *Fiddler*, igy nevezenek az angolok minden hegedüst. A kóbor hegedüsöket nevezik igy; *Fiddle-stick*, (ang.), hegedünyirettyü.

Fides, (lat.), citerahur.

Fiducia, (lat.), hetykeség, bizakodás.

Fieramento, fiero, zordonan.

Fifre, (fr.), harántsip, sip.

Figur, rövid zenei képlet, hangalakzat.

Figural, le, Figuralgesang, feldiszitett hangjegyekkel; hol nemcsak dallami főhangjegyek fordulnak elő, mint a *chorálban*, hanem különféle hangalakzatokkal és mellékhangjegyekkel vannak feldiszitve. = *Mensuralgesang*, -*Musik*.

Fin, (fr.), *Fine*, végzet, zárlat. *Finale*, zártétele valamely több részből álló zenemünek. *Finalclausel* l. *Coda*. *Finalnote*, *tonica* alaphang.

Finito, bevégzett.

Finto, *Trugschluss*, csalzáradék.

Fiochetto, kissé rekedten, nyersen. *Flochezza*, rekedtség.

Fiooc, rekedten, nyersen.

Fioreggiante, feldiszitve. *Fioretti*, *Fioretten*, feldiszitések. *Fioriscente*, *fiorito*, feldiszitve. *Fioritura*, feldiszités, *coloratura*.

Fiottole, sajkadal, hajósdal.

Fis-dur, kemény hangnem 6 ♯ előjegyzéssel.

Fis-fa diése, (fr.), *f sharp* a'' ♯-el feljebbitett *f*.

Fisis f, két ♯ feljebbitéssel.

Fis-moll, lágy hangnem 3 ♯-el, mint A dur egyenközü hangneme.

Fistel, fejhang.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Fistula, sip, pásztorsip, — *Fistula germanica*, közönséges fuvola. — *Fistula panis*, *Fistula pastoralis*, pánsip, pásztorsip.

Fistuliren, fejhanggal énekelni.

Fl, röviditése a *flautának*, *fuvola*; ugyszintén a *flageoletnek*.

Flageolet, (fr.), *Flageoletta*, fuvókával ellátott körülbelül egy láb hosszú fuvola; hangja a hegedü üveghangjaihoz (*flageolet*) hasonló, innen elnevezése. Az üveghangok a vonóshangszereknél *Flautino-*, *Sons harmoniques*, *Suoni armonichi*, és a hangjegy fölött álló o-val jeleztetnek. Ezen üveghangok a ujjaknak a hurra alig érezhető felrakásából keletkeznek; két oktávával magasabban hangzanak, a mint irvák.

Flaschinet l. *Flageolet*.

Flat (ang.) a lejebbitő jel (♭).

Flautando, fuvolaszerüleg. *Flautino*, kisebb alaku fuvola.

Flauto, fuvola, fafuvóhangszer, hat lyukkal, billentyükkel, fuvóka (Mundstück) nélkül. Legmélyebb hangja az egyszervonalzott h, hangterje ettől számitva 3 oktáva:
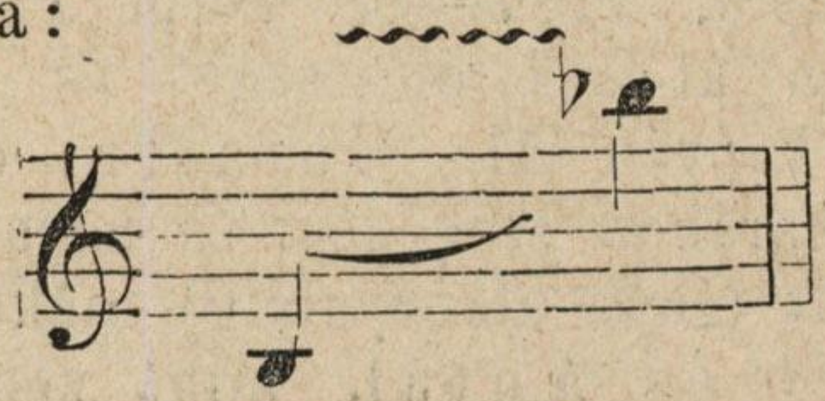
Flauto piccola, *piccolo*, octávfuvola. Hangjelzése egy nyolcaddal lejebb történik, mint a hogy hangzik. — *Flauto*, *traverso*, a nagy harántsip; közönséges fuvola. — *Flautona*, mély fuvola.

Flebile, panaszkodva, siránkozva.

Flessibile, *Flessibilità*, hajlékonyan, hajlékonyság.

Flöte, *flauto*, az ismert fuvola, melynek hangterjedelme három octáva.

A kis fuvola *(flauto piccolo)* egy octávával magasabb hangzásu a közönségesnél; katonai ka-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

roknál vagy nagy zenekaroknál általában, az úgynevezett harmadfuvola, (Terzflöte) Es-fuvola. (Esflöte auch Nonnenflöte) és kis octáv-harmadfuvola (Octav-Terzflöte) is használtatik.

Flöte à bec, l. *Flauto dolce* és *Flautino*.

Flügel alatt a nagy zongorákat értjük; ma különösen hangversenyekben használtatnak, azért hangversenyző (Conzert-Flügel) zongoráknak is hivatnak.

Flügelhorn, vadászkürt, réz-fuvóhangszer.

Flûte, *Flûte douce*, (fr.) fuvolázni. — *Flûte, allemande*, v. *traveésiere*, (fr.), l. *Flauto*, *Flûter* fuvolázni, *Flûteur*, — *enze*, fuvolás v. fuvolásnő.

F-moll, lágy hangnem, mely előtt négy ♭ áll.

Focoso, tüzzel, élénken.

Fodor, egy magyar eredetü család, melynek több tagja a zenemüvészet terén hirnévre tett szert. Három Fodor testvér, névleg József, Károly és Antal, 1752—1759 közt születtek és mint virtuosok tüntették ki magukat.

József a hires Bendának volt kiváló tanitványa. Mint hegedü-müvész Európa legnagyobb városait bejárta, 1787—88 körül Párisban lakott, hol két éven át sok dicsőséget és pénzt aratott. Meghivást kapván II. Katalin orosz cárnőtől, udvari zenekarához szegődött és udvari virtuozként 2—3 éven át (élete alkonyatáig) müködött.

Károly és Antal, mint zongoramüvészek tettek szert hirnévre, különösen Antal ki 1790-ben Amsterdamban telepedvén meg, ott folytonosan a közönség kegyence s a hangversenyek királya maradt. Ő nemcsak mint reprodukáló, hanem mint teremtő müvész is nevezetes, hátrahagyván több maradandó becscsel biró zeneköltemény.

Fodor Józefa, Józsefnek leánya, a Fodor család leghiresebb és legkiválóbb tagja 1787—1788 körül Párisban született. Vagy a hárfán vagy a zongorán már 11 éves korában közremüködött

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

atyja hangversenyeiben, nagy mérvben magára vonva mindenütt a közfigyelmet. 14 éves korában lépett föl először mint énekesnő, e pályának szentelve végkép erejét és életét. Föllépte váratlan föltűnést okozott. Szt.-Pétervárról hol atyja állandóan lakott Párisba ment hogy ott is bemutassa müvészetét. Dacára azonban, hogy némi hir megelőzte volt már, föllépései nem eredményezték a reménylett sikert. Ez okból elhagyta Párist, hová csak 1819-ben és már mint hirneves művésznő tért vissza. Drámai énekesnői minőségében a világhirü Catałani dalmütársulatához szegődött, és mint olyan csakhamar a párisiak kedvence lett. Catalani féltve azonban saját dicsőségét, veszedelmes vetélytársát elűzte társulatától és Párisból. Több évi távollét és Olaszország diadalmas beutazása után ismét visszatért a francia fővárosba. 1825-ben lépett föl ismét „Semiramis“-ban. A viszontlátás öröme határtalan volt a közönség részéről, minek következtében az ünnepelt művésznő egész szerve megrendült. Alig hogy néhány hangot énekelt, annyira elrekedt, hogy az előadást félbe kellett hagyni. Többé föl sem léphetett, sőt Franciaországot is elkelle hagynia, hogy magát Olaszországban orvosoltassa. Egéssége helyre állt ugyan, de hangja nem nyerte vissza többé azon hatalmat, mellyel mindenütt és annyiszor elbüvölte a világ legelső szinpadjain a műértőket és műbarátokat. A kiváló drámai énekesnő, kinek művészetére még a nagy Catalani is féltékeny volt, 1847-ben Fontenebleauben még élt. Olaszországban dicsőséges körutjának emlékére igen szép ezüst- és érc-érmeket verettek.

Fogólap, a hegedü-, gordon-, gitár stb.-nél azon rész, mely a nyak felső oldalát képezi s melyen az a fölött végig vonuló hurokon az ujjakkal a hangokat fogni vagyis lenyomni kell. Többnyire ébenfából készül.

Főkövy Pálné született Valkó Jozefa, az

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

alföld egyik legkitünőbb zongora-játékosnője, született 1819-ben. Atyja Valkó Samu jószág-kormányzó észrevevén kitünő zenei hajlamát, a prágai jeles mester Pauk József keze alá adta, kinek oktatása mellett, rövid idő alatt a tökély magas fokára emelkedett. Az út nyitva állott előtte a művészi pálya magaslatára, atyja azonban nem akart belőle művésznőt képeztetni. Később férjhez menvén 1861-ben Szegedre került. Itt többször lépett föl jótékony célu nyilvános hangversenyekben, hol a hallgatók s a sajtó méltó elismerését vivta ki, művészi magaslaton álló zongorajátéka által. 1867. óta Szegeden mint *zongora-tanárnő működik* és e téren is mint alapos és kitünő mester van elismerve, hol általános elismerést vivott ki. A zeneszerzés terén is tett kisérletet; irt egy „Alagyát“ Kazinczy sirjára. E mű a „Kelet“ 1859. 48. száma szerint a szakértők által becsesnek és zenészetileg is kitünőnek találtatott.

Folatre (fr.) pajzanul, bolondosan.

Follemente, tréfásan.

Follia, spanyol zenedarab változatokkal.

Fondamento, alap.

Fort (fr.), *forte*, *fortementa*, erösen.

Fortana, velencei gondolás-tánc $^6/_8$ ütenyben.

Forte-Piano l. *Pianoforte*.

Forte possibile, oly erősen, ahogy lehet. *Fortissimo* nagyon erősen.

Forza, erő. *Forzando*, *forzato*, fokozott erővel.

Fourquette tonique (fr.), hangvilla.

Fp. oly hangokhoz tétetik, melyet csak röviden kell erősen (forte) játszani, s utánna rögtön halkan (piano).

Française (fr.), elavált francia-tánc $^6/_8$ ütenyben, áll két nyolc ütenyes részből, mely ismételtetik.

Frank Ignácz — Szabadi — szül. 1825. decemb. 14-én Pápán. Iskoláit Pápán végezte, de e közben 2 évig füszer-kereskedő tanonc lett s csak azután járt ismét a pápai collégiumba mint nem

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

rendes hallgató (mert katholikus volt) a physikát hallgatni. Később 17 éves korában a bécsi polytechnikumba járt $^1/_2$ évig, onnan ismét csak 3 hétig a conservatoriumba, honnan, elvi összeütközések miatt, tanáraitól búcsut vett s Németországnak vette utját. Rövid idő alatt bejárta Grátzot, Tyrolt, ismét Münchent, Stuttgartot, Mannheimot, Amsterdamot, Hamburgot, Rotterdamot, Köllnt és fél év elteltével volt Strassburgban, Párisban, Londonban s ismét Párisban, honnan Swájc minden cantonját bejárta. Swájcból egy év után meglátogatta Turint, Milanot, Veronát, Velencét, Modenát, Bolognát, Florencet, Rómát, Nápolyt, mig Calabrián át a siciliai Palermoba jutott, honnan hajón Tunist, Algirt, Maroccot, a canári szigeteket, s innen Lisabont, Madridot, Marseillt, Tulont, Liont s ismét Párist látogatta meg. A forradalomban Swájcon át haza jött s itt mint honvéd-főhadnagy szolgálta hazája szent ügyét. Vége levén a harcnak, Komáromból bujdosva, atyjához Pápára jött s rövid idő mulva annak vendégfogadóját átvette. Tiz évig élt ő itt mint vendéglős, mialatt azonban legtöbb idejét a zenei alkotások vették igénybe s háza a legvendégszeretőbb magyar ház lett, hol minden időben müvészek, irók és zenészek testvéri fogadtatásra találtak. Nem egy szegénysorsu müvész fordult hozzá ezidőben, kiken ő mindannyiszor egy-egy hangverseny adás által segitett s módot nyujtott nekik a további küzdelemre és önképzésre. 1860-ban a vendéglősi életet abbanhagyta és egyedül zenei tanulmányainak élt, mig e közt a kollégiumi ifjuságot, mint magántanár, a zenében dijtalanul oktatta. Maradt ideje arra is, hogy a cigányokat tanitsa énekelni és hangjegy után játszani. 1863-ban müvészi körutat tett Sopron, Kőszeg, Szombathely, Körmend, Zala-Egerszeg, Sümeg, Tapolca, Nagy-Kanizsa, Kaposvár, Szigetvár, Mohács és Esztergom városokban, hol egy-egy fényesen sikerült hangversenyt adott. Megunva

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

a sok utazást, állandó lakhelyül Pestet választá, s mert már jól tudta, mikép Magyarországon a művészet a legmostohább pálya, 2000 akó borral egy pincét nyitott, mint borkereskedő, a duna utcai Lackovits-féle házban, a hires Jakobinusok pincéjében. Itt azonban csak másfél évig volt s innen ismét az akkor épp bezárt s nem kis nevezetességü „Komló-kert“-et bérelte ki s nyitotta meg, hol 8 éven keresztül, — a szegény magyar népénekeseknek is állandó tanyát adva — fáradhatlan küzdelemmel élt.

S most? Nehány éve a „Grand café delicatesse“ kávéház tulajdonosa, hol szürkülő hajjal nem egyszer láthatja őt bárki elmélázva, s mintegy aggalom-nehéz arculattal ülni az emelvényen, bizonyára talán nem annyira az édes müvészetre, mint családja jövőjére gondolva, mely e rosz időkben napról-napra — s dacára az ő előrelátó reálistikusabb vállalkozásainak — kétesebb s kétesebb képeket tüntet föl az ő fogékony müvészi képzelme előtt.

Szép s kedvelt szerzeményei közül fölemlitjük a következőket: „Lujza-csárdás“, „Laura-csárdás“, „Kemenesi-csárdás“, „Margit-csárdás“, „Flóra-csárdás“, „Álmaim“, „Lesz még jobb világ“, „Befordultam a konyhára“, „Jaj de fáj“, „Klotild-csárdás“, „Mezei-csárdás“, „Tücsök-csárdás“, „Kanászdal“, „Ilka-csárdás“, „Szilaj nóták“, „Bucsuzó“, „Mama nótája“, „Apám nótája“, „Erre te, arra te“, „Cifra szüröm“, „Ősapáink nótája“ (10 aranyat nyert pályamü), „1848-iki ábránd“, „Krinolin-csárdás“, „Csákány-dal“, „Bécsi emlék“, „Dudás-csárdás“, „Nincs kincs“, „Keserü dal“ stb.

Cimbalmait is érdemes megtekinteni, mert e hangszer ujitása körül is sok érdemet szerzett magának.

Frappé (fr.) leütés.

Frasi, *phrasis*, rövid hangmenet, futam.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Freddo, hidegen.
Frescamente, fresco, élénken, vidámul.
Fretta, sietség.
Frivolo, könnyelmüen.
Fuge, fúga, ellenpontos műforma, mely már a legrégibb mesterek által födöztetett föl a templom használatára és melyben egy dallam fölváltva ismételtetik a különböző szólamokban, melyek egymást némileg kisérik, a themák mintegy harcban állnak egymással, melyek nyugalma csak a záradéknál áll be. Bővebb tudósitást a fúgáról, Dehn, E. F. Richter, Köhler, Lobe, Marx stb. müvei adnak.
Fuge galante, szabad fuga, kamarai stylusban. Ilyen fölülmúlhatlan szabad fuga Mozárt „Varázsfuvola“ nyitánya. *Fughetta*, kisebb fuga. *Fugato*, fugaszerüleg kidolgozott tétel, anélkül hogy a szabályokhoz szigoruan ragaszkodnék.
Fundament, *Fundamentalbass*, alap bassus.
Fundamentaltöne, alaphangjai mint: Tonica, ötöd és negyed, valamely hangnemnek.
Funèbre (fr.) *funerale*, gyászosan.
Fuoco, tüzzel, *fuocoso* tüzesen.
Füredi Mihály szül. 1816. april 18-án Vácon, hol derék atyjának Vác város egykori jeles kovácsának és máskülönben is tisztelt, értelmes polgárának emléke máig is a legjobb hirben áll. Mesterségét az utóbbi értelmesen üzé, a miben annyival inkább módja volt, mert korábban katonai szolgálatban ezred-kovács, később állatorvos is volt. Mihály fiát eleinte pappá akarta nevelni, de mivel a világiasb szellemmel biró fiunak ez élethez semmi kedve nem volt, a szükséges iskolák bevégeztével saját mesterségére fogta, hogy e pályán az ő nyomdokaiba lépve, tőle egykor nemcsak a kovácsműhelyt, hanem a kivivott közbecsülést is örökölhesse. Az ifju egész erélylyel s szorgalommal neki feküdt atyja mesterségének, s a legszebb sikerét látta fáradozásainak. S most már csaknem hihetetlennek látszik,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

— pedig szó szerint igaz — hogy Füredi, nemzeti szinházunk operájának és drámájának 25 éven át egyik legünnepeltebb tagja, husz éves korában már remekelt kovács mester volt Vácon, a mellett 1834-5-ben Budapesten az állatgyógyászati tanfolyamot is sikerrel bevégezte. Később, midőn Budapesten müvészi hirének délpontján állott, beszélték róla, hogy egy könnyü kis kocsit, melyet egykor remekben készitett, megszerzett s rajta kocsizván örömmel mutogatta mint saját keze müvét.

Meg kell emlitenünk, hogy Füredi hangja már gyermekkorában, különösen a templomi éneklések alkalmával, nagy figyelmet gerjesztett s egy váci műkedvelői előadás alkalmával rendkivüli tetszésben is részesült. Serdülő ifjukorában pedig már általánosan ismerték szülőföldén ritka szép hangját. A legelőkelőbb házakhoz is hivatalos volt, hol gyönyörüen előadott népdalaiban mindenki örömét találta.

Azok közöt[illegible] ifju szép hangját gyönyörrel hallgatták, első helyen állott Gáspárik Kázmér akkori váci kanonok. Ő volt az, ki legelőször figyelmezteté a fiatal Füredit a nemzeti szinházra s azon esetre, ha ide menne, némi segélyzést is ajánlott neki. Noha az ifju lelkében az énekmüvészet iránti vágy titokban már régen lángolt, de elhatározása mégis nagy küzdelembe került, mert nemcsak egy biztos és jövedelmező mesterséget, de ekkor férjevesztett édes anyját is el kelle hagynia. Végre a müvészeti ösztön s vágyak győztek s Füredi 1837. okt. 15-én jött a „Nemzeti szinházhoz“, mely két hónappal azelőtt nyilt meg. Ha a reményteljes ifju megálmodhatta volna akkor, hogy 25 év mulva mikép fog elválni e szent hajléktól.

A karban eleinte igen magasan s erőltetve kellett énekelnie, később azonban Haynis kartanitó figyelmeztette, ne rontsa hangját, melyből idővel

szép bariton válhatik. Örömest fogadott szót s szorgalommal tanult, de miután egy évi müködése után sem juthatott legkisebb önálló szerephez 1838. évi okt. 15-én Jobb Zsiga és Kovács Endre igazgatása alatti szintársulathoz szegődött s velök Kassára menve, itt néhány kisebb drámai és operai szerepben föllépett. Azonban ismeretessé válni s kissé hirre kapni csak később kezdett Kolozsvártt, hol Kilényi társaságánál „Normában“ Orovesót, „Beatriceben“ Enricót, „Zampában“ Zampát kitünő sikerrel éneklé. 1842. okt. 23-án, már némi hirnévnek birtokában ismét Budapestre jött Füredi, föltevén magában, hogy ha nem szerződtetik, ismét visszatér elhagyott mesterségéhez. November 14-én „Lázár a pásztor“-ban Judáel szerepében lépett fel. Később szerződtették is csekély fizetéssel, de két éven át más szerephez nem juthatott, mint a „Bájital“-ban Belcore szerepe, mit rövid idő alatt 17-szer kellett énekelnie. De végre rá nézve is bekövetkeztek a még várt jobb idők. Ez időre esnek Szigligeti első népszinművei, melyek akkori rendkivüli hatását a mai nemzedék alig képzelheti. A szerencsés pillanatban született müvek uj irányt, új életet s szellemet öntének szinmüvészetünk zsibbadozó tagjaiba. S a termékeny szinmüirónak mindenekelőtt oly müvészre volt szüksége, ki az általa teremtett népies alakokat hiven visszaadja; szüksége volt egy jó népszinmüénekesre, ki a művekbe szőtt elfelejtett, elhanyagolt gyönyörü magyar népdalokat a közönség gyönyörüségére elő is tudja adni. Ekkor tünt fel Füredi szerencsecsillaga, ekkor jutott a közönség is egy, addig nem sejtett kincs birtokába. Magyar dalok soha sem hangzottak szebben a nemzeti szinpadon sem azelőtt sem azután, mint akkor, midőn Füredi, csengő érchangjának teljes birtokában volt. A hatás és elragadtatás minden várakozást felül mult. A népszinmü hőse Füredi lett.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A széphangu énekes közfigyelem tárgya lett s a főrendüek közül többen elhatározták, hogy gyüjtés utján eszközlendő segélypénzzel további kiképeztetés végett külföldre utaztatják, de a begyült összeg csekély lévén, csak néhány lelkes műbarátnak köszönhető, hogy Füredi 1844-ben Bécsbe utazhatott, hol Basadonna akkori hires énektanárnál a magasabb zenemüvészetben nagy szorgalommal hosszabb ideig képezte magát. 1845-ben visszajött Budapestre s már első föllépésével oly diadalt arat tott, hogy azonnal 2000 frt. fizetéssel szerződtetett, mely későbbi években fokoztatott. Azóta közszeretetben részesült tagja volt a szinháznak.

Mig az idegen operákban is mindig nagyobb tért foglalt el, (az ő Figarója, Rigolettoja, felejthetlenek maradnak): addig az időközben felmerült magyar dalmüvekben csaknem utánozhatlan eredetiségü alakokat teremtett.

Füredi Mihály országszerte ismert név. Füredi Mihály a magyar szinészetnek s különösen a „Nemzeti szinháznak“ itt született, itt nevekedett, oly sajátságos édes gyermeke, kinek attól elválnia nem lehetett anélkül, hogy hiányát a közönség sajnosan ne érezze. Élőfa, mely itt ezen a földön termett s vert gyökeret, mely virágaival, dús lombjaival, gyümölcseivel, huszonöt nyár és tél lefolyása alatt, gyakran viditotta a hallgatókat. Meghalt 1871-ben.

Furia, düh. *Furioso*, vad szenvedéllyel. *Furore* őrült düh; lelkesedést is jelent.

Fusa (lat.) nyolcad-hang.

Fusella (lat.) 64-ed hang.

Fúsz János, hivatott és kitünő zeneszerző, született Tolna megye hasonnevü mezővárosában 1777-ben. Az első zenei oktatást mint énekes gyermek, Baján nyerte, s már igen korán kivált, nem mindennapi tehetsége. Ifju korában a tanitóságra szánta magát, s e minőségben alkalmazást is nyert

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Tolna megyében, s miután különbféle hangszereket is kezelt, társaságokban igen kedvelt egyéniség volt, mi által alkalma nyilt, különféle kitünő zeneművekkel ismerkedni meg. Később Verebre hivatott egy urasághoz zenetanitónak, hol az uraság számára annak házi szinpadán tevé első kisérleteit a zeneszerzésben, ugyanitt a nehezebb müvek előadásánál és a helybeli templomban alkalma nyilt a dirigálásban is gyakorolni magát. Innen Pozsonyba ment, hol mint zenetanár müködött, kevés üres idejét „Pyramus és Thisbe“ egy fölvonásos melodráma irására forditván, mely a pozsonyi városi szinházban köztetszés mellett adatott elő. Eközben csüggetlen szorgalommal tanulmányozta a legjobb zenei munkákat és classikai partiturákat; állandóan gyakorolta magát a zeneszerzésben, s végre a férfikort elérvén Bécsbe ment a nagyhirü Albrechtsbergerhez, kinél oly szorgalmat fejtett ki, hogy őt az ősz Albrechtsberger nem egyszer mondá legjobb tanitványának. Fúszt is időben ismerkedett meg Haydennel, ki őt szives barátságában részesité, mi által tekintélye a birodalmi fővárosban tetemesen emelkedett, s bár szép kilátásai voltak, mindamellett elhagyta a fővárost, s hogy szegény anyján segitsen, Pozsonyban telepedett le. Itt irta több rendbeli szerzeményein kivül „Watwort“ cimü operáját is, továbbá Klein Henrik tiszteletére egy Kantátét. Anyja halála után ismét Bécsbe ment, s a lipcsei zenelapnak munkatársa lett, mely lap több szerzeményeit hozá. Innen ismét Pozsonyba hivatott első karmesternek a városi szinházhoz, mely minőségben mint karnagy is kimutatá ügyességét s az ottani zenészeti viszonyokat tetemesen emelé; hivatalát azonban csak egy évig viselte, s a következő 1816-ban ismét Bécsbe ment lakni, hol munkái kiadásával foglalkozott, azonkivül mint általánosan kedvelt zenetanár, nemkülömben drámai és templomi compositor működött. Irogatott ezenkivül

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

a Bécsben Steiner és társánál megjelenő zenészeti lapba is. Már 1813-ban a huzamos munka meggyengité egészségét, úgy hogy betegeskedni kezdett, s miután egy szerencsétlenül alkalmazott orvosi mütét még jobban meggyöngité, vissza kivánkozott hazájába, melyet e szavakra: „Sey mir gegrüsst Pannonia, mein theures Vaterland“ szerzett gyönyörü Kánonnal fiuilag üdvözölt és itt testvére és egy régi barátja kiséretében a budai meleg fürdők által kivánta fájdalmait enyhiteni. Fúsz Budán sem szünt meg dolgozni és egy nagy mise irásába fogott, melyet azonban csak a Credoban előjövő „et in carnatus“ szavakig vihetett, azonkivül ugyanezen időben egy nagyobb oratórium tervével is foglalkozott, de mindezeket meggátolá a halál, mely a derék férfiút 1819. márt. 9-kén kiragadá az élők sorából. Fúsz János egyike volt kora ügyesebb zeneszerzőinek és általános becsülésben részesült, mit az e korbeli zenészeti lapok, általános elismerései nyilván mutatnak. Nagyobb munkái 39 összes számot tesznek, melyek mindnyája hatásos és korrect munka és pedig: Quartettek és Triok fúvó hangszerekre, Duok hegedü és zongorára, zongora Sonáták két és négy kézre, Rondok, Variatiók és táncok zongorára, énekek, dalok és egy Pantomimika. Ezeken kivül sok apró munkái jelentek meg a lipesei és bécsi zenészeti lapban. Irt ezenkivül következő játékszini munkákat: „Pyramus és Thisbe“ melodráma, „Watwort“ opera, „Isaak“ melodráma, „Judit“ opera, „A Kalitka“, operett, „Romulus és Remus“ nagy hősi opera, „Jakab és Rachel“ patriarchai Idyll, végül „Pandora szelencéje,“ bohózat.

Fz a forzando röviditése.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

G

a mai divó zenerendszer C. kemény C. zöngrovatában az ötödik hang.

G., röviditése a *gauche*-nak, (balkéz) l. *gauche*.

Gabelton, (n.) a hangvilla egyszer vonalzott *á* zöngéje

G-Schlüssel vagy *Violin-Schlüssel* (n.), g vagy hegedü-kulcs a második vonalon
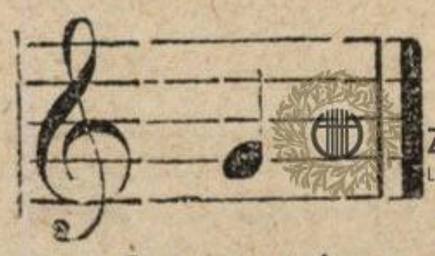
Gagliarda, vidám olasz tánc a 16-dik századból $^3/_4$-ed ütenyben; eredetét Rómából veszi, hol *Romaneska* név alatt ismeretes.

Gajamente, *Gaiment*, (fr.), *Gajo*, vigan, vidáman.

Galante, *Galantement*, csinosan, tetszetősen.

Galopp, *Galoppade*, (n.) *galop* (fr.), *galoppo*, Németországban előbb *Hopser* v. *Rutscher* név alatt divott tánc, mivel a tánczos tánczközben lábhegyen csuszva haladt tovább. Egyike a legpajzánabb táncoknak $^2/_4$-ed ütenyben.

Galoubet, egy magashangzásu fuvola három lyukkal, mely ma már elavult s még csak — de igen ritkán — a franciánál fordul elő.

Gamba, *Gambe*, divatból kiment vonós hangszer, mely ép ugy mint a gordonka a térd közt tartatott.

Gamma, *Gamme* (fr.), zönglépcső.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

* *Ganze-Note* (n.), egész vagy $^4/_4$-es hangjegy:

* *Ganzer-Takt,* egész méret 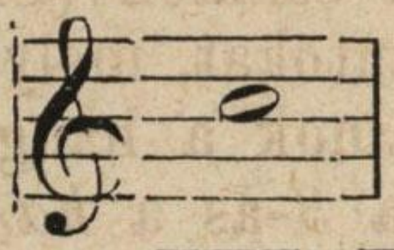

vagy $^4/_4$-es ütenynem jelzése: 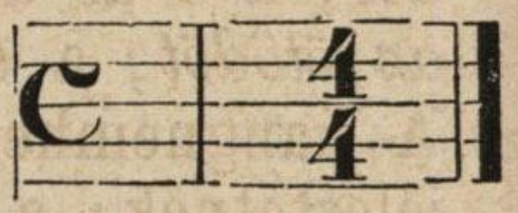

* *Ganzer-Ton* (n.), *egész hang.* Egy egész hang elméletileg nem más, mint két oly zöngének a távolsága melyek a vonalzott 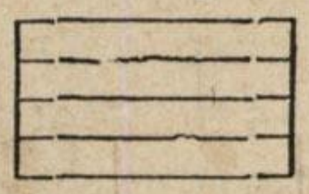 hangjegyrendszeren két külömböző, de egymáshoz legközelebb eső vonal s vonalközre, vagy vonalköz és vonalra esnek, ugy azonban, hogy köztük még egy zöngének van helye pl.:
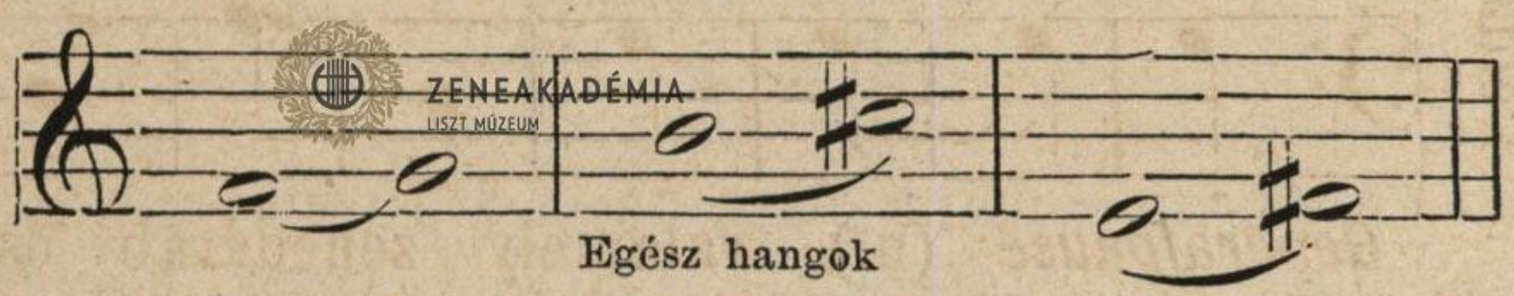
Egész hangok

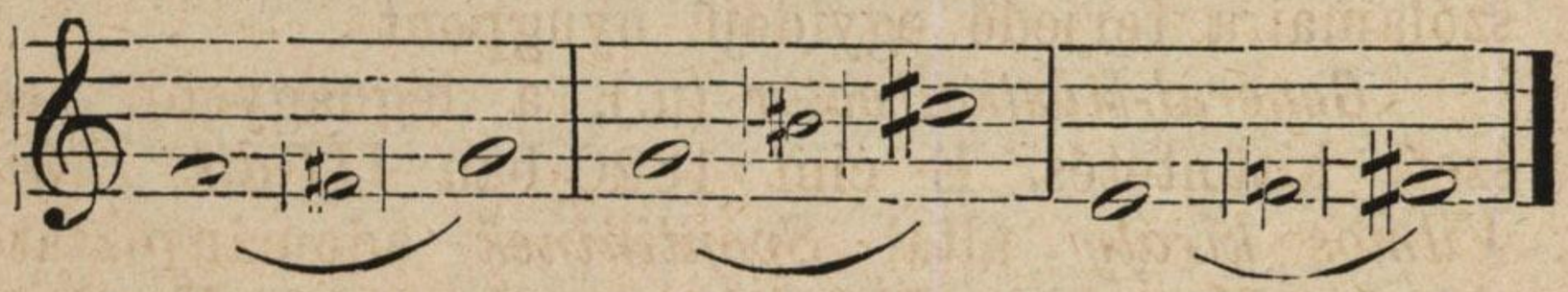

Garbó, kellem, csin; *con garbo, garboto,* kellemmel, csinnal.

Gauche, (fr.), balkéz.

Gavotta, Gavotte, kecsteljes régi francia tánc $^4/_4$-edes ütenyben.

G-dur, (n.) egy kereszttel jelzett kemény zönglépcső a „*g*“ zöngére. Előjegyzése a „*Fis.*“
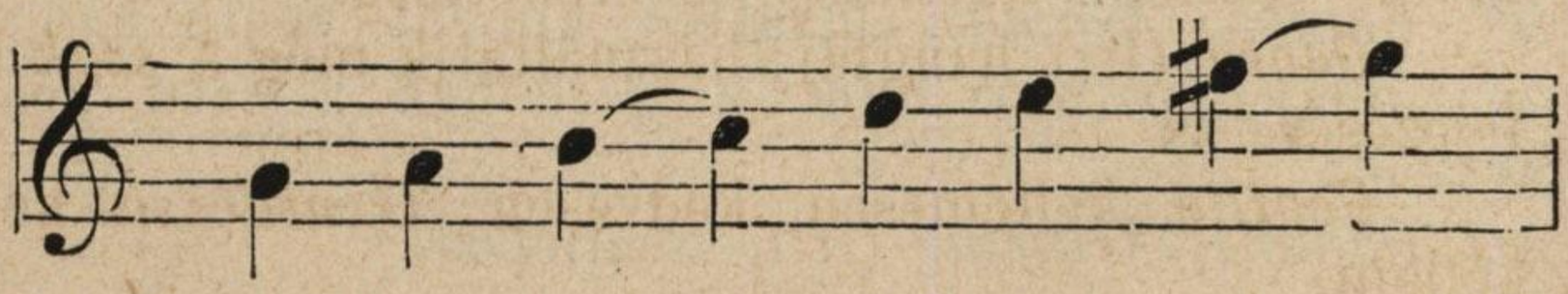
ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Generalbass, összhangzat v. zeneszerzéstan; igazabban a számjelzett bassus jelentőségének és használhatóságának a tana. Valamely bassus szólam fölé rakott számok (Signaturák) jelzik az azokra épitendő hangzatokat, melyek a bassustól fölfelé számittatnak. A számok a hangközöket jelzik pl. a *2*-es, a *második*; a *3*-as a *harmadot*; *4*-es, a *negyedet*; az *5*-ös *az ötödöt*; a *6*-os a *hatodot*; a *7*-es, a *hetedet* stb. A hangnemhez tartozó hármas hangzatok nem számjeleztetnek; a hangjegy fölé tett ♯ ♭, vagy föloldó jegy (♮), szám nélkül, mindig a harmadra vonatkoznak.

Példa. Megoldás.
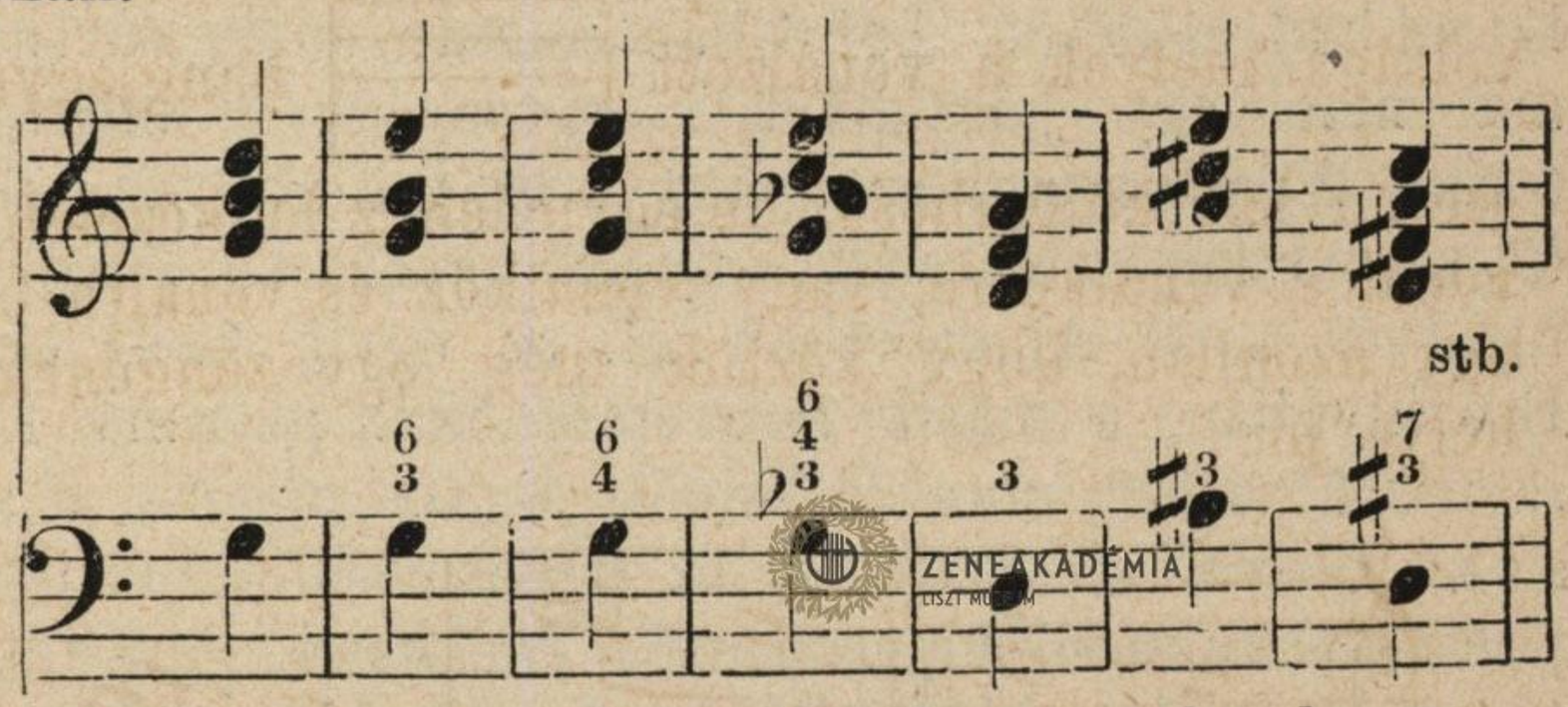
Generalpause (n.), valamely zenedarab összes szólamaira terjedő egyidejü nyugpont.

General-Musikdirector (n.), a legnagyobb zenészeti kitüntetés. E cim 1820-ban *III-dik Frigyes Vilmos király* által *Spontininek* adományoztatott először. *Meyerbeer*, *Mendelssohn*, *Lachner*, *Fr. Spohr*, *Marschner*, *Dr. Rietz Gy.*, *Dr. Liszt Ferenc*, *Erkel Ferenc* stb. szintén tulajdonosai e cimnek.

Generalprobe (n.), utolsó és főprobája az előadandó zenemünek.

Genere, hangfaj.

Génie (fr.), *Genio*, *Genie*, természettől nyert kiváló szellemi adomány és eredetiség.

Genre (fr.) hangfaj; használtatik még a *szak* kifejezésére is.

Gentile, kellemesen, kedvesen; *Gentilezza*, kecs, kellem.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Genus (lat.) hangfaj. *Genus cromaticum*, *diatonicum*, *enharmonicum*, chromaticus, diatonicus, enharmonicus hangfaj. *Genus inflatile*, *Blasinstrument*, fúhangszer. *Genus percussibile*, üthangszer. *Genus tensile*, vonóshangszer.

Gerley Mátyás szül. 1840. február 23. Nemes-Jáczon, Nyitramegyében; tanitói pályára képezte magát, jelenleg Bars-verebélyi Kántor-tanitó. Irt néhány misét, több indulót s nagyszámú táncdarabot.

Gerster Etelka (Gardininé Gerster Etelka) született 1856-ban Kassán, mely városnak már nem egy jelesünket köszönhetjük a müvészet terén. Atyja ottani szappangyáros, tekintélyes polgár és városi képviselő volt; nyolc gyermeke közül két fitestvér most Amerikában él, az egyik mint orvos Brooklynban, a másik mint mérnök a panamai földszoros átvágási munkálatainál. Egyik nővére, Kauser-Gerster Berta, az Egyesült-államok budapesti konzulának neje, szintén énekesnő, (l. Kauser-Gerster Berta) ki Berlinben együtt lépett fel testvérével, Etelkával, mint Gardini olasz társulatának szintén szerződtetett drámai énekesnője. Atyjának fivére épitész volt s ennek fia Gerster Kálmán, ki a Deák Ferenc siremlékére hirdetett pályázaton az első dijat nyerte el.

Etelka már kiskorában föltünt szépen fejlett csengő hangjával, de ez a hang arra látszott kárhoztatva, hogy a jó barátok és ismerősök szük körén túl ne legyen hivatva másokat is elragadni. Csak véletlennek köszönhetni, hogy ez a „csillag“ nem maradt homályban. Valami hangversenyt rendeztek Kassán a mükedvelők s ez alkalommal a még csak tizennégy éves Gerster Etelka is föllépett. Természetes, hogy nagyon megtapsolták a gyermeket, de énekének fontosabb következménye is lett. Ott volt Hellmesberger is, a hires vonósné-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

gyesek rendezője és jeles zenetanár. Ez meghallván az üde hangu leánykát, annyira el volt ragadtatva általa, hogy addig ostromolta szülőit, mig ezek végre beleegyeztek, hogy leányuk énektalentumát szakszerüleg képeztetik.

S igy történt. Az ifju leányka Bécsbe költözött s növendéke lett Marchesi aszszonynak, a világhirü Garcia egyik jelesebb tanitványának, kinek ott énekiskolája van s nem egy jeles müvésznőt adott már át a világnak.

Gerster Etelka rövid idő alatt meglepő haladást tanusitott a mesternő szakavatott vezetése alatt, ki őt egyszer a műértő körök előtt adott hangversenyben be is mutatá, mely alkalommal a tanitvány oly sikert aratott, mely mindenkiben, a ki hallotta, szép reményt ébresztett a magyar leány jövője iránt.

E siker után Marchesi asszony látta, hogy bátran föllépteti növendékét a szinpadon is, s elszerződtette Velencébe a Fenice-színházhoz. 1876 jan. 8-án lépett föl itt először szinpadon „Rigoletto“-ban, majd „Hamlet“-ben, „Faust“-ban és másokban. — Gardini igazgató el volt ragadtatva általa, s elhatározá, hogy körutra viszi s több nagyobb városban bemutatja.

A művésznő el is fogadta ez ajánlatot, s igy ment el impressariojával előbb Marseillebe, hol, — a kezünk közt levő nehány hirlap tanusága szerint — egészen elbájolta a közönséget és kritikát, ugy hogy amaz csak Marseillet, ez csak a párisi nagy operát tartá hozzá méltó müvészi pontnak, — majd Genuába, hol kitünően műértő közönség hozta meg számára tapsait, közötte Verdi, a hires dalműszerző, ki a „Hugenották“-ban és „Alvajáró“-ban bemutatott alkotásaiért a legnagyobb dicsérettel halmozta el.

Olaszországból végre Berlinbe ment, hol az olasz staggionénak ő képezte legnagyobb vonzerejét,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Genus (lat.) hangfaj. *Genus cromaticum*, *diatonicum*, *enharmonicum*, chromaticus, diatonicus, enharmonicus hangfaj. *Genus inflatile*, *Blasinstrument*, fúhangszer. *Genus percussibile*, üthangszer. *Genus tensile*, vonóshangszer.

Gerley Mátyás szül. 1840. február 23. Nemes-Jáczon, Nyitramegyében; tanitói pályára képezte magát, jelenleg Bars-verebélyi Kántor-tanitó. Irt néhány misét, több indulót s nagyszámú táncdarabot.

Gerster Etelka (Gardininé Gerster Etelka) született 1856-ban Kassán, mely városnak már nem egy jelesünket köszönhetjük a müvészet terén. Atyja ottani szappangyáros, tekintélyes polgár és városi képviselő volt; nyolc gyermeke közül két fitestvér most Amerikában él, az egyik mint orvos Brooklynban, a másik mint mérnök a panamai földszoros átvágási munkálatainál. Egyik nővére, Kauser-Gerster Berta, az Egyesült-államok budapesti konzulának neje, szintén énekesnő, (l. Kauser-Gerster Berta) ki Berlinben együtt lépett fel testvérével, Etelkával, mint Gardini olasz társulatának szintén szerződtetett drámai énekesnője. Atyjának fivére épitész volt s ennek fia Gerster Kálmán, ki a Deák Ferenc siremlékére hirdetett pályázaton az első dijat nyerte el.

Etelka már kiskorában föltünt szépen fejlett csengő hangjával, de ez a hang arra látszott kárhoztatva, hogy a jó barátok és ismerősök szük körén túl ne legyen hivatva másokat is elragadni. Csak véletlennek köszönhetni, hogy ez a „csillag“ nem maradt homályban. Valami hangversenyt rendeztek Kassán a mükedvelők s ez alkalommal a még csak tizennégy éves Gerster Etelka is föllépett. Természetes, hogy nagyon megtapsolták a gyermeket, de énekének fontosabb következménye is lett. Ott volt Hellmesberger is, a hires vonósné-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

gyesek rendezője és jeles zenetanár. Ez meghallván az üde hangu leánykát, annyira el volt ragadtatva általa, hogy addig ostromolta szülőit, mig ezek végre beleegyeztek, hogy leányuk énektalentumát szakszerüleg képeztetik.

S igy történt. Az ifju leányka Bécsbe költözött s növendéke lett Marchesi aszszonynak, a világhirü Garcia egyik jelesebb tanitványának, kinek ott énekiskolája van s nem egy jeles müvésznőt adott már át a világnak.

Gerster Etelka rövid idő alatt meglepő haladást tanusitott a mesternő szakavatott vezetése alatt, ki őt egyszer a műértő körök előtt adott hangversenyben be is mutatá, mely alkalommal a tanitvány oly sikert aratott, mely mindenkiben, a ki hallotta, szép reményt ébresztett a magyar leány jövője iránt.

E siker után Marchesi asszony látta, hogy bátran föllépteti növendékét a szinpadon is, s elszerződtette Velencébe a Fenice-színházhoz. 1876 jan. 8-án lépett föl itt először szinpadon „Rigoletto“-ban, majd „Hamlet“-ben, „Faust“-ban és másokban. — Gardini igazgató el volt ragadtatva általa, s elhatározá, hogy körutra viszi s több nagyobb városban bemutatja.

A művésznő el is fogadta ez ajánlatot, s igy ment el impressariojával előbb Marseillebe, hol, — a kezünk közt levő nehány hirlap tanusága szerint — egészen elbájolta a közönséget és kritikát, ugy hogy amaz csak Marseillet, ez csak a párisi nagy operát tartá hozzá méltó müvészi pontnak, — majd Genuába, hol kitünően műértő közönség hozta meg számára tapsait, közötte Verdi, a hires dalműszerző, ki a „Hugenották“-ban és „Alvajáró“-ban bemutatott alkotásaiért a legnagyobb dicsérettel halmozta el.

Olaszországból végre Berlinbe ment, hol az olasz staggionénak ő képezte legnagyobb vonzerejét,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

s honnan csak a viszontlátás kikötése mellett akarták elereszteni.

Igy jött végre vissza hazájába, már mint megkoszoruzott, diadalokat ült, elismert müvésznő.

Nálunk a „Nemzeti szinpadon“, mint vendég olaszul énekelt, mert e nemzetközi nyelven tanulta be szerepeit. Mielőtt haza érkezett volna, megelőzte hire s ritka müvésznőről irtak oly osztatlan elragadtatással mint ő róla; müvészete delén ritka müvésznő kapott oly teljes koszorut az elismerésből mint ő. Elnevezték müvésznőnek, „csalogányszavu csillagnak a müvészet egén,“ elmondták olyannak, kit most „nincs is kivel összehasonlitani, mert csak Patti vagy Wilt lehet az, kit párhuzamba lehet vele tenni. Mi „Lammermoori Lucia“ cimszerepében hallottuk s már első jeleneteinél meggyőződhetett mindenki hangja tisztaságáról, kellemes csengéséről s a mi a legfőbb, megkapó játékáról. A nagy téboly jelenet alkalmával mutatta be különösen szép koloraturáját, tiszta hanglépcsőit s futamait, trilláit, staccatoit stb.

Később Gardinihoz ment nőül s ezzel utazza be Europa nevezetesebb városait, hogy bemutassa müvészetét s hazájának szerezzen dicsőséget idegen elemek előtt is. Ez év elején Moszkvában büvölt s martius 21-ikétől a berlini dalmüszinházban énekel. Oroszországban oly nagy volt a bámulat, hogy egy ottani lap következőket irta róla.

„A mi mostani müvésznemzedékünk nem fogják elhinni, hogy az ének valódi nagy mesterei mit tudtak annak idején hangjukkal kifejteni. Sassarelli és Cassalli pl. könnyedén tudták kihuzni a kadentiákat egy egész percen át; Ferri egyetlen lélekzetvétellel két oktáván futott végig hangjával föl és viszsza, folyvást trillázva; Farinelli fogadásból legyőzött egy hires trombita-virtuozt, hosszabban, erősebben, tömörebben tartván ki a hangot, mint emez. Gardini-Gerster asszony az egyetlen a jelenkor mü-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

vésznői között, a ki mindazt egyesiti magában, a mi a régi jó idők traditióját ismét fölkeltheti, a midőn az ének és müvészet virágkorát élte.“

Ges, Sol bémol (fr.), *g flat* (ang.), a g hangjegy egy ♭-vel lejebbitve.
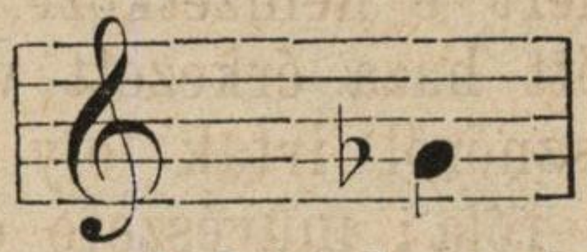
Ges-dur (n.), *sol bémol majeur* (fr.), kemény hanglépcső a ges-re 6 ♭ előjegyzéssel: b, es, as, des, ges, ces.

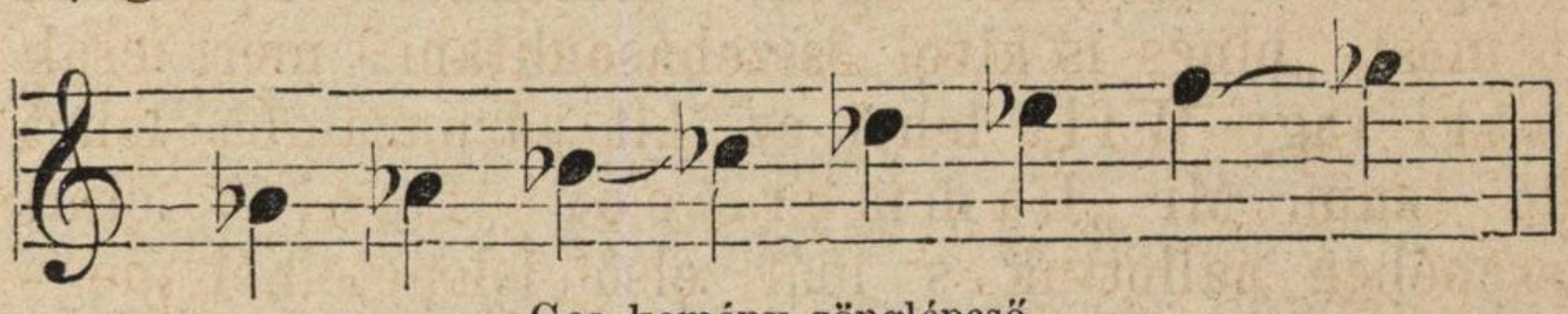

Ges kemény zönglépcső.

Ghiribizzi, rögtönzött ugrások. *Ghiribizziso*, szeszélyes ötlet, — *Ghiribizzoso*, ábrándosan különcködve.

Giardinieri, kertészdalok.

Giga, *gigue*, *gique*, régi divatu élénk jellegü tánc $^{3}/_{8}$, $^{6}/_{8}$ és $^{12}/_{8}$ ütenyben. *Bach Seb.* müveiben találkozunk vele leginkább.

Giochevole, Giocondamente, *Giocondevole*, *Giocondezza*, *Giocondita*, *Giojante*, *Giojosamente*, *Giojoso*, *Gioviale*, *Giovialità*, vidáman, kedélyesen.

Gis, sol dièse (fr.), *g charp* (ang.), a g hangjegy egy ♯-tel fölebbitve.
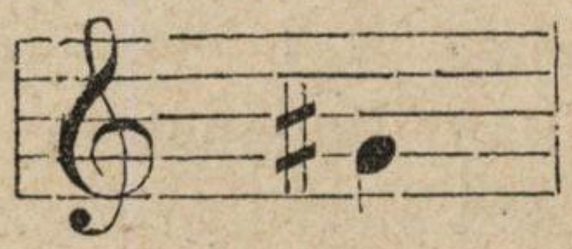
Gis-dur ideális zönglépcső nyolc ♯-tel.
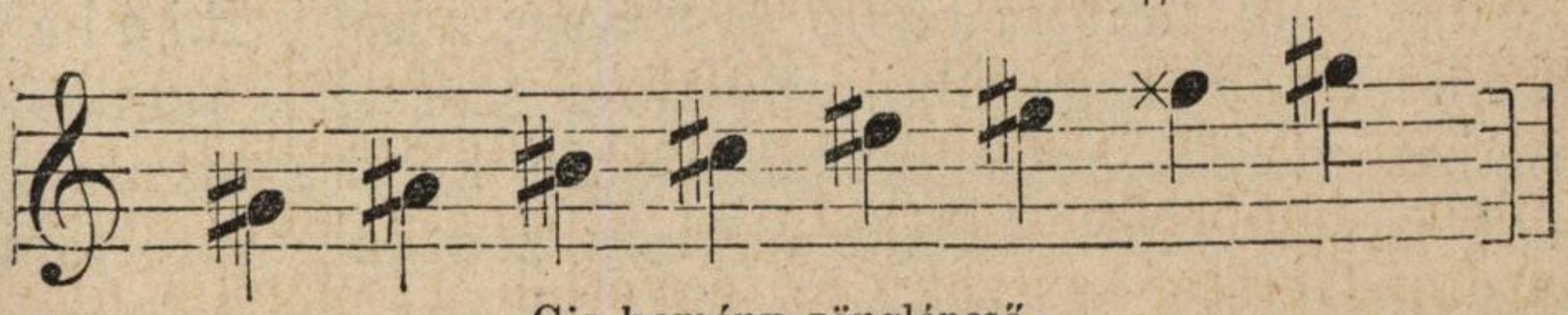
Gis kemény zönglépcső.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Gis-moll, sol dièse mineur (fr.), ideális lágy zönglépcső.
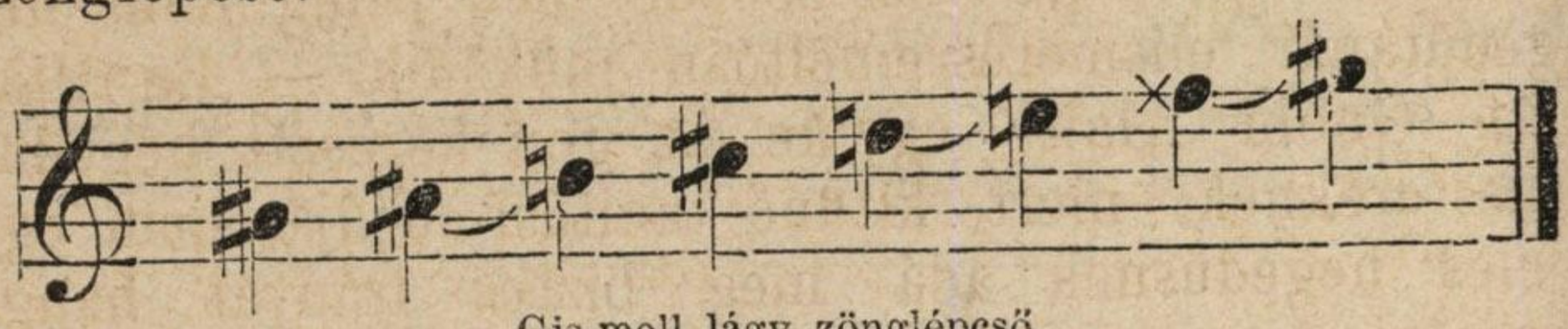
Gis-moll lágy zönglépcső.

Giucoso, l. *giocoso.*

Giubiloso, ujongva.

Giucante, Giuchevole, vigan, vidáman.

Giusto, tetszés szerint.

Gli, névelő.

Glissando, glissato, glissicando, glissicató, egy ujjal végig csuszva a zongora billentyüzetén.

Glockenspiel (n.), harangjáték. Sok egymásután álló hangolt harangokból áll, sokszor 3 nyolcad (octáva) terjedelemben is s leginkább tornyokban alkalmazva. Német- s Franciaországban, Salzburgban stb. még most is divók e harangjátékok.

Gloria, (lat.), az angyalok dicséneke; vagyis a szt. mise második éneke.

G-moll, lágy zönglépcső a g-re, két ♭ előjegyzéssel: *be* és *es.*
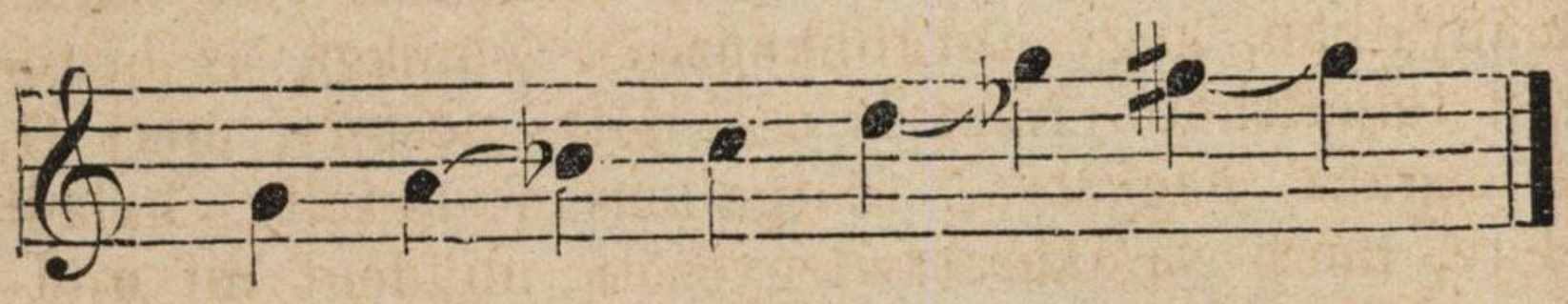
Gobbi Alajos, ifj. Henrik testvére, szül. 1844. decemb. 20-án Budapesten. Ő is ugy mint fivére a zenét választá életpályájának, mert ez vonzta s bilincselte magához leginkább. A „Nemz. zenedé“-ben tanult; előbb Huber, később Ridley Kohnetól hegedülni. Mesterei szerették tanitványukat mert tehetségét párositván kellő szorgalommal, napról-napra haladt előre. A zenedei tanfolyam végeztével a „Nemzeti Szinház“ zenekarához

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szerződtették, hol máig mint „prim“-hegedüs nélkülözhetlen; a „Nemz. zenedé“-ben pedig mint hegedütanár elismerésreméltóan müködik. — Egyáltalán Gobbi Alajos egyike az gen keresett hegedümestereknek, mert kitünő tanitási módja, nem egy jeles hegedüsnek adá meg biztos irányát hangszerén.

Gobbi Henrik született 1842. jun. 7-én Budapesten. Kora ifjuságában nyilatkozván már hajlama a zene iránt, atyja egy iskolai tanitó által tanittatá zongorázni. Az alapismeretek elsajátitása után a „Nemz. zenede“ ének növendéke lett addig, mig Dunkl N. János (l. Dunkl.) fölismervén benne a zene iránt tanusitott határozott hajlamot, saját vezetése alá nem vette. G. szorgalommal fogott a tanuláshoz ugy, hogy rövid időn át a biztos haladás tanujelét adta magáról. Nem ritkán 5—6 órán át játszott régi ugynevezett Spinett zongoráján, kevés megszakitással mindennap. Volt is eredménye munkájának, mert mestere — ki dijnélkül tanitá — nagy örömet talált benne, 15 éves lehetett midőn mestere bucsut vett tőle — Bécsbe történt utazása miatt — nem féltvén azoban Gobbit többé, ki akkor már annyira előhaladt volt tanulmányaiban, hogy továbbképzését önmaga is biztosan teljesitheté. Nem is csalódott mestere, mert G. önmagára hagyatva, szorgalmasan tanult; haladt előre, mert vasakarata legyőzött mindent mi ujtában álla. Alig 16 éves korában már az „Europa“ termében találjuk Grünwald Adolf és Környei Ceciliával triókat játszani. Ez nagy merészség volt ugyan tőle, mert leginkább ujabb s ujabb hármasok ismertetését tüzte ki célul a társaság. Schumann, Brams stb. trióit, mondhatni ők ismertették, mi annál dicséretre méltóbb volt, hogy épen azon időben sokan, kik tehettek volna valamit, aluszékonysággal tölték idejöket.

Thern Károlytól tanulta a zeneszerzés

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

alapvonásait. Midőn egy vonós hármast s egy négyest irt, Volkmann Roberthez ment, ki szivesen fogadta, sőt magához édesgette s hetenkint egyszer-kétszer utmutatások cime alatt tanitotta is, gondosan figyelvén Gobbi munkálkodásaira. Volkmann magyarázatai mindinkább nagyobb befolyással voltak reá; szorgalma megkétszerezett volt, minthogy nem tévesztve szemelől ez alapigazságot: „Gyakorlat teszi az embert mesterré;“ irt s fáradozott, minden példát tizszerezve dolgozott fel, hogy irási technikát sajátitson el a zenében.

Báró Prónay István, — ki maga is igen müértő volt a zenében, főleg azonban a festészetben, mert Kaulbachtól tanult — acsai birtokára vette gyermekei mellé zenemesternek s elég alkalmat adott, hogy szabad idejét egészen gondnélkül a munkának szentelhesse s ezáltal minél biztosabban kitüzött célja felé törhessen.

Addig, mig Liszt Ferencz nem tette lakását a fővárosba, Volkmann és Schumann befolyását követte leginkább s ez idő alatt jelent meg tőle azon 8 keringő, (Walses) melyekről később Liszt Ferenc olyképen nyilatkozott, hogy Chopin óta senki ily stylusu keringőket nem irt; az „Oesterreichische Musikzeitung“ 1876. évf. 38 sz. szintén dicsérőleg emliti Gobbi ezen irányu keringőit s kiemeli, hogy a müvek; továbbá „Hat acsay kép“ — 1. Az erkélyen. 2. A temetőben. 3. A csővári romok. 4. A nagy tölgynél. 5. A gesztenyésben. 6. Az erdei kutnál. — (Megjegyezzük, hogy e kiadványokon látható képek Br. Prónay által rajzoltattak s az acsai nevezetességeket ábrázolják.) „Fantasiebilder“ — 1. Allein. 2. Bettelndes Kind. 3. Intermezzo. 4. In der Nähe des Klosters. 5. Im Freien. 6. Heimkehrende Zecher. (Rózsavölgyi); Zwei Serenaden,“ zongora és hegedüre (Rózsavölgyi);

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

„Impromtu“ (Rózsavölgyi); „Négy darab barátaim emlényébe.“ zong. és hegedüre (Táborszky és Parsch); „Hat magyar modoru jellemrajz.“ II. füzetben — 1. A sétányon. 2. A kis katona. 3. Éji hangok. 4. A horgásztanál. 5. Az erdőben. 6. A régi időkből. (Táborszky és Parsch.) 1867-ben. Br. Prónayiékat elhagyva a fővárosba tért, hol megnősülve, állandó lakhelyét is választá. Itt irta az „1867-iki magyar koronázási-induló-ábránd“-ját, mely müve a magasabb irányu magyar zeneirodalomnak kétségkivül egyik figyelemre méltó vivmánya s becsületére válnék bármely irodalomnak is. Bevezetés, hymnus és indulóból áll: mindenik rész szélesen van dolgozva és telve a legérdekesebb részletekkel. Az ezután megjelent munkáiról eltünt a Volkmann és Schumann befolyás látszata is, mert az ezentúl megjelent munkák már Liszt irányát viselik magukon. Ő ugyanis Liszt kéziratait tisztázván, igen sokat tanult belőlük; különösen forma tekintetében; azonkivül a nagymester magyarázatai s figyelmeztetései által minden arra kinálkozó alkalommal sokat és sokszor tanult tőle. Gobbi kiváló tanitványa volt Lisztnek — mikről müvei eléggé tanuskodnak — s nem egyszer tüntette ki a nagymester őt nemcsak a fővárosban, hanem Romában és Weimarban is, hol szintén vele volt s tanult.

Lisztel való gyakori érintkezése s munkáinak szorgalmas tanulmányozása egészen a nagymester által kultivált irányhoz bilincselte. Ezen uj irány követését egy magyar irányu (stylusu,) egy szakaszban irt „Sonatá“-ja mutatta be. Gobbinak e müve sok alkalmat adott a zenekritikusoknak pro és contra véleményeiket hangoztatni a Sonaták ilyetén formájáról. Mit különben akkor is eléggé volt alkalmuk tenni, midőn Liszt H-moll egy tételü sonatája jelent meg. 1873-ban Liszt Ferenc 50 éves müvészi jubileumára irta a

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

„Liszt cantaté“-t két zongorára, solora, énekkarra s hárfára. A nagy s ünnepélyes bevezetés később négy kézre Kantnál jelent meg Lipcsében. Az imposans bevezetést egy tenor solo követi, melyet egy kedves rhytmusu női kar folytat; néhány méret után meg a teljes férfi kar csatlakozásával domboritja ki a zenei gondolatot.

Átiratai közül különösen följegyezzük: „Négy magyar suite“-t válogatott magyar eredeti dalok, népdalok és táncokból. 4 kézre, négy füzetben. (1877.) Táborszky és Parsch. — „Ungarische Weisen.“ 4 kézre, két füzetben. (1877.) Kant, Lipcsében. — „Ungarische Skizzen.“ I. füzet, négy kézre. (1877) Spina, Bécs. — „Hat tanulmány Rode után.“ (1878) Spina.

Liszt müvei közül átirt: „Szózat és Hymnus,“ négy kézre. (1875.) Rózsavölgyi és társa. — „Széchényi induló, négy kézre. (1875.) Rózsavölgyi. — „Rossignol.“ négy kézre. (1877.) Kant. — „Schubert“ „Liszt“ „Soirées de Viénne,“ négy kézre. (1877.) Spina firma megbizásából. — Más szerzők átiratai közül följegyezzük: Volkmann „Visegrád“-ját két zongorára. (1877.) Rózsavölgyi és társa. — Brams „Paganini variátiók“ Két zongorára. (1877.) — Wagner „Valkürök lovaglása.“ (1876.) Két zongorára, melyet Liszt játszott Menterrel 1876-ban. — Ábrányi „Magyar indulók,“ négy kézre. (1877.) Straus-Tausig „Soirées de Viénne“ négy kézre. (1878.) Schubert, Lipcse, Amerika.) Nem hagyhatjuk emlités nélkül a legujabban megjelent „Három eredeti tanulmány“-át sem, melyek között az egyik, a II. magyar irányu s egy tételben irt sonata, mely a mult hónapokban — még kéziratból játsztva — nagy tetszést aratva adatott elő Gold R. k. által.

Gobbi a fönt elősorolt munkáin kivül irt, négyeseket, dalokat, duokat zongora- és hegedüre,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

balladákat, kisebb ábrándokat, melyek elvétve az „Apolló“ zenemü folyóiratokban közöltettek. Ő egyike ama keveseknek, kiknek munkássága és sikere áttörvén szeretett hazánk szük határain, szintén hatni voltak képesek, mi által hazánk tekintélyben csak nyerendett; mely körülményt annál örvendetesebben jegyezzük föl, minthogy ritkán vagyunk oly helyzetben hazánkfiáról, ily vivmányok följegyzésére. Ő nemcsak a főváros, de egész hazánk egyik legkiválóbb tagja, mert a zene fejlesztése körül nagy érdemeket szerzett

God save the king, v. *Queen* (ang.), angol népdal.

Goll János, szül. 1841. junius 25-én Báttaszéken Tolnamegyében. Első zeneoktatását az ottani tanitótól Bene Mihálytól nyerte; 1855-ben Eltér Ferenc vette át a tanitást. Budapestre jöttekor elvégezte a tanitó-képezdei évfolyamokat s 1860-ban — már mint alkalmazott tanitó — a zenedébe járt, hol Thern Károly, Zapf Antal és Feigler Viktortól nyert oktatást. 1865-ben átvette a zene tanitását a kir. tanitó-képezdében, később pedig alkalmazást nyert a polgári iskolánál mint énektanár, hol máig buzgón müködik. 1874-ben meginditott egy „Tánc“ cimü zenefolyóiratot, melyet 1876-ban „Orpheus“ név alatt folytatott több szerencsével. Legujabban pedig ének-tankönyvet és egy „Polyhymnia“ cimü énekgyüjteményt szerkesztett és irt.

Gola, torok, nyak v. torokhang.

Goldmark Károly, szül. 1832. május 18-án Keszthelyen, szegény sorsu szülőktől. Már gyermekkorában nevezetes zenei tehetség nyilatkozott benne s atyja, értelmes férfiu levén, elhatározta, hogy a fiut arra a pályára szenteli, melyre oly nagy hivatása van. Eleinte Sopronban tanittatá hegedüjátékra, majd Bécsben, hol aztán a buzgón törekvő ifju

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Prochtól nyert oktatást a zeneszerzésben. Goldmark Kár. csakhamar Bécsben, majd Budapesten már önállóan lépett föl s mig egyrészt magát müvészetében mindinkább tökéletesiteni iparkodott, másrészt már hirneve megalapitásán is sikerrel dolgozott. Önálló hanversenyek és a nemesebb kamarai zene körébe vágó szerzemények csakhamar ismertté tették nevét, s mint kiváló zeneszerző, müveivel majd minden nevezetesb hangversenyben szerepelt. Fölösleges emlitenünk a hegedüre és zongorára szerzett „Suite“-t, a „Sekuntala nyitányt“ Ezeket és még több kitünő müvét a zenevilág ugy, mint a közönség eléggé ismeri; e nembeli müvei közt legujabb azon nagy Symphonia, mely Bécsben rendkivüli hatással adatott elő.

A hangversenyek terme, a kamarai zene korlátai csakhamar szüknek bizonyultak, Goldmark mindinkább hatalmasan fejlődő alkotásai számára; a szinpad nagy arányai kellettek, hogy egész nagyságukban megjelenhessenek. Goldmark határozott drámai zeneköltő s ezt bebizonyitá első dalmüvében, „Sába királynőben.“ A „Sába királynő“ szövege, mely Mosenthal tollából folyt, valóban megnehezitette a zeneköltő föladatát. Hiányzik benne a cselekmény drámai fejlődése, hiányzanak a kidomborodó, hangulatot költő jellemek. A főszemély, a „Sába királynő“ egy feslett erkölcsü nő, ki arczátlan hazugságokkal lánczolja magához kedvesét. Salamon király kirivóan elüt attól az alaktól, melylyel őt az évezredek történelme tette; Assad, a szerelmes, gyönge báb. Csak Salomil női alakja ragad meg, s ennek szentelt a zeneköltő is legnagyobb figyelmet.

A „Sába királynő“ erőteljes, eredetiségben gazdag zenemű, oly elme müve, melyben gazdagon fakadnak az önálló, szép gondolatok s mely a szép eszmét, szép alakba is tudja önteni. A mese helye és ideje szükségessé tette, hogy az egész müvön ke-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

let szinezete tükröződjék vissza s ez Goldmarknak fényesen sikerült; igy különösen Astoráth csábdalában és a második fölvonás templomi énekeiben. A hol a szenvedély elragadó. Goldmark teljesen föladata szinvonalán áll s Assad és a királynő duettje a második fölvonás kezdetén a templomi jelenet nagy kardalai, Sulamith bucsudala a közbevágó nagy karkisérettel ritka drámai hatásuak. A gyöngéd érzelmek kifejezése viszont épen oly találó, s Assad elbeszélése a libanoni jelenségről büvös álmokba ringatja a hallgatót: e részlet általában a mü legfényesebb pontja.

Az énekesekre ugy, mint a zenekarra nagy föladatokat ró a „Sába királynő“ előadása. A hangok többnyire a legfölsőbb rétegekben mozognak, a zenekar pedig müvészete minden titkát kénytelen előszedni, hogy a szerző szándékait helyesen interpretálja. Az énekeseknek nehéz küzdelme jut a zenekar chromatikai fatumaival; de, ha ezt diadalmasan megállják, csodásan szép ensemble lepi meg a hallgatót.

Goldmark Károly még csak most áll férfi kora derekán, zeneszerzői pályájának ugyszólván kezdetén; hiszszük, hogy fényes tehetségü hazánkfia, ezentúl még számos müvel fogja gazdagitani a szinpadot és általában a zenemüvészetet.

Goldmark Károly „Sába királynő“ cimü nagy dalmüve először Budapesten a „Nemzeti szinház“-ban adatott elő 1876. mártius 18-án nagy hatással.

Gorgheggiamento, toroktrilla.
Gorgheggiare, torokkal trillázni.
Gracieux (fr.), kedvesen.
Gracile, gyöngéden.
Gradation (fr,). *Gradazione,* emelkedés.
Gradevole, — volmente, tetszetősen.
Graditamente, tetszetősen.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MŰZEUM

Graditissimo, igen kedvesen.
Grado, fok, lépcső.
Grado ascendente, fölfelé haladó lépcső.
Grado descendente, lefelé haladó lépcső.
Graduale, része a szt. misének, mely az első részben a *Gloria* és a *Credo* közt van.
Gran-cassa, nagy- v. katonadob.
Grand (fr.) *grande.* nagy.
Grand-barré (fr.), a balkéz mutató ujjának a pengedü (gitár) mind a 6 húrjára való tétele.
Grandessa, con grandezza, magasztosan.
Grandioso, magasztosan, pompásan, nagyszerüen.
Grandiosonante, lármásan.
Grave, gravamente, gravezza, komolyan, nehézkesen, kimérten.
Gravita, con Gravita, méltósággal, komolyan.
Grazie, kellem.
Graziosamente, Grazioso, kellemesen.
* *Griffbrett,* (n.), ébenfalap a vonós hangszereknél és a pengedünél, (gitár) mely fölött a húrok húzódnak s melyen az ujjakkal való fogások eszközöltetnek.
Gropetto, kettős előütés; a földiszités egy neme.
Groppo, zöngalakzat.
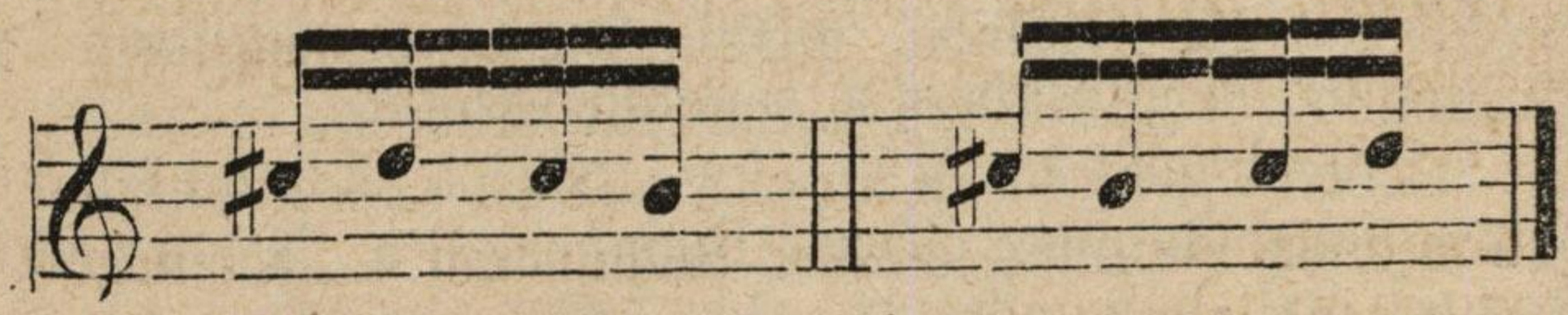
Grotesco, l. *burlesko.*

Gruber Kár. Ant. (Grubenfelsi) szül. 1760. junius 28. Szegeden. Irt és kiadott ily cimü érdekes munkát „Aesthetische Gedanken über Bartl's Tasten-Harmonika."

Grupetto, Gruppo, l. *Groppetto.*
Guarache, Guracho, spanyol eredü nápolyi tánc $^6/_8$ vagy $^2/_4$ ütenyben.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Guerriero, harciasan.

Guida, Guide (fr.), vezérszólam.

Guide-main, Kalkbrenner által föltalált gépezet, mely által a zongorát tanuló a kéznek jótartására van utalva.

Guidon, (fr.), hangjegymutató.

Guique (fr.), l. *Giga.*

Guitare (fr.), l. *pengedü* hat húros pengető hangszer.

Gungl József, szül. 1810. decemb. 1-én Zsámbokon, hol 15 éves korában tanitó-segéd volt s mint ilyen Budapestre jött, hol sok ideig müködött. Megunván a tanitói pályát, mint oboista beutazta Europa nagyobb városait, hol hangversenyei kedveltek voltak. 1843-ban Berlinben telepedett le s mint kitünő zenekarvezető s müvész szerzett elismerést és hirnevet. 1848-ban Amerikába utazott hangversenyezni, de kevés sikert aratva visszatért Europába s Oroszország felé vette útját s ott sok szerencsével mutatta be müvészetét. 1856 óta bécsi lakos, hol egy zenekar élén szerencsésen müködik. Sok tánczenét irt, melyek eléggé ismertek, különösen a bécsiek előtt.

Gungl János, szül. 1819-ben, az előbbinek unokaöcscse, szintén nevezetes mint zenész. 1845 óta Szt.-Pétervárott él.

Gusto, izlés.

Gustoso, izléssel.

Guter Takttheil, (n.), valamely ütenynemnek hangsulyozott része.

Gutturalton, torokhang.

Gymnopaedia, régi torna- vagy vivó-tánc.

---

* A csillaggal ellátott szók az előbbi füzetekből való kimaradásuk miatt fordulnak elő e füzetben.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

H.

H, si, (fr.) a kemény c diatonikus zöngrovat hetedik zöngéje.

Halács János, szül. 1838. december. 17-én Magyarország határán levő Wessely nevü helységben, hol 6-dik életévétől kezdve tanult zongorázni, énekelni, hegedülni és fúhangszereket kezelni. 1863-ban Budapestre jött, hol Thern Károly és Feigler Viktortól képezteté magát alaposabban ismereteiben. Azóta zeneszerzéssel foglalkozik s szorgalmasan ir. Szerzeményei közül többeket adott elő a „Budai zeneakadémia“, mely egylet körül sok érdeme van.

* *Halbcadenz* (n.) félzáradék vagyis: harmoniai nyugpont, mely valamely hangnem uralgó kemény hármasára támaszkodik.

* *Halbe Note* (n.), fél hangjegy:

* *Halbe Pause* (n.), fél szünjel:

* *Halber Ton* (n.), *félhang*, kétféle u. m. nagy és kis félhangok. Egy nagy félhang elméletileg nem más, mint a vonalrendszeren két oly zöngének a távolsága, melyek azon, különböző vonal és vonalközre (v. megforditva) esnek ugyan, hanem gyakorlatilag hangoztatva a zongorán vagy más billentyüs

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hangszeren, köztük sem fehér, sem fekete billentyü nem észlelhető: pl.
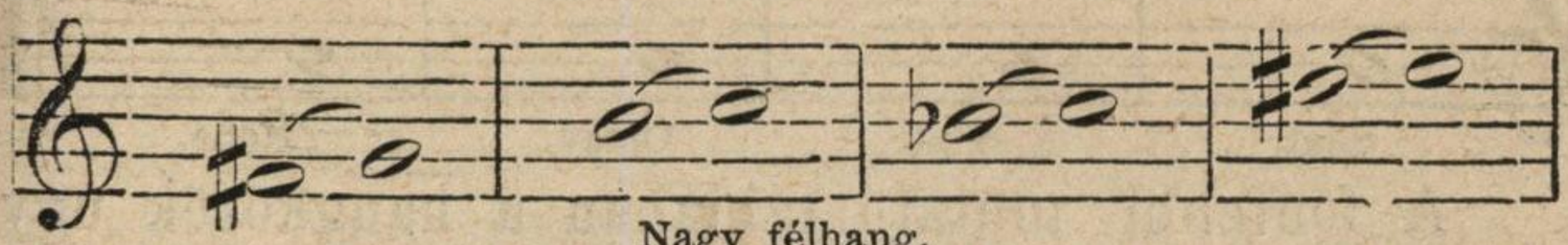
Nagy félhang.

Egy kis félhang pedig nem más, mint a vonalrendszeren két olyan zönge, melynek távolsága ugyan egy vonalra v. vonalközre esik, melyek is csak fölebbitő v. lejebbitő jegy használata folytán jönnek létre. Gyakorlatilag pedig nem más, mint két olyan billentyü, melyek közt egy másik nem észlelhető pl:

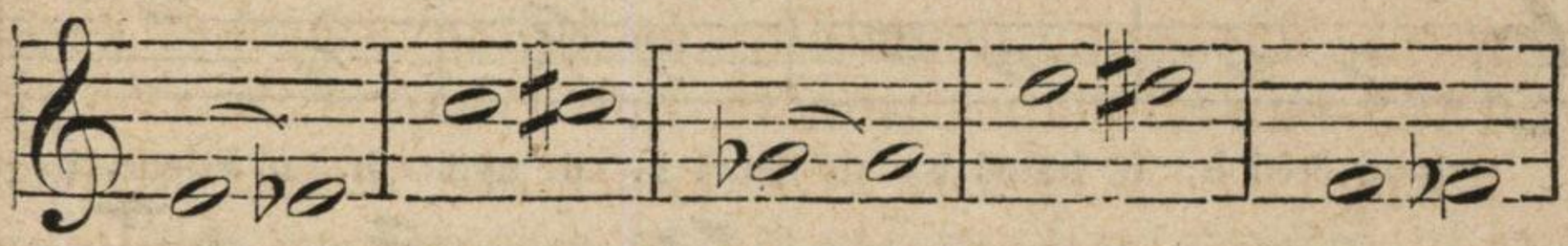

Halbmond (n.), rézből készült félholdalaku csörgő, hangszer, melynek végein lószőr csüng le; rendesen katonai zenekaroknál található.

Halleluja (zsidó), a „dicsérjétek az Urat“ értelemnek megfelelő szó. Dicsének mely a kath. egyházban, rendesen húsvétkor énekeltetik.

Hangköz, Intervall (n.) *Intervallum* (lat.), *Intervalle* (fr.), *Intervallo*. Hangköz, mely nem más, mint bizonyos távolság, melyet bármely zöngétől egy másikig — minden határozott hangrovati s igy hangnemi vonatkozás nélkül — észlelhetünk.

Szoros értelemben pedig ama távolság, melyet egy bizonyos hangrovat zöngéi közt észlelhetünk. A hangközök következők u. m. elsőd (Prime v. Unison), másod (Secund), harmad (Terz), negyed (Quart), ötöd (Quint), hatod (Sext), heted (Septim), nyolcad (Octav), kilenced (None).

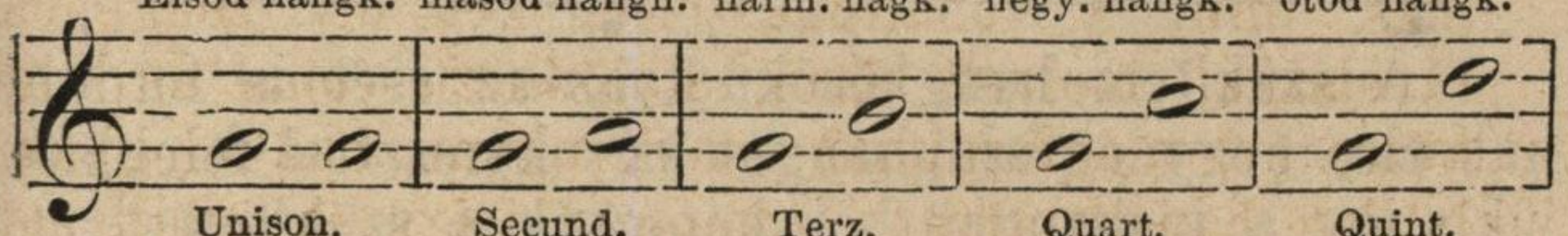

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

H.

H, si, (fr.) a kemény c diatonikus zöngrovat hetedik zöngéje.

Halács János, szül. 1838. december. 17-én Magyarország határán levő Wessely nevü helységben, hol 6-dik életévétől kezdve tanult zongorázni, énekelni, hegedülni és fúhangszereket kezelni. 1863-ban Budapestre jött, hol Thern Károly és Feigler Viktortól képezteté magát alaposabban ismereteiben. Azóta zeneszerzéssel foglalkozik s szorgalmasan ir. Szerzeményei közül többeket adott elő a „Budai zeneakadémia“, mely egylet körül sok érdeme van.

* *Halbcadenz* (n.) félzáradék vagyis: harmoniai nyugpont, mely valamely hangnem uralgó kemény hármasára támaszkodik.

* *Halbe Note* (n.), fél hangjegy:

* *Halbe Pause* (n.), fél szünjel:

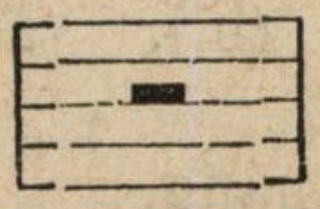

* *Halber Ton* (n.), *félhang*, kétféle u. m. nagy és kis félhangok. Egy nagy félhang elméletileg nem más, mint a vonalrendszeren két oly zöngének a távolsága, melyek azon, különböző vonal és vonalközre (v. megforditva) esnek ugyan, hanem gyakorlatilag hangoztatva a zongorán vagy más billentyüs

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hangszeren, köztük sem fehér, sem fekete billentyü nem észlelhető: pl.
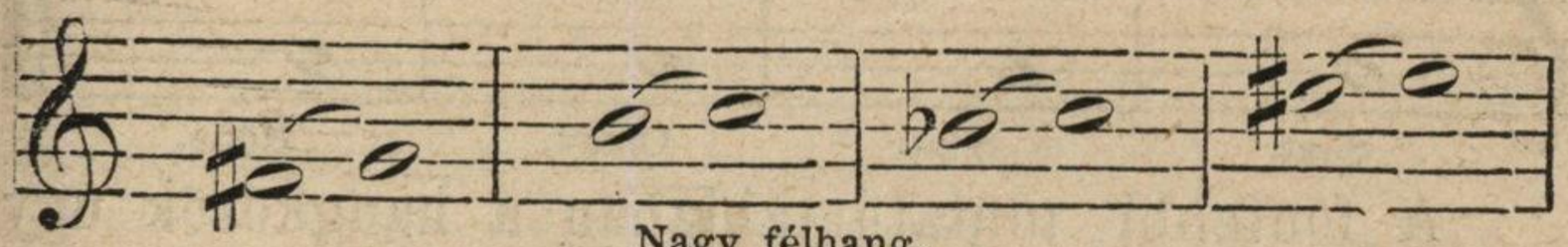
Nagy félhang.

Egy kis félhang pedig nem más, mint a vonalrendszeren két olyan zönge, melynek távolsága ugyan egy vonalra v. vonalközre esik, melyek is csak fölebbitő v. lejebbitő jegy használata folytán jönnek létre. Gyakorlatilag pedig nem más, mint két olyan billentyü, melyek közt egy másik nem észlelhető pl:

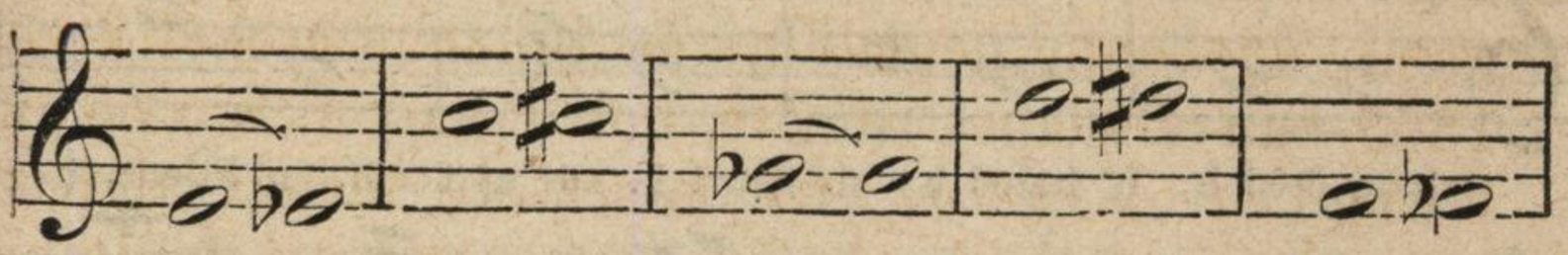

Halbmond (n.), rézből készült félholdalaku csörgő, hangszer, melynek végein lószőr csüng le; rendesen katonai zenekaroknál található.

Halleluja (zsidó), a „dicsérjétek az Urat“ értelemnek megfelelő szó. Dicsének mely a kath. egyházban, rendesen húsvétkor énekeltetik.

Hangköz, Intervall (n.) *Intervallum* (lat.), *Intervalle* (fr.), *Intervallo*. Hangköz, mely nem más, mint bizonyos távolság, melyet bármely zöngétől egy másikig — minden határozott hangrovati s igy hangnemi vonatkozás nélkül — észlelhetünk.

Szoros értelemben pedig ama távolság, melyet egy bizonyos hangrovat zöngéi közt észlelhetünk. A hangközök következők u. m. elsőd (Prime v. Unison), másod (Secund), harmad (Terz), negyed (Quart), ötöd (Quint), hatod (Sext), heted (Septim), nyolcad (Octav), kilenced (None).

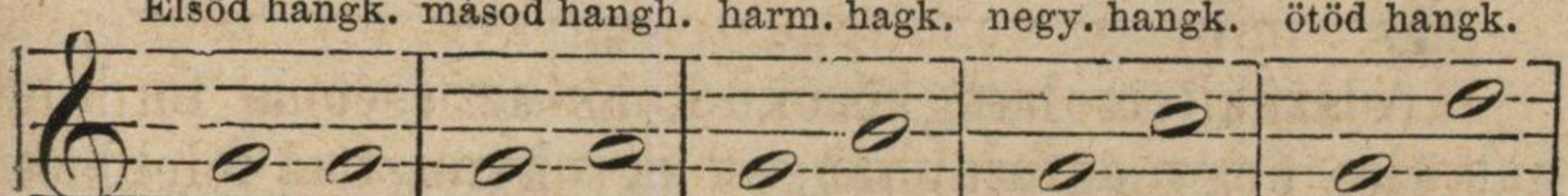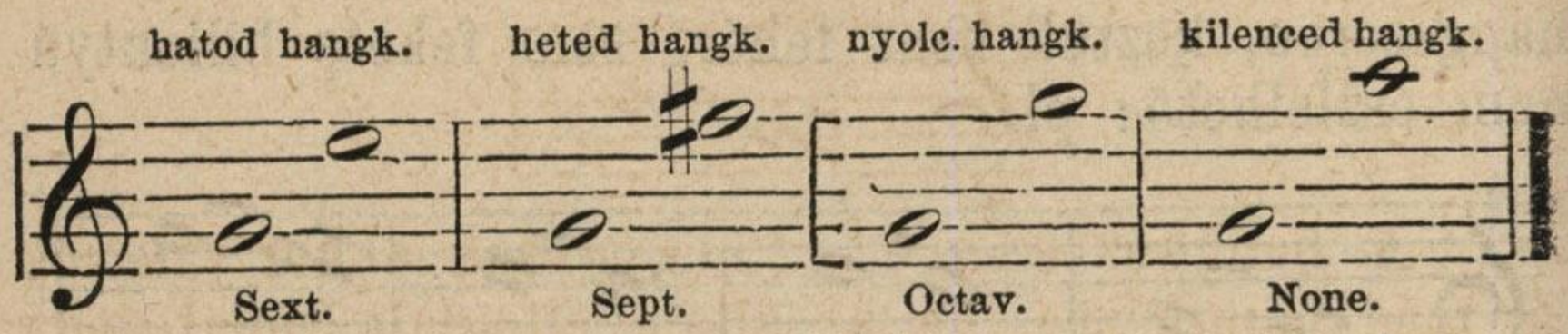

A föntebbi mutató táblában a hangközök ugy jönnek létre, hogy egy bizonyos hangrovat zöngéit egymásután az alaphanghoz mérjük, melyek mindegyike nagynak neveztetik. A nagy negyed és nagy ötöd hangközök kivételképen tiszta negyed s tiszta ötödnek is neveztetnek pl.

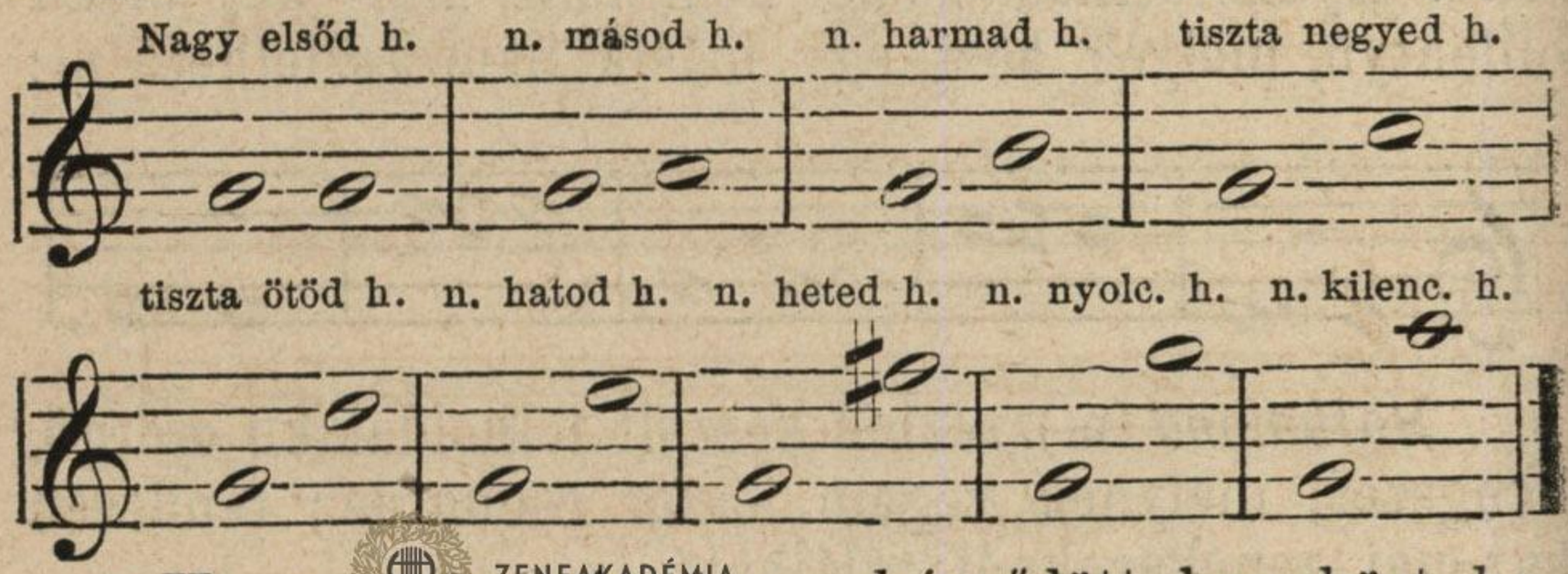

Ha egy természetesen képződött hangközt kereszttel fölebbitünk v. b-vel lejebbezünk, a távolság melyet eredetileg az a billentyüzeten elfoglal nagyobb v. kisebb lesz. Ha egy imigyen eredményezett kis hangközt lejebbitő jegygyel még kisebbre szoritunk, akkor szükitett (vermindert) s ha egy nagyot még nagyobbá teszünk fölebbitő-jegygyel, akkor bővitett (übermässig) hangköz jö létre pl.

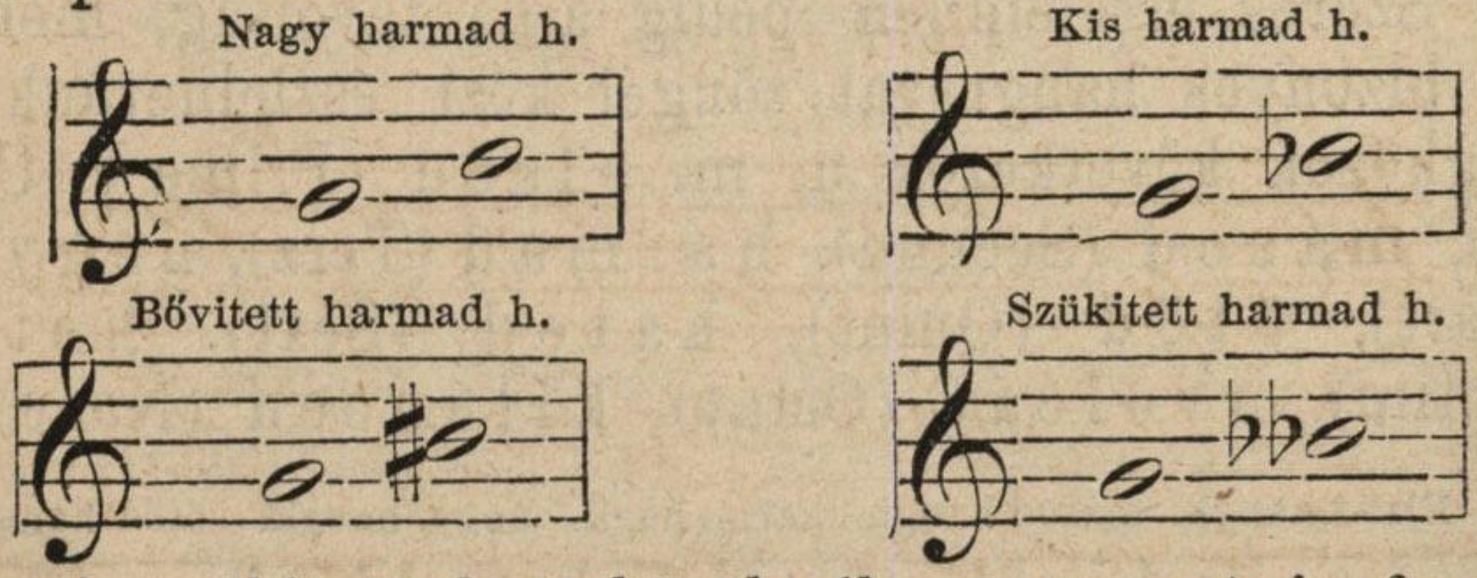

A szükitett hangközöknél az az eset is fordulhat elő, hogy az alaphangot egy kereszttel felebbitjük s igy a kishangközből képezzük a szükitettet pl.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Szükitett harmad h.

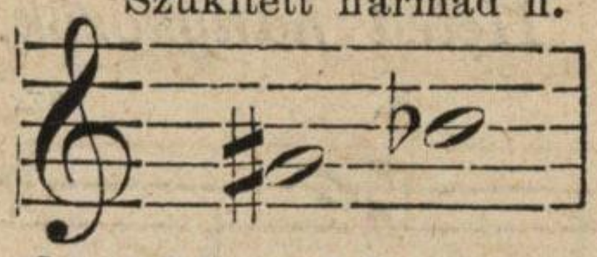

A hangköz elméletileg csak akkor változik át más hangközre, ha az általa elfoglalt vonal vagy vonalköz valamelyike is változik. De a meddig ez nem történik, elváltoztató jegygyel bármennyire táguljon v. szükebbüljön is a távolság gyakorlatilag a billentyükön, s bármennyire hordja is az magán hangzásilag egy más hangköz jellegét, a hangköz mindig ugyanegy válfaju marad.

A különféle hangközök válfajainak táblázata:

Másod hangközök.

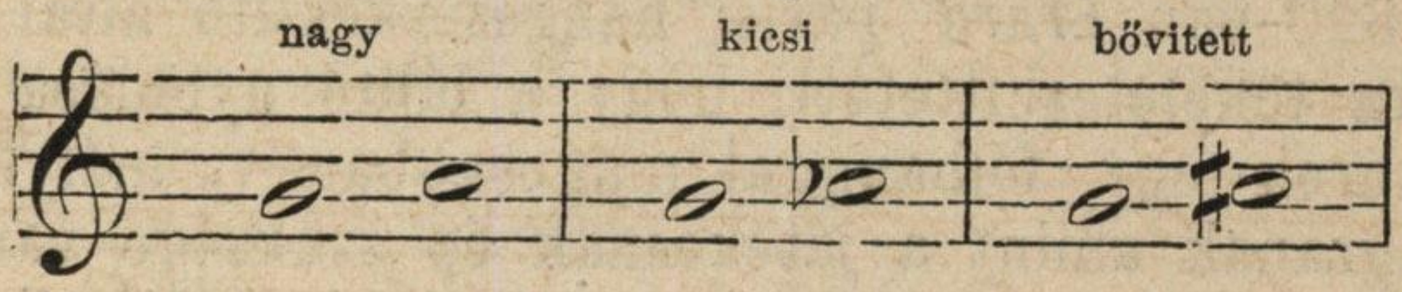

Harmad hangközök.

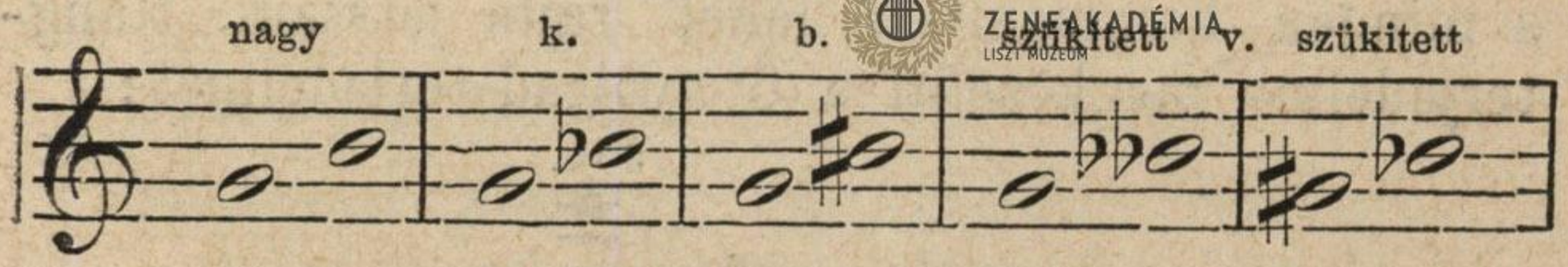

Negyed hangközök.

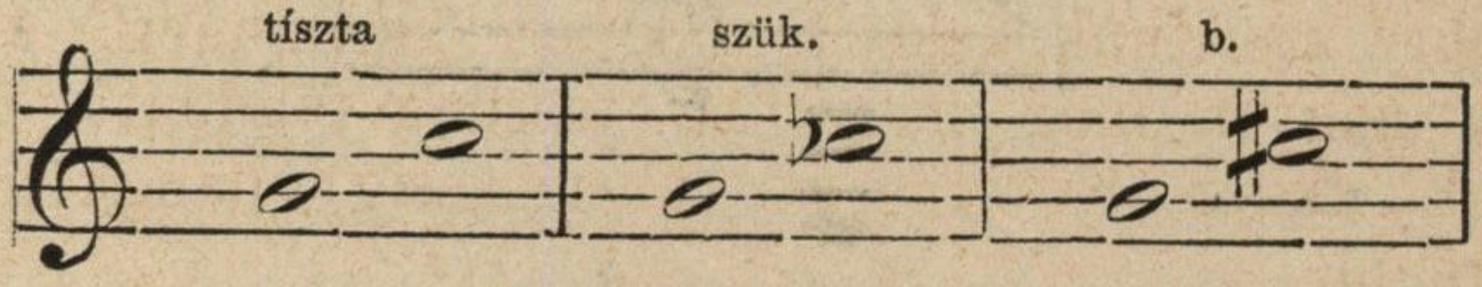

Ötöd hangközök.

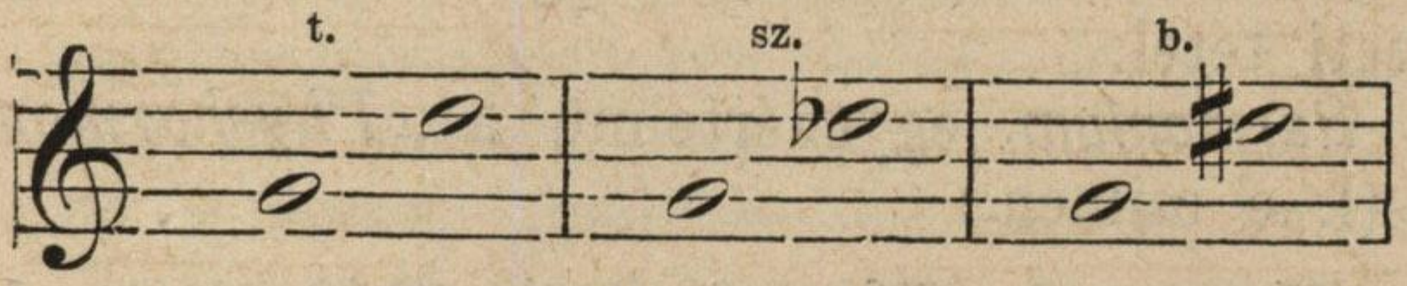

Hatod hangközök.
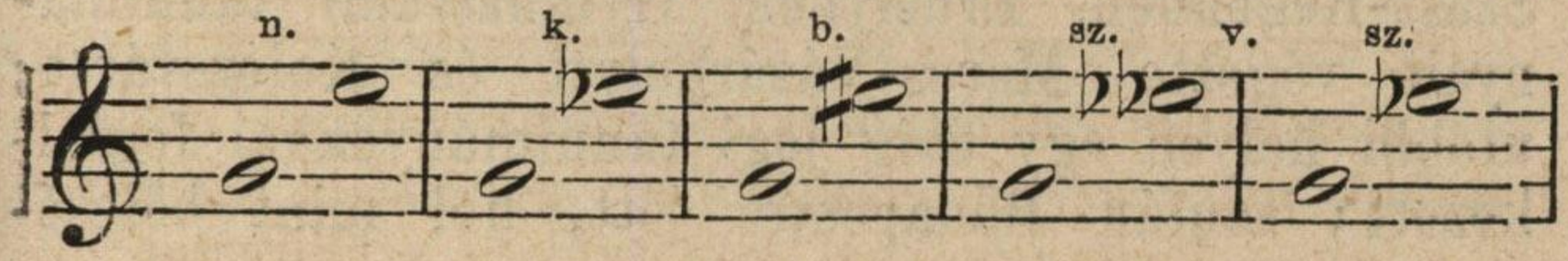
ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Heted hangközök.
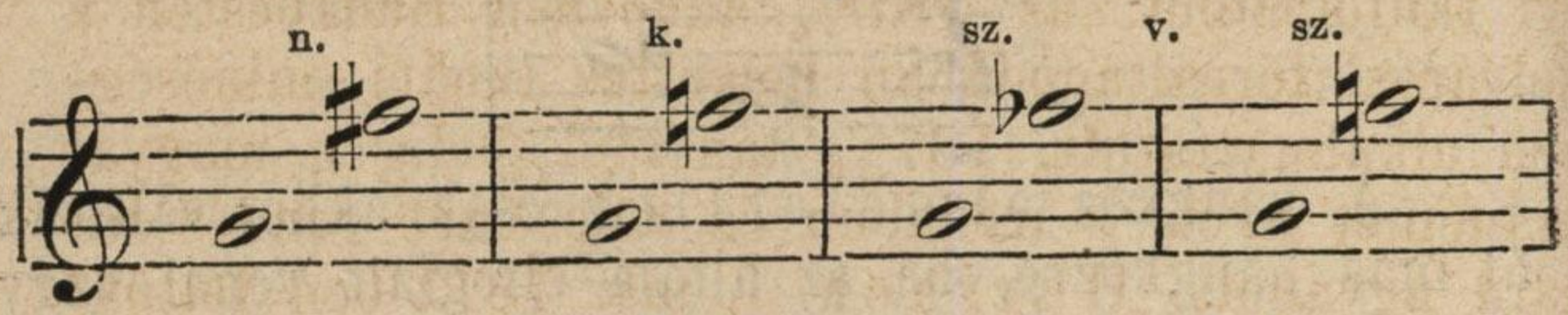
Kilenced hangközök.

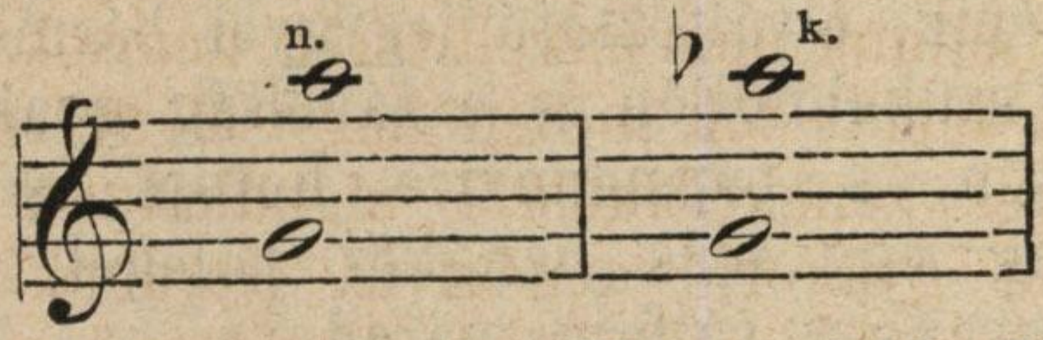

Hárfa, Harp (ang.), *Harpa* (ol.) *Harpe* (fr.) húros hangszer, mely 1720-ban Hochbruk által alkalmazott lábtó (pedal) által tetemesen javittatott s 1820-ban *Erard* párisi hangszerkészitő által annyira tökéletesbittetett, hogy a lábtó nyomása által a húrok egy félhanggal magosabban v. mélyebben hangzanak amint a játékosnak ép szüksége van. Az Erard által tökéletesbitett hárfának 7 lábtója van s minden hangnemben lehet rajta játszani. Hangterjedelme megközeliti a 6 nyolcad-terjedelmet:
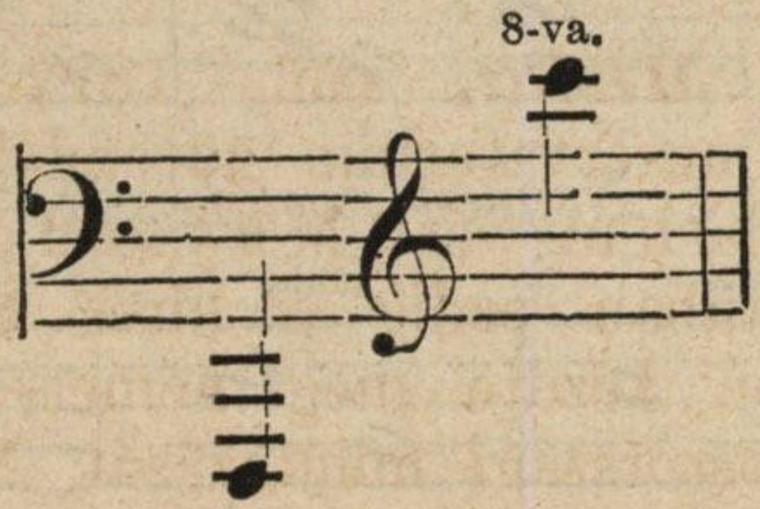
Harmonieux (fr.), összhangzatos ének- vagy zenészeti tétel.

Harmonium, egyenértelmü a „*Physharmonica*“-val (l. e czimen.)

Harrach József. Szül. 1848. szept. 14-én, Szász-Régenben, Erdélyben. Gymnasiumi tanulmányait végezte Maros-Vásárhelytt és Kolozsvártt; utóbbi helyen egy évig jogi tanulmányokkal foglalkozott; azután Budapestre jött, hol mint bölcsé-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szethallgató, tanárjelölt lett. Elvégezvén itt a három-évi tanfolyamot, az $187^3/_4$ tanévben Budapesten a belvárosi főreáltanodában helyettes tanári minőségben alkalmaztatott, $187^5/_6$ tanévtől pedig a magyar és német nyelv s irodalom és bölcsészet rendes tanára ugyanott. Harrach J. már 1871-ben feltünt a „Figyelő“-ben aesthetikai tanulmányai által. A zenekritika, nálunk nem mivelt terén, nemsokára buzgó munkásként lépett föl, miben nagy előnyére van az, mit oly kevés zenekritikusról mondhatunk el, hogy egyszersmind gyakorló zenész is. Gordonkájával ott találjuk a „zenekedvelők egyesületében,“ a philharmoniai hangversenyekben és számos jótékonycélu előadáson. Irodalmi munkássága eddigelé csak kisebb tanulmányokra szoritkozik, de ugylátszik, hogy kiválóan a zene-aesthetikát müveli, mely téren sokat várhatunk tőle.

Harpeggio l. *Arpeggio.*

Harpsichord (ang.), igy nevezik az angolok a zongorát.

Harpsicord, fortepianó.

Hauser Miska, szül. 1822. Pozsonyban. Mint a bécsi Conservatorium növendéke hegedü képeztetését Böhm- és Mayseder-től nyerte. A zeneszerzéstanban pedig a hires Sechter oktatta. 1840-ben kezdte meg német-, dán-, svéd-, norvég- és oroszországi müutazását. Nyolc évi utazás után visszatért hazájába, hol zeneszerzési tanulmányait folytatta. 1850-ben Angliába ment, onnan pedig az Egyesült-államokba. 1853—58-ig Californiát egész Dél-Amerikát és Austráliát járta be. 1859—60-ig ismét hazájában élt. Innen keletfelé indult. Stambulban a szultán előtt, Olaszországban Victor Emánuel előtt játszott nagy szerencsével; mely utóbbitól a „Szt. Mauritius“ és „Lazarus rend“ lovagjává neveztetvén ki. 1861-ben Párisban, 1864-ben Berlinben aratott babérokat.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Hauser nemcsak mint kitünő hegedüs, de mint szerencsés zeneszerző is hirnévre tett szert.

Hausse (fr.), a nyirettyünek kápája. (l. ott.)

Hautbois (fr.), l. Oboe.

Haut-dessus v. *premier-dessus* (fr.), a legfelsőbb discant.

Haut taille, magas v. első tenor.

Heller István, kitünő zongora-müvész, de még kitünőbb és szellemdúsabb zeneszerző, született 1815. május 15-én Budapesten tehetős szülőktől. Eleintén a kereskedői pályára volt szánva, de Heller nagyobb kedvet mutatott a zene iránt s zongorában oly előmenteleket tőn, hogy nemsokára tanárával Bräuer Ferenccel nyilvánosan fölléphetett, minek következtében atyja engedett s Bécsbe küldé fiát, hogy a zongora-játszásban s zeneszerzésben tökéletesitse magát. Itt Halm vezetése alatt oly előmeneteleket tőn, hogy már 1827-ben nyilvános tetszés mellett fölléphetett. Hazájába visszatérve több hangversenyt rendezett, melyek által nagy feltünést okozott s leköté a közönség figyelmét maga iránt. Nemsokára nagyobb müutazásra indult s igy először Magyarország kiválóbb városaiban, továbbá Varsóba, Krakkó-, Boroszló-, Lipcse-, Braunschweig-, Hannovera- és Hamburgban vivott ki a maga részére müvészetéhez elkerülhetlenül szükséges jóhirnevet s érdekeltté tevé magát a müvészvilág előtt is. Hamburgból Augsburgba utazott, hol veszélyesen megbetegedett. Itteni tartózkodása azonban nagy hasznára vált, mert ismerettsége Fugger gróffal, továbba Chelárd, Drobisch és Stettennel, kik mindannyian kitünő müismerők lévén, müvészi geniusa fejlődésére jótékony hatást gyakoroltak.

Augsburgban több évig tartózkodván csak 1838-ban ment Párisba, hol folytonos tanulmányozás által müvészetét tökéletesbitette. Kivált széptani (aesthetikai) tanulmányai és szellemdús birálatai

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tüntették ki s biztositották ottmaradásának kérdését is. Viszonyainak javultával Schweitzba ment, hol leginkább szeret tartózkodni. Müvei a zongora irodalomban a legnagyobb föltünést keltették. A zenészeti kritika egyhangulag a párisi zeneszerzők közt a legnemesebb s legtöbb eredetiséggel birónak ismerte el, s az ottani conservatorium (zenede) legtöbb müvét föl is vette tananyagának földolgozásába. Eddig 140 füzet szerzeményt adott ki, melynek tartalmát Sonáták, Etudök, Capriccok, Phantasiak, Impromtuk stb. teszik.

Heller István solid, igen sokat tudó müvész s ma szerzeményei a legkeresettebbeknek mondhatók.

Hemidiapente, e néven a görögök a szükitett ötödöt nevezték.

Hemiditonos, a görögök kis harmada.

Hemiope, kis sip három lyukkal.

Hemitonium (gör.) a félhang.

Heptachord (gör.) heted hangköz. Ugyszintén a 7 húros *Lyra* is igy neveztetik. *Heptachordum*, nagy heted hangköz.

Hertelendi induló egy hazafias induló, melyet a magyar sereg az utolsó insurrectió alkalmával (1809) énekelt. Van egy „Hertelendi“ nóta is. — Mindkettőről azt állitják, hogy a hires tábornok Hertelendi Gábor komponálta. E magyar induló néhai Mosonyi Mihály zongora-átiratában is megjelent, ki azonkivül azt még teljes zenekarra is alkalmazta.

Hexahord, nagy hatod.

Hexameron, gyüjteménye 6 különféle zenemünek.

Hialemos, (gör.) Apolló tiszteletére énekelt dal.

Hódoly Katalin, szül. 1851-ben Páloc nevü ungmegyei kies falucskában, hol összes tanulmányainak — s igy a zongora-játéknak alapisme-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

reteit is egy nevelőnőtől sajátitá el. A zongora iránt tanusitott hajlam s kedv csakhamar azon elhatározásra birta, hogy a müvészetet válaszsza kisérőjének az életben s ezen szilárd elhatározásában — dacára szüleinek ellenkezésére — nem gátolta semmi, mert 1870-ben Budapesten már Siposs Ant. ism. nevü zong. müvészünknél folytatta tanulmányait; később mint tehetséges tanuló Liszt Ferenchez került s három télen át szorgalmasan tanulva haladt előre. Kezeinek gyöngesége ma akadályozza egyedül a müvészi pályán maradni s habár nyilvános müködése nem ritkán eredménydús volt, mégis inkább zongora-tanitással iparkodik a müvészet előnyére lenni. 1877-dik évben a „Nemzeti zenedé“-hez neveztetett ki zongora-tanárnőnek, hol buzgó s szakértő müködéssel vezeti az I., II. és III. leányosztályt.

Hollósy Kornélia, szül. 1827. ápr. 13. Gertenyesen Temesmegye, jómódu földbirtokos családból. Keblének ellenálhatlan sugallatát követve — a család nem csekély ellenzése dacára az énekmüvészeti pályára lépett. Az első énekoktatást Temesvárott nyerte, honnan Bécsbe rándult s Salvinál folytatta tanulmányait: innen azután Milánóba utazott, hol mint Lamberti Ferenc tanitványa két évig tartózkodott; ezalatt minden tehetségét s erejét csak arra használta föl, hogy az énekmüvészetet teljesen elsajátitsa. Legelső fellépése Corfuban „Ernani“-ban volt, hol oly sikerdus volt szereplése, hogy Turinba kapott meghivást; 1846-ban pedig a bukaresti olasz operához szerződött, de még ugyanaz esztendőben hazájába tért vissza bemutatandó müvészetét. Ez időtől fogva — másfélévi varsói müködését kivéve — a nemzeti szinháznak állandó tagja volt egész 1862. julius 29-ig, mely napon ugyanis utoljára lépett fel, mert ez időtől visszavonult a szinpadtól, hogy csendes s boldog családi életet élhessen.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Hollósy Kornélia a magyar nemzeti dalmü egyik legkiválóbb képviselője s Erkel Ferenc legremekebb női szerepeit, mondhatni az ő számára irta. Hollósy K.-át a magyar csalogánynak nevezhetjük el, mivel mint colloratur-énekesnő a müvészet tetőpontján állott, hangjának fuvalomszerü szinezete pedig elbájoló volt.

Hölzl Lőrinc, szül. 1824. jan. 21-én torontálmegyei Kis-Komlós nevü községben, hol a zene alapismeretét is elsajátitá. 1840-ben tanitónak választatott, de csak egy évig müködött mint ilyen, mert 1841-ben. H.-M.-Vásárhelyre ment magyarul tanulni, hol zongora órák adásából tartá fön magát, célja elérhetéseért. Nemsokára Bécsbe utazott, hol szorgalmasan tanulta a zenét. Innen hazájába tért s 1849-ben Nagy-Becskerekre neveztetett ki tanitónak, hol ez ideig is viseli tisztjét. Minden szabad idejét egyedül a zenének szentelé s számtalan eléggé ismert zongoradarabjai közül több sikerültnek mondható. Az „Apolló“ — „Tánc“ és „Orpheus“ zenefolyoiratok kevés száma jelent meg Hölzl L. egyikmásik darabja nélkül.

Homoeoptoton, a görögök záradék utáni szünjele.

Homophonus, összhang. *Homophonie*, összhangzatos. *Homophon*, olyan irásmód, hol csak a dallam vezér szólama lép előtérbe s a többi csak kiséretül szolgál. Ellentéte a *Polyphoniának.*

Hóra János, szül. 1800. decemb. 26-án Budapesten, hol atyjától — ki az akkori német szinháznak volt első clarinetistája, később pedig mint fagotista müködött Zsombolyán (Hatzfeld) Csekonits tábornok birtokán, annak kitünő zenekarában — tanult hangszereket kezelni s Becktől zongorázni. 1816-ban Budapestre jött, hol mint hegedüs kapott alkalmazást a régi leégett szinházban. (Ma a Haásféle palota jelzi annak helyét). Ernesti karnagy kedvelvén a fiatal Hórát, tanitá a zeneszerzésben

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

minden dij nélkül s ez időben irt rézfúhangszerre több szerzeményt, melyek urnapi- s föltámadási körmenetek alkalmával játszattak. 1819-ben Orczy Fery grófnő meghivása folytán, annak birtokára ment s mint zongoratanitó müködött. 1823-ban ismét a fővárosban találjuk, hol a 30-as években alakult „Frohsinn“ cimü zenetársulat élén állott. Ezen egyletből később alakult a „Pest-Budai zeneegylet“ és ebből a jelenlegi „Nemzeti zenede.“ Hóra, Szervacsinszky kitünő hegedü müvészszel s ennek tanitványával Joachimmal játszott quartetteket, triokat stb. A 40-es években Hóra a Pest belvárosi plébánia orgonistájának választatott, hol sok alkalma nyilt zeneszerzési tehetségét, különösen az egyházi zeneszerzés terén — kifejteni. Miséi s egyéb szerzeményei kedveltek s eléggé ismertek voltak. 1857-ben barátainak, ismerőseinek legnagyobb szomoruságára halt meg.

Horas, énekelni.
Horae, (lat.), órák v. imaórak a zárdákban.
Hornbugle, (ang.), vadászkürt, jelzőkürt.
Hornsordin, tompitó.

Huber Károly, szül. 1828. julius 1. Varjason, Temes megyében, hol atyja, Huber Mihály főtanitó volt. Már kora ifjuságában élénk hajlamot mutatott a zenére. Atyja, Hendl János aradi zenedei igazgató ösztönzésére, 1838-ban bevitte a 10 éves fiut Aradra, Hendlhez, kinél 16 éves koráig tartózkodott. Ez alatt a zenében teljesen kiképezte magát, ugy hogy Aradon már több hangversenyben föllépett mint hegedümüvész. 1844-ben Budapestre jött s itt több hangversenyt adott. Erkel Ferencnek megtetszett a fiatal müvész s szerződtette a nemzeti szinház zenekarába, az első hegedüsök közé. Hogy a bécsi müvészkörökkel megismerkedjék, 1851-ben Bécsbe ment hangversenyezni. Ott is annyira tetszett, hogy a bécsi udv. opera-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szinház szerződtette magánjátszónak. — De Bécsben nem sokáig maradhatott. Többszörös hivásoknak engedve, 1852-ben visszatért a magyar fővárosba s elfoglalta állását a nemz. szinháznál. 1852-ben megnősült és ugyanakkor tanárrá lett a nemzeti zenedében.

1856-ban félévi szabadságot kapva, a Doppler testvérekkel beutazta Németországot és Angliát; voltak Bécsben, Brüsselben, Hamburgban, Drezdában, Londonban stb. mindenütt a legnagyobb sikert aratva, Brüsselben gróf Batthyányi Lajosné házánál tartózkodtak, hol az ott lakó emigránsok, köztük gr. Teleki László, Horváth Mihály és b. Jósika Miklósné, gyakran összegyültek. Londonban az emigransok ovatióval fogadták müvésztársaikat. Itt irta Huber „Souvenire d'Arad“ czimü hegedüábrándját, melylyel annyira meghatotta az emigransokat, hogy könyezve borultak a szerző nyakába. Külföldről visszatérve, Huber a zeneszerzést komolyabban kezdte cultiválni. Megirta első operáját („Székely leány“ eredeti vig dalmü), mely 1859-ben került szinre először a nemz. szinházban. Hollósyné énekelte a czimszerepet. A dalmü nagy tetszést aratott, de egy év mulva egyszerüen letünt a müsorról. Megirta az első magyar hegedüiskolát. A zenei izlés fejlesztése czéljából quartetttársaságot szervezett s quartett-estélyeket adott. Ő volt az első, ki Budapesten Volkmann Róbert négyeseit ismertette meg; később irta a „Vig cimborák“ cimü operettet, mely 1862-ben került szinre a nemz. szinpadon. A kisérlet teljesen sikerült. Wagner zenéjét Huber honositotta meg Budapesten. Ő volt az uttörő, ki minden ellenszenv dacára müsorra tüzette Wagner „Lohengrin“-jét. Az igazgatóság (Radnóthfáy volt akkor az intendans) Hubert bizta meg a dalmü betanitásával. Ez szerfölött fárasztó munka volt. A szinháznál csaknem mindenki ellene müködött. Wagner ellenségei

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

füt fát mozgattak, hogy az opera megbukjék. Huber fáradsága mégsem maradt meddő. — A közönség pártjára állott s 1866. decz. 2-án került szinre először „Lohengrin“ melynek első felvonása után valóságos tapsvihar keletkezett; a közönség tizszer is kihivta a szereplőket, velük meg Hubert. „Lohengrin“ és a „jövő zene“ diadalt ült. Wagner az első előadás után levélben köszönte meg Huber áldozatkészségét. — 1871-ben Orczy igazgatása alatt meghasonlott a szinház uralkodó köreivel és rosz gazdálkodásával; 30 évi szolgálat után nyugdijba lépett s teljesen a tanári pályára adta magát. 1875-ben megtörte a hoszszas szünetet, mialatt csaknem kizárólag tanitványainak élt. A népszinház megnyitása alkalmából irta „Király csókja“ cimü 1 felv. operettejét; irt még egy harmadikat is „Ármányos borbély“ cimen, de ez még szinre nem került sehol. Azonkivül irt 32 eredeti magyar férfi négyest; ezen a téren tett ő legtöbbet a hazai zeneirók közt. Négyesei közül a „Szabadságdal,“ „Őseink emléke,“ „Nemzeti zászló,“ „Édes lánykám,“ „Erzsébet királyné“ stb. országszerte ismeretesek. Hegedüre is irt öt magyar ábrándot, két hegedüversenyt s azonkivül több magándarabot énekre, hegedüre, zongorára.

Hummel N. János, szül. 1778. nov. 14. Pozsonyban. Első oktatást a zenében atyjától nyert s a zongora és éneken kivül, hegedülni is tanult. 1785-ben a család Bécsbe költözött, hol atyja karmester lett. A gyermek talentuma annyira megnyeré Mozart tetszését, hogy ez őt nemcsak tanitá, hanem házához is vette. Itt két évig volt, azután 1788—1795-ig atyjával körutakat tett Németország, Dánia, Anglia, és Hollandban. Ifjuvá növekedvén, Bécsbe ment, hol Albrechtsberger vezetése mellett tanulta az ellenpontozat szabályait. 1803-ban mint karmester, Esztherházy herceg szolgálatába

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lépett. 1811-ben a hercegi szolgálatot elhagyván Bécsbe költözött, hol zenetanitásnak és kompositiónak adta magát; nyilvánosan azonban nem lépett föl. 1816. mint karmester Stuttgartba hivatott meg, hol mint zongora-virtuoz is föllépett, általános csodálkozást gerjesztve játékával, de még nagyobbat improvizáló tehetsége által, melylyel oly mértékben birt, minő az akkori tanuk állitása szerint, alig létezett valaha. 1820-ban mint karmester Weimárba ment, honnan 1822-ben Mária Pavlowna nagyhercegnő kiséretében Oroszországba utazott, olyan fogadtatásban részesülve, minővel ritka ember dicsekedhetnék. 1825-ben Párizsban hangversenyzett, hol a becsületrend lovagjává neveztetett ki; 1826-ban Belgiumban, 1827-ben Bécsben, 1828-ban Varsóban, 1829-ben ismét Párisban, hallatlan diadalokkal hagyta el a hangverseny-termeket. 1830—33-ban Londonban volt, hol mint dalmüigazg. müködött. 1833 óta elhagyta müködési körét, mert beteges állapota nem szünt meg 1837. okt. 17. Weimárban történt haláláig. Hummel egyike volt a legkitünőbb zongora-müvészeknek és kompositoroknak. Kompositioi a zongora minden ágára kiterjednek. Nagy zongora-iskolája máig is a legkitünőbbek egyike.

Hydraulon (gr.) viziorgona.

Hymenäon, menyegződal.

Hymnus, Hymne, dics- vagy ünnepidal.

Hymnus Ambrosianus (lat.), az ambrosians dicsénekek: „Uram Isten téged dicsérünk“ stb.

Hyper, fönt, fölötte. *Hyperdiapason*, fölső nyolcad (octáva).

Hypo, alant *Hypodiapason*, alsó nyolcad.

Hyporchena, táncének.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

I. J.

Jagdhorn, (n.), vadászkürt. A legrégibb — mellkas körül görbitett — neme a réz fúhangszereknek. A rómaiaktól ered, s később en Angolország- és Oroszországban is elterjedt; ma már igen ritkán használtatik s legföljebb a nyolcad- és ötöd fuvatik rajta. Félkörben készittetnek 40 egész 60 c/m hosszaságban barnára fényezve avagy bőrrel bevonva elefántcsontból készült fuvókával.

Jägerhorn, (n.), vadászkürt. *Cserveny* által 1867-ben feltalált *rézfuhangszer F-ben.* Szelepekkel s kerek formában mint *Alt-Solo* hangszer használtatik. Közönséges formában még a cs. k. osztr. hadseregnél katonai jelzésekre is használtatik.

Jägermusik, (n.) vadászzene.

Jaleo de Xeres, (olv. Chaleo), spanyol nemzeti-tánc.

Jambus (gr.), *Jambe*, *menő* versláb, áll: egy rövid s egy hosszu tagból (◡ –).

Idylle, pásztori zene-költemény.

Idyllisch, pásztoriasan.

Jeitteles Ignác, szül. 1834. sept. 9. Bpesten. Atyja Mór, a pesti izr. község kiérdemesült regenschori-ja, maga is igen alapos zenész, kinek több müve — főleg egyházi kardalok — közkézen forognak. Ignác Prágában a jeles Kistl-től tanulta az öszhangzattant. A zongorában Dreyschocktól vett magánórákat. Gyermekkorában Liszt előtt játszott, ki elragadtatással ölelte meg a talentumos gyermeket. A 40-es években, mint serdülő ifju, hangversenyezve bejárta Magyarországot a legnagyobb sikerrel. De, anyagi körülmények által

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szorittatva, a nyilvánosságtól visszavonult s ez idő szerint a főváros legkeresettebb zongoramestereinek egyike. Keveset komponált. Csak nehány magyar dalt. Ezek közt a nép száján zengő „Kerekes András t.“ Emlékezete bámulatos. Betéve ismeri a zene klassikai literaturáját. Porporától, Palestrinától s Pergolesétől kezdve a mai korig. Egyszeri, legfölebb kétszeri hallás után eljátsza a leghosszabb s legnehezebb darabokat is. Előadása a magyar zene játszásában elragadó, valóságos specialitás.

Jeremiade, l. *Lamentabile.*

Jeu (fr.), egy változat kihuzása az orgonán.

Jen de flûtes (fr.), fuvola változat az orgonán.

Jen d'arche (fr.), zúgó-sip az orgonában.

Jen de trompedes (fr.), trombita változat.

Il, (artikulus) *az.*

Il doppio movimento, kétszeres időmérték. *Il fine.* Végzet. *Il tempo crescendo*, fokozott időmérték.

Imitando, utánozva.

Imitatio (lat.) utánzat.

Imitation, (fr.), *Imitatione*, utánzat v. ismétlése bizonyos zöngjegyeknek, melyek más helyen már előfordultak.

Imitatio aequalis motus, utánzat az egyforma mozgásban. *Imitatio cancrisans*, visszás utánzat. *Imitatio cancrisans motu contrario*, megforditott, visszás utánzat. *Imitatio in contrarium stricte reversum*, szigoruan megforditott utánzat. *Imitatio inaequalis motus*, utánzat ellentétes mozgásban. *Imitatio motu contrario*, szabad megforditott utánzat. *Imitatio per angmentationen*, megnagyobbitott utánzat. *Imitatio per diminutionem*, megkisebbitett utánzat. *Imitatio periotica*, egyes résznek utánzata valamely nagyobb tételnek.

Imitazione, l. *imitando.*

Impacientemente, türelmetlenül.

Impeto, impetuosamente, impetuoso, rohamosan.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Impressario, dalmüigazgató.

Impromtu, (fr.), *Improvisation* (fr.), *Improvisazione,* rögtönzött zenedarab; vagy költemény *Improvisare,* *Improviser* (fr.), rögtönzése valamely zenedarabnak, *Improvisateur,* (fr.), *Improvisatore,* rögtönző zeneszerző v. zeneköltő.

In, ba-be.

Incalzando, valamivel gyorsabban.

Indeciso, határozatlanul.

Index, tartalomjegyzék.

Indifferente — dementе, közönyösen.

Infernale, inferno, ördögies, pokoli.

Infibulation, a Castratok mütéte.

Inganno, csalzáradék.

Ingegnoso, szellemdúsan.

Iniziato, bevezetés.

Inno, l. (Hymnus.)

Innocente, — temente, ártatlanul, egyszerüen,

Inquieto, nyugtalanul.

Insensibile-bilmente, alig észrevehetőn.

Instantemente, rögtön.

Istrument, (fr.), *Instrumento,* — hangszerek, melyek hangok előidézésére szolgálnak. Vannak húros-, fú- és ütőhangszerek. A húros hangszerekhez tartoznak: a vonós haugszerek, a zongora, hárfa stb. A fúhangszerekhez: az orgona, harmonium, az ismert fa- és rézhangszerek. Az ütőkhöz pedig: a dob, cimbalom, stb.

Instrumentalmusik, (n.), hangszeres-zene hol csak vonós-, fú- és ütőhangszerek szerepelnek.

Instrumentation, Instrumentirung, (n.), ama tudomány, melynek alapján valamely zenemü különféle hangszerekre alkalmaztatik.

Instrumentiren, (n.), hangszerelni, valamely zenemüvet hangszerekre irni vezérkönyv alakban.

Instrument à cordes, (fr.), *Instrumento a corda,* húroshangszer.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MŰZEUM

Instrument à vent, (fr.), *Instrumento da fiato,* fúhangszer.

Instrumento a campanella, harangjáték.

Intendant (fr.), *Intendente,* főfelügyelő a szinháznál, rendesen udvari v. állami hivatal.

Interludium, (lat.), *Intermède* (fr.), *Intermedio, — mezzo,* közjáték. *Intermedietto,* rövid közjáték.

Intermedium, Intermezzo, ünnepélyes alkalmakkor közjáték vidámabb, kellemesebb jelleggel; kisebb zenemüvek beékelése symphoniáknál, sonátáknál stb.

Interroto, félbeszakitva.

Interruption, (fr.), félbeszakitás.

Intimo, — missimo, bensőleg.

Intonare, Anstimmen (n.), *Intonation* (fr.) *Intonazione,* hangsulyozni éneket vagy zenét kezdeni.

Intrade, tus, rövid zenetétel, melyet ünnepélyes alkalmakkor, toastok stb. után szoktak játszani. A templomban rendesen trombiták, harsonák fújják a tust.

Introduction, (fr.), *Introduzione,* egy zenemü bevezető része.

Introit, (fr.), *Introito, Introitus,* (lat.), kezdete a szt. misének.

Invention, (fr.), *Invenzione,* zenészeti gondolat; v. régibb zenészeti ellenpontozatos müforma.

Inversio, (lat.), *Inversione* valamely zenészeti tétel megforditása.

Invocatio, (lat.), *Invocazione,* könyörgés, esdeklés.

Joachim József, Dr. szül. 1831. jun. 28-án Kjtse nevü községben Pozsony mellett. Előbb a „Pest-Budai“ hangász-egyletben tanult, később Bécsben Böhmtől. Mint elsőrangu hegedümüvész szerepel egész Europa előtt; zenekari szerzeményei fölött a vélemények elágazók, mindazonáltal Schumann Rob. szerint fontos zenemüvek. 1852-ben Weimarban udvari hangversenymester; 1854-től mint ilyen Hannoverben. Később Dr. Schumann

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Clára asszonynyal nagyobb müutazásokat tőn. Joachim legérdekesebb s legbecsesebb compositiói közé számitjuk: „Magyar hegedü-versenyét“ (Op. 11.). Ő egyaránt nagy mint hangversenyjátékos és mint classikus müvek előadója; Beethoven hegedü-négyeseinek előadásában eddig túl nem szárnyalta senki sem. 1869-ben Hannovert fölcserélte Berlinnel, hol jelenleg is müködik. Ugyancsak 1869-ben a tanári cimmel diszittetett s vezetőül neveztetett ki a kir. zeneakademiához. 1877. március hónapban a Cambridge egyetem által a Dr.-ri cimmel tisztelteltetett meg. Néhány éven át nagyobb zeneünnepélyek is az ő vezetése által emeltettek oly kiváló fontosságuakká. Neje Joachim (Schneeweiss) Amália, ki Erdélyországban Marburgban szül. 1839. máj. 10-én szintén hirneves dalmüvésznő. Atyja halála után a troppaui szinpadon lépett föl, honnan azonban a nagy-szebenbeni szinházhoz hivatott; később meg Bécsben énekelt nagy tetszés mellett. 1862-ben Hannoverbe utazott s müködött mint dalmüvésznő. 1863-ban Joachim neje lett, búcsút vevén 1863. május 10-én „Fidelio“ dalmüelőadásával a szinpadtól. Jelenleg hangversenyekben s jótékonycélu előadásokban vesz részt; hangja a legkellemesebb alt.

Jocoso, enyelegve.

Joculatores, l. *Jongleurs.*

Jodeln, a természetes hangnak a falsettel való összeköttetése; a tyroliaknál különösen divatozik.

Jongleurs, (fr.), ide s tova vándorló énekesek a középszázadban.

Joseffy Rafael, szül. 1852-ben Pozsonyban. Kora ifjúságában a müvészi pályát választá élete kisérőjéül; zongorajátéka által csakhamar ki is tünvén, Tauszig hirneves müvész, tanitványul fogadá őt s rövid idő alatt feltünő haladást tőn vele.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Joseffy R. a most élő fiatalabb zongora művészek között egyike az elsőknek s legtehetségesebbeknek. Játéka minden körben a legnagyobb feltünést okozó s nem egy hangversenye elragadtató hatással volt a hallgatókra. Joseffy zongoradarabjai játékával együttesen az igazi művészt mutatják be, ő is egyike ama magyar fiuknak, kik külföld előtt a magyarnak dicséretére válnak. Jelenleg Bécsben él, hol hangversenyeket rendezve, nagy kitüntetésekre s igazi zeneélvezetekre nyujt nem egy alkalmat.

Jota arragonesa, spanyol nemzeti tánc.

Ironico, Ironicamente, gúnyolódva.

Irresoluto, schwankend (n.) ingadozva az előadásban.

Istesso, ez-, az-, azon. l. *L'istesso*, előbbi időmérték.

Ithymbos, (gr.), énektánc Bacchus tiszteletére.

Jubiloso v. *Giubiloso*, ujjongva, vidáman.

Justesse, (fr.), tisztaság. *Justesse de la voix*, a hang tisztasága. *Justesse de l'oreille*, hallérzék.

K.

Kabaro, egyiptomi és abyssiniai kis dob.

Kákonyi Péter, XVI. századbeli magyar zeneszerző. Tőle a magyar tud. akademiában őrizet alatt levő „Hoffgreff"-féle énekgyüjteményben két bibliás ének található. Az egyik „Az erős vitéz Sámsonról," a második pedig „Ahasverus király s az istenfélő Eszter királynéról" szól. Mindkét ének igen szép és a magyar dalirodalom legrégibb termékei közé számitható.

Káldy Gyula, született 1838. december 18-án Budapesten. Első tanulmányait a pesti piaris-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ták gymnasiumában nyerte. Már gyermekkorában nagy hajlamot mutatott a zene iránt és derék nagyszüléi, kik őt fölnevelték a pesti nemzeti zenedébe járatták, hol nemsokára zenei hivatottsága és hangja által tünt ki, annyira, hogy 1850-ben, a „Próféta“ első előadásán a nemzeti sziházban általános tetszés mellett éneklé az egyik fiu szerepet. Gyöngéd és gondos nagyszüléi most már mindent elkövettek, hogy legyen is belőle zenész a mire született. 1851-ben Bécsbe ment, s az ottani zeneakadémián hat éven át a legjelesebb tanárok, mint Fischoff, Pacher a zongorában és Sechter az összhangzattan- és ellenpontozatban képezték ki, magánórákat is véve a jelesektől. Schlesinger a violoncellot tanitá neki; tanulta továbbá az oboát s más hangszereket, nemkülönben az éneket és énektanitást, az olasz és francia nyelvet. Ezen alapos zenetanulmányainak tulajdonitható, hogy már ez időben a világhirü La Grua ismétlője és szereptanitója lett. Úgyanakkor az „Akademie der Tonkunst“ által négyes karra hirdetett pályázatnál, 22 pályázó közül ő nyerte el a jutalmat. Hangja is feltünt, s annak folytán három éven át az udvari kápolnában mint magánaltista müködött, azonkivül az opera-szinháznál, hol a rendes kar mellett nyolc fiu is van alkalmazva, szintén szerződtetve volt. A jeles tanárok, rendkivüli tehetsége és szorgalma, s ama körülmény, hogy Bécsben hét éven át a legjelesebb müveket világhirü müvészek által legnagyobb tökélylyel előadva hallhatta és tanulmányozhatta, korán oly készültségre vezették, hogy 1858-ban Bécsből a kolozsvári opera karnagyául hivatott meg. Nagy feladatának, váratlan eredménynyel felelt meg. Káldy vezetése alatt álló kolozsvári opera sokban nyert buzgó s képzett karnagya által. Odry, Pauli, Ormai, Kocsis Irma s mások többnyire az ő vezetése alatt kezdték szinpadi pályafutásokat. 1860-ban a bukaresti magyar operának

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

igazgatója és alatta Hollósy Kornélia, a két Doppler, Füredy, Jekelfalusy, Pauli, Kaiser-Ernstné kiváló ensemblet képeztek. Innen Aradra ment szinházi karnagynak és operai művezetőnek; az opera oly jó hirben állott, hogy világhirü müvészek és müvésznők is, mint Roger, Stéger, Artôt, Pauliné méltónak találták ott vendégszerepelni. 1871-ben nőül vette, aradi karnagysága alatt a szinpadtól megvált Dékány Terézt, finom müveltségü nőt s azóta jó családi életet él. Később a fővárosban találjuk őt, a Miklósy szinház karnagyaként, honnan nemsokára távozván a szinház sokat veszitett, leghatalmasabb támasza levén Káldy. 1874-ben a szini tanoda tanáraul neveztetett ki, mi a fővárosban való végleges letelepedését vonta maga után s itt ettől kezdve fejté ki legbuzgóbb tevékenységét; az intézet operaosztálya azóta egész más szellemben müködik. A budapesti zenekedvelők egyesülete Richter távozása után, megválasztá karnagyául s azóta, egypár évi vezetése alatt oly fokra emelé azt, hogy a közönség és sajtó osztatlan elismerését birja. Az egyesületben élénk müvészi élet fejlődött ki általa, müsorát a legválogatottabb zene-ujdonságból állitja össze s majd minden hangversenye hoz valami rendkivüli, nagy érdeket keltő müveket. A legkülönbözőbb irányú zeneiskolák termékeit mutatja be: Wagnert épen ugy mint Bizet vagy Massenet-t; de visszanyul a klassikusokhoz is, ezeket is oly előszeretettel kultiválja, miként tért nyit hazai tehetségeknek, s e téren természetes kevesebb igényekkel lép föl, pártfogolja és lelkesíti, kiben tehetséget és készültséget lát. Népszerüsége a fővárosban napról-napra nagyobb lesz. Ma mint a főváros egyik keresett ének tanára is oly nagy sikerrel müködik, hogy a belga király kitünő zenei képzettségü lánya, Koburg hercegné is őt választá ének-tanáraul. Káldy a zeneszerzés terén már szép

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

sikerrel működött, mi kellő garantiát nyujt, hogy ebben is sok figyelemre méltót várhatunk tőle. Ezt mutatja a „Zuávok“ című operettéje, mely néhány év előtt a budai szinkörben adatott köztetszésben. Vidéki karnagysága alatt pedig több mint 30 népszinműhöz részint önálló zenét, részint átiratokat szerzett. Fölemlithetjük még Gyulai Pál „Éji látogatás“ cimü költeményéhez irott melodrámáját, mely ez évben adatott elő a zenekedvelők termében.

Kamarai-hangverseny. Kamarazene, alatt az oly magán jellegü zeneelőadás értetik, melynek hallgatására csak meghivottak jelenhetnek meg tágasabb értelemben; a *kamarazene* oly klassikus irályu zene, mely kevés hangszert vesz igénybe; minők a *Trio*, *Quartett*, *Quintett*, stb.

Kamara-zenész, v. *kamara-énekes*, udvari szolgálatban álló müvész.

Kamara-irály, klasszikus stylusban irt zene.

Kamaramüvész, cimmel kedvelt s kitünő zenészek tiszteltetnek meg.

Kanon, Canone, oly zenedarab, melyben az első szólamot a második v. harmadik szolgailag utánozza. Van két, három, négy szólamu Canone. *Canon opertus*, (lat.) megfejtett Canon. *Canon enigmaticus*, (lat.), talányszerü Canon. *Canon infinitus* v. *perpetuus*, (lat.) végetlen Canon. *Canon sciolto*, kötetlen Canon. *Canonicus*, (lat.), régente templomi énekes, most kanonok. *Canonik*, a hangtan mathematikája; s a zeneelmélet ama része, mely az időmértékkel s a hangok egymáshozi viszonyaival foglalkozik.

Kaposy György, szül. 1836. jul. 17-én. Szántón, Tolnamegyében. Hét éves korában árvaságra jutván, legidősb testvére József magához vette hogy gondos nevelésben részesitse s különösen zenei hajlamát képesitesse. 1857. okt. havában Göndöcs Lajos budapesti tanitóval Bukovinába An-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

drásfalvára küldetett a kormány megbizásából, hogy ott magyar testvéreinkkel a magy. kántori teendőket végezze. Itt töltött egy évi müködés után visszajött s 1862-ben Nakk tolnamegye igénytelen falujában telepedett le mint kántor-tanitó, hol csakhamar egy „Egyetemes Szerkönyv“-et irt kántorok számára. Ezalatt irt több hazai lapban, de különösen a „Zenészeti lapokban“ érdekes cikkeket, melyekkel az elhagyatott és sok ferde nézettel megrontott ügyet a magyar zene érdekében emelni, az eszméket tisztázni volt feladata. Mosonyi Mihály, tudvalevőleg behatóan és szigorún birált, volt az első, ki Kaposy érdemeit a zeneszerzés terén külön cikkben is szellőztette, mert az egyházi zenészet terén tett munkálkodásai megérdemelték. Jelenleg is egy oly „Egyházi énekek- és hymnusok“at magában foglaló müvön dolgozik, mely körülbelül 100 nyomott ivre terjedne, körülbelül 7—800 legérdekesebb régi s ujabb énekekkel telve. E munkából 1876-ban „Gyászmise énekek“ cime alatt 8 ivre terjedő mutatványok meg is jelentek; kivánatos volna a többieknek is mihamarábbi megjelenése.

Kármán Döme, hegedüs a XVI-ik században. Róla Tynodi emlékszik meg egyik énekében, hogy ügyesen tudott hegedülni és különösen a rác nótákat mesterileg előadni. Ulumán bég a lippai vár parancsnokának kedvence volt, látszik abból, hogy gazdagsággal halmozta el.

Károlyi Ilona, szül. 1858. septemb. 22-én Budapesten. Atyja István, a 49-es években pestmegyei főjegyző. 1859-ben örök nyugalomra szenderülvén, anyja Nagy-Kőrösre tette át tartózkodási helyét; hol Borostyán Sándor tanárban — ki anyját nőül vette — gondos szerető apát nyert. Kora ifjuságában Nagy József zenetanártól nyert oktatást a zongorában, később pedig Székely Imre — és Poray-tól. A zenei hivatottsághoz mindinkább

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tanújelét adva, elhatározták szülei, hogy müvésznőnek képeztetik s azért Bécsbe vitték, hol az ottani zenedében a tanfolyamokon keresztül mindig az első növendék volt; 1876. április 3-án midőn Liszt Ferenc a bécsi conservatoriumot látogatta, kivánta e derék magyar leány játékát hallani; ennek történtével a nagy mester szabatos és correkt előadásáért megdicsérte tanáraival együtt. A conservatorium egyik hangversenyén, hol zenekar kisérete mellett játszott, háromszor hivta ki a közönség; a tanfolyamok végeztével társai közül ő kapta egyedül az ezüst érmet, valamint a szokásos zeneverseny alkalmával az első érmet s mindenek felett kitünő müvésznőnek feltüntetett diplomát. Tanárai voltak: Dachs József, Krenn, Prosnic Imre. Károlyi Ilona elhagyván a conservatoriumot Budapestre tette át állandó lakhelyét, hol eddig nem egy jótékony célu hangversenyben müködött teljes sikerrel.

Katona István, (geleji) a XVII-dik század legkitünőbb tudósainak egyike, szül. 1589-ben Egerhez egykor közeli, de később végkép elpusztult Gelej nevü helységben. Atyját féléves korában elvesztvén, anyja egyedül vezeté nevelését. Hét éves korában a tatárjárás alkalmával ugyancsak a tatárok által elraboltatott s Szolnokon pénzért eladatott. Anyja sok keresés után reá találván, visszaváltotta s iskoláztatá a szántói-, ujhelyi-, gonczi iskolákban, végre a pataki collegiumot látogatta. Bethlen Gábor fejedelemben Katona nagylelkü pártfogóra akadt, mert általa 1615-ben Heidelbergbe küldetett tanulmányainak befejezése végett. Visszajövet a fejérvári iskola rectorává neveztetett ki; 1619-ben a fejedelem öcscsével Bethlen Istvánnal visszautazott Heidelbergbe. Rövid idő után visszajött s 1621-ben pappá lett; 1633-ban pedig püspökké. Mint ilyen mindenki által szeretve s tisztelve halt meg 1649. dec. 12-én. Az általa kiadott

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

„Graduál“ cimü munka tartalmazta az isteni tisztelet alkalmával használandó énekeket s bevezetésül az ének- és muzsikáról irt értekezését.

Kecskeméthy Gyula, szül. 1844. jan. 3-án Dunaföldváron. Budapesten végezte iskoláit, mellette meg a „Nemz. zenedé“-ben az ének-, hegedü és összhangzattan müvészi ágaiban képeztette magát. Tanárai voltak: Engeszer M., Männer, Huber Kár., Ridley Kohne és Thern Kár. Elhagyván a zenedét, testvéreivel György-, József- és Károlylyal nagybátyja — a hires — Patikárus bandájába lépett, hol ő is hatalmasan közremüködött jó hirnevének föntartásában és gyarapitásában. Ma egyik előkelő népzenekar élén áll mint karvezető, müvelve a zene ujabb irányait úgy, mint régi buslakodó és viditó magyarjainkat. Bandájának élén mint teljesen képzett zenész, elüt a többieknek egész sorától s ép ezért zenekarát -- nem ugy mint többi népzenészeink — egymaga tanitja. Eredeti magyar nótái s táncdarabjai kedveltek.

Kereszt, *dièse* (fr.), egy egyszerü ♯ mely fölemeli a hangjegyet egy félhanggal. *Dupla kereszt*, *Double dièse* (fr.) két ♯♯ v. × mely a hangjegyet egész hanggal emeli.

Klarinet, *sipola*, v. fa fú-hangszer, mely rendesen a zenekarokban használtatik; van C-, B-, A és Es-sipola, az utóbbit csak a katonai zenekarok alkalmazzák, mig hangversenyeken s szinházi zenekaroknál rendesen csak a három első fordul elő. Átalános zöng terjedelme:
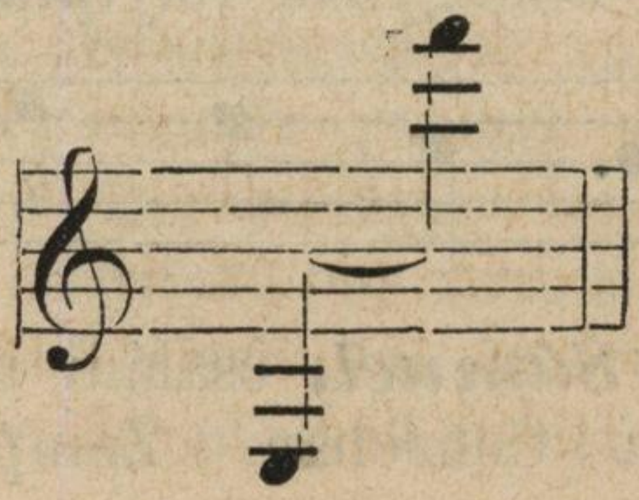
ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Klingsohr Miklós, kora egyik legkitünőbb dalnoka, született Erdélyben a XIII. század első negyedében. Életének javát II. András királyunk udvarában tölté, hol mint első énekes igen nagy tiszteletben részesült. Tanulmányait a krakkói, párisi és római főiskolákban végezte, melyeknek végzése után nagy utazásokat tett; igy keletre is, hol Bagdádban számos tudóssal ismerkedett meg, kikkel haláláig levelezésben állott. Hire csakhamar terjedt. Ezen időben történt, (1207) hogy a wartburgi dalnokok között viszály ütött ki; Hermann őrgróf a nagyhirü Klingsohrt hivta meg itélő-birónak, ki a meghivást elfogadván, ügyes és bölcs közbenjárása által a viszályt kiegyenlitvén, a thüringi udvarban nagy becsülésre tett szert.

Mig Gertrud királyné élt — kinek kegyében állott, s őt nevezte ki ama küldöttség fejének, mely magyarhoni Szt. Erzsébetet Thüringiába kisérte — a magyar udvarban tartózkodott, hol 3000 ft. fizetése vala, mi azon időben roppant pénzt képviselt. Rothe kronikás azt mondja: „Klingsohr olyan udvart tartott, mint egy püspök.“ Gertrud holta után a hesszeni fejedelem udvarába ment, hol a XIII. század közepe táján végelgyengülés folytán halt meg. Klingsohr nemcsak mint hires énekes, hanem mint költő is kitünt. Költeményei — melyek korában legkeresettebbek voltak, következő gyüjteményben jelentek meg: „Sammlung von Ninnie Singern aus dem schwäbischen Zeitpunkte CXL. Dichter enthaltend. Zürich 1758.“ —

Kis-nyolcad, a nagynak folytatása; terjedelme:
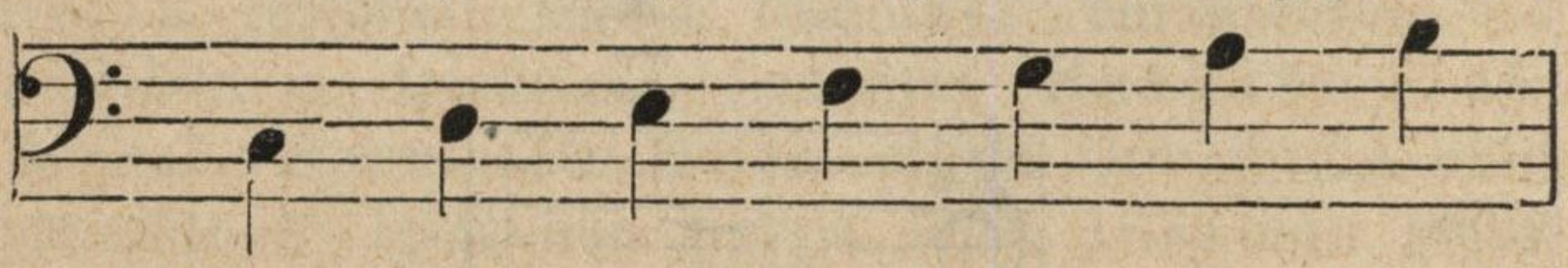
Kohányi Sámuel, családi nevén Kohn szül. 1824. april 15. Cohócban, Zemplén megyében.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

1838-ban 14 éves korában Budapestre jött, hol a gymnasiumot látogatá, emellett járt a „Nemzeti zenedé“-be. 1846-ban a kiskednevelés terére lépett, hol jelenleg is müködik. Mint zeneszerző leginkább a „Fröbel“-féle gyermek-dalok szerzésében tünik ki, melyekből eddig körülbelül ötszázat adott ki.

Komponálni, zenét irni.

Kopula, v. *Copula* az orgonában ama gépezeti készülék, mely által a billentyüzetek összeköttetnek, (Manuál és Positiv) mi az által történik, hogy a *Copula*-val jelzett (változat) húzatik ki s kapcsoltatik le.

Korbay Ferenc, zongorász, énekes és zeneszerző. Szül. 1846. májushó 8-án Budapesten. Szülei Korbay Pál m. k. tisztviselő s anyja szül. Gyöngyössy Sarolta, Gyöngyössy István hires költőnk ivadéka, kitünő mükedvelő zenészek, nevezetesen pedig kitünő mükedvelő énekesek voltak, minek tanújelét számtalan jótékony célu hangverseny fényes közremüködése által nem egyszer adták. — Ferenc fiuk tehát kora ifjuságától fogva élt azon légkörben, melyet atyja a 48-as évek szomorú lejártával hivatalvesztve, menedék és tápeszközül volt kénytelen választani, maga és családja számára. — A budapesti kegyes rendüek gymnásiumában végezve iskoláit, atyja gondos fölügyelete alatt szerezte és folyton ápolta zene ismereteit; mig 19 éves korában a budapesti „Nemzeti szinház“ reményre jogositó énekes tagjává lőn. Ez állásnak azonban nem sokára, forrón szeretett atyja ideje korán bekövetkezett halála után, roncsolt hanggal s elbátortalanitva mindenkorra Isten-hozzádot mondott. — Itt kezdődik Korbay komoly zenészi pályája, melyet nemes és nagylelkü keresztatyja Liszt Ferenc tettel s tanácscsal segitett elő egyaránt. Compositió és zongora lettek a jelszó és Amerika a kitüzött csatatér. Korbay jelenleg Amerikában van, hol

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

componál s tanit, valamint zongorázik és énekel hangversenyezve. Szerzeményei közül több komoly irányú zongora-darab s nevezetesen dal látott eddig napvilágot, mit több eddig már sikkerrel előadott zenekar-szerzemény fog legközelebb követni.

Kotsis Irma, szül. 1847. jun. 1-én Bpesten. Atyja János az iparos osztály vagyonosabb részéhez tartozván, leányát gondos nevelésben részesité s szép érces hangját elsőrangu mesterek által képezteté. 1866-ban lépett fel a „Nemzeti szinházban“ Ernáni dalmüben először, mely időtől 10 évig nélkülözhetlen tagja volt a nevezett intézetnek. 1876-ban megvált a „Nemz. szinház“-tól és vidékre szerződött — előbb Fehérvárra, most Nagy-Váradra — hol mint elsőrangú müvésznő máig is nagy kitüntetésekben részesül.

Kovárcz Emil. szül. 1832. jun. 6. Zsarnóczán, Barsmegyében. Atyja Károly nagy mükedvelő lévén, fiát 7 éves korában kezdé a zenére tanittatni. 1846-ban Bpesten Thern Károly tanitványa volt; következő esztendőben Bécsben tanulá a müegyetemet, ott is folytatta zenetanulmányait. 53-ban Temesvárra rándult, hogy ott állandósitsa lakását, de betegeskedése folytán Budapestre jött, innen meg S.-A.-Ujhelyre, hol atyja a gazdagságban használni kivánta, de erre sem kedve sem hajlama nem lévén, idejét csak zenével tölté s a finom müveltségü Matolay családban találván nemeskeblü, a müvészetért lángoló buzditókra s pártolókra. Az 54—55 évben Ungvárott müködött mint zenetanár, de vágya nagyobb hatáskört kivánt, miért is a fővárosba jött, hol egyrészt tanult s haladt előre, másrészt meg compositió felett véleményt kért Merkl, Thern és néhai Fayl-től, kiknek buzditása folytán elhatározta egészen a zenének szentelni életét 1865-ben Losoncot választá tartózkodási helyül, hol máig is mint derék tanitó-képezdei zenetanár és a „Losonci dalárda“ karnagya müködik. Mint karnagy

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

a szegedi verseny által teljes elismerést vivott ki magának és a dalárda tagjainak. Irt: négyeseket, vegyes karokat, több zongoradarabot, egy hegedü, zongora és gordonka hármast, népdalokat stb.

Kőszeghi Károly, a „Nemzeti szinház“ bassistája, született 1820. november 17-én Kőszegen. Atyja Purt István tanitó volt ott. Első iskoláit szülővárosában járta; 14 évvel már elhagyá atyai házát és Sopronyba ment tanulása folytatása végett. Az ottani lyceumban végezte a theologiát s lett közben tagja az ottani zene-egyletnek. Minden évben több hangversenyben működött közre s szép mély hangja oly feltünést okozott, hogy a legelőbbkelő körök estélyeire hivták meg. Ez estélyeken mindenki azt a tanácsot, s mint utóbb megvált, jó tanácsot adta neki, hogy az egély meddő tudományát cserélje föl a müvészettel. Csak nehezen tudta magát rászánni erre, jól tudván, hogy gyöngéden szerető és szeretett szüleit ezáltal elkeseritené. Végre Bécsbe ment, ott az egyetemen theologusnak iratkozott, de nem soká maradt meg az alma mater hivének. „Magasbra vivó szenvedelme“ élte eszménye felé hajtá s egyik befolyásos jóakarója, Leitner tábornok, Mayer Karolinához, az akkori bécsi opera kedvelt primadonnájának ajánlta őt, ki a tehetséges ifju kiképeztetését Weinkopf hires énektanárra bizta.

1844-ben a nemzeti szinház akkori igazgatója Bartay Endre Bécsbe jövén, Mayer Karolinát is meglátogatá, ki a tehetséges fiatal müvészre figyelmezteté, ki nemcsak érczes bassussal, de még azon előnynyel is dicsekedik, hogy magyar. Próbát énekel, melynek eredménye az, hogy legott szerződtetik s 1844-ben márczius 7-én Kőszeghi Károly név alatt lépett legelőször a nemzeti szinház deszkáira s azóta folytonosan tagja ez intézetnek. Első dallama, melyet énekelt, a nagy ária volt a „Varázs-sipban“, s az „Alvajáró“ 2-ik fölvo-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nása. Csengő mélyhangja azonnal megnyerte a közönség tetszését, „de“ — mint maga is tréfásan jegyzi meg — „mozdulataim, taglejtésem vajmi ügyetlennek voltak. Azon időben,“ irja levelében, „még nem igen használtak a szinpadon stearint, hanem csak aféle közönséges faggyugyertyát. Azon jelenetben, midőn az alvajáró lefekszik a gróf szobájában s ez magára hagyva a somnambulát, távozik: az instructióhoz képest a gyertyát elfujja s a szoba elsötétül. Az asztalon tehát szintén amolyan faggyugyertya égett. De amikor a gyertyát elfuvom, roppant hamva maradt, mely füstölgött, mint a gyári kémény. Mit csináljak, hogy elfojtsam a bűzös füstöt? Koppantó nem lévén az asztalon, szépen a glacé-kesztyűs kézzel morzsoltam szét a makacs üszköt s büszkén távoztam — a közönség vidám nevetése közt, holott ha egyszerüen megforditom a gyertyaszált, gyorsan czélt érek. De ez nagy elfogultságomban nem is jutott eszembe.“

Kőszeghi a nemzeti opera énekesei közt mindig egyike volt a zeneileg legképzettebb tagoknak s szabatosságban egy sem mérkőzhetett vele. Kiváló tulajdonai közé tartozik a szövegnek érthető ejtése, nemes mérsékletről tanuskodó előadása s hű jellemzése.

Ma harmincötödik esztendeje, hogy dalmüvész s mondhatni páratlan eset mindég egy és ugyanazon intézetnél. Más müvész a kisérletek s első sikerek után külföldre megy, de a mi derék Kőszeghink soha sem hagyta el az anyai szinpadot, melyen először pillantá meg a világjelentő sugarát. Müvészete kezdetlenségeinek ép ugy mint örvendetes fejlődésének és megizmosodásának mindig csak egy volt a szinhelye a „Nemzeti szinház.“ Kőszeghi repertoirja majdnem száz számot foglal magában, melynek mindegyikében kitünően állja meg helyét s nem igen találunk dalmüvészt, ki ilyszámú szerepkörrel dicskedhetik derék bassistánk

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

mellett. Ő a legmegbizhatóbb, legszorgalmasabb s egyszersmint legszerényebb müvészeink egyike.

Kraft N. szül. 1778 dec. 14-én Eszterházán. Hirneves gordonka müvész s zeneszerző. 1814-ben. Bécsből Stuttgartba utazott, hol az udvari zenekarban mint első gordonkás müködött. 1818-ban Hummellel tett müutazása Europa nagyobb városaiban feltünést okozók voltak.

Krakoviak, *Krakovienne*, (fr.), vidám lengyel nemzeti tánc $^2/_4$ méretben.

Krammer N. János, szül. 1824. máj. 10-én Nádasd baranyamegyei helységben, hol a zeneismeretek alapismereteit is megszerzé. 1836-ban Pécsett a templomi énekkarhoz szerződtetett sopranistának, s itt Likl György karigazgatótól alaposabban képezteté magát a különféle hangszerek kezelésében s elm. zenében. 1841 óta nádasdi karnagy s isk. fő-tanitó. Irt több misét, graduálét, egyh. és világi éneket, zongoradarabokat, stb.

Kritika, valamely zenemü előadás, vagy hangverseny fölötti vélemény.

Kyrie, (gr.), Uram! a mise kezdete, E szavak: „Kyrie eleison“ és „Christe eleison“ váltakoznák egymással s képezik a szövegét az ilyen egyházi zenemünek.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

L.

L., röviditése a *laevá*-nak.

La, (fr.), az *Á* zönge. *La bémol* (fr.), az *Ász* zönge vagy hangjegy.

Lacrimando, panaszosan. siránkozva.

La dièse, (fr.), az *aisz* zönge és hangjegy. *La dièse majeur* (fr.), *aisz kemény* zöngrovat tiz ♯-tel:
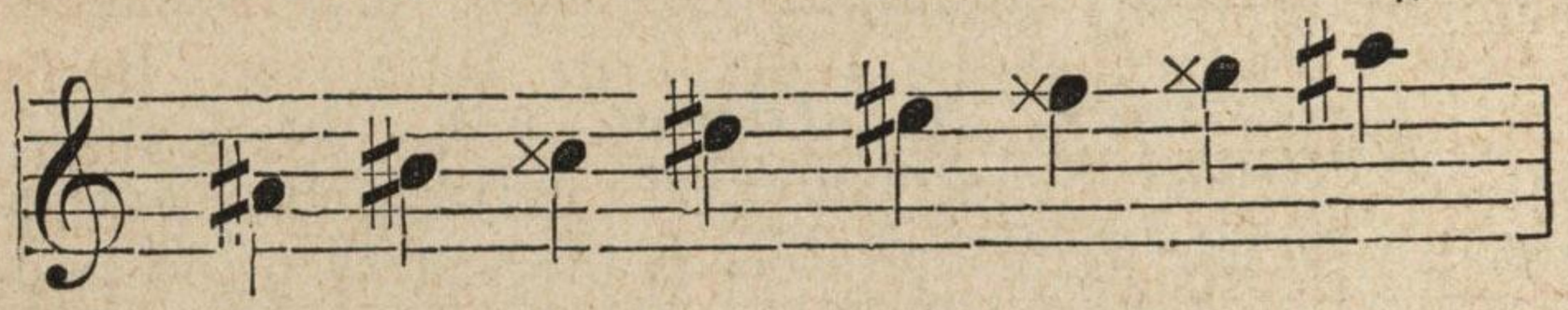
Laeva, *laeve* (lat.), balra. *Laeva tenere*, magát balra tartani. *L. H.* bal kéz.

Lagrimando, *lagrimoso* l. *Lacrimando*.

Laicus, *Laie*, (n.), avatlan, járatlan a zenében.

Lamentabile, panaszosan. *Lamentation*, (fr.), *Lamento*, *Lamentazione*, panasz, jajszó. *Lamentevole* l. *Lamentabile*. *Lamentoso*, panaszosan, siránkozva, fájdalmasan.

Lampons, (fr.), bordalok.

Ländler, (n.), német tánc $^3/_4$ v. $^3/_8$ ütenyben.

Láng Fülöp, dalmüvész szül. 1838-ban Nagy-Kanizsán. Szülei minden áron azon voltak, hogy fiuk kalmári rőffel- és ollóval töltse be pályafutását, azonban a kis Fülöp — ki akkor sokat olvasgatván a müvészet dicső pályájáról, csakhamar ellenszegült a szülei akaratnak s minden erővel azon igyekezett, hogy a müvészet terére lépjen s hogy azon maradva előnyére legyen annak. Egy „Matinèe“-ben aratott dicsőség után Rossi B. olasz énektanártól nyerte hangképzésének alapját; később Ander, Dr. Schmidt, Proch és Ekkert előtt

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

énekelt sikeres próbát; utána Léwy Richárd képezte további tanulmányaiban. Tanulmányainak végeztével vagy tiz elsőrendü szereppel Lembergbe utazott, hol „Luciában“ mint „Asthon Lord“ nagy tetszést aratott s csakhamar kedvence lön a közönségnek. Innen Hamburgba ment, hol a hires Roger tenoristával sokat énekelt, de még többet tanult; ugyanott a declamatióban is folytatta tanulmányait Dr. Töppfernél. Hamburgból a Bécsben levő wiedeni szinházhoz szerződtetett s ott Wachtellel remekelt. Ezalatt mint vendég a cs. k. udvari szinházban is sikert aratva énekelt. Bécs után énekelt Würzburg, Hannover, Berlin, Rotterdám, Amsterdam, Brüssel stb. városaiban a leghirnevesb dalmüvészekkel. E városok diadalai után Bécsben a bajor király kitüntetőleg nyilatkozott róla, sőt a müncheni udv. szinházához is meghivta, honnan azonban szerencsétlen pártviszályok — Wagner- és Lachneristák — folytán nem a legjobban érzé magát. Azonban mint jó „Wagnerista“ Bülöw és Richter ismerettsége következtében a Wagner dalmüvekben oly otthonosságot sajátitott el, hogy teljes bravourral énekelte a nehéz szerepeket. Másfélévi tartózkodás után Nürnbergbe utazott s innen a „Nemzeti szinházhoz“ szerződtetett, hova szive leginkább vonzta. Boldognak csak hazájában érzi magát, hol jelenleg él s gyakorolja müvészetét a legteljesebb sikerrel pártolva s szeretve a közönség s sajtó által.

Langer János, szül. 1819. aug. 28-án nyitramegyei Sasvár nevü községben. 12 éves korában Pozsonyba vitetett, hol a barátok zárdájában levő gyermekkarhoz vétetett föl sopranistának. 1835-ben Budapestre jött, hol a Pozsonyban végzett 3 gymnasiális osztályt folytatta s e mellett hegedülni is tanult. 1838-ban a német szinházhoz szerződtetett hegedüsnek, de itt soká nem maradt, mert kiváló kedve az énekhez vonzta. 1840-ben Pécsett, 1841-

ben Eperjesen alkalmaztatott első tenornak. Visszatérve a fővárosba, szerződtetett második tenoristának a német szinházhoz. 1844-ben a belvárosi plébánia templom karához csatlakozott, honnan 46-ban Szt.-Rókus templomba történt kántorrá kinevezteté-sekor lépett vissza. 1856-ban a nemzeti zenedéhez — 1859-ben a vakok intézetéhez neveztetett ki tanárnak, hol ez ideig müködik; kántori teendőit jelenleg — áttétetvén a Rókusból — az V. ker. lipótvárosi templomban végzi. Irt több misét, requiemet, négyest stb. különösen azonban énekiskolája érdemli meg a fölemlitést, mert benne magyaros gyakorlatok egész halmazával találkozunk. Különben Langer szöveggel irt dalai közül már a 40-es években is magyar forditással jelentek meg; az általa alapitott férfi-dalegylet — melyben különösen a fővárosi tanitók vettek részt — annak idejében szépen müködött.

Langer Viktor, előbbinek fia szül. 1842 okt. 14-én Budán. Első zeneoktatását atyjától János, nyerte. Hét éves korában a „Pestbudai“ hangász egyleti zenede növendéke lett, mely intézetben az ének-, hegedü-, gordon- és zeneszerzés osztályait végezte. 14 éves korában a kereskedői pályára lépett, hol négy éven át tengődött. 18 éves korában elhagyta a nem neki való pályát s kizárólag zenésznek képezé magát. Volkmann Rob. tanácsára Lipcsébe ment, hol az ottani zenede növendéke lett és Hauptmann, Richter és Reinecke tanitványa volt. Másfélévi ott tartózkodás után visszajött hazájába s azóta mint zenetanár- s szinházi karnagy és zeneszerző müködik. Eredeti dalai — melyek Ögyek név alatt jelentek meg — nagy feltünést okoztak, azonban annyira mégsem terjedtek el, mint Tisza Aladár név alatt irt átiratai s eredeti csárdásai. Néhány év előtt „Zenészeti lapok“ cimü heti közlönyt is inditott, mely azonban szerencsétlen viszonyaink folytán csak 8 számot ért el.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Languendo, *languente*, *languido*, epedve.
Languettes, (fr.), az orgonasipok nyelvecskéi.
La prima volta forte, először: erősen. *La seconda volta piano*, másodszor: gyöngén.
Largamente, szélesen előadva.
Larghetto, *Largo*, vontatott, lassu időmérték.
Larghissimo, igen lassan.
Largo assai, *largo di molto*, igen lassan. *Largo ma non troppo*, nem igen lassan. *Largo un poco*, kissé lassan.
Larigot, (fr.), juhászfurulya, flageolet, melynek hangterjedelme körülbelül két nyolcad.
Lauda, dicsének. *Laudes*, dicsénekek. *Laudo spirituali*. papi énekek, melyek dicsénekeket tartalmaznak.
Lay, (ang.), rövid ének.
Leçons, (fr.), gyakorlatok.
Leg, röviditése a *legato*-nak.
Legabile, *legando*, *legato*, kötve, kötött játékkal.
Legare, kötni. *Legatissimo*, igen kötve.
Legatura, kötvonal v. iv. ⁀
Legèrement (fr.), könnyen.
Légèreté, (fr.) *Leggerezza*, *Leggierezza*, könnyüséggel.
Leggeramente, *leggiadramente*, *leggiadretto*, *leggiadro*, *leggiere*, *leggermente*, *leggiero*, *leggierulo*, könnyed előadással. *Leggierissimo*, légiesen.
Leggenda, részlet valamely szent életéből.
Leggiadro, *leggiadrumente*, kellemesen, kedvesen.
Lentamente, lassan.
Lentando, lassitva.
Lento, — *Lente*, lassan.
Lépcső, zönglépcső, zöngrovat.
Lessus, gyászdal, gyászének.
Lesso, *lesto*, folyékonyan könnyedén.
Letane l. *Litania*.
Levé, (fr.), fölütés.
Levezza, l. *leggerezza*.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Liaison, (fr.), kötiv. *Liaison de chant*, kötött ének.

Liberamente, szabadon, mesterkéletlenül.

Libretto, dalmüi szövegkönyv.

Licence poetique (fr.), *Licentia poetica*, költői szabadság.

Lié, (fr.), kötve.

Ligato, l. *legato.*

Ligatura, l. legatura.

Ligne, (fr.), a vonalrendszer valamelyik vonala. *Lignes additionelles* (fr.), segédvonalok a vonalrendszer alatt és fölött.

Lickl János György, szül. 1769. április 11-én, Pécsett számos éven át székesegyházi karnagy volt. Hirnévre zeneszerzeményei által tett szert. Zeneszerzeményei között első helyen állanak pastorál miséi és egy requiemje. Meghalt Pécsett a föntemlitett minőségben 1843. május 12-én.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Lira, l. *lyra.*

Liscio, egyszerüen, minden cifrázat nélkül.

L'istesso tempo, előbbi időmérték.

Liszt Ferenc, szül. 1811. október 22-én Raiding faluban, Sopron megyében. Az év, mely születését jelzi, a legnevezetesebbek egyike, mely e föld lakói felett elvonult. Az ég és a föld, egyaránt bámulatra kelté abban a világot s a tudomány és történelem, örökké csodálatra méltó dolgokat jegyzett fel felőle.

Atyja: Liszt Ádám, előkelő magyar nemesi családból származván, a sors csapásait nemes lélekhez méltóan tudta tűrni s bár mint herceg Esterházy egyik uradalmi hivatalnoka szerény állást foglalt el; még sem mulasztott el semmit is, hogy egyetlen fiát, kellő nevelésben részesitse. Művelt férfiu volt, s a mellett szenvedélylyel szerette és gya-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

korolta a zenét, sőt kitünt a zongora- hegedü- és gordonkajátékban is. Vallásos érzületü levén, fiában is ez érzületet táplálni és fokozni, legfőbb gondját képezte, nem ismert más vágyat, mint hogy fia valaha az egyházi rend tagját képezze.

Azonban, az alig hat éves Ferenc, már korán elárulta rendkivüli hajlamát és tehetségét a zene iránt, melyet atyja minden áron igyekezett fokozni és kifejteni. Az első oktatást a zongorában ő maga eszközölte s minden nap nagyobb lőn bámulata ama rendkivül gyors előhaladás felett, melyet fiánál tapasztalt. Haydn és Hummellel szorosabb barátságban állván, velök is közölvén tervét fiának a művészetben való kiképeztetése iránt; tőlük csak határozott felbuzditó biztatást nyert.

Kilenc éves korában már nyilvánosan föllépteté egy hangversenyben Sopron városában, melyben Ries Esz-dur és Hummel H-moll versenymüvét játszta oly rendkivüli sikerrel, hogy atyja elhatározta őt nagyobb városokban is bemutatni. E célra, mindenek előtt Pozsony városa lőn kiválasztva s az atya és fiu sorsa itt lett aztán véglegesen el is döntve. A siker, a feltünés, melyet itt játékával okozott, oly általános és mindenkit magával ragadó volt, hogy számosan a magyar főurak közől azonnal vállalkoztak a fiatal művész végleges kiképeztetésének költségeit fedezni — Ferenc atyja, erre feladta Raidingi állomását s véglegesen Bécsbe költözött, hol Czerny a — tiszteletdijat sem akart elfogadni — szerencséjének tartá a fiatal művész tanárának lehetni.

Czerny vezetése alatt, a 11 éves Liszt csakhamar elérte a technika ama szinvonalát, melyen túl az akkori álláspont szerint, alig volt már fokozat. Ez alatt a művészet más szakában sem maradt tétlenül. Az akkoron nagy hirben állott udv. karnagy Salieri oldala mellett tanulmányozta a zeneszerzést, ki a gyermek lángeszét azonnal fölis-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

merte s aszerint igyekezett is őt vezetni. Rövid idő alatt nemcsak kész harmonikus és zeneiró lett, hanem bámulatosan elsajátitotta a vezérkönyv-olvasást is. Ezek közt leginkább vonzódott Beethoven műveihez, ki iránt határtalan kegyeletet, vonzódást s bámulatot érzett. Minden vágya ohajtása abban öszpontosult, hogy a nagy mestert szinről szinre láthassa. S e vágya teljesedésbe is ment. Beethoven elfogadta a lángeszü gyermeket, kiről már azelőtt annyi magasztalót hallott. Liszt, még mai nap is szent áhitattal emlékezik ama jelenetre, hol mint 11 éves gyermek szemtől szemben állott a legnagyobb zenészeti geniussal, ki őt meghallgatva fényes jövőt igért neki. Ez évben történt aztán az is, (1823-ban) hol a fiatal müvész, alig rövid másfélévi tanulás után háromszor hallatta magát Bécsben nyilvánosan s hol bucsuhangversenyén Beethoven is megjelent s a közönség előtt megölelte őt s „valódi müvésznek“ nyilvánitá.

Az első bécsi siker után, Páris, a világváros, annak hires zenedéje s az abban működött hires tanárok lettek végcélul kitűzve. A zenede két leghiresebb tanára: Reicha és Paer, a legmelegebben érdeklődtek a fiatal Liszt iránt és segédkezésére voltak, sőt Reicha a nagy zenetudós vezetése alatt, az intézeten kivül csakhamar elsajátitotta a zeneszerzés legmélyebb titkait is. E mellett a párisi legelső salonok is fölkarolták, élükün az Orleansi herceggel. Játéka Párisban is nagy föltünést okozván, kisebb-nagyobb kirándulásokat tett. Visszatérve Párisba, egészen a zenekőltészetnek szentelte idejét s mint 15—16 éves ifju már lábai előtt látja a világ hódolatát. De a tömjénfüst mámorában, egyszerre csak egész lénye átváltozik. Szellemi undort kap a külvilág zaja, fénye s koszoruitól. Terhére van a világ hódolata, érzéketlen a földi javak iránt s az eddig életvidor, kedélyes, szikrázó szellemü ifju, önmagába zárkozott, búskomor s szót-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lanná válik. A vallási érzület s annak túlvilági rajongásaiban keres menedéket a tömeg tapsai s a világ tömjénfüstje elől.

A gondos apa megütközve fiának e hirtelen s mivel sem indokolható kedélyváltozásán, minden áron szórakozást keres számára, s a testben, lélekben megrendült ifjut az orvosok tanácsára a Boulogne-i tengeri fürdőbe viszi. Azonban, az ifju művész lelkét egy nem várt csapás itt még inkább lesujtja. Szeretett atyját elragadja a halál oldala mellől s magára hagyatva áll a világon. Vigasztalhatlan lesz s még inkább meghasonlik belső kedélyvilágával. Mindenekfelett anyjára gondol, ki Párisból testvéréhez költözött volt Gráczba még egy évvel azelőtt. Legelső gondja volt anyját magához hivni és venni Párisba, kinek is azonnal 100,000 frankot tett le élete biztositására, mely összeget később még nagyobbra egészitett ki.

A gyermeki lényből imigyen csakhamar kifejlett, érett ifju vált, ki ujfent felismerve magasztos hivatását, annak áldozni életét indult további pályáján. De előbb még egy nehéz, majdnem egész életét felduló lelki küzdelmen kellett átesnie, ugyanis ifju szive egész lánghevével szeretett egy magas állásu eszményi lényt, kinek birásáról azonban örökre le kellett mondania. Az ebből eredt meghasonlás önmagával s eddigi pályájával, oly forduló pontot képezett ismét életében, mely közel hozta őt ama elhatározáshoz, hogy végkép szakitson a művészettel. Elzárkozott a külvilágtól, s egészen átengedte magát az öntépelődésnek. Egyedül anyja körében élt s talált némi vigasztalást, ki azonban nem volt képes sem kérelmei, sem könyeivel őt ismét visszaadni a világnak. — E fájdalom első rohamait tulélve, leginkább tudományos olvasmányokkal foglalkozott, mi által alapját veté meg ama sokoldalu ismeret s szellemi műveltségnek, melyet később mindinkább fokozott s mely őt e tekintetben is a

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

legkiválóbb jelenségek közé emelte. Müvészetével keveset látszott törődni ez időben s az oly vakitó fénynyel megkezdett pályán, alig érzett többé vágyat a további diadalmenet folytatására.

S ily előzmények közt, elvész a művészetnek, ha két nevezetes körülmény nem jő közbe, mely mint erős villanyütés fölrázta elzárkozottsága s kedélye lethargiájából, hogy többé hasonló mérvben nem is esett abba vissza. Egyrészt (1829—30 tájban) Paganini hegedűművész, s a műtörténelemben egyedül álló csodás jelenség, egyszerre föllép s meghóditja ez egész világot. Misztikus alakja, modora és multjához csodás regéket csatol a könynyenhivőség s művészete által egy, addig még nem sejtett uj világot tár fel a bámuló közönség a művészvilág előtt. Másrészt kitör a juliusi francia forradalom.

Pár évre ez események után — 1833-ban, — Genfbe teszi át lakását s ismét elvonul a világtól; de nem azért, hogy eredménytelen lelki tépelődéseknek adja át magát, hanem hogy a tettek mezejére készitse el magát s aztán mint győző meghóditsa velük a világot. Majd Párisba megy, hol az emlitett év végeig egészen tanulmányainak él, környezve számos barátai, tisztelői s bámulóitól. Egy magasztos célt tüzött maga elé, t. i. a virtuózitást s átaljában a művészeti technikai tökélyt nem céllá, hanem csak eszközzé emelni a művész körében, hogy azzal egy magasabb hivatást töltsön be annál, mely csak az öndicsősités és az önérdek kielégitését tartja szem előtt.

„A müvésznek ily értelemben való megtisztulása által emelni magát a művészet mint nemesitő ideál becsét s jelentőségét; minden művészeti nyilvánulást ugy a teremtő, mint a végrehajtó működés mezején, maga a művész egyéni belvilága kifolyásával hozni kapcsolatba; s végre: a müvész állását s működését oly varázskörrel vonni be, mely

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

mig egyrészt emelőleg hat magára a müvészetre; másrészt önzetlen s kiható solidaritásba hozza őt az emberiség, a társadalom, a haza legszentebb érdekeivel.“

Ime rövidbe foglalva ama nagy és magasztos elvek, melyek megvalósitására Liszt törekedett. Hogy mennyire érte el e célt saját élete és működésével: számtalan nemes tettei, korszakot alkotó remekművei s jellemének fénysugarai, hirdetik az egész világnak.

De mig kezdetben az eredményeknek többé megnemingatható talapzatára léphetett: nehéz harcokat kellett kiállania. A megrögzött eszmék és érdekek emberei, vészt hirdetve s az előkor hagyományaira épitett hajfonatok tekintélyét féltve, táborokban sorakoztak s elkeseredett hadjáratot inditottak ellene nyilvánosan és eltakart parázs alatt. Liszt elfogadta a harcot, de mindinkább látva a tér s fegyverek egyenetlenségét, valamint az irányadó körök áttörhetlen konokságát, elhatározta, hogy egy időre Genfet válassza tartózkodási helyéül, hol életének legszebb, legköltőibb s legmunkásabb részét töltötte. Ama szorosabb viszony, mely őt Stern Dániel irói néven d'Agoult grófnőhöz kötötte, csak fokozta ama elhatározásában, hogy minél visszavonultabban de egyedül müvészeti s tudományos foglalkozásai s tanulmányainak éljen. Majdnem egyedüli érintkezési körét Sand György, Piktet Adolf, de Candolle, és herceg Belgiojoso társasága képezte. kikkel többször kirándulásokat tett Svájc legköltőibb, legnevezetesebb pontjaira. Ez érdekes és nevezetes kirándulások költői benyomásait aztán „Années de pelerinage“ cim alatt kiadott zenekölteményeiben örökitette meg, melyek ugyszólván első nagyobb termékei voltak reformátori s uj irányu költői géniuszának. Ezek közűl „Tell Vilmos kápolnája“ — a „Wallenstatti tó“ s „Egy forrás partjánál“ (au

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

bord d'une source) cimü részletek, később világhirre emelkedtek, mert virtuóz-pályájának műsorain gyakran lehetett velük találkozni, elbájolván, s a költészet legmagasabb regiójába emelvén azokkal hallgatóit. Ez idő alatt a műirodalom mezéjén is föltünést okozott működése, számos önálló s a művészet életkérdéseit élénk, vonzó és ragyogó tollal ecsetelt cikkeket közölvén a párisi „Gazette musicales“ cimü zenelapban. E pár év alatt kifejtett munkássága és sokoldalu tanulmányozása tette le alapját ama rendkivüli képzettségnek, melyre aztán mint önálló zeneköltő is egész uj irányát épithette.

Thalberg föllépésének hire, kit a zongoravirtuózitás ujabb tüneményeként fogadott s ünnepelt főleg a párisi világ, gyors elhatározásra készteté. Elhagyva genfi tuskulánumát, Párisba sietett, hogy visszahóditsa a maga számára a francia főváros osztatlan pálmaágát. Liszt, az önereje s magasabb hivatására teljesen támaszkodni tudó főlényérzet öntudatával vette fel a kihivó kesztyüt, melyet Thalberg elé dobott. Még el sem hangzottak jóformán a dicsőitő tapsok, melyekkel a párisi közönség s kritika Thalberget elhalmozta: s már alkalmat nyujtott az itéletre, mely után az egyik vagy a másiknak le kellett a fegyvert raknia. Mindjárt utána, s ugyan ama helyiségekben hol Thalberg egyidőre magához ragadta az elsőségre szóló közvéleményt, egész sorozatát adta a hangversenyeknek oly műsorozatokkal, melyek minden irányban hű alkalmat szolgáltattak a nemhabozható itélethozatalra. S a harc csakhamar el lett döntve, még pedig oly eklatáns módon, mely aztán oly magasra emelte, hogy senkinek még gondolata sem támadhatott, többé őt odáig követhetni. Kritika és közönség, barát és ellenség csak ama meggyőződésnek adott mindenfelé kifejezést, hogy Liszt mint zongoravirtuóz s mint előadó, magyarázó géniusz, még csak hasonlitásba sem jöhet pályatársaival. „Thalberg az első,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

de Liszt az egyedüli.“ Ez lett a jelszó, melyet Páris kiadott s mely aztán jöttét megelőzte mindenütt, a hol csak varázshangszerét hallatta. — S 1837-ig, mint lavinaroham terjedt hire, csodás hatalma a szivek, az érzelmek felett s midőn a nevezett évben nagyobb európai körutra indult: lázas izgatottság fogta el előre ama városok közönségét, melyek felé utját irányozta. A világ alig tudott számot adni ama túlvilágival határos büvös hatalomról, melylyel Liszt már akkor a zongora billentyüzete felett uralkodott.

De nemcsak páratlan, csaknem hihetetlen technikai tökélye s merészségével kelté fel a világ bámulatát; hanem az előadással egybekötött ama szellemi fölény és belemélyedéssel is, melyről mindeddig sejtelme sem volt a művészeti világnak. Paganini játékának démoni hatalmat tulajdonitottak. A ki hallotta, szinte megmeredt bámulatában s mig hallgatta, megbűvölt köréből nem szabadulhatott s mintegy könnyebb lőn a szív, ha az utolsó hangja elzüllött, mint valamely nehéz lidércnyomás után, mely megreszketteti utána az idegzetet.

Liszt játékában is megtalálták a leigéző démoni hatalmat, mely annál inkább bámulatra keltett, mennyivel egyenetlenebb volt a hangszer, melylyel Paganini mellett rendelkezett. De amellett még egy oly elbűvölő elemmel is rendelkezett, mely amannak müvészi regióját távolról sem lengte át a másikhoz hasonlóan. S ez az elem volt: ama égi sugallat, ama égből földre leszállt túlvilági átszellemülés kifejezése, mely alatt fölemelkedik s megtisztul a lélek mint az angyalok kórusára.

Európai körutja után főleg a müvészet klasszikus földjét Olaszországot kivánta látni s azért Milánó, Velence, Genua, Florenc és Róma ama városok, melyekben hosszabb időt töltött s hol hangversenyeivel átalános hóditásokat tett. Két évig el sem hagyta a költészet, a müvészet s az emberi

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szellemnagyság ez örökbecsü földjét, mely annyira öszhangzott nagyratörő lelke szárnyalatával. Nincs oly ága a müvészetnek, melynek beható tanulmányozásával ne foglalkozott volna, s e két év kiapadhatlan forrásává vált lelkében a tudásnak, a lelkesedésnek s ama teremtési vágynak, mely őt egy negyedszázad multával ismét visszavezette e földre, hol is aztán, zeneköltői lángelméje két oly korszakot alkotó müben kulminál, mint „Magyarországi szent Erzsébet“ és „Krisztus“ cimü oratoriuma. — Olaszország legkiválóbb szellemi nagyságai azok, kikkel folytonosan érintkezett s kiknek körében mintegy átszellemült. Rossinival is, ki már akkor hirnevének tetőpontján állt, benső viszonyba lépett. S Rossini, az ő világnimbusának jó nagyrészt bizonyára Lisztnek is köszönheti, ki az ő csodálatos hüség, virztuozitás és páratlan genialitással zongorára átirt „Tell Vilmos“ nyitányával a netovábbig tudta fokozni hangversenyeiben a bámulatot. Velencében való tartózkodása alatt érte ama levérő hir (1838-ban) miszerint Buda-Pest, hazája virulásnak indult fővárosa, egy vésztelje kiáradás következtében az inség és pusztulásnak van kitéve. Mint villámcsapás hatott e szomoru hir lekére. A világmüvész egyszerre átérezte kötelességét mint magyar hazafi, s dacára, hogy még húzamosb kötelezettségei tartották vissza: egyenesen s egészen váratlanul Bécsben termett, hol egész sorozatát adta a hallatlan sikerű hangversenyeknek, melyek mesés bevételeit nagy részben — mintegy 24 ezer ftot — a pesti vizkárosultak javára forditotta.

Bécsből ismét Olaszországba tért vissza, hol egy ideig visszavonultan élt. 1839-ik év vége felé, ismét nagyobb müutazásra indult, s igérete folytán, Triest és Bécsben való rövid tartózkodás után egyenesen hazájába tért.

Midőn mint világhirü müvész, a fentebbi év

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

végén legelőször látogatta meg hazáját: az messzekiható eseményt képezett az egész országban. Pozsonyból — hol ép akkor együtt volt a magyar országgyülés — s Pestről tisztelgő küldöttség ment elébe s diadalmenethez hasonlitott bevonulása a két városba. Budapestre karácsony estéjén érkezett s 1840. jan. 4-én adta első hangversenyét a magyar nemzeti szinházban, ugyancsak annak alapja javára, mely aztán oly nagymérvü ovatió szinhelyévé változott, minő abban még soha elő nem fordult. A város és a mágnási körök képviselői küldöttsége egy nagyértékü diszkarddal tisztelte meg ez alkalommal. Minden hangversenyének jövedelmét valami jótékony, vagy nemzeti célra szentelte. Ekkor tett egy nagyobb alapitványt is a nemzeti zenede számára. Jótékonyságának szétárasztása annyira ment, hogy értesülvén, miszerint márvány-szobra föállitására tetemes összegek gyüjtettek, azt deprekálta s a begyült összeget müvészeti célok előmozditására kérte forditani. Az ünnepélyek s kitüntetések egész sora rendeztetett tiszteletére s egész itt tartózkodása szakadatlan láncolatát képezte a tisztelet és kegyelet nyilvánulásának.

Magyarország ez időszakban a szellemi fölébredés és lázas tevékenység regeneráló korszakát élte. S a szikrák ily fogékony korszakában látogatván meg Liszt először hazáját s adván legönzetlenebb tanujelét hazafiui áldozatkészségének; közte és nemzete közt többé szét nem hullható kapocsnak kellett keletkeznie.

Liszt ez alkalommal nem tehetett nagyobb körutat hazájában s csakis a fővárosra kellett szoritkoznia. De meglátogatta szülőhelyét Raidinget, hol gyermekéveinek aranyálmait élte át, melyek később mind oly dicső megvalósulást nyertek. Mindennemü kitüntetéssel lett ott is elhalmozva, népünnepélyt rendeztek tiszteletére s az őszinte, kegyeletes fogadtatás, melyben ott egy akkor már egészen más

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nemzedék részesité, mindig drága és felejthetlen maradt szivének. Hazájának nagyobbmérvű beutazását egy pár év mulva helyezvén kilátásba, 1840-ben január vége felé elhagyta a szülőföldet.

Innen kezdve egészen a 40-es évek végeig — mely időszak egyszersmind virtuózi pályájának fénypontja — élete nem más, mint a legfényesebb diadalok s kitüntetések láncolata, dicsköre, mely valaha müvész homlokát körülfonta. Kevés kivétellel, Európa minden országa szinhelyévé válik mesés diadalainak s városok, népek vetélkednek egymással, hogy géniuszának hódolattal adózzanak. Német-, Orosz-, Francia-, Angol-, Magyar-, Spanyol-, Olasz-, Török s más apró országokban is ragyogtatja művészetét, melynek fénye szétsugárzik aztán mind az öt világrészre.

Dicsőség, kincs, kitüntetés, hódolás, hóditás: mind ezek elkoptatott szavak annak jellemzésére, a miben Liszt ez időszakban részesült. Franciaországot s főleg Párist uralja osztatlan müvészi nimbusával; Oroszországban nemcsak Szentpétervártt, hanem minden kisebbrendü városban is, nincsen oly nagy ár, melyet sokallanának hallhatásaért; Anglia garmadával önti lábaihoz sterlingjeit; Németország s főképen Berlin, mesés népszerüség magaslatára emeli, melyben főszerepet az egyetemi ifjuság, és a munkásnép játszik, fejedelmi bőkezüséggel mozditván elő azok egyleteinek érdekeit; s midőn 1846-ban ismét hazájába tér, hogy azt nagyobb mérvben beutazza, s ujfent folytassa első látogatása alkalmával megkezdett jótékony s hazafias célu müveleteit: még lelkesebb, még átalánosabb kitüntetésekben részesül. 1845-ben Spohr Lajossal együtt vezényli a Bonn-i nagy zeneünnepélyt, mely Beethoven szobra leleplezési ünnepélyére rendeztetett, melynek kiállitási költségei kétharmadát ő egymaga fedezte hangversenyei dús jövedelmeiből.

De ki tudná azt mind elszámlálni és összegezni,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

amit Liszt e hét év alatt a jótékonyság, az emberszeretet s a művészet érdekeinek áldozott? Az ő nemes szive és önzetlen törekvése, csak a szépet, jót és magasztosat szolgálni: nem ismert e részben határt s akárhányszor megtörtént vele, hogy valamely városban hangversenyeinek mesés bevételeit mind jótékony célokra s adakozásokra forditotta.

Magyarországi körútja után Erdélyt, Oláh- és Moldvaországot, Galliciát s Törökországot utazta be.

Konstantinápoly volt az utolsó pont, mely Lisztet vakitó virtuózi pályájának zenithjén látta és bámulta. Kevéssel utána leszáll a dicsfény ama magaslatáról, melyre eljutnia még egy művésznek sem sikerült. Megvetve a földi javakat s elzárva érzékeit a hóditó tömjénfüst elől, a tömeg átalános meglepetésére lemond egy fényes pályáról, melyet megirigyelt tőle a föld minden hatalmasa.

1847-ben Weimárban telepedett le, hogy ott uj pályát kezdjen s uj hivatásának a zeneköltészetnek szentelje további életét. Liszt élete- s működésének második kimagasló korszakát ép ez képezi, hol a kétkedő világnak soha sem képzelt példát nyujtott arra nézve, hogy lakozhatik az ember keblében egész lényét betöltő magasztosabb törekvés s lelkesedés is annál, melyet csak a hiu csillogásvágy s az önzés táplálta világi fény és élvek hajhászata hoz felszinre. Amellett, hogy a weimári Altenburg csendes magányában, fenkölt zeneköltői lángeszének termékeit alkotta, melyekkel végre lefegyverezte a legádázabb kétkedők és ellenfelek táborát is: mint Szent György lovag a sárkánynyal, nem lankadó kérlelhetlen harcot vivott ugy az igazgatói pálcával, mint a tollal is kezében mindazokkal, kik elvakultság vagy roszakarat ösztönébő homályfátyolt törekedtek vonni a müvészet uj aerájának világa elé.

Liszt virtuózi nagysága és utólérhetlen geniálitása, még ifju korában széttörte a magát egész

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Beethoven haláláig mintegy legitim alapon fentartott ugynevezett klasszikus iskola békóit, mely Hummel és Weber K. Mária után leginkább Kalkbrenner, Herz s Moscheles modernizáló törekvéseiben kulminált. Beethoven alakja, óriási árnyat vetett ugyan letüntével az uj társadalom müvészi hérosaira, de mert több volt bennök az öntetszelgési vágy- és kapaszkodásból, mint a lényeg szinaranyát fölismerni tudó képesség és fölismerni akaró jóhajlamból, csakhamar háttérbe kellett szorulnia soha elnemévülhető zongora-irodalmával s ki tudja meddig leendett még elrejtve lángelméjének örök világa a piperés virtuózok vékája alatt, ha a müvészet ügyét is átkaroló gondviselés nem küldi Liszt Ferencet, hogy Prometheus-i szikrájával uj életre keltse a művészet elmúmiásodott telepeit. S Liszt virtuozitása páratlan nagysága ép abban kulminált, hogy eltekintve saját egyéniségének vivmányaitól s mindent halomra döntő technikai rendkivüliségétől: az érvényesités és eszményitès tárgyilagosságát ép oly mértékben tudta alkalmazni a legnagyobb zeneköltők zeneművei magyarázatára, mint saját géniuszának mindenkit elmámoritó nyilvánulására. S midőn a 40-es években virtuozitási korszakának eme fénypontján állott; a művészet s főleg a zongorairodalom ennek köszönheti mind ama örökbecsü s bámulatra méltó termékeket, melyek az ő utólérhetlen virtuózi nagy nevével vannak elválaszthatlan kapcsolatban.

Liszt zeneműveinek név- és cimsora, egymagában egy vaskos kötetet képez. Ivekre megy csak opera- s másnemü átiratainak a lajstroma, ugyanannyira tehető eredeti s többféle alak- és kidolgozásban kiadott zongoraműveinek a névsora. Zenekari szerzeményei, tisztán nagy zenekarra vagy egyszersmind magán-ének és vegyeskarokra, továbbá dalai, férfinégyesei, női karai, egyházi zenekölteményei s mindezeknek külön zongorára két és négy kézre,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

két zongorára és más alaku átdolgozásai s átiratainak cimsorozata száz meg száz számra tehető. Vannak műágak, melyek egymaguk egy-egy külön irodalmat képeznek művei közt. Ilyenek, hogy többet ne emlitsünk pl. Schubert Ferenc dalirodalmának, Beethoven symphoniáinak zongoraátiratai; továbbá: magyar rhapsodiái; dalműátiratai, saját symphoniai zenekölteményeinek minden alaku átiratai s kidolgozásai stb.

Liszt virtuózi pályája s hivatásának azon való betöltése, egyszersmind zárkövét képezi átaljában a 19-ik század zongora-virtuózitási tökélyének. Amit ő e téren teremtett s érvényesitett, azt az utána következett nemzedék nem hogy magasabbra emelhette volna, de még csak meg sem közelitette.

Liszt mint virtuóz, nemcsak hogy egy külön zongorairodalmat teremtett, hanem a már-már feledékenységbe esetteket is ujra felszinre hozta s azoknak világpolgári jogot biztositott. Sőt nemcsak zongora, hanem más válfaju irodalmakat is hasonló szinvonalra emelt. Beethoven örökbecsü s utólérhetlen költészetü sonátáinak mysztykus világát ő tárta fel először a világnak; Bach Seb., Händel s mások ellenpontozati müveit, fúgáit, preludiumait, első honositotta meg a hangverseny-termekben; Scarlatti, Clementi, Mozart, Weber, Field szellemét, kik mindnyájan egy-egy irodalmi korszakot képviselnek, ő tükrözte vissza oly tökélylyel, hogy a zenevilág nem tudott tőlük többé megválni; — s az ujabb kori romantikus iskola hérosai, minők: Chopin, Mendelssohn, Schumann, stb. leginkább neki köszönhetik, hogy oly rövid idő alatt, oly széles és oly méltó elismerésben részesültek.

Az ő büvös ujjai alatt mind eme külömböző irányu, szellemü s technikáju müvek oly valami sajátságos varázst gyakoroltak a hallgatóra, hogy a ki egyszer hallotta, többé el nem tudta felejteni. A

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tomboló, felzaklató szenvedélynek nincsen oly kitörése, valamint a méla andalgás s a szivet elmámorositó édes dallamosságnak nincsen oly árnyalata, melyet vissza nem tudott tükrözni s hozzá még egy oly hangszeren, mint a zongora, mely már mechanikai szerkezeténél fogva is, ép erre legkevésbbé alkalmas. De hogy még annyira is lehetséges, alkalmatos legyen, s hogy valóban ma már sok tekintetben alkalmatos is, ezt is egyedül Liszt virtuózi magaslatának lehet tulajdonitani. S e tekintetben, ő volt okozója annak, hogy a zongoraépitészet az ő föllépése óta oly óriási tökéletesbüléseket tett.

Liszt virtuózi pályáját tekintve, a magyar nemzetre felette nagy jelentőséggel bir. S ez, a magyar zene s ez által a magyar név széles mérvü elterjedése s népszerüsitésének a szempontja. Mert e tekintetben Liszt oly nagy szolgálatot tett nemzetének, melyért egymagáért kiérdemelheti legmélt tóbb elismerését. Az ő számtalan hangversenyei müsorán, — melyeket Europa majd minden nevezetesebb városában lázas érdekeltséggel olvasta a legmüveltebb része a társadalomnak s melyeket aztán a világ minden nyelvü tekintélyes és olvasott lapja éveken át reprodukált: — legalább is egy szám, mindig valamely magyar müdarabot képviselt. Páratlan nemzeti indulónkat a „Rákóczyt," szebbnél szebb népdalaink szellemét, lekötő érdekességét és semmi más zenével össze nem hasonlitható sajátságait ő ismertette meg először s a legilletékesebb körökkel, melyeknek e felköltött figyelme kiterjedt aztán ama nemzet egyéb tulajdonai s népeszméi viszonyaira is. Mert tény, hogy a külföld a magyar nyelv, irodalom és költészet iránt legelőször is zenéje nyomán kezdett érdeklődni. E téren pedig ép Liszt volt a leghatalmasabb szónok és agitátor, mert oly nyelven beszélt, melyet az egész világon megértettek.

Ama tizennégy év, melyet Liszt a weimari

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nagyherceg meghivására Weimárban töltött mint udvari szinházi kar- és hangversenynagy, (1847-től 1861-ig) örökké nevezetes lapjait fogja képezni a műtörténelemnek. Alig egy pár évre ottani letelepedése után, az igénytelen város és annak udvari szinháza mintegy központjává vált ama zenészeti világmozgalmaknak, melyek hatalmas árja, utóbb aztán mindenfelé uj irányt adott a müvészeti törekvéseknek. Liszt Altenburgi lakása, melyet a nagyhercegné, — kinek tulajdonát képezte — bocsátott rendelkezésére, s hová őt Wittgenstein Karolina hercegnő is követte leányával, találkozó helyévé s valódi Mekkájává vált a világ minden magasabbra törő müvészének.

Ez időben merült fel a drámai zene terén Wagner Richárd kimagasló reformátori alakja és szelleme, s midőn a 49—50-es évben politikai üldöztetéséhez még a müvészeti keresztfán való megfeszités sorsa is várakozott rá: Lisztnél oly biztos és meleg baráti asylumra talált, melyet nem pótolhatott volna semmi más a világon. S számkivetésének sulyos és keserű helyzete csak abban lelt megvigasztalást, hogy Liszt fényes igazságot szolgáltatott lángszellemének, mely aztán hivatva volt meghóditani számára az egész világ legméltóbb elismerését. „Tannhäuser“ és „Lohengrin“ cimen irta Liszt ama örökké nevezetes nagy horderejű röpiratot, melyet majdnem egyidőben bocsátott közre Wagner e két dalművének Weimárban való szinrehozatala alkalmával, melyeket az időben (az 50-es évek elején) még sehol egy szinház sem tartott érdemesnek fölvenni műsorozatára! De ez által a kocka is el volt vetve. Mert kezdetét vette ellenében s pártja ellen a legelkeseredettebb eszme- s kritikai harc, mely valaha müvészeti pártokat szétválasztott s egymás ellen fölzaklatott. De mint a gyémántkő, mely annál keményebben ellentáll, mennél erősebb nyomást kell szenvednie; ugy történt

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Lisztel is. A kritika ócsárlásaira, a különféle gunyröpiratokra azzal felelt, hogy majd minden héten előadott egyet nemcsak Wagner dalműveit közől, hanem még Berlioz dalműveit is fölvette a müsorba, s ezenkivül Gluck, Weber, Spontini, Schumann, Schubert s mások félreismert vagy nem eléggé méltányolt dalmüveinek is folytonos propagandát szerzett. Ennek pedig az lett az eredménye, hogy csakhamar a weimári szinház műsora a legérdekesebb lett az egész világon s hogy messzeföldről zarándokolt oda a müvész és mükedvelő világ csak azért, hogy ott oly dalmüveket hallhasson, melyeket sehol másutt nem nyilt alkalom megismerhetni. Emellett a hangversenyek terén és saját zenészeti matinée-in is folytatta az ellenhatást az ellenzék ellen, mely igy évenként mindinkább több és több tért vesztett lába alatt.

A nagy műformák terén „Symphonisti-kus zeneköltemények“-vel kezdte s mindjárt azokkal annyira kimagasodott, hogy az ellenzéknek nem maradt többé ereje oly magas gátfalakat vonni elébe, hogy azokon is át ne hathasson. Liszt, a hagyományos müformákkal már virtuózi időszakbeli müveiben szakitott. Nem volt azoknak oly válfaja, melyben valami ujat, az eddigitől egészen eltérőt nem mutatott volna fel. Hanversenyi nagy ábrándjai, átiratai s önálló eszményi zeneköltemények mind az uttörő géniusz jellegét viselték s midőn symphonisztikus zeneköltemények-eivel a nagy zenekar terére lépett: ez irányban azon is meglepő eredményekre jutott. A 19-ik század zeneköltészetének egyik legnagyobb becsü s eredetiség, költészet, hangszerelési szingazdagság, s mesteri kidolgozás tekintetében kétségkivül egyedül álló irodalmat képeznek e symphoniái, melyek tárgyát s eszményitési beltartalmát mindenkor a költészet, mythos vagy történelem legszebb alakjai s mozzanatai képezik. „Dante“ — „Tasso“ — „Orpheus“ — „Mazeppa“ —

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

„Faust“ — „Hamlet“ — „Hungaria“ — „Hunnok harca“ — „Ideale“ — „Preludes“ (Lamartin után) „Heroide funébre“ — „Prometheus“ — „Ce qu' on entende sur les montagnes“ (Hugó Viktor után) — „Ünnepi hangok“ stb.

Symphonisztikus zeneköltészi nagy munkájához, az 50-es évek derekán egy másik nagy horderejü müirány fölkarolása is csatlakozott, mely aztán Lisztet mint zeneköltőt a legmagasabb szinvonalra emelte. Magyarország herceg primása Scitowsky J. Lisztet kérte fel, hogy az esztergomi bazilika fölszentelési alkalmára ünnepi-misét irjon, mely aztán 1856-ban a fölszenteléskor a budapesti összes müvészi erők közreműködése s az ő vezénylete mellett elő is adatott. Ez ama kimagasló műve, mely alapját tette le mind ama további nagyszerű enemü müveinek, melyeknek a mai napig mint zárkövét „Krisztus“ oratoriuma képezi.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Liszt reformjainak sarkpontját az egyházi zene, főleg pedig a mise- és oratorium-zene terén, az képezi, hogy erészben is letérve a régi szentesitett hagyományok utjáról, ugy a formát mint magát a lényeget illetőleg: egy egészen uj elemet lehelt abba, mely ugyszólván átalánositotta annak fogékonyságát a szivekben ott is, hol külömben a vallási dogmák szétágazása ezt természetszerüen nem eszközölheti. A drámai és költői eszmények átalános világ-elemét értjük, mely minden vallási külömbség mellett is érvényre emeli az átalános szépet és magasztosat, s fogékonnyá tesz minden emberi szivet annak átérzésére, mely átalánosan az emberi sziv mélyében lakozik és gyökeredzik. A mise-szövegnek ily alapon való megzenésitésével elérte aztán a legmagasabb célt, t. i. a művészet átalános hatalmának befolyását, a vallási specialis érzület érvényesülésével hozni kapcsolatba. — S ily értelemben örökbecsü remekmű az ő esztergomi

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

s koronázási miséje, mely emellett még a nemzeti érzület különleges jellegével is bir.

1856-ki tartózkodása hazájában, több hetekre terjedt. Két évre rá ismét Buda-Pestre jött, amidőn is a nemzeti szinházban jótékony célokra rendezett két zenekari hangversenye alkalmával, hozzá méltó ovatiókkal halmoztatott el. Később Rómába költözött, hová lelki nyugalom utáni vágy vezette, melyet leginkább a vallás és müvészet eszményképének örök városában remélt és hitt feltalálni. Itt a „Monte Mario“ hegyen álló kolostor magányában keres menedéket a világ zaja előtt s majdnem egészen egyházi zeneszerzeményekkel foglalkozik. Számos hymnusz és zsoltár megzenésitésével ének- és zenekarra, vocalmise, orgona-darab és átirattal gazdagitja itt az egyházi zeneirodalmat s végre itt teremti meg géniuszának három legjelentékenyebb, s talán legmaradandóbb remekművét, ugy mint: „Szent Erzsébet“ legendáját; — „Magyar koronázási miséjét“ s végre „Krisztus“ oratoriumát. De egyszersmind innen lepte meg a világot ama sokak előtt maiglan is érthetetlen és félremagyarázott lépésével is, miszerint 1865-ben april 25-én mint Abbé, az egyházi kisebb rendeket vette fel. Ez elhatározásának indokai felett végleges itéletet mondani: az ő későbbi életiróinak feladata.

Liszt „Szent Erzsébet“ oratoriuma legelőször Pesten került előadásra a nemzeti zenede negyedszázados ünnepélye alkalmával. Ama napok, melyeket Liszt akkor hazájában töltött, örökké nevezetesek maradnak hazánk műtörténelmében. 1867-ben ismét megjelent hazájában, hogy a magyar király nagy horderejü koronázási ünnepélyét e célra irt remek miséjével is dicsőitse.

Ettől kezdve, a hazai müvészeti körök ama része, mely az ő zászlója alá sorakozott, egyesülten a befolyásos irodalmi és társadalmi körök tényezőivel, mindent elkövetett annak megvalósitása érde-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

kében, hogy Liszt állandóan hazájához csatoltassék s annak ölében lángelméje s hivatásához méltó működési kört nyerjen.

S ez több évi ernyedetlen közremüködés után végre sikerült is olyképen, hogy ezt tőlünk ma már az egész művészi világ méltán megirigyelheti. Az országgyülés megszavazása folytán életbeléptetett „Országos magyar zeneakademia“ élén van hivatva ujjá teremteni a hazai műviszonyokat s letenni alapját egy oly jövőnek, mely a magyar hazát e tekintetben is a legműveltebb államok sorába emelendi.

Litania, (lat.), *Litanies* (fr.), könyörgő ének.

Liturgia, (lat.), *Liturgie*, előirt sorrendje az imák és énekeknek isteni tisztelet alkalmával.

Lo v. *luo* röviditése a *loco*, *luoco*-nak.

Loco v. *luogo*, ugyanazon a helyen.

Loure, régi francia-sanyol tánc $^3/_4$ v. $^6/_4$ méretben.

Lugubre, komolyan, szomoruan.

Luogo, l. *loco*.

Lusing, röviditése a *lusingando*, *lusinghevole*, *lusinghevolente*, behizelgőn.

Luttuosamente, *luttuoso*, szomoruan, szenvedőn.

Lyra, lant.

Lyrica, lantos.

Lyrikus, érzelgő költő vagy zenész.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA

kében, hogy Liszt állandóan hazájához csatoltassék s annak ölében lángelméje s hivatásához méltó működési kört nyerjen.

S ez több évi ernyedetlen közremüködés után végre sikerült is olyképen, hogy ezt tőlünk ma már az egész művészi világ méltán megirigyelheti. Az országgyülés megszavazása folytán életbeléptetett „Országos magyar zeneakadémia“ élén van hivatva ujjá teremteni a hazai műviszonyokat s letenni alapját egy oly jövőnek, mely a magyar hazát e tekintetben is a legműveltebb államok sorába emelendi.

Litania, (lat.) *Litanies* (fr.), könyörgő ének.

Liturgia, (lat.), *Liturgie,* előirt sorrendje az imák és énekeknek isteni tisztelet alkalmával.

Lo v. *luo* röviditése a *loco, luoco*-nak.

Loco v. *luogo,* ugyanazon a helyen.

Loure, régi francia-spanyol tánc $^3/_4$ v. $^6/_4$ méretben.

Lugubre, komolyan, szomoruan.

Luogo, l. *loco.*

Lusing, röviditése a *lusingando, lusinghevole, lusinghevolente,* behizelgön.

Luttuosamente, luttuoso, szomoruan, szenvedön.

Lyra, lant.

Lyrica, lantos.

Lyrikus, érzelgő költő vagy zenész.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

M.

Ma, de. *Ma non troppo*, de nem igen sokkal.
Machalath, váltogató ének.
Machicot, (fr), előénekes a templomban.
Maesta, maestade, király, fejedelem, nagyság, fönség. *Maestevole, maestevolemente, maestoso*, fejedelmi, fölséges, fölségi, pompás, fenkölt, fenséges, magasztos.
Maestra, művésznő. *Maestrevole*, művészies, mesterileg.
Maestri scolári. tanitó, ki valamely zeneiskolában hangszerelést tanit; egy felsőbb zeneiskola tanára.
Maestria, művészet.
Maestro, mester, művész.
Maestro di capella, karmester.
Maggiolate, májusi dal; a tavaszt dicsőitő dal.
Maggiore, major (ang.), *majeur* (fr.), kemény-hanglépcső
Magnificat, (lat.), Máriához szóló dicsének.
Magyar dal és zene. Az átalános világ-zeneirodalomban, kisebb-nagyobb mérvben kimagasló nemzeti zenék mellett, egyik legkiválóbb és mondhatni legeredetibb válfajt képez a magyar dal és zene. — Hogy az első magyaroknak Európába való beköltözése alkalmával már létezett-e, s a maitól mennyire eltérő magyar dal s zene létezett? ezt biztosan meghatározni nem lehet. Képletileg s gyakorlatilag a magyar dalrytmus csak Tinódy Sebestyén nyomtatásban is megjelent dalkönyvében fordul elő 1553-ban. mely Kolozsvártt jelent meg. Később a hozzánk is bevándorolt cigány zenészek vették a

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

kezükbe a magyar zene müvelését és fentartását, egészen a mult század végeig, hol már a nemzet hivei közül is többen öntudatosan kezdtek vele foglalkozni. Magyar zenéről azonban a szó európai értelmében, csak is e század elejétől kezdve lehet beszélni, hol Lavotta, Bihary, Csermák, Rusicska stb. s később Martinovics, Boka, Bunkó, Rózsavölgyi, Svastics stb. annak országszerte elismerést szereztek.

A magyar dal s zene világmüvészeti jelentősége pedig a nemz szinház megnyitásával (1838.) Erkel Ferenc magyar dalmüveivel s később a magyar népdalok öntudatos szerzőinek müködésével, s Liszt Ferenc világraszólt magyar rhapsódiainak bemutatásával veszi kezdetét a 30-as s 40-es évekkel.

A magyar dal és zene a többi zenéktől eltérő sajátságai és eredetiségénél fogva ma már egy önálló zenészeti válfajt képez, melyre a legmüveltebb népek is kiterjesztik figyelmüket s mely évről-évre mind nagyobb hóditásokat tesz.

A zeneköltészetnek nincs oly ága, melyben ma már kiváló mübecsü termékeket ne volna képes felmutatni. Rhytmusa és harmoniai ragyogása, valamint kedély hullámzata, a leggazdagabb, és legeredetibb minden ismert nemzeti zenék közt.

Megkülömböztető sajátságait röviden a következőkben lehet elsorolni, u. m : a) a magyar dal és zene nem ismeri az ugynevezett felütést (Auftact.) a magyar nyelv és verskölteszet ama sajátságánál fogva, miszerint a magyar szó- és versbeszéd, mindig az első tagra helyezi a súlyt.

b) Ha szöveggel párosul, a fősúlyt mindig a kezdő zöngése vagy a zöngcsoport első tagjára fekteti.

c) Hogy csak páros ütenyt ismer s dallamalkotásaiban leggyakrabban csak a páros rhytmus és a páros zöngcsoportu beosztáshoz ragaszkodik

d) Hogy a szöveges magyar zene, nem ismeri a

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

zöngértéki egyenetlen felosztást, minők a triolák, quintolák, sextolák, szóval nem türi a melismákat.

e) Hogy zenészeti prozódiájában határozottan ragaszkodik a rövid és hosszu szótagokhoz, mely ellen véteni, ellenkezik a nyelv szellemével.

f) Hogy az ugynevezett nyugot-európai kemény és lágy zönglejtőn kivül, még sajátlagos zönglejtővel (Scala) is rendelkezik, melyből harmoniájának sajátlagos szinezete fejlődik ki, s mely zönglejtő a következő:
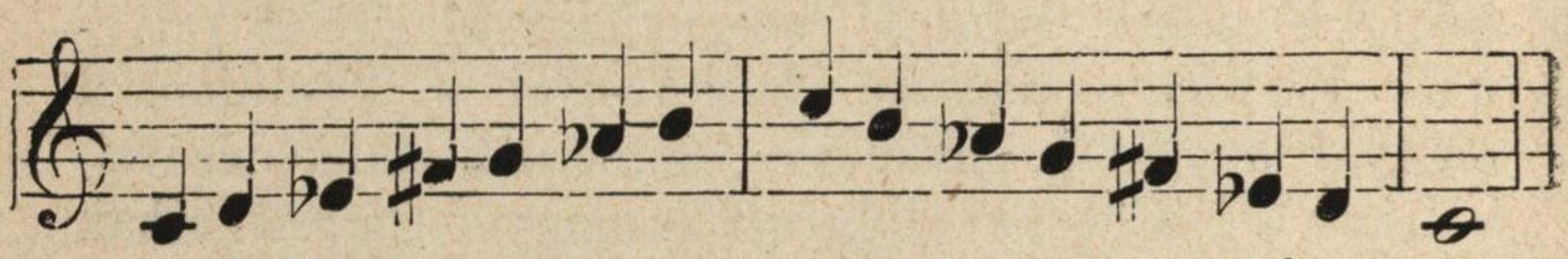
g) Hogy az ugynevezett ős zöngnemek, vagy régi egyházi hangnemek zöngegymásutánja szerint alakult zöngelmeinek összhangositása szorosan összefügg azok ősrégi jellegével.

h) Hogy dallamalkotásaiban nem használja a lejtő bármelyik távkörét, hanem bizonyos hangközökhöz következetesen ragaszkodik.

i) Hogy dallamai összhangositásánál nem használja a világharmonia mindenféle hangzatait, hanem csak azokat, melyek jellegével megegyeznek.

Aki a magyar dal és zene sajátságaival bővebben és tudományos zenészeti szempontból kiván megismerkedni, annak ajánlható Ábrányi Kornél következő nagybecsü és az irodalomban egyedül álló müve, u. m: „A magyar dal és zene sajátságai nyelvi, zöngidomi, harmoniai és müformai szempontból, melyet szerző az orsz. m. k. zeneakadémia használatára irt mint e tantárgynak tanára. (A magy. kir. egyetemi nyomda tulajdona. Budán, 1877.)

A magyar zene tulajdonképeni megalapitói a régibb korban: Cinka Panna, majd később, Bihary, Lavotta, Csermák, Ruzsicska; tovább fejlesztő voltak: Martinovics, Boka,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MŰZEUM

Rózsavölgyi, Sárközi, Bunkó; — a magyar müdal és müzene fejlesztői, megteremtői, müvelői közül főleg kiemelendők: Erkel Ferenc, Thern Károly, Egressy Béni, utóbb: Mosonyi Mihály, Szénffy Gusztáv, Huber Károly, Zimay László, Ábrányi Kornél, Bertha Sándor, Reményi Ede, Gobby Henrik, Bartay Ede, Langer (Ögyek) Viktor, Erkel Gyula, Sipos Antal, Székely Imre, Doppler Ferenc. A népdal terén: Simonffy Kálmán, Palotási János, Frank-Szabady Ignác, Fáy Antal, Németh János stb.

A magyar müzene világjelentőségének leghatalmasabb lökést azonban Liszt Ferenc adta, ki magyar rhapsodiáival az egész müvelt zenevilágot meghóditotta nemzeti zenénknek.

Maitre de chapelle (fr.), karmester.
Maitre de musique (fr.), zenekarigazgató.
Majeur (fr.), kemény, dur.

Majláth József, az országbiró fia szül. 1858. aprilhó 11-én Pécsett A gymnasiumi 8 osztályt Budán a főgymnasiumban, továbbá Sopronyban, végre Bécsben a Theresianumban végzé. A zenében több jeles zenetanár vezetése alatt képeztetett Budán és Bécsben. Szerzője több kedvelt zongora-darabnak.

Major-modus (lat.), kemény-hanglépcső.
Majosis, a lengyel zsidók kedves tánca.
Malincolico, mélabús, búskomor, bússzivü.
Malinconia, mélaság, buskomorság. *Malinconicamente*, *malinconico*, *malinconioso*, *malinconoso*, busszivü, szomoru.
Manc., a *mancando* röviditése.
Manca, bal.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Mancando, fogyólag, megfelel a *decrescendonak*.
Manche (fr), a hegedü nyaka.
Mandola, *Mandoline*, *Mandora*, a pengedűhöz (gitár) hasonló hangszer négy hurral, melyek ötödökben vannak hangolva mint a hegedünél (g, d, a, e); meglehetősen elavult hangszer.
Manica, ujjrakás. *Manico* l. *Manche*.
Manichord, elavult neve a zongorának.
Maniera, modor, melylyel egyik-másik müvész a zenedarabot játsza. *Maniera affettata*, keresett modor. *Maniera languida*, epedő modor. *Manière d'attaque* (fr.), megütése a billentyünek. *Maniére*, keresett, modoros.
Mano, a kéz. *Mano destra*, röviditve *m. d.*, jobb kéz. *Mano sinistra*, röviditve *m. s.*, bal kéz.
Manuale (lat.), az orgona alsó billentyüzete. Vannak olyan orgonák, hol három, négy *manuale* van alkalmazva.
Manualiter, orgona darabokban jegyzés a pedal (lábitó) elhagyására.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Mányik Erneszt ina, szül. 1846. Vámos-Mikolán Hontmegyében. E fiatal éveiben elhunyt drámai dalmüvésznő mint meteor tünt fel a müvészet egén, vakító fényt terjesztve maga körül s bámulatot keltve ritka szép hangja s fényes tehetsége által. Atyja Mányik János, megyei főorvos volt, ki korán észlelvén leánya föltünő szép hangját, őt Budapestre küldte, hogy az énekmüvészet elemi oktatásában részesüljön. Az első oktatást Lauger János zenedei tanártól nyerte; s a gondos oktatás mellett nagy haladást tett. Később atyja Párisba küldte őt, hol Rossini pártfogoltja lett s tőle az énekoktatásban is részesült. Párisból Milanóba utazott, hol a hirneves Corsinál végleges kiképeztetését nyerte. Olaszország Asti városában lépett fel először a „Kegyencnőben“ nagy tetszést aratva; onnan Modenába ment, hol Gounod „Faust“-jában

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

annyira megnyerte a közönség tetszését, hogy 25-ször kellett „Margit“ szerepében fellépnie. Onnan Fiumén át, hol szintén nagy kitüntetések mellett vendégszerepelt, visszatért szülőföldjére s a „Nemz. szinház“-ban mutatta be müvészetét teljes sikert aratva. Ez intézetnek tagja is lett; azonban fájdalom, csak kevés ideig élvezhette a közönség részéről a kitüntetéseket, mert egy végzetes meghülés következtében többé a szinpadra nem léphetett. 1867-ben élete legszebb korában szállt sirba. A kik müvészetét élvezhették, tudják mit veszitett benne a magyar müvészet!

Marc., röviditése a *marcando*-, *marcato*-nak. *Marcato*, kiemelve. *Marcatissimo*, a lehetőségig kiemelve.

Marche (fr.), *Marcia*, induló, menet. *Marche triomphale* (fr.), győzelmi induló. *Marciale*, indulószerü.

Marcia funebre, gyászinduló.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Margitai (*Majhen*) ***József.*** Szül. Cserencsócon (Zalam.), 1854. évben. Tanulmányait a n.-kanizsai gymnasiumban és a csurgói áll. tanitóképezdében végezte. Már mint képezdei növendék, derék zenetanára Bauer segitségével képezdei zenekart alakitott. Csáktornyán anyagi áldozattal, magyar zenekart állitott, mely nagy befolyással van e határváros magyarositására. Irt táncdarabokat, 2 „Etudes“-t, 1 Sonatinát, kisebb darabokat tanulók számára, férfinégyeseket és gyermekdalokat. Több müve az „Orpheus“-ban jelent meg. Több férfinégyese Goll J. gyüjteményében fog megjelenni. Jelenleg Muraköz népdalainak gyüjtésével foglalkozik. Margitai egyike ama derék erőknek, kik szorgalom- és tehetséggel ölelik fel a munkát s oda törekednek, hogy a dal és zene által — mint hatalmas müvelődési eszközökkel — nemesitsék a sziveket s szilárditság a müvelődést.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Marseillaise, francia harci dal, mely 1792-ben iratott Rouget által.

Marziale, harciasan

Masur, Masurek, Mazurka, lengyel nemzeti tánc $^3/_4$ méretben.

Maszlaghy László, a fővárosi előkelőbb körökben jól ismert zongoratanár, szül. 1835-ben Budapesten, hol igen korán a zongoramüvészetre, kiválóan annak elméleti részére adta magát. Már eleve a zongora-tanitás elméletével foglalkozott s ebben ritka ismeretekre tőn szert. Tanitványa volt egy ideig Ábrányinak is. A régi német klassikai zenének lévén barátja, kiválóképen Haydn, Mozart, Gluck s Beethovennel foglalkozott. Nem volt művész, de a zene alaptanban ritka jártasságu, az oktatásban, különösen a zongorai előadás alapjának megadásában az elsők egyike. Egyszerü, önzetlen ember volt, ki egész életén át a zenének élt. Szerénysége sohasem engedé meg neki, hogy ünnepelt mesterek körébe emelkedjék. Alant maradt s boldog volt, hogy az elemeket tanithatta. Irt néhány változatot, könnyebb gyakorlatot, s nehány táncmüvet is; ezek mind kéziratban maradtak. Meghalt Budapesten 1862-ben. A zene elméletéről egy befejezetlen kéziratot hagyott hátra. Dolgozott a „Zenészeti Lapokba“ is.

Matinata, reggeli dal.

Mátray Gábor. Szül. 1797. nov. 23-án Pestmegye Nagy-Káta helységében; a 1814-ben mint tanitó Budapesten telepedett meg; 1816-ban a jogi tanfolyamot végezte el. 1830-ig nevelő volt b. Prónay Simon és gr. Széchenyi Lajosnál; de csakhamar ismét Budapestre jött. 1833-ban megindította a „Regélő és honmüvész“ cimü lapot mely mai divatlapjaink uttörője volt; sok ideig egyedül állott és a

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hazai művészeti érdekek körül sok érdemet szerzett; Mátray minden anyagi haszon nélkül, sőt áldozatok árán tartotta fenn 1840-ig. E lap utján jótékony és közhasznu célokra tetemes összeget gyüjtött és nagy befolyást gyakorolt a fővárosi szinészetre. Az akadémia 1833-ban levelező taggá választotta. Mikor 1837-ben a nemzeti szinház megnyilt, Budapestmegye szinházi bizottmánya őt választotta a szinház zeneigazgatójává, de e hivatalt nem viselhette sokáig. A nemzeti muzeum egyes gyüjteményeinek összeállitásával őt bizta meg József nádor; 1846-ban a Széchenyi könyvtár őrévé nevezte ki; közel harminc évig viselte e hivatalt. A zene müvészet körül mint a nemzeti zenedének számos éven át igazgatója nem csekély érdemet szerzett magának. — Régi codexekből Tinódy Sebestyén dalait és más régi dalokat betüzött ki és adott ki. Ő tervezte először a magyar népdalok és dallamainak szöveg és zongora kiséret mellett teljes gyüjteményét is. — S hogy az neki nem sikerült és a vállalat mindjárt kezdetben fennakadt, annak nem csupán az oka, mint némelyek állitják, mert a népdalszövegeket németre is fordittatá s igy a kiadást felette drágáva tette, de egyátalán szomoru müvészeti viszonyainkban keresendő. Mátray zeneszerzéssel is foglalkozott s több dala jelent meg mellékletként a régibb divatlapok mellett. Mátray Gábor történelmi hangversenyei által megmutatta, hogy a magyar zeneművészet sem ma vette kezdetét. Csak kutatni kellene, s ezer és ezer becses kéziratot lehetne napfényre hozni. Mátray hangya szorgalma fáradhatlan sikerdus munkásságaért méltán megérdemli, hogy nevét a nemzet jelesei közé irjuk, s emlékét tiszteljük.

Maxima, a leghosszabb hangjegy 8 ütésre.
M. d., röviditése a *mano destra*-nak.
Mediante, a középhang az alap- és ötöd közt.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Megyeri Károly, szül. 1830. októb. 8-án B.-Megyeren, hol atyja kántortanitó volt. 1850-ig elvégezte tanulmányait Budán és Esztergomban. Utóbbi városban látogatta a tanitó-képezdét. 1850—1860-ig elemi tanitó minőségben müködött több helyt. 1860—76-ig mint magántanitó illetőleg leánynövelde tulajdenos s zongoratanitó volt tevékeny. 1876. május hóban nyert a magy. kormánytól tanári alkalmazást az orsz. vakok intézetében Budapesten. 1864 óta a „Zenészeti lapok“ s más lapok munkatársa volt; zenészeti értekezései alapos zenei ismeretről tanuskodnak.

Mélabus, l. *malinconia.*

Mèlange (fr.), egyveleg.

Melisma (gr.), dalciráda. *Melismatik*, a dalciráda tana.

Melodia, több hangnak egymásutánjából származó dallam.

Melodico, melodioso, melodiosamente, kellemes hangzásu.

Melodrama, Olaszországban még most is igy neveztetik minden dalmü. Szorosabb értelemben azonban oly zenemü neveztetik *Melodrama*-nak, mely szöveggel van ellátva s színész vagy szavaló által szavaltatik a zene által pedig kisértetik. Ilyen melodrama: Liszt Ferenc-től „Petőfi szelleméhez,“ „A holt költő szerelme,“ „Helge's Treue,“ „Der traurige Mönch,“ „Lenore“; Schumann *R.*-től: „Der Haidenknabe“, „Die Flüchtlinge“; Reinecke-től „Der Mutter Gebet“ s. t. b.

Melograph, hangjegy-iró! Némely zongorában van olyan készlet, a mely mindent, mi rajta játszva lesz, az utolsó hangjegyig leirja. Hangjegyiróval ellátott zongorák közül legjobbak azok, melyeket Schmeil talált föl.

Meloman, szenvedélyes zenebarát. *Melomanie*, zenedüh.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Melopée (fr.), dal-beszéd.

Melophare, egy lámpa, mely mellett a hangjegyeket hibátlanul lehet olvasni.

Meloplast, átnézeti táblázat a hangoztatás (Intonation) feltalálására, hangszer segitsége nélkül.

Melopola, a zöngéknek dallamos összetételéről szóló tudomány.

Melos (gr.), az ének, lyrai költemény, a dal.

Melothesia, egy dallamnak megteremtése, zeneköltemény.

Melothet, zeneköltő

Melotypie, nyomda-hangjegyek.

Mènestrels (fr.), dalnokok, kik hajdan fejedelmi és főuri udvaroknál énekeltek.

Mènètriers (fr.), tánczenét játszók. *Mènètries de village*, falusi zenészek.

Meno, kevésbé. *Meno forte*, kevésbé erősen. *Meno hiano*, kevésbé gyöngén.

Mensur, zönge v. hangmérték a hegedünyakon vagy az orgona-sipoknak pontos hangmértéke. Lehet továbbá érteni alatta érchangszereknél a cső szélességét is.

Mescal, egy flóta természetü hangszer a törököknél.

Messa. messe, nagy mise, midőn a pap a szt. imákat énekli.

Messa voce, a hangnak lassankénti erősbülése és gyengülése.

Mesto, szomoruan, búsan.

Mesure à deux temps (fr.), $^2/_4$-es üteny. *Mesure à trois temps*, $^3/_4$-es üteny.

Mètre (fr.), *Metrum*, *Metrik*, a versmértékről szóló tan.

Metrometer, Metronom, időmérő. Ezen rendkivüli fontosságu zenei készüléket Mälzl találta föl. Áll pedig: egy számokkal ellátott ingából, mely egy kis sulylyal van ellátva és a melyet a zenedarabban előjegyzett vagy előirt számhoz teszünk. Ha pl. a

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

darabban ezen időmérték van előirva: M. M. ♩-50, akkor az inga sulyát az ötveneshez helyezzük, mely aztán ketyegésével tudtunkra adja, mily nagy időtartama van egy negyed hangnak. Az ütenyérzék fejlesztésére kitünő befolyásu.

Metrum (lat.), időmérték, versmérték.

Mette, éjféli mise.

Mez., röviditése a *mezzo*-nak = fél, fele. *Mezzo orchestra*, fél zenekarral. *Mezza voce*, röviditve: *m. v* felényi hangerősséggel. *Mezzo forte*, rövid. *mf.*, fél erősen. *Mezzo fortepiano*, mértékletes erősséggel, aztán gyöngén. *Mezzo piano*, röv. *mp.*, félgyöngén. *Mezzo soprano*, közép fenhang. A közép fen- v. magas hangnak három hanggal van több lefelé, a fenhangnak ugyanannyival több fölfelé. *Mezzo staccato*, félröviden. *Mezzo tenore*, *Mittel tenor*, közép fenhang (férfinél).

Mihalovich Ödön, szül. 1842. szept. 13-án Slavoniában Pericsaiczen, hol atyja Péter előkelő földbirtokos volt. Anyai ágon (anyja szül. Pejacsevics grófhölgy volt) Magyarország legelőkelőbb családjaival szoros rokonságban áll, s mint ilyen a magyar aristokratikus körökben lelkes és nagy befolyásu képviselője és előmozditója a müvészet érdekeinek.

Iskolai tanulmányait Budapesten végezte s már mint a gymnasium és az egyetem látogatója, feltünt kiváló zongorajátéka és zeneszerzői tehetsége által. — Első alapos oktatást a zeneszerzés tudományában Mosonyi Mihálytól nyert, kinek fenkölt szelleme már korán szivébe csepegtette azt a magas röptü irányt és törekvést, mely M. minden szerzeményében nyilvánul.

Midőn Wagner R. 1862-ben legelőször látogatta meg hazánkat s Budapesten több zenekari hangversenyt rendezett, megismerkedett a nagy mesterrel s ez ismerettsége aztán döntő befolyással volt

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

további müvészi irányára nézve is, mert ez időtől kezdve tántorithatlan hive a Wagner-iránynak. Wagner hangversenyei után komponálta mindjárt „Faust“-nyitányát zenekarra, mely zongorára 4 kézre meg is jelent Kogler müárus kiadásában, s melylyel már akkor magára vonta a zeneközönség figyelmét.

1865-ben Lipcsébe ment, hol a nagy hirü zenetudós: Hauptmann vezetése alatt folytatta magasabb zenetanulmányait. 1866-tól 1869-ig Münchenben a Wagnerizmus akkori Mekkájában tartózkodott s hol Bülow János oldala mellett, nem ugyan mint szorosan vett tanitvány, hanem mint beható észlelő, tanuló és megfigyelő, három évet töltött. 1869-ben a telet Olaszországban töltötte s azután Budapesten telepedett le állandóan, hol azóta folytonosan él és müködik

1867. a Meiningen-i átalános német zeneünnepély alkalmával „Athéni Timon“ cimü nyitánya s 1872. ugyan ily alkalommal Casselben a „Szellemek hajója“ cimü nagyobb szabásu zenekari müve adatott elő.

Budapesten 1870-ben rendezte első s 1873-ban második önálló zenekari hangversenyét saját müveiből, melyek mind kiváló zeneköltői képességéről tettek bizonyságot.

Egy pár évvel ezelőtt fejezte be „Hagbarth és Signe“ cimü dalmüvét, melyhez a szöveget Stern Adolf drezdai német iró szolgáltatta. Legjabban pedig „Wieland a kovács“ cimü dalmüvét fejezte be, melyhez Wagner R. vázlata alapján szintén Stern Adolf irta a szöveget.

Michalovich Ödön szerfelett termékeny és sokoldalu zeneköltő. A zeneirodalomnak alig van oly ága, melyben kiváló és nagybecsü müveket ne teremtett volna. Ismertebb zenekari müvei a fentemlitetteken kivül a következők: „Hero és Lean-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

der"; „Héroide triomphale"; „Ünnepi előjáték": „Bevezető zene Rómeo és Juliá"-hoz; „A vihar regéje" (Lenau költeménye) férfikar zenekarkisérettel. „Holdvilágos éjjel" magánénekhangra zenekarkisérettel. „Sellő" (Gyulai Pál költeménye.) „A förgeteghez" (Rückert költeménye után.) „Gyászhangok" Deák Ferenc emlékére.

Ezenkivül irt négy füzet dalt német költők szövegeire. Egy férfikart Petőfy „Csatadalához" egy nagyszábásu zongoraábrándot, s több kisebb-nagyobb keretü zenemüvet, melyek nagyrésze Härtel, Rózsavölgyi és Táborszky kiadásában jelentek meg.

Zeneköltői müködése mellett, mint zongorász is kiváló helyet foglal el a zenevilágban, mit eléggé igazol ama körülmény is, miszerint maga Liszt Ferenc is — kivel évek óta a legbensőbb baráti és müvészeti viszonyban áll — nem egyszer tüntette ki azzal, hogy nyilvános hangversenyeiben vele játszott négy kézre vagy két zongorán.

Zenekari müvei, melyek közül legtöbbet volt alkalma hallani a budapesti zeneközönségnek a philharmoniai hangversenyekben is, — mind a Wagner — Liszt uj irány szellemét hordják magukon. Merész és erőteljes phantasia, mesteri kidolgozás és gazdag szinezetü hangszerelés jellemzik azokat, s ha nem is mondható felőle, hogy mindenkor eredeti s nem mentt az előképek utánzatától: de annyi bizonyos, hogy oly magaslaton álló zeneköltő, kire a magyar haza méltán büszke lehet, ki hivatva van nevének a legszélesebb világkörökben is elismerést szererni

Sokoldalu és magas müveltsége, kedvelt egyéniséggé teszi őt a társadalom terén is, s mint műiró is a kritika és a műelemzés terén, egyik kiváló helyet foglal el a szakirodalomban

Mihályi Ignác, szül. 1843. nov. 25-én Kalocsán Pestmegyében, hol atyja főkáptalani karze-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nész volt. Atyja gymnasiumi, majd néptanitói pályára óhajtá kiképezni a már kora gyermek-korától zenét nagy előszeretettel tanulmányozó fiát, de ő itt hivatást nem érezvén, veleszületett hajlamát követve, a zenetanulmányozásra adta magát, mely téren oly sikerrel haladott előre, hogy 14 éves korában már mint főkáptalani karzenész lőn alkalmazva. Itt azonban nem állapodott meg, hanem most már fölismervén valódi hivatását, minden módot, időt és alkalmat ragadott meg, hogy magát a zenében minélinkább tökélyesithesse. Igy történt, hogy midőn már atyját, és vezetőjét a zene terén fölülmulta, Budapestre jött, hol Székely Imré-től, majd Bécsben Hoffmann József-től nyert oktatást; innét hazatérve, s rákövetkezett évben Alsó-Ausztria Misztlbach nevü városba utazott, hogy Spán Ferdinand karnagy és egyházi zeneszerzőtől tanulja az összhangzat- és zeneszerzéstant. Tanulmányai után a zeneszerzést kisérlette meg, kellő sikerrel koronázta, hogy eddigelé következő zeneművei jelentek 1863-ban Treichlinger zenemű-kereskedőnél megjelent első müve: „Cserebogár, sárga cserebogár.“ Átirat változatokkal. — „Kalocsai emlék-ábránd“ két frissel. — „Csalogány csárdás.“ — 1864-ben: ugyanezen zenekiadónál jelent meg: „Balaton háborgása“ cimü eredeti salon ábrándja, mely a legismertebbek közé tartozik. — „Éjjeli őr“ cimü idyl, és „Harkányi eredeti emlék csárdás“-a. — 1865-ben Kugler László kiadónál „Erdélyi pásztorhangok“ eredeti magyar ábránd; továbbá: „Hulló csillagok“ cimü salon darabja; „Harang virág“ szintén salon darab és „Névtelen“ rezgő polka. — 1866-ban Táborszky és Parsch-nál: „Hull a levél a virágról“ és „Fakó lovam kicsaptam a tilosba“ cimü magyar ábránd átirat, melyet Szegszárdon Liszt Ferenc hazánk első müvésze tetszése kinyilvánitása mellett játszott. — „Honvéd sóhaj“ eredeti magyar ábránd és „Delegatió“ gyorspolka. — „Apollónál“ mint munkatárs

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

megjelent: „Szegszárdi eredeti hallgató magyar“ frissel; ugyanott: „Öröm könyek“ rezgő polka. Ugyancsak kéziratban sok érdekes müve van még Mihályinak, melyek között az egyháziak sok érdekest tartalmaznak.

Militairement (fr.), *militairemente*, katonás hangon.

Minaccierole, minaccerolmente, minacciando, minacciosamende, minaccioso, vakmerő és tüzes az előadásban.

Mineur (fr), *minore*, moll, lágy.

Minima (lat.), $^1/_2$ hangjegy értékü

Ministrels (ang.), ballada énekes.

Minuetto, Menuett, minét, ezen müfaj $^3/_4$-es ütemben van irva és Franciaországból származik.

Miserere (lat.), könyörülj rajtunk.

Missa (lat.), *Messa, Messe* (n.), mise. Az utolsó vacsora emlékére irt templomi zene. Áll a következő részekből: Kyrie, Gloria, Graduale, Credo, Offertorium. Sanctus, Benedictus, Agnus.

Missa brevis, rövid mise.

Missa pro defunctis, gyászmise vagyis Requiem.

Missa solennis, egyházi ünnepélyek alkalmával előadott mise.

Missale, egy könyv, melyben az évnek minden napjára szóló misék, a különböző egyházi ünnepek és ünnepélyek vannak foglalva.

Misteriosamente, misterioso, titokzatos.

Misura, üteny.

Mitos (gör.), fonal v. hur. A görögök a lenből sodort hurt ugy nevezték.

Mittelcadenz, l. *Halbcadenz*.

Mixtur, olyan orgonaváltozatok, melyek minden billentyün több sipot nyolcad, harmad és ötödökben egyszerre hangoztatnak.

M. M., rövid. *Melzel* metronomjának.

Mobile, mozgékonyan.

Moderatamente, moderato, mérsékletesen.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Moderno, elegans, uj.

Modificazioni, Modificazionen, hangszinezés, árnyékolás.

Modto, röv. *moderato*-nak.

Modulation (fr.), *Modulazione*, hangzatok váltakozása. *Moduliren*, a különböző hangnemek összhangzatos s szabályos összekötése.

Modus (lat.), hangnem, üteny. *Modus major*, kemény hangnem. *Modus minor*, lágy hangnem.

Moll, lágy.

Molnár Péter, szül. 1805. Hetvenhelyen, Baranyamegyében. Atyja és anyja korán elhunyván, az árvát Gelert nevű hetvenhelyi kántortanitó vette magához és tanitá a zenében; később Bátaszékre *ment hol egy zenekarnak létrehozója. kiképzője és* karmestere lett. Ő nem csak orgona, zongora és vonó, de a fuvó hangszerekhez sőt még a cimbalom kezeléséhez is értett. Molnár Péter e kezdetleges zenészekkel a legbámulatra méltó türelmet fejtett ki, mert mindegyikével fáradhatlan szorgalommal tanult. Bátaszékről D.-Földvárra került, ahol nők és férfiakból zeneegylet alakult, hogy az isteni tiszteletet latin misék előadása által emeljék Duna-Földvárról Bölcskére neveztetett ki kántortanitónak. Itt mesteremberek és földmüvelőkből alakitott és képzett ki egy zenekart, s ez az isteni tisztelet alkalmával szebbnél-szebb misét játszott s nem ritkán Molnár Péter neje (szül. Smidt Anna) a természettől adott kellemes hangjával énekelt. Ez előadásokról a „Pesti Napló“ a 50-es években irt is. Molnár Péter harmincnégy évet töltött Bölcskén mint kántortanitó és zenekedvelő. Pályafutását bevégzé 1866. év junius 17. életének 60-ik évében. Második nejét és hat gyermeket hagyott hátra, kik közül 3 a nevelés terén müködik: a legidősb László bpesti képezdei igazgató tanár ki szintén cultiválta a zenét; elvégzé a „Nemz. zenede“ hat évi folyamát; játszott

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

zongorát, orgonát s a zeneelmélet terén társai közt kitünt. A muzeumban tartott hangversenyekben sokszor müködött közre.

Molto, igen, nagyon, sokat.
Momentulum (lat.), tizenhatod szünjel.

Monetarius István, szül. a XV-ik században Körmöcbányán. Hires zenetudós és a bécsi gymnásium zenetanára. 1513-ban megjelent tőle Krakkóban egy zenészeti tankönyv „Epithoma utriusque musices practicae“ cim alatt, mely a maga idején nagy föltünést okozott. Monetárius e munkája olyan, mely az akkori elméletre világot vetve igen fontos adatokat szolgáltat a zenemüvészet történetével foglalkozónak.

Monochord, haugmérő. Oly müszer, melynek segélyével a hangközöket megmérik.

Monodrama, egy személy által előadott szindarab.

Monotonie, egyhanguság.

Mora, egy rövid szótagnak időtartama; a hosszú szótagban két „*Mora*“ van.

Morando, halogatva, időzve, késlekedve.

Mordent, Mordente, gyöngytrilla. pl.
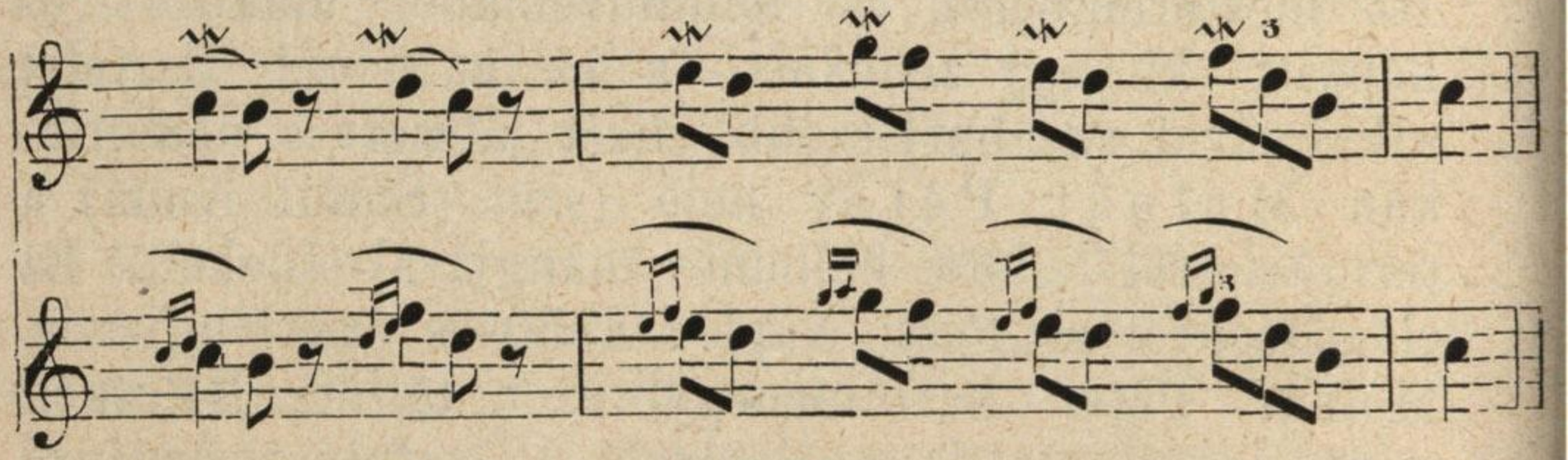
Moresca, morisca, régi spanyol tánc, a mely egész Európában el volt terjedve és néha dalmüvekben is felvették. Ezen tánc egy rövid dallamból áll, mely különböző hangnemekbe lesz átirva és csak a befejezésnél tér ismét vissza eredeti hangnemébe.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Mormorando, mormorevole, mormoroso, morajjal.
Moska, indiai flóta.

Mosonyi Mihály, *(Brand)* szület. 1814. szept. 4-én Boldogasszonyfalván, (Mosonymegyében) szerény vagyoni állásu szülőktől

Húsz éves korában Pozsonyba ment, hogy ott a néptanitói pályán képezze magát s itt Turányi J. e széles képzettségü zenészszel ismerkedett meg, ki akkoriban Pozsonyban tartózkodott. Később Németországban telepedett le, s ott is halt meg a hatvanas években, mint acheni zeneigazgató. Turányi azonnal fölismerte az ifjuban a nem mindennapi tehetségét és szorgalmat s annyira megszerette, hogy dij nélkül tanitá a zongorajátszásban és a magasabb zeneelméletben.

Pozsonyban Turányi ismerettsége által sikerült a gróf Keglevics családdal is megismerkednie s ennek folytán történt, hogy a gróf Pejachevich családhoz jutott Slavoniába mint házi zongora-mester 1835 ben.

A fiatal Brand életében ama hét év, melyeket gróf Pejachevich Péter családi körében töltött, Kétfalun, méltán nevezhető az ő előkészitői s önképzési korszakának. Soha művész talán nehezebb küzdelmek s nagyobb lelki gyötrelmek közt nem vivta ki a számára később gazdagon virult babérokat, mint ő. Teljesen magára volt utalva tanulmányaiban, nemcsak elméletileg, de gyakorlatilag is. Zongoramester volt egy kiváló műveltségü grófi családnál, de e téren még oly kevés gyakorlati készültséggel birt, hogy nem lehetett sürgősebb dolga, mint a zongorajátékban magát is lehető gyorsan tökéletesbiteni. A grófi családnál töltött évei utóbbjai alatt, már mint zeneköltő is fellépett. Kiváló előszeretettel viseltetett az egyházi zeneköltés iránt, mely irány — a kamarai stylus mellett — akkoriban leginkább képviselte az ugynevezett klasszikus

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

törekvéseket. Első föllépéseivel mindjárt magára vonta a szakértők figyelmét. Több e nembeli műve elő is adatott tetszés mellett Pozsonyban. Ez buzditólag hatott rá s mindinkább beleélte magát e dolgozatokba elannyira, hogy midőn a 40-es évek elején Pestre tette át állandó lakását, neve mint egyházi zeneszerzőé, már a fővárosban is ismeretes volt.

Önálló zenészeti pályája s müködése ez időtől fogva kezdődött nagyobb mérvben.

Ez időszakban számos misét, kisebb egyházi zeneművet, vonós négyest, kamarazenét, — köztük egy szépen dolgozott s nyomtatásban is megjelent zongorahármast, — világi dalokat sőt symphoniákat is szerzett, melyek közül több nyilvános előadásra is kerülvén, velük nagy elismerést vivott ki.

1851-ben az országos gyász mellé még egész életét gyökerében megtámadó családi gyásza is csatlakozott. Hosszabb betegeskedés után, a nevezett évben vesztette el szeretett nejét Weber Paulinát, kivel 1845-ben lépett házassági frigyre s kivel hat éven át élete legboldagabb napjait töltötte.

Neje halála után több év mult el, mig ismét magához tért lelki és testi erejében s ez idő alatt keveset dolgozott szellemileg.

Az ötvenes évek elején azonban — mintegy 1854—55-ben — ismét nagy tevékenységet kezdett kifejteni a zeneszerzés mezején. Számos mise, vonós négyes és kisebb zongoraszerzemény mellett, egy négy tételü symphoniája is ez időszakban keletkezett, mely egy philharmoniai hangversenyben előadásra is került s nagy tetszés és elismerésben részesült. E symphonia utolsó részében magyar népdaltöredékeket dolgozott fel mint motivumokat, s már akkor meggyőző bizonyságát adá e téreni alakitó tehetségének.

Kosmopolitikus zenészeti iránya mellett, ő mindig kiváló előszeretettel viseltetett a magyar

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

zene erőteljes elemei, rhytmusai és gazdag költői szinezetü kedély-hullámzatai iránt.

A magyar zene terén legelőször „Pusztai élet“ cimü müvével tünt fel. — 1857-ben az esztergomi bazilika fölszentelési ünnepélyére Liszt F. megbizása folytán irta a minden misénél váltakozni szokott gradualét, offertoriumot. M. oly mesterileg felelt meg feladatának, hogy azzal nem csak a mester, hanem az egyetemes zeneviláq osztatlan elismerését is kivivta. Dacára ennek, több közbejött körülmény és más tekinteteknél fogva, — a fölszentelési ünnepélykor még sem adattak azok elő.

Lisztnek akkori hosszasabb pesti tartózkodása alatt M. szorosabb viszonyba lépett vele, kivel aztán mindvégig a legbensőbb baráti és müvészeti összeköttetésben állt.

Határozott hive volt ő az akkor már mindinkább terjedő és emelkedő Wagner-Liszt-iránynak s a kosmopolitikus zenekölteszet terén, e két lángelme, mint eszmény-képeinek netovábbja élt lelkében.

Az 1858-ik és 59-ik év kevés följegyezni valót tartalmaz életéből. De annál nevezetesebb forduló pont életében az 1860-ik év, melytől az ő — mint magyar zeneköltő s kritikai irónak — pályája voltaképen kezdődik.

Ez időben történt, hogy nevét is megváltoztatta s Mosonyira magyarositotta. Első nagy feltünést okozott müveit: „Kazincy-emlék“ s „A magyar gyermekvilág“ „12 életkép zongorára“ cimüeket már ez uj neve alatt adta ki.

Minden törekvése oda irányult, hogy a már korábban tervezett „Magyar zenészeti szakközlöny“ mielőbb meginduljon. Ő, ki azelőtt soha irodalmilag tollat nem forgatott, most, az ügy üdvös volta és győzelme iránti önbizalomnál fogva annyira fokozódott lelkesültségében, hogy alig várta az időt, belevágni a fejszét egy vállalkozásba, melynek sokol-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dalu nehézségei még a legbátrabbaknak is ugyancsak sok meggondolni valót adhattak.

A nevezett szakközlöny megindulása tehát — főleg az ő unszolására és biztatására — az 1860-ik év október 1-én megvalósult, id. Ábrányi K. szerkesztése és kiadása mellett.

Mosonyi volt az, ki a magyar müzenét alapitá meg oly sikerrel, mely nevét fényesen megörökitette a hazai mütörténelemben, s a már emlitett zongoradarabok után, mindjárt négy füzetet adott ki, szintén zongorára ily cim alatt: „Tanulmányok zongorára, a magyar zene előadása képzésére“. E tanulmányokról maga Wagner Richárd (1863-ban) is elismerőleg nyilatkozik id. Ábrányi Kornélhoz intézett egyik levelében s kiemeli benne, hogy a magyar müzenének nagy jogosultsága van, ha oly alapra fektettetik mint a milyennel Mosonyi dolgozta emlitett müvét.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Mosonyi ez időben nem csak a magyar zongorairodalom nemesbitésére forditá figyelmét. Termékeny, beható szellemével s ritka magas foku technikai képzettségével átkarolta a müformák minden ágát; a daltól, az átiratoktól elkezdve, a dalműig, a cantátéig s nagyobb keretü zenekari müvekig, elannyira, hogy midőn müirodalmi s mükritikai dolgozataival később számos éven át gazdagitá a „Zen. L.“ hasábjait, nem létezett többé műág vagy válfaj, melyre nézve elméleti tanait gyakorlati műtermékekkel is ne lett volna képes támogatni. Mosonyi a régibb és ujabb magyar klaszszikus költők müveit is nagy lelkesedéssel tanulmányozta. Kiváló előszeretettel viseltetett pedig Kazincy F. mint a magyar irodalom első uttörő reformátora müvei iránt. „A magyarok tisztulási ünnepélye az Ung vizénél“ cimü nagyobb keretü költeménye, különösen megragadta s felkölté zeneköltői fantáziáját. Azonnal el is határozta magát, hogy azt

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

megzenésiti egy magyar Cantáté mü formájában, melyre e költemény, együttesei és külön személyekre vonatkozó egyes versszakainál fogva kiváltképen alkalmasnak tettszett előtte. Mosonyi szóbanforgó müvét, az ő magyar zeneköltői müködésében, a legfigyelemre méltóbb kimagasulásnak nevezhetjük. Terjedelmesebb zenekari bevezetéssel kezdődik az. Utána férfi, női s vegyes karok, magánénekek, sopran, alt, tenor s alhangra váltakoznak, megszakitva sokszor tiszta instrumentalis részek által. Természetesen, a háttért mindig teljes zenekar képezvén. Mosonyi e remekmüve eddig teljesen ismeretlen a nagy közönség előtt; habár több izben tüzetett ki előadásra, mégis kivitele a kitüzés mellett maradt.

Egészen más sorsban részesült Mosonyi másik nagyobb keretü zenekari magyar müve, mely „Széchényi gyász“ cimen először került előadásra dec. 16-án, 1860, egy philharmoniai hangversenyben. Ez első nyilvánosan bemutatott nagyobb keretü s magasabb szinvonalu magyar zeneköltemenyével egyszerre lefegyverezte mindazokat, kik nem hittek az instrumentalis magyar müzene életképességében. Viharos tetszést aratott az akkoron s ismételtetett is. Fentemlitett és jellemzett „Széchényi gyászán“ kivül még két más hasonnemü zenekari müvekkel is gazdagitá a magyar zeneirodalmat. Ezek egyikében, — mely „Ünnepi nyitány“ cimet visel, — a „Szózatot“ dolgozta fel, ugy azonban, hogy azt egy szélesebbre szőtt eredeti lassu s mint középtétel, egy vidorabb, pattogóbb rhytmusu rész előzi meg, s csak azután következik rá a „szózat“ egy nagy zenekar teljes szingazdagsága és tömörségével feltüntetve. E nyitány legelőször 1861. jan. 6-án adatott elő egy philharmoniai hangversenyben, hol az szintén a legméltóbb elismerésben részesült. Harmadik e nemü müve ez időszakból azonban soha sem jött napvilágra. Pedig méltó testvére volt az emlitett kettőnek. Ennek cime volt: „A magyar

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

honvéd győzelme és keserve“, szintén nagy zenekarra.

Mosonyi mind eme eddig elsorolt magyar zenészeti müveit az 1860-ik év octóber 1-éig irta. Ez időtől kezdve aztán majd egy évig szünetelt zeneköltői müködésében, s egyedül nehány kisebb keretü, zongorára szerzett népdalátiratra szoritkozott, melyek mint mellékletek jelentek meg az okt. 1-től (1860.) megindult „Zenészeti Lapok“ mellett.

Innen kezdve, ritka s mondhatni bámulatos tevékenységet fejtett ki az irodalmi téren, mint kritikus, elméleti zeneiró, aesthetikus, tárcász és zenészeti humorista.

Vezér-, kritikai-, elemzési-, szépészeti s humorisztikus cikkeinek sajátságos hangot, formát s vonzerőt tudott adni. Munkásságát csupán csak a „Zenészeti Lapok“ hasábjainak szentelte, s csak nagyon ritkán folyamodott más lapokhoz is.

Mosonyi mint iró és kritikus, a leghatározottabban lépett fel, minden irányu cikkében csak egy cél lebegett előtte: felkölteni az átalánosabb figyelmet és műérzéket a magyar olvasó közönségben, felbuzditani a fiatal magyar zeneirókat a komoly tanulás s munkásságra, előre sarkalni a hazai müvészet tekintélyesebb képviselőit és műintézeteit a korszerü reformok követésére s átalában oda hatni, hogy a magyar zenemüvészet és zeneköltők szellemileg oly szinvonalat foglaljanak el a hazai irodalom, a társmüvészetek és a nemzet egyéb előhaladási müveletei mellett, mely azok tekintélyét, befolyását és nemzetiségi horderejét megszerezni és biztositani legyen képes.

Mosonyi addig, mig a zenelap megindulásával a nyilvánosság terére nem lépett, nagyon keveset törődött a szinházi élettel, csak ezután látjuk őt ez ügyekkel is foglalkozni, s midőn Erkel F. „Bánkbán“-jával (mely március 9-én 1861. adatott először a nemzeti szinpadon) oly átalános s mondhatni pá-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ratlan elismerést s diadalt aratott. Mosonyinál senki jobban nem méltányolta e dalmüvet, melylyel akkoriban egy sem vetélkedhetett nálunk népszerüség és köztetszés tekintetében. M. a beható szakértelem, a pártatlan kritika és a legőszintébb elismerés érzetével nyult a tollhoz, s több cikkben ismertette, méltányolta azt a zenelap hasábjain s midőn zongorakivonatban — kevéssel utána — megjelent, ismét egy cikksorozatot szentelt annak zenészeti elemzése s szakértői birálatára. „Bánk-bán“ előadása után Mosonyi is irt dalmüvet „Szép Ilonka“ cimen, (Vörösmarty M. hasoncimü balladája után, szövegét átdolgozta Fekete M.) mely 1861. december 16-án adatott először zsufolt ház mellett s dacára e dalmü szokatlan irályának a magyar operairodalom terén s dacára a hangszerelési vagy egyéb keresett effektek mellőzésének, oly rendkivüli sikert aratott, hogy az egész előadás folytán szerzőt összesen mintegy tizenegyszer hivta ki a közönség.

Mosonyi, első magyar dalmüvének sikere után, csakhamar (egy évre rá) elhatározta magát egy második magyar dalmü irására is. E végből Szigligeti Edével szövetkezett mint szövegiróval, ki „Álmos“ cimen egy minden tekintetben sikerült szövegkönyvet szolgáltatott számára. 1862-ben fogott hozzá s már ugyanazon év végével el is készült vele. Mosonyi, e müvében még merészebb terére lépett a magyar operai zene müvelésének, mint „Szép Ilonkájában.“ A drámai kifejezések, a szélesebb keretü együttesek s a poliphonikus kidolgozásu részekben felhasználta az uj zeneirány minden előnyét és segédeszközét ugy a szavalat, mint a hangszerelésre nézve. E mellett tisztán magyar zenészeti elemeket használt müvészeti feldolgozásra. Hogy mennyire sikerült ez neki: a következés megfogja mutatni, ha egyszer megérjük, hogy e tizenhat év óta mellőzött dalmüve végre előadásra kerül a nemzeti szinházban.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Mosonyi élete utolsó éveiben, visszavonult minden nyilvános szerepléstől, egyedül zenetanárkodási hivatásának élt, s egyedül a társadalmi s szükebb baráti kört derité fel olykor-olykor szellemdús társalgásával.

Az 1870. sept.-okt. havában Szegszárdon időzött Liszt Ferencnek megigérte, hogy meghivására Mihály napját (saját névnapját) körében fogja ott tölteni. Elutazás előtt többször nyilvánitá, hogy igen kedvetlenül utazik le, de már szavát adván, azt nem akarja megszegni Mintha érezte volna, hogy halálának megy elébe. Vidor, élces és jó kedélyü volt ott. Midőn visszaindult Szegszárdról, a Dunáig nyitott szekeren utazott. Hüvös, hideg szél fujt s az eső is verte odáig. Ehhez járult, hogy a szél kalapját kikapván, mig azt nagy sokára visszakapta, kopasz feje átázott s valószinüleg erősen át is hült. Ezzel nem gondolva, több óráig viselte fején a vizes kalapot, sőt Budapestig még a gőzösön is. Két hétre rá erőt vett rajta a betegség, mely szintén két hétig küzdette vele a halálharcot, mig végre hosszas szenvedések után, okt. 31-kén 1870. kiadta nemes és szép lelkét. Halála után Liszt Ferenc igen megható levélben irta meg Ábrányinak, hogy mit vesztett benne a magyar müvészet. (l. Z. lapok 1870.)

Mosso, mozgalmasan.
Mostra, hangjegymutató.

Möszl Lajos, szül. 1837-ben Kőszegen, hol az algymnasiumot végezte és az ottani zeneiskolát szorgalmasan látogatta. 1849-ben őszszel Felső-Lövön a tanitóképezdébe vétetett fel, melyet 1852-ben elvégezvén, még két évet töltött ott mint segédtanár. 1854-ben csallóközi Somorjába kapott meghivást, hol dalárdát alapitott; 1858-ban a soproni ev. tanitóképezdében müködött mint tanár, hol a zenét és az összhangzattant adta elő; 1859 óta pedig szü-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lővárosában müködik mint tanitó és orgonista. Itt még 1859-ben dalárdát alapitott, mely még ma is vezetése alatt fennáll. Müvei: „Dalfüzér. Liederkranz“ eddig két kiadást ért el. „Kleine Gesanglehre“, német és magyar nyelven.

Motetto, Motetto, bibliai tartalmu több haugu ének.

Motivo, Motiv, themája egy zene-szerzeménynek. Alapgondolat, mely az egész darabon keresztül huzódik.

Moto, sebesség, gyorsaság, időméret. *Moto precedente*, az előbbeni időméretben játszani. *Moto primo*, az első időméret. *Motus contrarius* (lat.), ellentétes időméretben játszani. *Motus rectus* (lat.), egyenes mozgás. *Motus obliguus*, oldal mozgás. *Mouvement* (fr.), *Movimento*, időméret vagyis tempo.

Mozartheum, zeneképző-intézet Salzburgban, mely a halhatatlan emlékü *Mozárt* tiszteletére lett alapitva. Ezen intézetnek leglényegesebb részét képezi egy társulat, mely köteles az emlitett városnak tizennégy templomában zenélni és évenkint tizenkét philharmoniai hangversenyt adni. A társulatnak legkitünőbb tagjai egyszersmind az intézetnek zenetanárai, kik a bejáró növendékeket oktatják. Jelenleg az intézet igazgatója Dr. O. Bach.

Mozart-Stiftung, Mozart-alapitvány. A majnai Frankfurtban volt egy zene-ünnepély 1838-ban, melyet az ottani „*Liederkranz*“ rendezett. A tiszta nyereségből alapitványt tettek, melyet „*Mozart-alapitvány*“-nak neveznek. Ezen alapból segélyeznek a zenében kiváló tehetségü ifjakat. Ez ösztöndijat 4 éven keresztül élvezi az illető, à 400 frt. o. ért.

Müller Béla, (Kisromai, Vágvölgyi), szül. Nagyszombatban (Pozsony-megyében). Megjelent müvei közül felemlitjük jeles dalait, melyek „Schumann“ irályban vannak irva, „Dalok szöveg nélkül“, „Albumlapok“ cimü szerzeményeit, férfinégye-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

seit, magyar népdal átiratait („Vereshaju“, „Sárga csikó“ stb. népszinmüvekből), s végre táncdarabjait, melyek magasabbra emelkednek a közönséges divattáncok fölött. Az „Orpheus“ cimü zenemü folyóiratnak szerkesztő-társ volt, az „Apollo“ cimü folyóiratnak még máig is munkatársa. A budapesti legényegylet dalárdájával, — melynek karmestere volt — nagy sikereket aratott.

Müller-Birli Katinka dalmüvésznő, szül. 1852-ben, jun. 4-én Budapesten. Mint 12 éves leány tanitványa volt a „Nemzeti zenedé“-nek, honnan a „szini-tanodá“-ba lépett. Ez intézetnek akkoron, — 1872-ben kapott bizonyitvány alapján — legkitünőbb növendéke volt, mégis nem elégedvén meg ismereteivel, Bécsbe ment, hol Léwy Richárdnál folytatta tanulmányait. Csak teljes kiképzése után lépett föl a bécsi dalmüszinházban; honnan néhány sikeres fellépés után Temesvárra, aztán Berlinbe utazott, ismételt meghivásra vissza Temesvárra. Temesvárott a gráci dalmüszinház igazgatója egy évi szerződéssel kinálta, melyet el is fogadott s igy a grácziaknak csakhamar kedves primadonnájuk lett. Föllépéseit mindenütt nagy siker koronázta, mert müvészete osztatlan elismerésben részesült. Itt ismerkedett meg a dalszinház igazgatójának öcscsével, Müller Tóbiással, szélesen ismert s kitünő szinészszel, kivel rövid ismerkedés után boldog frigyre lépett.

Müller Venczel, született 1767. szeptember 26-án Nagyszombatban. 200-nál több dalmüvet, énekesjátékot irt, melyek közül a „Vasárnap gyermeke„ és „A prágai nővérek“ világhirüekké lettek.

Életét Bécsnek szentelte s ott is halt meg Bécs melletti Badenben 1835. augusztus 3-án.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Murmurando, l. *Mormorando.*

Musagetes, olyan egyén, ki a müvészetet nagy mértékben pártfogolja.

Musen, Musae, muzsák. A szépmüvészetek és tudományok istennői.

Musica, zene, mely alatt az elméleti és gyakorlati részét értjük. *Musica arabbiata, Musica da gatti,* macska zene. *Musica da camera, da teatro,* kamara zene, szinházi zene. *Musica di chieso,* templom-zene. *Musicale, musicalmente,* zene-értő. *Musicare,* zenélni.

Musico, zenész, énekes, zene-müvész.

Mutare, változtatni *Mutation, Mutazione,* a fölcserélés; a hangváltozás a serdülő ifjunál. *Mutiren,* a hangváltozás, midőn az ifju a férfikorba lép.

M. v. Mezza voce röviditése.

Mykterophonie (gör.), orr-hang, az orron át beszélni, énekelni.

Mystères, mysteriumok, vallás erkölcs tárgyu szindarabok a középkorban.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

N.

Nabel, Nablium, Nablion, hárfa a zsidóknál 12 húrral.

Naccara, Gnaccare, ütő-hangszer.

Nacherino, kis dob. *Nacherone,* nagy dob.

Nachdruck, után-nyomat, (zenemüvekre vonatkozólag) mit az európai jog tolvajlásnak tekint. Utánnyomat alatt értjük tehát valamely szellemi terméknek jogtalan sokszoritását. A tudósok vagy müvészek szellemi termékeiket a legtöbbet igérőnek szokták eladni és ezzel a sokszorozási jogot bizonyos összegért szerezte meg magának, miért is ő

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

élhet kizárólag ezen joggal. Azonban a szerzőnek halála napjától számitva 30 év mulva a szellemi termék teljesen szabaddá lesz, ekkor bárki üzérkedhetik vele. Addig azonban az egyszerü leirás is, ha az a szerző, vagy kiadó engedelme nélkül történik, tolvajlásnak lesz tekintve és büntetve.

Nachsatz, zártétel.

Nachspiel, utójáték.

Nafini, az indusok egy trombitája.

Nádayné, családi nevén Widmár Katalin, jelenleg a „Nemzeti szinház“ operájának egyik kedvelt tagja. Válfaja a vig dalmü, melynek könnyü keretében élénken mozog A müvésznő a „nemzeti zenedé“-ben kezdte meg tanulmányait. 1867-ben a sziniképezde operai osztályába lépett és itt nyerte végleges kiképeztetését. 1872-ben szerződtették a „Nemzeti szinház“-hoz. Eleinte kevés figyelemben részesült. Három évet úgyszólván észrevétlenül töltött a szinpadon, apró szerepeket játszva, jelentéktelen sikerrel. 1875-ben Auber „Kőmivesében“ mint Henriette, tünt ki legelőször élénk játékával és az opera-comique styljének megfelelő könnyed énekével. A sajtó ekkor kiemelte a homályból és a müvésznő azóta jelentékenyebb sikereket aratott a nemz. szinpadon, mint Inez („Afrikai nő“) Carmen, („Carmen“), Angela („Fekete Domino“) és Myrca („Lalla-Roukh). N. Widmár Katalin asszony legkiválóbb előnye a hang tisztasága és az előadás szabatossága.

Nagy József Sz., szül. 1832. jan. 2. R.-Kománomban. Atyja Sz. Nagy Mihály, előbb r.-komáromi, később debreceni ref. kántor-organista volt. Gymnasialis tanulmányait Debrecenben kezdette, és 1847. nyarán bevégezte. Az 1848/9-iki hadjáratban részint mint tüzér, részint mint hadügyminiszteri hivatalnok vett részt, s mint tüzér-főhadnagy végezte katonai

ZENEAKADÉMIA
LISZT MŰZEUM

pályáját. 1850-ben magán nevelő volt. 1852-ben a ceglédi énekvezéri állomást fogadta el. Itt szervezte és vezette az azon időben hangversenyeiről ismeretes ceglédi dalárdát, mely e néven első ének-testület volt Magyarországon. 1855-ben Nagy-Kőrösre hivatott meg kántor-organistának, hol még az évben felállitott tanitó-képezdében egyszersmind az ének és zene tanitásával bizatott meg. Karigazgatója volt egyszersmind a n.-kőrösi dalárdának. melynek néhány tagjával a debreceni dalárversenyen önállólag is részt vett. 1860-ban a debreceni zenede énektanárául választatott meg, de ezt el nem fogadta, sőt 1864-ben a képezdei ének és zenetanárságról is lemondott és csak magán zene-iskolájában tanitott.

A zene első képeztetését testvér-bátyjától Sz. Nagy Károly, mostani debreceni kántor-organistától és zenetanártól nyerte. E téren kora gyermekségétől nyilvános fellépéseért, később eredménydús tanitásáért számos kitüntetésben részesült.

1869. dec. 15-én a sárospataki állami képezdéhez az ének és zene rendes tanáraul neveztetett ki. Itt végezte be népiskolai rendszeres énektanának első részét, mely müve pályadijat nyert.

1872. február havában a képezde ideiglenes igazgatásával bizatott meg, s ezt az igazgató tanács teljes megelégedésével fejezte be az iskolai év végén. Mint az igazgató-tanács jegyzője s annak póttagja a jegyzői tollat 3 éven át vezette.

1874-ben jelent meg „Hegedü tan“-ának első része.

A zeneköltészet terén legtöbbet foglalkozott magyar népdalok szerzésével, 3- és 4-szólamu énekkarra; ezen felül több rendbeli zongoradarabot szerzett. Szerzeményei közül több müve pályadijat nyert.

Nagy József szül. 1848. márc. 2-án Gyöngyösön, hol jelenleg mint előkelő zenetanár müködik. Kora ifjusága óta foglalkozik zenével, mert ez bi-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lincselte őt magához leginkább. Iskoláit Gyöngyösön és Egerben végzé, hol egyszersmind Zsasskovszky tanitványa volt. Zongorára irt darabjai eléggé ismertek s közkedveltségüek.

Nagy Károly Szotyori, szül. 1821. aug. 5. Komáromban. Már korai gyermekségében élénk hajlammal viseltetett a zene iránt. A túlnépes családu apa nem foglalkozhatott annyit vele, mint tehetsége érdemlé, s igy különös szerencse volt rá nézve, hogy Ströcker Józseftől, az akkori igen jeles zenetanár és katholikus egyházi karnagy-orgonistától vehette első zenei oktatásának alapját a városi zeneiskolában.

Tizennégy éves korában megkezdte maga is a zenetanitást zongorán, gitáron, fuvolán. 16 éves korában Modorba ment a német nyelv elsajátitása végett, hol folytatta a tanitást. Talán el is vesztette volna őt a magyar protestáns egyházi zene — melynek uttörő munkása lett később, — hogy a világ nyerjen benne tágabb körben ismert müvészt, ha a sors másként nem akarta volna. Ugyanis 1845-ben egy téli utazás alkalmával karjai erős rheumatikus merevedést kaptak, mely miatt csakis egyre, s szerencsére épen legkedvencebb hangszerre, a zongorára lőn szoritva, mely hangszeren, a kiknek volt és van alkalmuk hallani játékát, tudják mire vitte, mint előadó müvész.

Modorból 1838-ban Debrecenbe hivták meg atyját orgonistául, Károly fiát pedig főiskolai énektanitónak. Debrecenbe költözésök után kezdődik tulajdonképen Sz. Nagy Károly zene iránya. Mert folytonos buvárlata a zene terén nem nyugodott meg a régi nyomdokok egyszerü követésén, hanem 1843-ban, midőn elhait atyja helyett egyhangulag őt választá a debreceni helvét hitvalló községkántor-orgonistául, első kérése egyházától az volt, hogy adjanak engedélyt hosszabb külföldi utra zene-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tanulmányok szerzése végett, mely kérését az egyház megadta. 1844-ben Bécsben csaknem egy évet töltött és a bécsi akkor legjelesebb zenetanárok és tudósok, mint Fischoff, Bibel, Sechter, Fücht, Drechsler stb. előadásait hallgatta és azoktól magánórákat is vett. A bécsi férfi-dalegyletnek tagja lett. Ezután többször tett külföldi utazásokat. Különösen 1867-ben két célt tüzött ki feladatául: hogy az orgona épitészet milyen fokon áll Németországban, Helvétiában és Franciaországban, és hogy a Helvét vallás tételt követők, hogy énekelnek Németországban, különösen Helvétiában és Párisban. Célja volt egyszersmind a legkitünőbb orgonák terjesztése, prot. egyházi ének-egyletek alakitása, összhangzatos énekkar-iskolák felállitása, hogy a Helvétiában már régen megvalósult templomi 4 hangra éneklést honában is átültethesse. Debrecenben nevezetes ujitásokat tett a zene terén, először is a főiskolai énekkarnál. Majd egy magán-zeneiskolát nyitott meg, hol rendesen 50—60 növendék vett részt az addig Magyarországban ily intézetekben alig tapasztalt alapos zeneoktatásban.

Ezekkel egyidejüleg kezdődött irodalmi munkássága is „Énekhangzatos könyv“ cimü müvével, melyet mint iskolai énektanitó növendékei számára készitett. Ezen első müve igen elterjedt, s jelenleg is több gymnasiumokban kézikönyvül használtatik. Ezt követte „Erdélyi karénekes könyv“-e. 1859-ben jelent meg terjedelmes „Magyarországi karénekes könyv“-e, melyben szerző gazdag tárházat nyujtott a protestáns egyházi zene barátainak és szakembereinek. Ez egy vastag kötetet képez, melyben karénekek, feldolgozott zsoltárok, dicséretek elő- és utó-játékokkal, s továbbá saját szerzeményei, s köztök ismert müvészek egyházi jeles müvei foglaltatnak. Ezeken kivül irt és ir ő még folyvást számos templomi és halotti énekeket, stb.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Naif, (fr.) *naïvement*, *naiv*, mesterkéletlen, természetes.

Nänie, gyász-dal.

Narrante, közlőleg, elbeszélve, regélve.

Nasat, flótaszerü hang az orgonában.

Natural, a föloldó-jel: ♮.

Naturale, *Naturalmente*, természetes, mesterkéletlen.

Nechiloth, egy fuvola alaku és természetű hangszer a zsidóknál.

Neghiroth (zsi.), egy húros hangszer a zsidóknál.

Negligente, negligentemente, hanyagul, fölületesen.

Nei, kereszt-fuvola a törököknél nádból.

Nekabhim, fuvola a zsidóknál.

Nel bàttere, a leütésben. *Nel tempo*, ütenyben.

Nell, *nella*, *—o*, abban, azon, valamin. *Nell' organo*, az orgonán.

Nemessányi Samu, szül. 1837. febr. 12. Liptó-Szt.-Miklóson. 14 éves korában Komáromba küldetett, hogy ott valami mesterséget tanuljon; azonban négyheti tartózkodás után Bpestre jött, hol meglelte azt a pályát, melyen eddig is annyi érdemet vivott ki magának. Ő ugyanis Schweitzer János nagy hirre emelkedett hangszerkészitőhöz szegődött s három évi szorgalmas munkálkodása után, miután Schweitzer meghalt s Zách vette át az üzletet, még két évet töltött az üzletben mint legény. Zách látván a fiatal munkás ügyességét, még egy évig tartotta magánál s igy négy év után fölszabaditá. Mint legényt a tanulási vágy Bécsbe vitte, hol azonban nem igen jól találta magát, majd visszatért hazájába s az egyházakban kezdte a vonós hangszereket javitgatni; miglen 1863-ban állandóan Budapestre tette át lakását. A magyar fővárosban csakhamar első lett szakmájában, s kitünő hegedüi nemcsak a hazában keltettek nagy feltünést, hanem

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

külföld előtt is nagyobb elismeréssel találkoztak. A legjelesebb müvészek, mint Joachim, Reményi, Laub stb. mind többször vették igénybe az ő ügyességét, sőt gyakran játsztak az általa készitett hegedűkön nyilvánosan is.

Német János (Szentirmay Elemér), szül. 1836. nov. 9-én Horpácson, Soprony-megyében. Atyja Mihály gr. Széchenyi Lajos uradalmában kormányzó tiszt volt. Első tanulmányait Székesfehérvárott, magasabbakat Budapesten végezte. Eleintén gazdálkodással foglalkozott, 1861-ben fehérmegyei jegyző lett. A provisorium bekövetkezvén, hivataláról lemondott s Budapestre költözött, hol az irodalom s zene müvelésével foglalkozott. 1863-ban Fehérvárra költözött át, 1865-ben pedig az „Első magy. ált. biztositó-társaság“-hoz mint központi inspektor lépett be. A zene terén naturalista; zongorázni mindössze két hónapig tanult. Hajlama azonban nagy volt, s ez buzdította arra, hogy önmaga képezte magát vasszorgalommal a zongora-játékban. Tehetsége főleg a magyar népdal-irodalom terén tünt ki. Benne valóságos dallam érre talált a józamatu magyar népdal. Ma nincs az a tanya, puszta, Magyarország határán belül, hol a néptől föl minden osztályon keresztül dalai közkedveltségnek ne örvendenének. Sokat játszák zenemüveit, sokat énekelik dalait és táncolják csárdásait. Ma már nincs uj népszinmü, melyben egyik-másik kedvelt dalával ne találkozna a hallgató. Müvei közül álljanak itt a következők: „Első szerelem“, (1853) „Költő álma“, „Éljen az alkotmány“, „Jaj de édes, jaj de jó“, „Be szomoru ez az élet énnekem“, „Ez a kis lány azt hiszi.“ 1873-ban jelent meg 20 válogatott dala „Elemér dalai“ cim alatt. „Csak egy szép lány van a világon“, „Ne menj el“, „Budapesti kis barna“, „Lehel dalai“ Odry Lehelnek ajánlva. Körülbelül 130 dala s táncdarabja jelent meg; dalaihoz a szöveget is na-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

gyobbára ő maga irta Az irodalom terén is müködött. Irt beszélyeket, költeményeket, néhány szinmüvét vidéken sikerrel adták. 1863-ban szerkesztette a „Lisznyai album“-ot, mely legjelesebb iróink dolgozataiból van összeállitva.

Nemzeti dal. Nemzeti dal alatt értjük azon műfajt, mely ama nemzetnek főbb jellemző vonásait, erkölcseit tükrözi vissza. Ezen műfaj mindenkor az egész nemzetet érdeklő külső tényeknek köszöni létét.

Nemzeti szinház. Budapest első szinháza, Magyarország első müintézete, mely nemzeti életünk ujjá teremtésében, nyelvünk és irodalmunk föllenditésében irányadó szerepet játszott, 1838. aug. 22-én nyilt meg ünnepélyesen. A nemzet adakozásából épült, s ugyszólván a nemzet maga épitette föl, mert, hogy a munka gyorsabban folyjon, nagy urak, irók, müvészek, szegény parasztok egyaránt megragadták az ásót és segitettek földet, téglát, követ hordani az épitő munkásoknak. Ujjá ébredésünk fényes korszakában keletkezett, s azóta folytonosan megőrizte missióját és magas jelentőségét. Eredetileg csak drámai szinháznak épült, de a viszonyok olyanok voltak, hogy az operát is födele alá kellett fogadnia. Dráma és opera közös adminisztrációra kerültek s elég testvériesen meg is fértek egymás mellett, leszámitva apróbb pörpatvarokat és vetélyből származó komolyabb összezörrenéseket. Erkel Ferenc kezdettől fogva támogatója volt a „Nemzeti szinház“ dalmüvének, először mint karnagy, később mint operairó is. Erkel pályája és a nemz. szinház operájának története egymástól elválaszthatlanok. Aki valamikor megirja Erkel teljes életrajzát, az ebben egyszersmind a „Nemzeti szinház“ operájának történetét is meg fogja irni, 1838-tól 1875-ig. (Erkel 3—4 év óta nem vesz aktiv részt

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

az igazgatóságban. Fia Erkel Sándor, csak tanácsait veszi igénybe. Erkel Ferencz a mondott idő óta teljesen a zeneakadémiának él.)

A „Nemzeti szinház“-at egész tucat ember igazgatta és többféle rendszer uralkodott benne. A nemzeti dráma különösen Bajza igazgatása alatt virágzott; a dalmü Bartay és gr. Ráday Gedeon igazgatása alatt. (Bartay nem volt intendáns' csak bérlő-igazgató.) Radnótfáy alatt meghonosult benne a francia operette, mely akkor kezdte körutját járni Európában. Pauliné mint operette énekesnő kezdte pályáját és Szerdahelyi, ki később első szalonszinészünkké lett (olyan, akit pótolni lehetetlen) Ducroqué Flóriánokat volt kénytelen énekelni. Orczy alatt kedvezőbb aera köszöntött be, de a lendület nem sokáig tartott, mert Orczy Bódog botrányos magaviseletével compromittálta önmagát és demoralizálta a szinházat. Ujabban Podmaniczky igazgatása alatt jobban mennek a dolgok. Bizonyos parlamenti eljárás biztositja az ügyek rendes menetét. A drámát Paulai igazgatja, az operát Erkel Sándor és az intendáns szentesiti a hozott határozatokat.

Népszinház. A főváros áldozatkészsége és orsz. gyüjtés által szerzett összegből épült 1874—75-ben Fellner bécsi épitész tervei szerint Kéler épitész által. Az épület maga 800 ezer forintba került. Megnyittatott 1875. okt. 15-én Ő felsége a király jelenlétében. Az öt emeletes nézőtéren 2100 ember fér el. Ülőhely van 1383, a 45 páholyon kivül. A szinpad a legujabb rendszer szerint épittetett Galó György által, 4 emeletes zsinórpaddal és 3 emeletes sülyesztővel. Kiterjedésére a szinpad a legnagyobb a bécsi dalmüszinház után a monarchiában. Az egész épületben naponkint 800 légszeszláng ég. A szellőztető és fütő gépezetet 2 gőzmozdony hajtja.

A vállalat mint nemzeti intézet egy bizottság kezelése és ellenőrködése alatt áll. Igazgató bérlője Rákosi Jenő, ki évenkint tizezer frtot fizet mint bért. A müködő társaságnak több mint 200 tagja van, ezek közt 12 szinésznő, 16 szinész, 2 karnagy, 32 zenész, 24 kardalnok, 25 kardalnoknő, stb. népszinmüveket, operetteket, látványosságokat és bohózatot kultivál.

Nagy érdeme az, hogy a német szinházat részint jobb előadásai és primadonnája (Blaháné), részint ama szerződés által gyengitette meg, melyet Rákosi a párisi „Sociète des Auteurs et Compositeurs“-el kötött, s mely Budapesten minden Párisban szinrekerült darab előadási jogát biztositotta a „Népszinház“-nak.

Neszveda Anna szül. 1849. március 1-én Budapesten. Gyermekkorában e tehetséges müvésznő a „Nemzeti zenedé“-ben részesült az első énekoktatásban; később a szini képezdét látogatta, honnan a „Nemzeti szinház“-hoz szerződtetett. A szép reményekre jogositó fiatal dalmüvésznő azonban csak négy évig volt tagja az emlitett intézetnek, mert a kolozsvári szinház igazgatósága egyik meghivásának engedve, primadonnának oda szerződött, s lett kedvence az erdélyi közönségnek. 1876-ban a nevezett dalmüvésznő férjhez ment s visszavonult a szinpadtól.

Nete, a három felső tetrachord utolsó hangjának neve a görögöknél.

Netto, tisztán, csinosan.

Neuvième (fr.), a kilenced.

Nexus, megjelölése egy hangsornak régi iratokban. Ilyen nexus 3-féle lehet: *Nexus anacaptos*, lefelé menő hangsor; *nexus rectus*, fölfelé menő, és *nexus circumstants*, föl- és lefelé menő hangsor.

Nihil (lat.), semmi.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Nocturne, — cantus nocturnus, ez a mindennapi templomi imának azon része, a melyet eredetileg éjjel imádkoztak vagy énekeltek. *Nocturne* alatt azonban főleg egy műfajt értünk, melyet *Field és Copin* művelt, még pedig mesterileg. Ezen műfaj kizárólag zongorára van alkalmazva.

Nobile, nemesen.

Noëls (fr.), karácsoni énekek.

Noire (fr.), negyed-hangjegy.

Nomion (gör.), szerelmi dalok.

Nomos (gör.), hangnem, hangmenet.

Non, nem. *Non molto*, nem igen sokat. *Non tanto, non troppo*, nem tulságosan.

Nona, kilenced, vagyis az alaphangtól számitva a 9-ik hangköz. Van nagy- és kis kilenced hangköz.
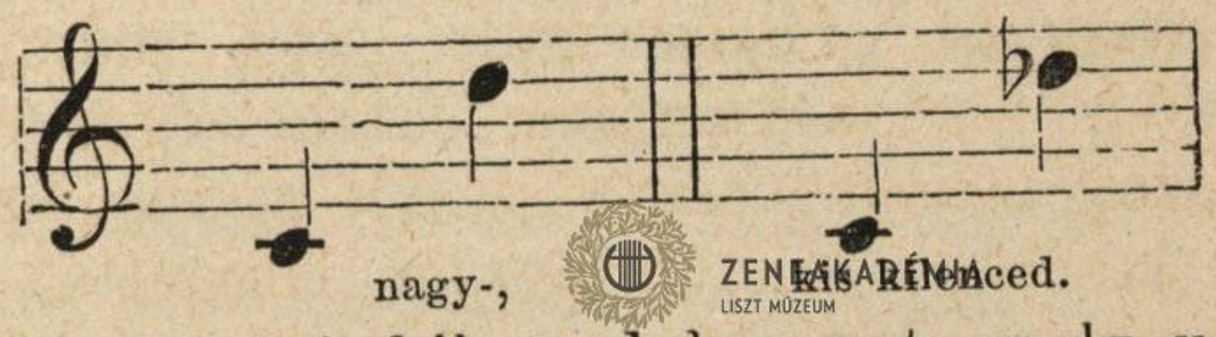
nagy-, kis kilenced.

Nonen-Accord, kilenced hangzat, mely ugy alakul, hogy a hetes hangzathoz még egy harmadot adunk. Van nagy- és kis kilenced hangzat.
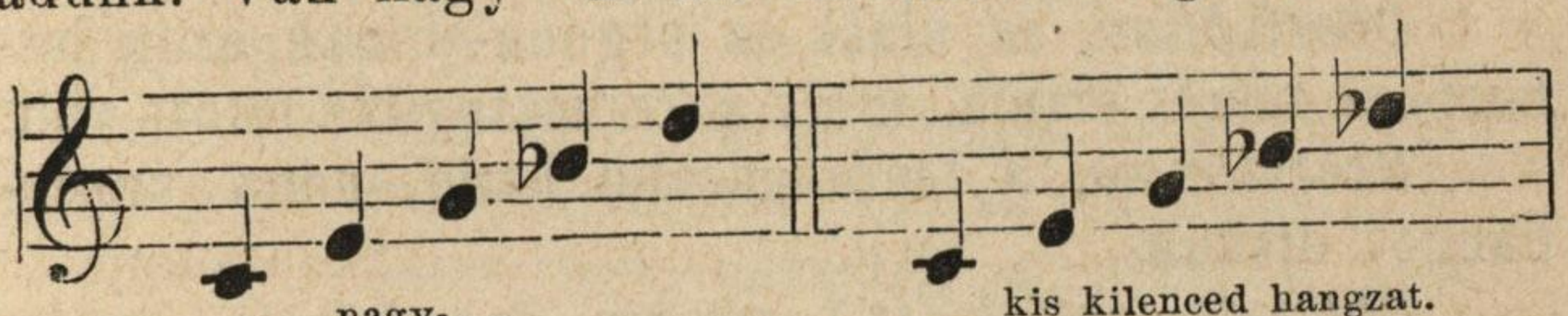
nagy-, kis kilenced hangzat.

Normalton, alaphang: $\overline{a}$ *Normaltonarten*, alaphangnemek. Ilyen csak kettő van, u. m.: *C-dur* és *A-moll*; ezek pedig azért neveztetnek igy, mert zöngesorukban nem fordul elő ♯ vagy ♭. *Normaltonleiter*, alap-zöngesor.

Nota, hangjegy. *Nota abjecta*, helytelen hangjegy. *Nota buona*, a hely időmértékben játszott hangjegy. *Nota cattina*, időmértéken kivül játszott hangjegy. *Nota cambiata*, váltó hangjegy. *Nota caracteristica*, uralkodó-hang, vagy vezér-hang. *Nota*

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

contra notam, hangjegy hangjegy ellen, az egyszerü ellenpontozás. *Nota di piace*, ékitès. *Nota sostenuta*, kitartott, vagy megnyujtott hangjegy.

Notation, meghatározott jegyek és idomok által zenedarabokat megirni.

Note Sensible, igy nevezik a franciák a vezérhangot.

Noten, hangjegyek.

Notist, hangjegy-iró.

Notturne, Notturno, l. *Nocturne*.

Nourrir le son (fr.), erőteljes hangot adni és kitartani.

Nüanciren, árnyékolni. az előadásban.

Nüora, a kintornához hasonló hangszer, melyet különösen az Óriás hegységben használnak.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

O.

O, vagy.

Ob., Oboa megrövidítése.

Oberlabium, ez alatt az orgona-sipnak azon behorpadt részét értjük, mely a keresztnyilás fölött van.

Oberstimme, a legmagasabb hang, néha vezérhangot értünk.

Obligato, obligè (fr.), rendes, összekötött, szükséges a zenedarabhoz.

Obligat-Althorn, egy kürt alaku ércből készitett fuvó-hangszer, melyet *Cserveny* talált föl 1859-ben. Igen szép, lágy hangja van, azért Németországban, Hollandiában és Oroszországban magán-hangszerül is használják. Csak a mély felhangokat képviseli, innen neve is.

Oboa, Hoboa és *Hautbois*, az egy fából készült igen fontos fuvó-hangszer a kar-zenében, melynek hangterjedelme 2 nyolcad és egy ötöd.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Oboist, e hangszeren játszó egyén, közönségesen katonai zenészt értünk alatta.

Obstinè, l. Ostinato.

Ocarina, az egy uj, tojásalaku fuvó-hangszer, 10 hangnyilással, (lyukkal) kellemes vékony hanggal. Ez csakis gyermekeknek szolgálhat játszó-eszközül, de gyakorlati érvényü hangszer — nem.

Ochetus, Hocetus, úgy nevezték a régiek azon zenészeti irmodort, midőn az ének-szöveg egyes szótagjai szünjelek által voltak megszakitva.

Octave, a nyolcad, vagyis a 8-ik diatonikus hanglépcső, azaz az alaphangnak ismétlődése.

Octavflöte, flauto piccolo, épen olyan, mint a közönséges flóta, csakhogy egy nyolcaddal magasabb.

Octavin, Cserveny által Königsgrätzben föltalált hangszer, mely épen olyan, mint a B vadászkürt, csakhogy egy nyolcaddal magasabb.

Octett, olaszul *Ottetto*, nyolcas, vagyis 8 versenyző hangra irt zenedarab, vagy ének.

Octiphonium, Octironium, nyolchangu tételben irt zenedarab.

Octochord, egy hangszer 8 hurral.

Od., vagy.

Ode, dal, ugy nevezték a görögök az olyan lyrai költeményt, a mely alkalmas volt az eldanolásra.

Odeon, *Odeum*, ugy nevezték a görögök azon épületet, a melyben nyilvános hangversenyek lettek tartva.

Odische Musik, szózene.

Odry Lehel (pacséri) szül. 1837. nov. 30. Nemes Militicsen, Bács-m. Iskoláztatását a pécsi katonai növeldében, s a forradalom közbejötteig Halason nyerte. A forradalom által atyja Gergely anyagi csapásokat szenvedet, s igy Lehel és Zoltán gyermekeinek neveltetését az öreganya vette át. Lehel a latin iskolákat Baján folytatta 14-dik

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

éves koráig, a mikor is saját hajlamából vaskereskedésre szentelte magát. A müvészet iránti érzéke korán nyilatkozott nála, s igy 1858-ban vándorszinészi pályára lépett, melyre leginkább szép bariton hangjáért, Molnár György pécsi szinigazgató egyik tagja V. Kovács József édesgette. Mint vándorszinész került 1862-ben Kaposvárra, hol Somsich Pál ő méltóságának tehetsége feltünvén, azonnal kieszközölte az ifjú számára szerződtetést a „Nemzeti szinház“-hoz. 1863. januárban Lehel kardalnoka volt a „Nemzeti szinház“-nak. Radnótfáy Sámuel, Stoll Péter tanár által tanittatta őt az énekben, mi rövid ideig tartott, mert a szinház akkori közegei még nem tudták értékesiteni tehetségét; kénytelen volt tehát ujra a vándoréletet választani, s igy saját szorgalma által nyert tanulmánya segélyével, a vidéki dalmühöz szerződött Kolozsvárra mint magándalnok. 1869. évi tavaszáig fokozatos haladása által Kolozsvár kedvence volt, honnan ujra szerződtetve lőn a „Nemzeti szinház“-hoz, hol csakhamar mint elsőrendü dalmüvész tünt fel alakitásai és férfias bariton hangja által. Hamlet, Mephistopheles, s több szerepei kiválóságra érdemesitették őt. 1872. ismeretlen okból elhagyta az intézetet, s csaknem egy évi külföldi távollét után jött vissza az intézethez. Hamletben lépett fel ujra, s kitünő Hamletjét, Mephistóját követték Bolygó Hollandi, Brankovits György, (Brankovits szerepét Erkel Fer. Odrynak irta), Mignonban Lothario fantasticus szerepe, Sába királynőben Salamon király, Párisi vizhordozó erőteljes alakitásai.

A társadalmi életben is tevékeny szerepet választott Odry. Az irók és müvészek társaságának létesitése és fennállása körül, annak fényes ünnepélyeiben folyton tevékeny részt vett. Az irók közt forogván, feltámadt keblében a munkakedv irodalommal *is foglalkozni, s 1875-ben jelent meg* „Az életből és szinpadról“ cim alatt két kötet munkája,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

melyet a müvészetet pártoló Türr István tábornok urnak ajánlott; aztán irta a „Szórakozott“ cimü 1 felvonásos vigjátékot, mely kisérletnek mondható; továbbá a „Nemesek kapitánya“ népszinmüvet; 1876-ban „Piros Panna“ népszinmüve tünt fel a kolozsvári pályázaton, melynek zenéjét is részben maga irta; ugyanez évben irta „A falu nyelve“ népszinmüvét és „A házi politica“ vigjátékát. Szinmüvein a költői zománc hiányzik ugyan, de mély *drámaiságot és ügyességet nem lehet tőlük* megtagadni. 1876-dik év tavaszán lejárt szerződése a „Nemzeti szinház“-nál. Ekkor báró Podmanitzky Frigyes intendáns 6 évre szóló szerződésre lépett vele. Eközben a dalmürendező Böhm elhalálozván Odry Lehel neveztetett ki annak, mely tisztségnek teljesen megfelel. Most mint dalmüvész és dalmürendező kedvence közönségünknek.

Oeuvre, (fr.) mű.

Officium, kötelesség, a katholikusoknál az isteni tiszteletnek egy neme. *Officium defunctorum*, gyászmise. *Officium diurnum*, nappali ima. *Officium divinum*, nagy-mise. *Officium matutinum*, reggeli mise. *Officium nocturnum*, éjjeli ima. *Officium vespertinum*, délutáni isteni tisztelet.

Oficleida, l. *Ophicleide.*

Olivettes, (fr.) olajfa-tánc, mely nagy divatos a Provence-ban, midőn is 3 személy 3 olajfa körül táncol.

Olophyrmos, (gör.) gyászdal.

Omerti, indiai hegedü-hangszer.

Omnes, omnia, l. *Tutti.*

Ondeggiamento, a megrendülés. *Ondeggiante,* tétovázva, kétségesen, habozva. *Ondeggiren*, ütenyt adni élénk kézmozdulatokkal.

Ondulé, (fr.) remegve, reszketve.

One, olasz nagyitó-tag.

Ongarese, ongharese, magyar, magyarul.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Operist, egy dalmü-énekes.

Ophicleide, igy is nevezik: *Basse d'harmonie,* ez egy rézből készült, 9 hangnyilással és 6—11 billentyüvel ellátott fuvó-hangszer. Csak mély hangokat teremt s csak Franciaországban divó.

Ormprust** (Armbruster) **Kristóf, magyar kir. kamarai számvevő, I. Ferdinánd király alatt élt. Szebenben született, miért is valószinü, hogy hazánkban gyakran és több vidéken előforduló Armbruster vagy Armpruster családnevektől megkülönböztesse magát, a szebeni előnevet használta. E kiváló müveltségü férfiu, magas hivatala dacára zeneszerzéssel foglalkozott. Fájdalom, egy éneknél többet nem hagyott az utókorra. A „Nemz. muzeum“ a „Széchenyi“-féle országos könyvtárban egy már nagy ritkaságu nyomtatványt őriz, melynek cime: „Gonosz asszonyi embereknek erkölcsükről való ének. Kit szerze szebeni Ormprust Kristóf egy kopott eb-aggnőnek bosszuságára, kit osztán egy barátja kérésére, magyar nyelvre fordita. Viennae Austriae exendebat Egidius Aquila.“

E dal, mely nem egyéb, mint egy csintalan öreg asszony rovására, -- ki Augsburgban ott az 1550-ben a német birodalmi gyülésen jelen volt több magyarnak szállást adó fukar gazdasszonya volt, Armbruster által — szerkesztett gúny-dal, melyet ennek kérésére valamely barátja forditott magyarra, egyszersmind a szerző nevét némileg magyarositani kivánván, Armprustnak elnevezte. A dal kelte 1550-re van téve és Augsburgban iratott. Dacára a dal páratlan ($^3/_2$) ütenyének, mégis magyar jeleggel bir és a régi, azaz XVI-dik századbeli magyar dalirodalom egyik gyöngyét képezi.

Orsz. m. kir. zeneakadémia. A magyar hazának a fővárosban székelő és müködő s ez idő

ZENEAKADÉMIA
LISZT MŰZEUM

szerint legmagasabb zenészeti műintézete, melyben Liszt Ferenc mint az intézet elnökének vezetése alatt álló legmagasabb zongoramüvészeti osztály mellett főleg a zenemüvészet ama tudományos tantárgyai adatnak elő, melyek a magyar hazában még semmiféle más tan- vagy műintézetben nem tárgyaltatnak, u. m. a „magasabb összhangzattan“; az „ellenpontozat“; (Contrapunct) „a hangszerelés“; „a formatan“; „a zene története“: „a zenészeti aesthetika“; „a magyar dal és zene sajátságai, nyelvi, zöngidomi, formai és harmoniai tekintetben.“

Életbeléptetése mellett legelőször az Ábrányi Kornél által szerkesztett „Zenészeti lapok“ kezdtek agitálni még a hatvanas évek derekán. Később-ben, 1869-ben a m. belügyministerium által egybehivott magy. nemz. szinházi enquêteben, Csengery Antal hozta inditványba, mely inditvány azonban akkoron nem nyert megvalósitást.

Az orsz. m. zeneakadémia eszméjét legkihatóbban Bartay Ede karolta fel, ki 1870-ben február hó 20-án egy müvészeti értekezletet hivott egybe, mely egyhangulag elfogadta az általa előterjesztett, tervezetet, s annak életbeléptetését a m. k. belügyminiszteriumnál egy küldöttség által kérelmezte is.

Legelőször az 1871. dec. 8-ki orsz. ülésben tárgyaltatott, hanem akkoron öt szótöbbséggel elejtetett. 1873-ban ismét az országgyülés elé került, s akkoron főleg ama memorandum következtében, melyet az orsz. m. daláregyesület nyujtott be az országgyülésnek, s melynek támogatására az egyes, igazgatói választmány Deák Ferencet kérte fel. megszavaztatott majdnem egyhangulag. Életbeléptetése azonban csak 1875-ben következett be, a midőn is az eredetileg kidolgozott széles keretü tervezet helyett, a mai — fentjelzett alapon álló — tan-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

terv és beosztás léptettetett életbe. Meg kell említenünk, hogy az országházban főleg Királyi Pál és Simonffy Kálmán voltak az eszme előharcosai.

Az intézet elnöke Liszt Ferenc, ki egyszersmind a legmagasabb zongoraosztályt is vezeti. Igazgató-tanára: Erkel Ferencz, titkár-tanára: Abrányi Kornél, s többi tanárai: Volkmann Róbert és Nikolics Sándor.

Az 1879-ik évben önálló palotájába költözik a sugáruton, hol eddigi kerete is ki fog szélesbitetni.

P.

P. röviditése a *piano-*; *pp.* a *pianissimonak.*

Palko, nézőtér a szinházban.

Palmula, igy nevezték a rómaiak a billentyüzetet.

Palotásy János, főleg az 50—60-as években tünt fel magyar irályu zenemüveivel. Dalai s egyéb zenedarabjai igen elterjedtek s kedveltek. Ki ne ismerné Palotásy sok dalai közül pl. azt, mely igy kezdődik: „Mi füstölög ott a messze távolban“, vagy Tompa Mihály szövegére irt: „Gólya madarát“, melynek fájdalmas versszakai jól esnek a búbánattól nehéz szivnek; továbbá a „Csak gyönyörü nemzet az a magyar nemzet“ gyujtó hatását. Hallgató magyarjait Riszner testvérek ujból feldolgozva, két vaskos füzetben adták ki. „Galgóczi emlék“ cimü müvét Mosonyi Mihály is földolgozta s valóságos műdarabbá emelte. Meghalt Jászberényben 1878-ban.

Pantomime, (gr.), tagjáték, mimjáték, némajáték, arcjáték.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Paraphrase, idegen alaptétel (motiv) átdolgozása.
Parodia, gúnymás, visszája (valaminek).
Paroles, (fr.), a zenéhez irt szöveg.
Partie, egyszerü szólam.
Partition, (fr.), *Partitura*, *Partizione*, a dalmü szövegkönyve. Szövegkönyvjátszás azon müvészet, mely arra képesit, hogy abból pl. a zongorán érzékenyiteni tudja a hangszerekre, énekre letett gondolatot.
Passionato, -ta, passionné (fr.), szenvedélylyel.
Pastorale, pásztordalszerü. Hires pl. Beethoven „Pastorale-symphoniá"-ja.
Pauke, Timbales (fr.), *Timpani*, féldob, üstdob.

Pauli-Markovics Ilka, a budapesti „Nemzeti szinház" több éven át kedvelt primadonnája szül. 1839-ben Budapesten.

Több maecenás költségén, mint fiatal leányka Bécsbe küldetett, hogy dalmüvésznőnek müveltessék. Salvitól nyerte kiképeztetését. 1859-ben először lépett föl a „Nemzeti szinház"-ban az „Észak csillag" cimü dalmüben Hollósy Kornélia mellett egy másodrendü szerepben (Prascovia). A fiatal müvésznőt folytonos és komoly tanulmányai oda vitték, hogy Hollósy Kornélia távoztával ő vehette át szerepkörét, melyet 1862. óta be is töltött. 1863-ban Pauli Rikhárd neje lett. A közkedvességü müvésznő 1874-ben makacs torokbaja miatt kénytelen volt a szinpadot odahagyni s fájdalom, oly ürt hagyva maga után a „Nemzeti szinház"-nál, melyet betölteni maig sem igen sikerült.

Pauli Rikhárd, született 1835. november 24-én Rakovitzban, Pozsony-megye. A „Nemzeti szinház"-nak e kitünő dalmüvésze Nagyszombatban hallgatta az iskolai előadásokat s ez idő alatt már az isteni tiszteletek alkalmával mint első sopranista énekelt a karban, mely alkalmakkor különösen mu-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tatta be, a dalmüvészet iránti nagy hajlamát. Innen Bécsbe utazott tanulmányait folytatandó, szabad óráit pedig Nágel karnagygyal tölté, ki őt a templomi énekkarokban szintén müködteté. Oratoriumok előadásánál, melyek a bécsi udvari szinházban husvét- és karácsoni ünnepek alkalmával szoktak tartatni, mindenkor nemcsak hogy közremüködött, de még a magánrészek énekeltetése is nem ritkán ő reá bizattak; ekkor már magára vonta a hallgatók figyelmét. Tanulmányait mint végzett tanár hagyta el s anélkül, hogy a kitüzött pályára lépett volna, Genti Cuomo énektanár által képeztette magát a dalmüvészetre; e mellett a zongora s hegedübeni jártasságát is a legnagyobb szorgalommal folytatta. 1857-ben Pozsonyba rándult, hol a szinpadon mutatá be müvészetét; itt azonban nem tartózkodott hosszasabban, mert az olmützi szinházhoz szerződtették. Innen Brünnbe utazott vendégszereplésekre, majd Bécsbe rándult, hol Anderrel ismeretségben állván, ez arra birta, hogy térjen vissza hazájába, s lépjen föl a „Nemzeti szinház“-ban. Pauli csakugyan ajánlkozott a „Nemzeti szinház“-nál, de akkoriban vendégszereplésre engedélyt nem kapott. 1859-ben szerződtették a kolosvári szinházhoz, hol 3 éven át szerepelt. 1862-ben jött a „Nemzeti szinház“-hoz, hol ez ideig egyike a legkedveltebb tagoknak. Válfaja lyriai (spiel) tenor. „Kőmives“, „Fekete domino“, „Pál és Virginia“, „Mignon“, és „Piccolini“-ban nélkülözhetlen a szerepköre. Mint énektanár is szép névre tett már szert; sok tanitványa kitünő oktatásban részesül Paulinál. Tanitványai közül nem egy tett szerencsés kisérletet a nyilvánosság terén. Ő kedvelt tagja a szinházi közönségnek s keresett mestere az énekmüvészetben képezni vágyóknak.

Pedale, *pedaliera*, *ped.* lábto.
Pedal-Harfe, l. *Hárfa*.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Periode, egy tétel, mely külön gondolat.

Pezza, darab. *Pezzi conzertanti*, hangverseny-darab.

Phantasie, l. *fantaisie.*

Pianissimo, igen halkan.

Pianoforte, zongora.

Piccolo, *Piccolino*, kicsiny; kis fuvola, kis trombita.

Pichler Bódog Károly, szül. 1833-ban Pécsett. Schmidt Pétertől sajátitá el első zeneismereteit. 15 éves korában egy nyitányt irt, melyet Pécsett a szinházban adtak elő. 1860—61-ben tanitványa volt Herbeknek. Ez idő alatt irt müveit a bécsi „Férfi-négyes“ társaság adta elő. 1862-ben igazgatója és karnagya lett a linczi szinháznak. 1866-tól Olmützben volt szinházi karnagy. Innen Kolozsvárra ment, hol igazgatója lett a zenedének és karnagya a piarista templomnak. 1868-ban az ő vezetése alatt kezdődtek meg a zenekari hangversenyek, melyek azóta állandóan müködnek Kolozsvárott. Négyes társaságot is szervezett, mely szintén igen előnyösen müködött. Meghalt Kolozsvárott 1876. február 8-án.

Müvei közül kiemeljük első sorban a „Zach Klára“ cimü nagy szabásu dalmüvet, melyet P. még 1875-ben nyujtott be a „Nemzeti szinház“-hoz, de eddig előadva nem lett; továbbá sonatáit, dalait, vonós-négyeseit, stb.

Più, több; közelebbi meghatározására szolgál némely előadási jegynek.

Polacca, Polonaise, *Polonoise*, nemzeti tánc a lengyeleknél.

Polyhimnia, dal egymásután.

Pont. Ha egy hangjegy vagy szünjel után pont van, az azt félértékével meghosszabbitja.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Poor Vilmos, szül. 1828. dec. 7. Pozsonyban. Atyja a zenészi pályára szentelte fiát s első oktatását maga veté meg a zongora-játékban. 1835-ben már nyilvánosan játszott Budán a várban, mely alkalommal magyar népdalok fölött változatokat adott elő. 1837-ben Pesten a vigadó kis termében Herz „Rondo“-ját; 1839-ben Moscheles változatait; 1840-ben Kalchbrenner „Sextet“-ét játszta nyilvánosan. Atyja halála után a „Hangászegylet“-be (jelenlegi zenedébe) lépett, hogy hangját képezze, de sikertelen maradván törekvése, zongoraleckék adására szoritkozott. A zeneelmélettel szorgalmasan foglalkozván, csakhamar ismertté vált mint zeneszerző is.

Poutpourri, egyveleg; több dallamnak összekötése egy zenemüben.

Praeludium, előjáték az orgonán.

Prima vista, első látásra lapról lejátszani.

Professeur de musique (fr.) zenetanár.

Programm zene, mely valamely érzemény vagy szenvedély festésével foglalkozik. Ide tartoznak mindama zenemüvek, melyek bizonyos szöveg kiséretében adatnak elő, minők általában a szövegre irt dalok, dalmüvek, melodrámák, oratoriumok. stb. A programmzene cime és magyarázó szövege lehet rövidebb vagy hosszabb, részletesebb vagy általánosabb, mint pl. Beethoven, *Eroica*, vagy *Pásztor*-symphoniája, Berlioz, zenekari müvei, Liszt, symphoniái, költeményei, stb. A *szintánc-zene*, a mennyiben a szereplő személyek abban mimészettel s különféle kifejező jelenetekkel is kisérik a zenét, szintén ide sorolható. Ilyen: *Sylvia*, *Coppelia*, stb.

Punctus, l. *pont.*

Puntato, pontozott.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Q.

Quadrille (fr.), francia tánc, mely 6 részből áll.

Quarte, negyedhangköz, mely tiszta, bővitett és szükitett

Quasi, majdnem.

Quinta, ötödhangköz, mely tiszta, bővitett, szükitett.

R.

Rabbia (con), dühvel.

Rákóczy-induló, magyar nemzeti induló. Átiratot csinált *Liszt Ferenc*, *Erkel Ferenc*, *Ábrányi Kornél*.

Rall. röviditése a *Rallentando*-nak, visszatartva.

Rapidamente, *Rapido*, gyors.

Rapidissimo, leggyorsabb.

Recitatif (fr.), *Recitativo*, énekbeszéd. Dalművekben fordul elő.

Rectus motus, (lat.), egyenes mozgás.

Regenschori (lat.), karigazgató a templomban.

Religiosamente, *Religioso*, vallásias, ünnepies.

Replik, azon hangköz vagy hangzat, mely a forditás által áll elő.

Requiem, gyászhangok.

Responsorium, a pap énekére vonatkozó felelet a chorusról.

Rhapsodia, több darabból összeállitott zeneköltemény. Liszt magyar rhapsodiái hiresek.

Ridley Kohne, szül. 1812. ápr. 5-én Veszprémben, hol atyja éneklész volt. Már kora gyermekéveiben nyilatkozott nála a zenészeti hivatottság s az akkori veszprémi hires egyházi karnagy Ru-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

zitska vezetése mellett kezdte meg tanulmányait a zenében s hegedüjátékban. Tizenkét éves korában hangversenyekben játszott. Később Bécsben Hellmesberger s Böhm József vezetése mellett müvelte magát.

Mint ismeretes nevü hegedümüvész, előbb a bécsi józsefvárosi s később az udv. dalszinházi zenekarban nyert alkalmazást mint magánjátékos és zenekarvezénylő. Az akkori hires bécsi karmesterek: Kreutzer, Lachner, Nicolai"-val szorosabb viszonyban élt, kik nem egy alkalommal tüntették ki. 1838-ban első hegedüsnek lett szerződtetve a „Nemzeti szinházhoz." Négy évig maradt az intézet szolgálatában, mig 1843-ban külföldre utazott hangversenyezni. Beutazta Német-, Olasz- és Franciaországot, hol kitünő elismeréssel találkozott. Főleg olaszországi hangversenyeivel aratott nem mindennapi sikert. Velencében tizenkétszer lépett föl nyilvánosan. Párisban játszott Lajos Fülöp király és gr. Apponyi osztrák nagy követ termeiben is, hol a legelső müvészeti nagyságokkal lett ismerős. Több mint két évi müutazás után ismét visszatért hazájába, — nem reflektálva sok előnyös külföldi ajánlatra, — melyet aztán nem is hagyott el többé. Ismét visszaszerződött a „Nemzeti szinház"-hoz, mint első magánhegedüs és zenekarvezénylő s aztán egészen 1871-ig folyvást tagja s egyik kiváló támasza is maradt annak.

Midőn a szabadságharc leverése után, hosszú évek sora nehezedett a magyar nemzetre s minden szellemi és nemzeti élet egyedül csak a társadalmi és müvészeti mozzanatokra lett szoritva: ő egyike volt ama fővárosi müvészeknek, kik e téren a legtöbbet lenditettek. Több pályatársával megalakitotta a kamarai klasszikus zeneestélyeket, melyek élén közel tiz évig meg is maradt. — Ugyanekkor az Erkel F. által életbeléptetett philharmoniai hangversenyek létrehozásában is őt illet meg nagy ér-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dem, mert a „Nemzeti szinház“ zenekar tagjait, szóval, tettel és jó példával buzditotta a nemes vetélkedésre. Emellett, mint zenedei tanár is nagy és sokoldalu tevékenységet fejtett ki. Számos — későbben hirnevessé vált — müvész volt az ő tanitványa, kikben az általános zenei müveltség mellett, nem mulasztotta el a magyar zene iránti érzéket, s meleg érdekeltséget kifejteni. E téren sok feljegyezni való érdeme van. Több sikerült magyar zenemüvet szerzett s adott ki, melyek még ma is keresett cikkei a mükereskedéseknek.

Midőn Liszt Ferenc még csak mint vendég látogatta meg hazáját; ő mint egyik lelkesült tisztelője a nagy mesternek, mindenkor az elsők közé tartozott, kik mindenkor befolyásukat felhasználták arra, hogy Liszt müvei meghonosuljanak és elismertessenek a magyar hazában is.

Szóval: ő minden lényeges s nagyobb jelentőségü müvészeti mozzanat előidézése vagy előre hajtásában mindenkor tevékeny részt vett s a hol a müvészet érdekkérdései forogtak szóban: reá mindenkor bizton lehetett számitani.

A „Nemzeti szinház“-nál az Orczy-kormány inaugurálása (1870) vetett végett sokoldalu mükődésének a fővárosban, mely végre — sok évi érdemének ignorálása és müvészi ambitiójának érzékeny megsértése folytán — távozni is kényszerité, elfogadván a debreceni zenede tanári állomásra való meghivását. Rövid idő óta ismét a fővárosban él, hol minden idejét tanitványok számára tartja fenn s buzgólkodik azok előhaladásán.

Rigore, rigoroso, szigoru a mérettartásban.
Rilasciando, Rilasciante, visszatartóztatva a méretben.
Rinforzando, rinforzato, erősebb.
Risentito, kifejezésteljes.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Riszner József, szül. 1824. sept. 9. Turócz-Szt.-Györgyön, hol atyja kántortanitó volt. Körmöczbányán végzé a négy gymn. alosztályt, hol Wurm egyházi karnagytól tanult zongorázni és hegedülni; később Gyöngyösön végzé az ötödik és hatodik osztályt, a bölcsészeti tanfolyamot pedig Budapesten. Itt a zenetanitással foglalkozván, csakhamar a keresett mesterek közé tartozott. A forradalom alatt tanulmányait abban hagyta s mint nevelő müködött 9 éven keresztül. 1858 óta Jászberényben lakik, hol szintén mint előkelő zenetanár müködik. Eddig körülbelül ötven zeneszerzeménye ismeretes közönségünk előtt, köztük Palotásy válogatott magyarjainak átirata is.

Riszner Nándor, föntebbinek testvére, szül. 1834-ben szintén Szt.-Györgyön. Körmöczbányán, Gyöngyösön és Budapesten végezte tanulmányait; a praeparandiát pedig Óvárott. Ez is hajlammal viseltetvén a zene iránt, szorgalmasan tanult, s igy eleintén mint orgonász müködött. 1873 óta pedig a znyováraljai tanitó-képezdében, zenetanári minőségben müködik jelenleg is.

Kiadott zenemüvei kedveltek. Riszner Ede és Adolf a föntebbieknek testvérei szintén jelesen képzett zenészek.

Rit., röviditve a *ritardando*, vagy *ritardatonak*, visszatartva.

Ritornell, ritornello, elő-, köz- vagy utójáték.

Romance, (fr.), *Romanze*, egy a zenében letett kis költői elbeszélés, kis ballada.

Romantique (fr.), *romancesco*, regényes.

Rondeau (fr.), *Rondo*, zenedarab, mely két részből áll s a főgondolat többször ismétlődik.

Rondinetto, Rondino, Rondoletto, kis rondo.

Rosti Pál, a zenemüvészet e nemes barátja

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

és kiváló müvelője szül. 1830-ban, meghalt 1874-ben. Köztiszteletben álló férfiu volt, kiben a tudomány épugy mint a müvészet kora halála által sokat vesztett. A zongorát, harmoniumot és fuvolát kitünően kezelte, zeneszerzeményei meg eléggé elterjedtek.

Roth Endre, szül. 1847. nov. 4. Uj-Szegeden. Atyja Mihály szerény tehetségéhez mérten egyetlen fiát gondos neveltetésben részesité. Endre a szegedi főgymn. osztályaiba járván, kellemes csengésü sopran hangjával annyira feltünt, hogy nemcsak iskolatársai s tanárai, de rövid időn az egész közönség kedvence lőn. Az ének mellett tanult hegedülni, zongorázni s az akkor Szegeden lakó Lóhrtól az összhangzattant s orgonát. Roth az akkor alakitott ifjusági zenekarnak vezetője volt addig, mig Budapestre jött. Itt a „Nemzeti zenede“ kitünő növendéke volt. 1869—71-ig a „Nemz. szinház“ zenekarában mint hegedüs müködött. Aztán Szegedre ment, hol a szegedi dalárda élén állt. Több dalárünnepély alkalmával dijat is nyert. Irt karénekeket egy latin misét (Es-dur), népdalfüzért, stb.

Rotulae (lat.), karácsonyi énekek.

Roulade (fr.), futam az énekben, rendesen egy szótagra.

Rózsavölgyi és társa név alatt ismeretes egy igen előkelő zenemükereskedés Budapesten. Megnyittatott 1849-ben Rózsavölgyi Gyula — az ugyanily nevü hires zeneszerző és hegedümüvész fia — és Grinzweil Norbert által. Már az első években szerzett a két lelkes kiadó a firmának azáltal jó hirnevet, hogy magyar zenemüvek kiadásával foglalkoztak. Rózsavölgyi ezért börtönbe is került, mert dacára a szigoru tilalomnak kiadta a Klapka-, Kossuth-, Damja-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nich, stb. forradalmi indulókat. Később meg egyik kiadványa miatt keveredhetett volna bajba, ha az illető közök ismerethiánya nem változtat a dolgon. Ugyanis maga Dunkl beszélte a következő érdekes s mulatságos jelenetet. 1853-ban Bülöw kiadatta Rózsavölgyivel az általa átirt „Hunyady“ indulót. Ez ellen nem lévén a copfos hatóságnak kifogása, megjelenése után, Dunkl egy hangversenyben az Európa termében számos hallgató előtt játszotta. Az induló tüzelt és gyujtott, az éljenek meg csak amugy magyarosan követték egymást. Nem tartott azonban sokáig, Dunkl kihivatott a teremből egy hivatalosan odarendelt egyén által s kérdőre vonatott a darab előadása miatt. Másnap Rózsavölgyi citáltatott a hatósághoz a nevezett átirattal együtt. Azonban gyanust nem fedeztek föl a kiadványban, fölmentették minden további nélkül. A kiadványban t. u. Bülöw ugy irta a triot, hogy a jobb kéz a Hunyady-, a balkéz a szigoruan tiltott Rákóczy-induló motivját tüntette fel; ezt a hangjegyekben nem vették észre s ez volt a szerencse. De észrevette az előadó Dunkl — ki aztán különösen a balkéz menetét tüntette fel becsületesen — s a hallgató közönség.

Midőn ő Felsége a királyné először jött Magyarország látogatására, szintén nagyérdekü kiadványt nyujtottak eredeti magyar zenemüvekből — Mosonyi, Ábrányi, stb. szerzőktől — nemcsak közönségünknek, de magának a királynőnek is, ki a kiadványt egy disz-albumban — melynek födele egy teljes pusztát ábrázolt, müvésziesen kirakva hazai termésü fácskákból — kapta meg. A nevezett cég eddig 2000-nél több saját kiadvány fölött rendelkezik; köztük Mosonyi, Erkel Fer. összes-, Ábrányi, Gobbi Henrik, Michalovich, Egressy, Székely, Bertha, Bartalus legtöbb müveit birja. A régebben fönállott Kugler, Treichlinger, Wagner zenemü cégnek kiadványai is

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

R. birtokába ment át. Meg kell említenünk, hogy a nevezett cég, de főleg Dunkl fáradhatlan rendezője a hangversenyeknek; ma már nagyobbszabásu müvész nincs, kit nem lett volna alkalmunk meghallgatni, éppen Dunkl fárádozása folytán.

Rule-Brittannia, nemzeti-ének az angoloknál.

Ruzsicska Ignác, szül. 1774-ben Bazinban (Pozsony-megyében), mások szerint nyitramegyei Vág-Ujhelyhez közeli Alsó-Bottfalván, hol atyja körmöci nemes Ruzsicska Mihály tiszttartó volt.

Gyermekkorában Pozsonyban templomi énekes volt, a század végén pedig gróf Viczay számtartója. 1800-ban Veszprémbe ment, hol előbb a székesegyház zenekarának tagja, utóbb pedig karmestere lett. E minőségben halt meg 1833. febr. 15-én. Róla azt állitják, hogy ő lett volna az első, ki a „Rákóczy“ indulót Bihari játéka után hangjegyekre alkalmazva másoknak is lehetségessé tette a kedvelt darabot játszhatni.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Rythmus, Rhyrtmus, zöngidom. Zöngidomnak a következő elemek összegét nevezzük, u. m. a méret, hangsuly, zöngérték és időmérték.

S.

Saccade (fr.), a hegedü-vonónak azon nyomása, mely két-két, vagy több hangjegyet játszik egyszerre.

Saison (fr.), azon időtartam, mely alatt zeneestélyek hangversenyek tartatnak.

Saiten, húr. Vonós hangszerekre, hárfákra, stb. alkalmaztatnak. Legjobbak Olaszországban készülnek, juh-, kecske- és zerge-bélből. Legdrágábbak azok,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

melyek Paduában készülnek. A zongorákra alkalmazott érccel csavart húrok Bécs- és Londonban készülnek.

Salpinx, a régi görögöknél fuvó hangszer.

Saltarello, ugráló, mely akkor áll elő, ha $^6/_8$-ad méretben a három-három összekötött nyolcadnál az első pontozott.

Salto, ugrás.

Salve-Regina (lat.), „Légy üdvözölt, királynő!“ Egy katholikus templomi ének.

Sanctus, a szt. misének negyedik része.

Saqueboute (fr.), mély púzon.

Sarabanda, spanyol tánc $^3/_4$-ed méretben. Ilyent *Bach* Seb. sokat irt.

Saxlehner Emma dalmüvésznő, eredetileg nem a müvészi, hanem a tanitónői pályára készült. 16 éves korában elvégezte a tanitónői pályát a budapesti kir. tanitónő-képezdében, s egy évig müködött is a tanügy terén. Ez idő alatt képezte hangját; mestere Stoll volt. A mester tanitványát a nyilvánosság előtt nem egyszer mutatta be, mert jótékonycélu hangversenyekben bizonyára közremüködött. Rokonszenves alakja mindenkire kedvező benyomást tett, hangja és iskolája pedig oly feltünést keltett a müértő körökben, hogy Radnótfáy, az akkori intendáns, 1868-ban a „Nemzeti szinház“-hoz szerződtette. Azóta lelkiismeretességgel s buzgalommal müködik hivatása szerint a dalmü érdekében. Szerepköre a következő: Nancy „Marthában“, Gertrud „Bánk-bán“-ban, Martha „Faust“-ban, Orsino „Lukrecziá“-ban, Berthold asszony „Kőmives“-ben, a dán királyné „Hamlet“-ben, stb.

Sbalzato, merészen, odadobva.

Scala, hanglépcső, hangrovat. A hangrovat ugy jő elő, ha bármely kijelölt zöngére, mint kiindulás-pontra, bizonyos meghatározott zönge aránysort (Ton-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

folge) épitünk. E zönge aránysor arithmetikai képlete következő, u. m.: 2:1, 3:1, vagyis: „Két egész hang, egy nagy félhang; három egész hang, egy nagy félhang“, a mi azt jelenti, hogy bármely adott zöngére csak ugy épithetünk diatonikus hangrovatot, ha az egész és félhangok a fentebbi számarány szerint következnek egymásra egy nyolcad hangterjedelemben, mely után a nevezett hangaránysor aztán ismétlődik. Az egész- és félhang elméletére vonathozólag l. *Ganze Note*, *Ganzer Ton*, *Halber Ton*. Vegyük pl. a „C“, „D“, „E“, „F“ zöngét kiindulás-pontul. Lesz tehát:
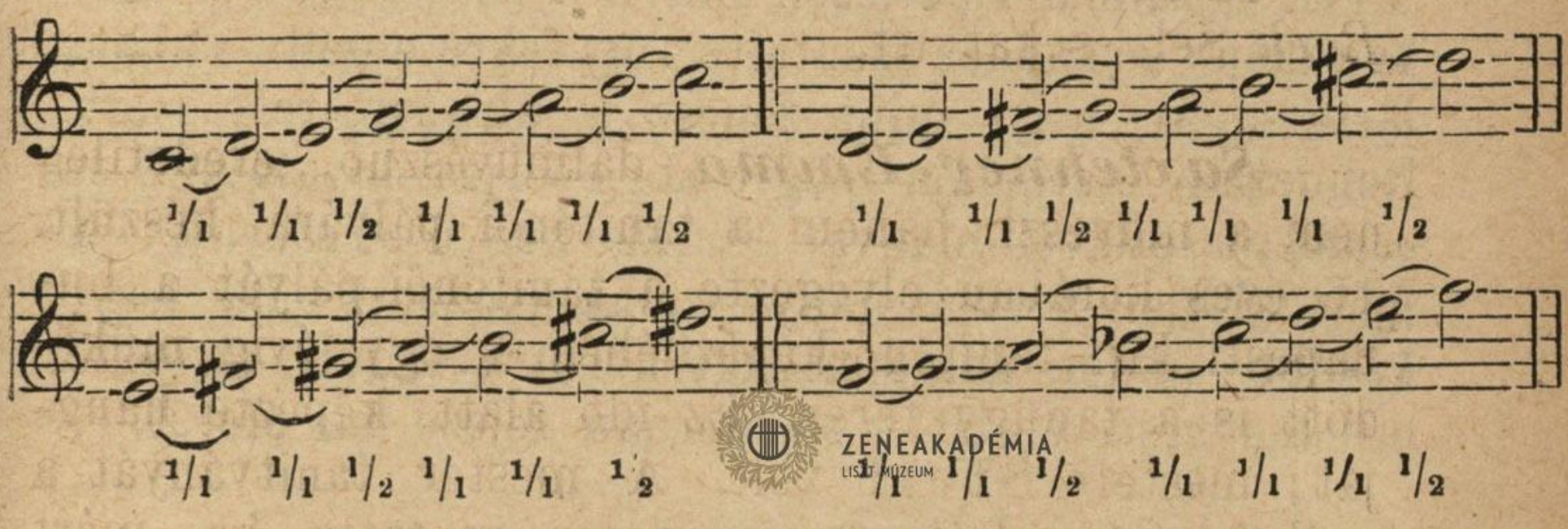
A feltüntetett példákból elég világos, miért van pl. a „C“ hangrovatban csak fehér billentyü az „E“-ben meg négy fekete is. A használatban levő hangrovatok következők: c, g, d, á, é, h, fisz, cis, f, b, es, ás, des, ges, ces. Az elmélet az elsorolt hangrovatokon kivül az ugynevezett *idealisakat* is használja. Ezek alakulási módja ugyanaz a föntebbiekkel s igen fontos szerepet játszanak a zeneszerzés terén. Igy a használatban levő *cis* után következik: *gis* (8 kereszt), *dis* (9 kereszt), *ais* (10 kereszt), *eis* (11 kereszt), *hisz* (12 kereszt), *fes* (8 b.), *bébé* (9 b.), *eses* (10 b.), *ásás* (11 b.), és *deses* (12 b.). Pl.

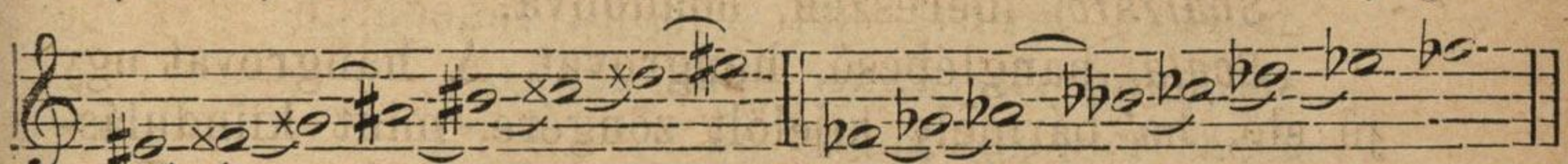

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Scena, Scène (fr.), része a dalmünek.

Schmidt Péter, egyike azon uttörő veterán zenemüvészeknek, kiknek müködése csendes, de annál eredménydusabb. Pécsett 1874. március 28-án 75 éves korában halt meg. Tudtunkkal ő irt először magyar nyelven zeneelméleti müvet; magyar miséjéről pedig Mosonyi Mihály egész ciksorozatot irt s felkölté a zenészek figyelmét müvei iránt.

Schnaringer János, szül. a liptómegyei szt.-Péter falujában szegény sorsu szülőktől s élt a XVII. században Eperjesen mint a syntaxis tanára. Szabad idejét a zenének szentelte s oly fokra emelte abbani jártasságát, hogy mint zenész is hirnévre tett szert. Rendetlen életmódja megfosztá eperjesi hivatalától és zeneismereteivel magyar főurak kegyére szorult. A mértékletlen borivás annyira elharapódzott nála, hogy később, midőn németországi körutra indult, elveszté minden testi erejét s szomoruan fejezé be életét.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Seconde (fr.) l. *Hangköz, Intervall.*
Secret d'Orgue (fr.), szélláda az orgonában.
Seg. röviditése a *Segue*-nak.
Segno, jegy, l. *Dal segno.*
Segue, következik.
Sem., röviditése a *sempre*-nek.
Semplice, egyszerü. *Semplicemente,* egyszerüen.
Sempre, mindig.
Sensibile, találékony.
Sentimental (fr.), érzésteli.
Senza, nélkül.
Septième (fr.), *Septima* az alaphangtól a hetedik, l. *Hangköz.*
Septuor, Septett, hét szólamu zenedarab.
Serenata, Serenade, éjjeli zene.
Serio, serioso, komolyan.
Serpent (fr.), a legmélyebb hangok fuvására

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

használt hangszer. Zenekarokban található; használtatása igen ritkán fordul elő.

Sesquialter, mutátio az orgonában.

Sesta, hatod. *Sestupla di semiminime,* $^6/_4$-ed méret.

Settetto, l. *Septuor.*

Settima, heted.

Severamente, szigoru az előadásban.

Sexta toni, az alaphangtól a hatodik. *Sextetto,* hat szólamu zenedarab.

Seyler Károly, szül. 1815-ben Budán. Atyjától S. Antal Józseftől, ki maga szintén kitünő zenész s zeneköltő volt, s tevékeny életpályáját mint az esztergomi főszékesegyház karnagya fejezte be, már eleve gondos zenei kimiveltetésben részesült. Korán fejlődő kiváló tehetségei fényes jövőjét előre biztositák. 1834-ben mint 19 éves ifju Bécsbe ment s a nagyhirü Seyfried Ignáctól oktatást nyert a zenei müalkotás elméletében, egyuttal a Kärnthnerthor melletti szinház zenekarának is tagja volt. Midőn atyja 1841-ben aggkora miatt az esztergomi főszékesegyházi karnagyság diszes állásáról lemondott, közakarattal fia hivatott meg helyére. S elfoglalta érdemes atyja helyét, s azon idő óta szakadatlan munkásságban, az egyházi zene teréni folytonos foglalkozásban tölti be feladatát egész mai napig. A zenei irány, melynek mivelésére életét szentelé, nem az, mely napjainkban kiváló hirt képes szerezni a müvésznek; innét van, hogy S. neve kiváltképen a hazai földön, hol vajmi kevés érzék és lelkesülés, de sőt kevés méltánylat észlelhető a magasabb klaszszikus egyházi zene iránt, kevésbbé ismert, mig a külföld méltán dicsekedhetik azzal, hogy inkább ismeri a szerény zeneköltőt, kinek müvei ugyanott megérdemlett méltánylat s elismerésben részesülnek. S. müveinek számát maga a szerző sem ismeri; számtalan azok közől, még az ifjui lánghév s tiszta

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

költői raptus alatt születve kéziratban maradt s napvilágot nem látott. S.-nek töméntelen sok munkája van, mely számozva nem volt, s igy alkotásainak számát meghatározni nem is lehet. Csak az ismert müvek száma több százra rug. Az esztergomi templom számára 30-nál több misedarabot irt, nem is számitva a számtalan rövid votivmiséket. Nincs az egyházi zenének oly válfaja, melyben S. megszámlálhatlan mennyiségü alkotásai nem szerepelnének, melynek alapjai, kiinduló pontjai az esztergomi főszékesegyháznál, különösen a zeneszerető Scitovszky bibornok primás alatt, sürün előforduló ünnepi alkalmak valának. Ezek legnagyszerübbike volt az esztergomi bazilika fölszenteltetése, mely fényes alkalomra a misét Liszt Ferenc irta, s adta elő személyes vezetése mellett, de a Graduale, Offertoriums Te Deum S. müvei voltak. Erre az alkalomra irta S. a papnövendékek által négyes hangon előadott fölszentelési antiphonáit, melyek valóban örök szépségüek s az egész hazában ismervék. S. a külföld nemesebb méltánylatától indittatva, számos müutazást tőn; müveinek előadását személyesen vezette Budapesten, Bécsben, Augsburgban, Regensburgban, Prágában, Salzburgban, mindenütt a legnagyobb tetszés mellett. A viszonyok, melyek között e kiváló hazai zeneszerző él, nem engedték, hogy minden munkái közrebocsáttassanak; de kéziratai annál nagyobb s becsesebb gyüjteményt képeznek. S. végül zenei irányában a régi nemesen egyszerü klassikai iskolának hive.

S. müvei közül följegyezzük a következőket: I. *Egyházi zene*: „Laudes Dei“ Missa Solennis C-ben. „Consecrationis Basilicae Strigoniensis memoria.“ Négy hang és zenekarra. (Bécs, A. O. Hammer) „Comentus Jubilaris.“ C-ben, négy hang és zenekarra. (Bécs, J. Glöggl.) „Missa dominicalis.“ B-ben (Augsburg, A. Böhm) „Kurze Festmesse.“ C-ben, a salzburgi

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Mozarteumnak, melynek tiszteletbeli tagja, ajánlta. (Augsburg, Böhm A) Drei kurze Sonntagsmessen. Drei kurze Messen. Egy vagy több férfihangra orgonakisérettel. Graduale solenne és Offertorium solenne (Bécs, Hammer A. O.) Justus ut palma. Offertorium (Bécs, Diabelli) Festsextett. (Bécs, Glöggl Fr.) Offertorium (München, Falter és fia.) Ave Maria. Te Deum. (Bécs, Glöggl.) Musica Sacra. Te Deum Laudamus. Tantum ergo. (Bécs, Glöggl Fr.) Hymnus Maria Zellensis. Férfi-hangokra. Offertorium D-ben, stb.

Kamarai zene: Premier Trior Pour pianoforte, violon et violoncelle. (Vienne, Pietro Mechetti.) Ezt a triót játszták Bécsben 1839-ben Seylerrel együtt Helmesberger és Merk tanárok önszántukból, hogy az akkor még egészen névtelen S.-t a közönségnek bemutassák. E triónak utánnyomata Párisban is megjelent. Vier Lieder ohne Worte. Zongorára. (Bécs, Mechetti.) Grande Walse de Bravoure Pour le pianoforte. Fantasie. Pour le pianoforte sur de Motifs de l'Opera „Gemma di Vergy.“ (Bécs, Pietro Mechettt.) Scherzo, pour le piano par Ch. Seyler. Erinnerung an Rhein. Harmoniumra. (Augsburg, Böhm) Waffentanz für Piano. Üdvözlő ének. Dicskar Scitovszky primás 50 éves tudorságára. Ezeken kivül számtalan dala s kiadatlan müve van.

Sforzando, *sforzato*, rögtön igen erősen, *Sforzato piano*, rögtön igen erősen, aztán halkan, *Sfz.* röviditése a *sforzando*-nak.

Shake (ang), trilla.

Signalhorn, ércfuvó hangszer. Főleg a katonaság használja egyes hadügyi jelzésekre.

Signe (fr.), jegy. *Signes accidentels*, véletlen elváltozó jegy. *Signum repetitionis* (lat.), ismétlő jegy.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Simonffy Kálmán (Marosvásárhelyi) szül. 1832. okt. 4-én Tápio-Szelén régi magyar nemes szülőktől. Apja György, előbb erdélyi m. kir. testőr, később nyugalmazott huszárőrnagy volt. 1849-ben a még nem is 17 éves ifju már Görgey törzskarával ment Buda alól Esztergom, Tatán át Komáromba; s onnét a julius 11-ki nagy csata után, melyben a monostori s ácsi sáncoknál történt kitüntetése alkalmából főhadnagygyá léptettetett — Vácon, Losonc, Tokaj, N.-Várad, Aradon át Világosig. Azon kevesek közé tartozott, kik magukat Rüdigernek meg nem adták. Hanem tiszti jelvényeiket, kardjaikat, egy nagy ládába pakolva a világosi vár közelében egy nagy fa alá elásták, s maguknak polgári öltönyt keritve, az orosz táboron keresztül a Tiszáig szöktek. Egy hónapi szakadatlan bujdosás után N.-Abonyba — hová időközben anyja költözött — haza ért, rövid két év mulva pedig 20 éves korában Cegléd városa főjegyzőjévé tétetett.

Itt kezdődik nyilvános szereplése; mert noha a dalszerzést Abonyban kezdé mégis országosan kiható müködése a ceglédi dalárdával indult meg. Sok fényes hangversenyt létesitett az addig kihalt Cegléden a pesti nemzeti szinház akkori jelesbjeivel, s nem egy ezer frttal gyarapitá a helybeli és vidéki jótékony célokat. Innét indította meg müködését a dalárdáknak országszerte való szervezésére, mi végett nagykörü és sürü levelezést folytatott, valamint hirlapokban agitált kitünő eredménynyel.

Dalai, melyek rövid nehány év alatt „Szerelmi vadrózsák“, „Magyar hangfüzér“, „Dalbokréta“, Ciprus lombok“, „Hegyháti dalok“, s a többi cimek alatt jelentek meg, kedvenceivé váltak a nagy közönségnek.

1859-ben a tiszta magyar zene ismertetése végett 22 vármegyét utazott keresztül, mindenfelé nagy szellemi sikerü hangversenyeket rendezve.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

1860-ban külföldre indult s nehány éven át a keleti tengertől Afrikáig Európát utazta; majd ismét Magyar- és Erdélyországot járta be tüzetesen, s leszámitva az 1861-ik évi 11 hónapot, melyet mint Pestmegye választott jegyzője a nagyhirü Nyáry Pál oldalánál töltött — 1864-ik év őszéig folyvást utazásokkal tágitotta szellemi látkörét.

1872—5-ki országgyülésen képviselő volt és ezalatt az „Orsz. magyar kir. zeneakadémia“ érdekében csüggedetlen erélylyel fáradozott, s annak létesitése körül maradandó érdemet szerzett magának. Egyszersmind oly alapitványt tett, mely által élte fogytáig évenkint 20 drb. cs. kir. arany jutalmat ad oly tanitványok számára, kik a magy. zene elméleti vagy gyakorlati terén leginkább tüntetik ki magukat.

Sin' al fine, egész a végeig.
Sincopa, l. *syncopatio*.
Singetänze, tánc-zene énekkel.

Sipos Antal, szül. 1839. jan. 17-én Ipolyságon, Hontmegyében. Zongorajátékának atyja veté meg alapját. 1854—58-ban pedig a „Nemzeti zenedé“-ben folytatta tanulmányait. Ezalatt a budapesti kir. tanitó-képezdében is hallgatta az előadásokat, s annak két évi tanfolyamát kitünően végezte. Mint végzett tanitó, a fővárosnál osztálytanitói állomást kapott s mint ilyen kiválóan az iskolának és zenének élt. 1859-ben azonban élete más fordulatot vett; egy hangverseny alkalmával, hol Liszt is jelen volt annyira tetszett játéka nemcsak a közönségnek, hanem magának a nagy mesternek is, hogy magával vitte a fiatal, tehetséges zongorázót Weimarba, hol teljes müvészszé képezte Sipost. 1860-ban elhagyta Weimart s a Doppler testvérekkel müvészi körutra ment. Jeles zongorajátéka mindenütt tetszett s jó müvészi nevet

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szerzett neki. 1866-ban Bécsben rendezett három kamarai estélyt; később Prágába ment, hol a szinházban játszott nyilvánosan. Különösen a magyar irályu darabokkal hatott mindenütt, s ez neki főérdeme. Nem bánta akár csehek, akár oláhok, akár németek hallgatják, magyarjait vette elő s gyujtott minden hangjával. Ha érdemét mérlegeljük, sokat tett azzal, hogy a magyar zenének magvát hintette el az idegen nemzetek sziveiben. 1870-től Budapesten mint ismert zongoratanár müködik; később „Sipos Antal magán-zeneakadémia“ cimen nyitott zongoraiskolát, mely ma már az énekben, zeneszerzéstanban is nyujt kellő oktatást.

Mint zeneszerző is szép nevet vivott ki magának Sipos. Kizárólag a magyar zenét müveli; szerzeményeinek száma máris meghaladja a harmincöt-negyvenet. Ezek között nem egy, mint a „Liszt-induló“, a „Koronázási-induló“, a „Kossuth-induló“ és a „Magyar lant“ valamint számos népdalátirata maradandó becsüek. Az „Apollo“ zenemü-folyóiratban is jelent meg tőle nem egy igen sikerült átirat.

Siticines (rom.), gyászzene-játszó.

Sixtinische Capelle, a római pápa által föntartott énekkar; ez látja el a római templomban szt. misék s egyéb ünnepélyes alkalmakkor az énekrészt.

Smorendo, *smorzando*, *smorzato*, *smrz.*, mindinkább gyengébben.

Sogetto, a zenemü szövege.

Sol bémol (fr.), a *ges* hangjegy.

Solfa, hanglépcső, hanglétra, hangrovat, zönge-rovat, stb.

Solfège (fr.), *Solfeggio*, énekgyakorlat (Etudes) szöveg nélkül, csak ut, re, mi, fa stb. szótagokkal. *Solfeggiare*, az előirt énekszabályok alapján gyakorolni az éneket; egyuttal találó gyakorlatok.

Solmisare, *solmisiren*, *solmisation*, tisztán találó

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

gyakorlatok az éneknél ut, re, mi, fa, sol, la, si szótagokkal.

Solo, egyedül játszani vagy énekelni.

Soprano, discant. *Sopran-hang*, gyermek- vagy női hang. Terjedelme:

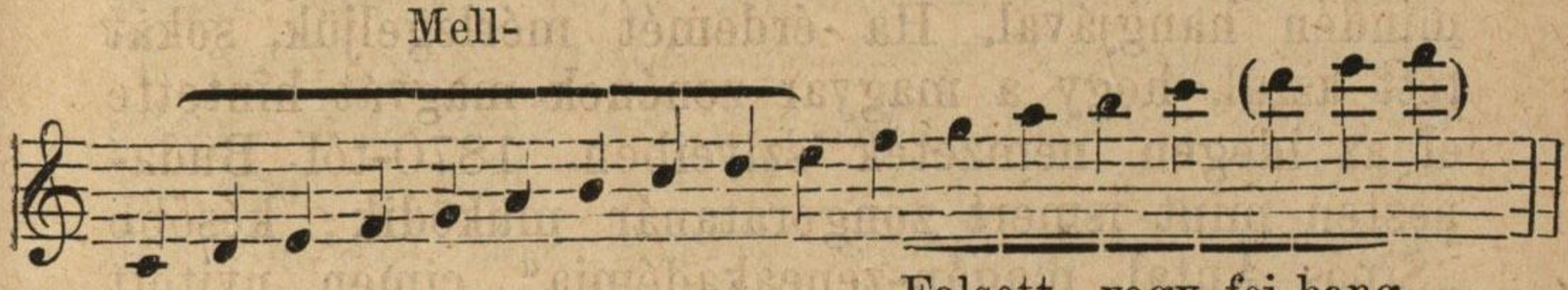

Sopran-kulcs, az első vonalon áll s a rajta levő hangjegy neve
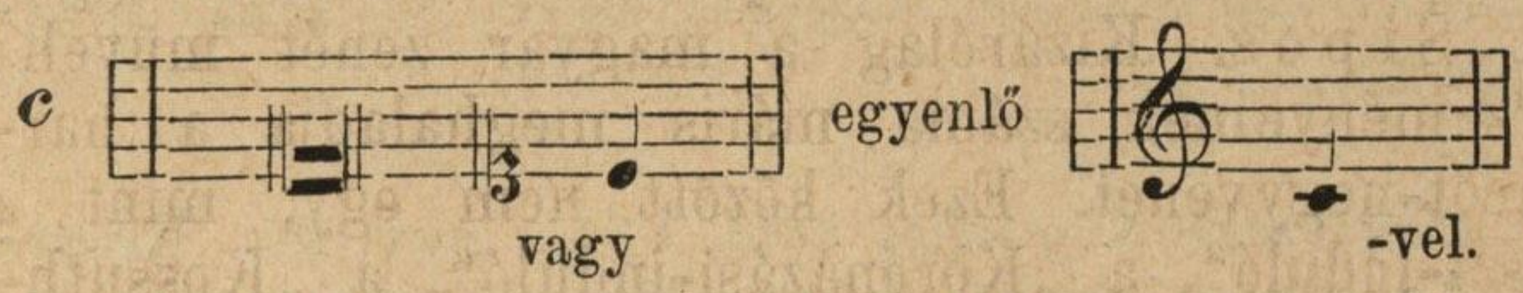
Sost., *sostenuto*, kitartva.

Sonata, zenemü, mely 1, 2, 3, sőt 4 önállóan kidolgozott tételből áll. A zongorairodalom ennél tökéletesebb formában zenemüvet nem produkált; ez a legnagyobb és legsajátságosabb jelensége. Márx szerint, ez a netovábbja és tetőpontja az összes zongorairodalmi formáknak. Az első ily formáju zenemü 1681-ben iratott *Biber Henrik* által (egyedül hegedüre), aztán (1683) *Corelli* hegedüstől jelent meg 12 sonata hegedü-, nagy bőgő- és zongorára. Ezek után *Kuhnau János* (Bach Sebestyén elődje) tünt ki ezen téren; ő már egyedül zongorára is irt sonatákat. 1713-ban *Matheson*-tól jelent meg egy egytételü sonata, melyet *Scarlatti Domenico* sonátai követtek. Ez majdnem 300 ilyfaju müvet irt; főérdeme az, hogy a tiszta polyphonicus modortól egyes tételeit megszabaditá. A nagy *Bach Sebestyéntől* főleg az *A-moll* és *C-dur Sonata* érdemel fölemlitést. Ő már sok gazdagság- és szabadsággal használja föl a rendelkezésére álló müvészi készletet. A tizen-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nyolcadik század vége felé már 35 zeneszerzővel találkozunk, kik 208 sonatát irtak. A legfontosabb időszak *Haydn*, *Mozart* és *Beethoven* müködésére esik. Ezek voltak valódi mesterei a sonatának. Már *Schubert*, *Mendelsohn-Bartholdy*, *C. M. Weber*, *Schumann* a három mester által alkotott forma szerint dolgoztak egyes sonatákat; mig *Liszt F.* egytételü „Sonatá“-jával tünt fel. *Liszt*-et az ujabb zeneköltők közül főleg *Reubke*, *Fritze*, *Raff J.* *Urspruch*, *Gobbi Henrik* követte sok szerencsével. Az utóbbi egy magyar népdal-tételt is feldolgozott sonatájában.

Stacc., *staccato*, pattogtatva, lökőleg játszani, a hangokat külön-külön megszakitással hallatni, megszaggatni.

Stettner Gyula, szül. 1841. nov. 20. Kőszegen. Az elemi iskolát és az algymnasiumot szülővárosában, a felgymnasiumot, a theologiát és philologiát Sopronyban, Bécsben és Jénában végezte. 1867-ben segédlelkész lett Sopronban, 1868-ban leánytanitó Eperjesen; 1871 óta a felső-lövői evang. tanintézetek igazgatója. Kéziratban levő zeneszerzeményeinek kiadásával a kedvezőbb időt várja. Álnév alatt pályázott a „Nemz. szinház“-hoz; ugyanoda saját neve alatt egy nyitányt nyujtott be, melynek birálata a „Zen. Lapok“ 1869. nov. 14. számában jelent meg. Ugyancsak a „Zen. Lapok“ III-ik évfolyamának több számában megjelent tőle birálati tanulmány Egressi Béni dalai fölött. U. o. több zenészeti apróság is. A felső-lövői tanintézetek 1872. évi értesitőjében pedig ily cimü értekezése olvasható: „A nemzeti elemről a magy. zenében.“

Strausz József, szül. 1821. január 31-én Lajtha Szt.-Miklóson. Atyja zeneszerző lévén, fiával már zsenge korában sajátitatta el azon ismereteket, melyek a zeneszerzéshez szükségesek. A zeneszer-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

zéstanból több külföldi szakértő kitünőség előtt vizsgázott s nyert oklevelet. Herceg Eszterházy zenekarában is müködött, sőt zeneszerzési müködését is itt kezdé meg 1843-ban. A zenészeti pálya mellett a tanitói pályára is készült, s mint orgonista és főtanitó müködött Németh-Ujhelytt, Lajtha Szt.-Miklóson, Pápán, Csornán, Kismartonban. 1851 óta Kőszegen. Müveinek száma meghaladja a 101-et, melyek között legtöbb egyházi irányu. Seyler nagy elismeréssel szólt müveiről, s nem egyet adatott már elő az esztergomi zenekar által.

String, *stringendo*, gyorsitva.

Suites (fr.), több egymásután következő kis-zenedarab. *Bach*, *Händel*, *Lachner*, *Hoffmann*, *Massenet*, *Brahms*, *Gobbi Henrik* (magyar) suitjei hiresek.

Svelto, szabadon.

Symphonia, oly zenekari mű, mely tisztán zenekari hangszerekre van irva minden szöveg nélkül, s több részből áll. *Beethoven*, *Mozart*, *Haydn*, *Liszt F.*, *Berlioz* symphoniái hiresek.

Symphoniai költemény, l. *programmzene*.

Syncopatio, *Syncope*, a mérettagoknak összehuzása. Pl.

Székel Balázs, XVI. századbeli magyar zeneszerző, kinek egy igen szép éneke a „Hoffgreff“-féle énekgyüjteményben található. Székel a fönmaradt dalt Erdőd vára mellett 1546-ban irta. Sajnos, hogy e dalköltőnek több eredeti szerzeménye nem maradt fenn.

Székely Imre, szül. 1823. május 8., Mátyfalván, Ugocsamegyében. Atyja Borbély Székely Al-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

bert, tekintélyes s nyilvános pályán müködő férfi volt Ugocsa megyében, s mint szolgabiró, majd mint alispán köztiszteletben részesült. Anyja técsői Móric Katalin, máramarosi származásu volt. A jómódu, müvelt szülék minden erejüket gyermekeik gondos nevelésére forditák. Nics Jakab, e müvelt derék férfi — ki később szepesi gróf lett — vezeté őket első oktatásukban. A szülék és tanitó csakhamar belátták, hogy a kis Imrében nagy hajlam mutatkozik a zene iránt, s csakhamar bámulatos haladásának voltak tanui e téren. Atyja, ki maga is jeles zenész s kitünő zongorajátékos volt, lelki örömmel nézte s figyelemmel kisérte a tüneményt. Midőn annyira előre haladt már a gyermek nevelése, hogy magasabb iskolára volt szükség, az egész család Budapestre költözködött. Itt Imre először a gymnaziumi tanfolyamot végezte be s később a jogot is hallgatta.

Az ifju müvész szellemi haladására nem csekély befolyással volt, hogy atyja házát legjelesebb magyarjaink látogatták. A zongorával s zeneszerzéssel mindig többet és többet foglalkozott.

Első hangversenyében Pozsonyban Liszt Ferenc „Puritán ábrándját“ és saját szerzeményét: „Az irnok fájdalmát“ játszta. Mindkettővel nagy mértékben magára vonta a közönség figyelmét. Technikája már ekkor jóval felülhaladta a közönségesen „virtuózok“-nak nevezni szokott játékosokét.

A közönség várakozásainak megfelelt első föllépténck sikere még inkább buzditá komolyabb tanulmányra. Elhagyta tehát Pozsonyt, s innét visszatért Budapestre, hol a hangszereléssel foglalkozott sokáig, s folytatta összhangzattani gyakorlatait. Budapestről Gyömrőre ment, s a gr. Teleky Sámuel családja körében időzött több ideig. A grófi család pártfogása folytán utazta be Erdélyt, adott hangversenyeket Kolozsvártt, Tordán, Nagy-Szebenben, Enyeden. A siker napról-napra izmosodott, s vele fiatal müvészünk nemes ámbitiója. A külföld a müvészeti élet palástol-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hatlan vonzerővel birtak müvészünkre; továbbra ellenállni nem volt képes vágyainak, azért 1847-ben Reményi Edévei először is Párisba utazott.

A magyar ifjak idegen földön is találtak nem sokára szellemi rokonokra, s csakhamar Franciaország majd minden kiváló emberét ismerőseik közé számithaták.

Székely először is Feuillet Octáv-val, a kitünő szinmü- s regényiróval ismerkedett meg s lépett baráti frigyre, később Bocage Pállal; ezek ismertették meg Dumas papával, ki szintén nagyon megszerette müvészünket. Az öreg Dumas, kivált magyar szerzeményeit különösen feszült figyelemmel hallgatá. Később alkalma volt Apponyi gróf, akkori osztrák-francia követ, termeiben is játszhatni, mi által a magasabb körökben is mindinkább ismertebb lőn. Nehányszor nyilvánosan is föllépett; játszott a „Societé philharmonique"-ben s a szinházban.

Az 1848-iki események, mint telkes hazafit őt is a politikai szinhelyre szólitották. A Párisban Lamartine elnöknél tisztelgő magyar küldöttség egyik tagja is volt. Ez évben még Londonba költözött, s hat hó mulva jött csak haza, hogy a rohamos árban tényleg részt vegyen, hogy a fejlődő dicsőségteljes napoknak tanuja legyen. De nemcsak a dicsőség napjainak, hanem a gyászos véget ért dicsőségnek is bánatos szemtanuja volt!

Osztozott legjobbjaink sanyaru sorsában, távozott, mint számüzött a hazából, hol idegen elem dult-fult a honfiak sorában, s visszatért Londonba. Zenében, müvészetben keresett enyhitő balzsamot a haza veszte által erősen megsebzett hazafias szív. Egyedül s Reményivel, ki mint számüzött szintén Londonba menekült, több hangversenyt adott. De mindamellett Székely mégis leginkább kompozicióinak élt. Londonban több szerzeménye meg is jelent John Hopkinson, Olivier Jeffergs, D'Almarin s Lieder és

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Chapel cégek kiadásában. Neve napról-napra ismertebb lőn, s darabjait nagyon keresték és szerették.

A hazaszeretet s honvágy azonban nem hagyának neki nyugtot a külföldön. 1852-ik év augusztusában visszatért Budapestre, s mindenütt lelkes fogadtatásban részesült.

A nemzeti szinházban is föllépett néhányszor, s mint játékával, mint szerzeményeivel nagy tetszést aratott.

1853-ban nőül vette dévaványai Halasy Magdolnát, kivel azóta csendes és boldog családi körében a hazai müvészetnek él.

Székely Imre nálunk, mint zeneszerző különös érdemeket szerzett. Magyar ábrándjaival a nemesebb szalon-zene terére lépett, s a magyar zeneirodalom e szerzeményekkel annyival értékesebb kincset nevezhet magáénak, mivel Székely ez irálymodornak nálunk, ugyszólva, első alapitója.

Az ábrándok, miknek többnyire népdalok s magyar dalmüvekből vett dallamok szolgálnak alapul, számszerint tizenhét dallamot tesznek. Ohajtjuk, hogy Székely e téren minél termékenyebb legyen. Idylljei talán leginkább el vannak terjedve. Megjelent müvei közel állnak a százhoz. Székely nagyobb szerzeménynyel is lépett a világ elé. A nemzeti szinház zenekara több év előtt egy B-dur symphoniát is adott elő tőle, mely igen szép részeket tartalmaz.

Spiller kamarai hangversenyeiben pedig egy vonós négyest D-mollban, s egy hegedü-zongora sonatát E-mollban is hallottunk; később, egy alkalommal, Beregszászi zongoratermében rendezett estélyen néhány hármasát: zongora, hegedü s gondonkára is bemutatta, melyek azonban, valamint az emlitett zongora-verseny, symphonia és hegedü-zongora sonatájával együtt kéziratban mai napig kiadásra várnak.

Székely minden esetre a maga nemében:

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

speciálitás. Szerzeményeit mindenütt gyöngédség s ihlet lengi át. A nagyszerűt, megrázót, hiában keresnők azokban; hanem könnyüség, finomság annál inkább jellemző vonásaikká váltak.

Zongorára irott szalondarabjai, mind eredeti szerzeményei, mind átiratai, egytől egyig kerekded, tökéletes müveknek mondhatók.

Nagyobb szerzeményeiben: sonatái, hármasai, négyesei, valamint symphoniájában nincs meg a tökély; látszik a szerző nagy küzdelme a formákkal. A gondolatok folyama azonban könnyed és folyékony; a laikus hallgatót a müvek melodikus irálya kellemesen érinti. Ez azonban még nem zárja ki, hogy Székely e téren is ne teremthessen tökéletesbbet.

Szerdahelyi József, a magyar zene- és szinmüvészet e derék bajnoka szül. 1804. márc. 9-ikén csongrádmegyei Hódmező-Vásárhelyen. Szülei Nagyváradra vitték, hogy az ottani gymnasiumban a tudományos pályára készüljön. Iskolai tanulmányainak végeztével atyja akarata ellen, hátat forditott a tudományoknak és „Thalia“ karjai közé veté magát. A zenéhez már gyermekkorában mutatott nagy hajlamot és a szinháznál is első müködése a zenészkedés volt. A zenekarból a szinpadra lépett mint szinész, honnan azonban rövid idő után mint karnagy ismét a zenészek sorába lépett; mégis müvészi pályáját mint szinész és dalmüénekes fejezte be.

Szerdahelyi müködése a zeneszerzés terén sokkal fontosabb, mint ahogy azt sokan gondolják, mert ő volt az, ki Ruzsicska és Bartay után eredeti magyar zenemüvet irt. Két felvonásos dalmüve „Tündérlak Magyarhonban“ 1840. jul. 11-én adatott először a „Nemzeti szinház“-ban nagy tetszés mellett s még ma is betölti a „Népszinház“ néző terét a darab adása alkalmával. A „Ludas Matyi“, „Nagyidai cigányok“, „Szökött katona“, „Ördög naplója“, „Csikós“, „Liliomfi“, „Házassági

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

három parancs“ cimü müvekhez is ő irta a zenét; ezeken kivül sok népdala eléggé ismert s kedvelt.

Szerdahelyi kétségkivül jeles zenész volt, miről vezérkönyvei is eléggé tanuskodnak. Mint szinész és dalmüvész a groteszk-komikum képezte szakmáját. Meghalt 1851. febr. 18-án.

Sztáray Mihály. E XVI. századbeli magyar zeneszerző egy énekét a magy. tud. akadémiában levő „Hoffgreff“-féle énekgyüteményben találhatjuk föntartva az utókor számára. A dal cime: „Az igaz keresztyének kevés számukról“ és irattatott 1549-ben.

Irt-e többet a nevezett zeneszerző vagy nem, azt határozottan nem tudhatjuk; valószinü azonban, hogy zeneszerzési tehetségét azon egyedüli szerzeménye, melyet mi ismerünk nem meritheté ki.

Svastits János (Bocsári) gazdag képzelmében szebbnél-szebb magyar — ugynevezett — nóták nagy száma szülemlett. Nótáiban dús képzelmi erő, dallamai-, rhytmusai- és modulatióiban tősgyökeres magyarság nyilatkoznak. Magyar szerzeményeinek eddig megjelent gyüjteményében a lassúk — ha az itt-ott kissé primitiv harmonizálástól eltekintünk — mind megannyi példányképe a magyar hallgató nótának; méltóság és tüz, erő és szépség jellemzi azok mindegyikét. Képzelhetünk-e elevenebb, magyarosabb frisset, minő gyüjteménye 6. lapján, gyönyörübb lassukat, mint minők a „Kesergők“, „Nefelejts“, „Kedélyes“, „Kustyáni emlék“, „Emlékhangok“, „Kemenes-Alja“, „Enyelgő“ stb.

Svastits egy szerény visszavonultságban müködő magyar zeneszerző volt, az elismerés müvei számához s belbecséhez mérten semmi arányban nem áll. Az „Apollo“-ban is jelent meg tőle három olyan lassu, hogy Biharynak is becsületére válnának.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Szuk család, Mátyás, György, Lipót és András születtek Budapesten. Atyjok Szuk György cs. k. katonai zenekar-igazgató, később a német szinház zenekari tagja szül. Gothában 1775. máj. 6-án, meghalt Budapesten 1851. nov. 16-án. Fiai, kikben nagy hajlam volt a zenéhez, ennek szentelték életöket. *Mátyás* szül. 1816. szept. 20-án. A fuvolához és puzonhoz volt leginkább kedve, tehát ebben képezte magát. Már 12 éves korában hangversenyzett. Később a kürthöz fordult s ebben is csakhamar annyira fejlődött, hogy a „Nemz. szinház"-hoz (1838—1840) első kürtösnek szerződtetett. Ezután 1849-ig a katonaságnál mint zenekarvezető müködött. 1849-től müvészi utazásokat tett Németország, Belgium, Hollandon keresztül. 1853-tól Budapesten a vakok intézetében müködött mint tanár, a „Nemz. szinház"-nál pedig mint kürtös. Megh. 1871. április 9. — *György* szül. 1817. jun. 10-én. Ez szintén a fuvolának szentelte életét. 11 éves korában már annyira haladt, hogy Mátyás fivérével, ki akkor 12 éves volt, hangversenyezni indult Bécs, Lengyelország- és Oroszországban. 1838-ban a „Nemz. szinház"-hoz szerződött fuvolásnak, hol 1843-ig müködött. Innen a cs. k. „Würtenberg" ezredhez, mint karnagy állott be. 1848-ban beállott honvédnek s Világos után Erdélyben találjuk mint zenetanárt. Később a nagyenyedi collegiumhoz hivatott zenemesternek, hol 1876. nov. 22-én meghalt. — *Lipót* szül. 1821. jan. 11. Előbb hegedülni, később gordonkázni — cellozni — és zongorázni tanult. A „Nemz. szinház"-nál 32 éven keresztül első cellista s magánjátékos volt; 26 éven keresztül meg a „Nemz. zenedé"-nek buzgó és fáradhatlan tanára. 1850—1862-ig Ridley Kohne, Pfeifer Antal és Kirchlehner Ferenc társaságában kamarai estélyeket rendezett. Mint gordonka tanárnak sok tehetséges tanitványa volt már, kik közül többen a müvészi pályán müködve, tánárjuk nagy megelége-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

désére szolgálnak. — *András* szül. 1825. aug. 10. Előbb hegedülni, később hoboázni tanult. 22 év óta a „Nemzeti szinháznál“ mint ilyen müködik.

Szuk Róza (Matlekovits Sándorné) gordonka müvésznő, Szuk Lipót leánya szül. Budapesten 1844 május 10-én. Atyjától tanult és 13 éves korában (1858) már nyilvános hangversenyt adott. A zsufolt terem hallgatói bámulták a kis és tehetséges leányt s oly sikert aratott müködése, hogy — helyesen — müvésznőnek keresztelték. Később Magyarország és Erdélyben tett nagyobb körutat, hol a legnagyobb elragadtatással fogadtatott. Mindenütt a legnagyobb megtiszteltetésben részesült a kis müvésznő. Körutját utóbb Romániába is kiterjeszté, hol különösen Bukarestben hangversenyzett.

Müvészi föllépései közül különösen kiemelendők hangversenyei Bécsben, hová a „Schiller-ünnepély“ alkalmából hivatott meg, továbbá hangversenye a bécsi udvarnál, mely alkalommal az uralkodó párt is elragadta játékával; és megjelenése Szerbiában, hol az akkori szerb fejedelem Obrenovics és neje Hunyady grófné külön udvari hangversenyben csodálták a gordonka bájait. A fejedelemné a müvészi élvezet emlékeül pompás gyémánt-ékszerrel ajándékozta meg a kis müvésznőt. 1866-ban Párisba utazott, hol az idény hőse lett; az Erard termeiben rendezett hangverenye zsufolásig megtelt s sok kedvezőt irtak róla. Arcképét is kiadták a párisiak, melyhez az öreg Dumas irta az ismertetést. Párisi utjáról hazafelé térve Belgium, Holland és Németország több városaiban, a többi között Amsterdam, Rotterdam, Haga, Hamburg városaiban játszott. 1868-ban ment férjhez Matlekovits Sándor osztálytanácsoshoz. Családi körében szintén müveli a zenét s nem egy jótékonycélu hangversenyben lépett fel, hogy előmozditsa a jótékonyságot közremüködésével is. 1869-ben Franciaországban ta-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

láljuk, hol egyik jótékonysági hangversenye után mellszobrát készitették el s ennek egyik példányát a „Nemz. muzeum“-nak is megküldték.

T.

Taballo, Timpani, féldob, üstdob.

Table d'harmonie, (fr.), *Resonanzboden* (n.), hangfenék, hangszekrény.

Tabor, Taboret, kis kézidob.

Táborszky és Parsch, zenemü-kereskedői cég alapittatott 1868. május havában Budapesten. A cég által kiadott müvek maig a 800-at haladják meg, ezek között Liszt, Ábrányi, Erkel, Gobbi H, Mihalovich, Huber, Thern, Székely, Zimay, Tisza Alad. (Langer) Köhler, stb. müveit találjuk. Különös figyelmet érdemel e cég népdalgyüjteményeiért. melyeket sok áldozatkészséggel adott ki s azok átdolgozására a legkiválóbb neveket szerezte meg. Liszt, Ábrányi, Erkel nem egy átirata jelent meg e nevezett cégnél.

A zene tanulmányozására is találunk kiadványokat, pl. Hubertől (hegedüiskola), Langertől (énekiskola) Kőhlertől, (zongora-iskola, ujjgyakorlatok, négykezü gyakorl. stb.)

Tact, méret.

Taille, (fr) tenorhang, *Haute taille*, magas tenor.

Talián János, nemz. szinházi tag, szül. 1841 jun. 19-én Szegeden, hol iskoláit is végzé. Bpesten az orvosi pályát választá, mig 1870-ben a szinházi conservatoriumból mint dalmü-énekest szerződtették a „Nemzeti szinház“-hoz bass és bass-bariton szerepekre.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Tambourin, kézidob. Ütőhangszer, mely egy tenyérnyi szélességü fakeretből áll bevonva dobhártyával (bőrrel); a fakereten pedig apró csengetyük és csörgettyük vannak alkalmazva. Ököl, v. dobverő, dobütővel lesz ütve Szinházakban táncosnők alkalmazzák táncközben; spanyol és délfrancia nemzeti táncoknál is alkalmaztatik. A franciák *Tambour de Baque* név alatt is ismerik.

Tambourineur, dobverő.

Tambouro, kis dob a katonáknál.

Tarantel, nagy pók, honos Tarentóban, Olaszországban, innen neve is. Eddig azt hitték, hogy marása életveszélyes s csak ugy gyógyitható, ha folytonos és a kimerülésig gyors tánc által jő a megmart teljes fölhevülésbe. Innen *Tarantella* gyors nápolyi tánc $^6/_8$-ad méretben.

Tardando, = *ritardando*-val, *Tarde*, *tardo*, lassan.

Tariczky Ferencz, szül. 1850. okt. 25-én Tápio-Tápon Pestmegyében. A zene iránti hajlam már kora gyermekségében nyilatkozott. Több szakértő véleménye szüleit arra birta, hogy — iskolai tanulmányainak folytatása mellett — tanitották zongorázni és hegedülni. Gyöngyösön járt a gymnasiumba, Bpesten meg a kir tanitó-képezdébe. Már ez intézetben kitünt zeneismereteivel. A tanitói oklevél elnyerése után előbb falura, később Vácra ment, hol ez ideig müködik. Minden szabad idejét a zenének szenteli. Irt sonátákat, triokat, férfi-négyeseket, miserészeket stb. Müvei keresettek s kedveltek. Legutóbb kiadott vegyeskari gyüjteménye különösen gymnasiumok- és reáliskolákban van elterjedve. Néhány müve az „Apolló“-ban is megjelent.

Tarjay Mihály, XVI. századbeli magyar zeneszerző. A Hoffgreff-féle énekgyüjteményben, mely a magy. tudom. akadémiában őriztetik, található

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tőle egy ily cimü ének: „Holofernes és Judit asszony historiája," mely 1552-ben iratott.

Tastiera, az összes billentyük a zongorán vagy orgonán.

Tasto, egy billentyü.

Tatto, méret.

Te deum laudamus (lat.) „Téged Isten dicsérünk."

Teatro di gran cartella, első rangu szinház, *Teatro diurno*, szinház melyben nappal tartatnak az előadások.

Technik (gr.) gépies ügyesség, a) valamely hangszer játszásánál, b) a hangszerelésnél, c) zeneszerzésnél.

Tema, fötétel,

Tempo, időmérték. *Tempo commodo*, kényelmes időméretben. *Tempo di ballo*, tánemméret. *Tempo di marcia*, induló-méret. *Tempo di menuetto*, időmérete a Menuet-nek. *Tempo di Polacca*, polonais időméretben. *Tempo di prima (parte)*, ugyanazon időmétetben mint a hogy az első tétel volt. *Tempo frettoloso*, gyorsitó időméret. *Tempo giusto*, kimért időméretben. *Tempo ordinario*, közönséges időmérték. *Tempo perduto*, l. *Tempo rubato*. *Tempo primo*, az első időméretben. *Tempo regiato*, engedékenyen az időmértékben, hogy a benne előforduló zenei feldiszitések kivihetők legyenek. *Tempo rubato*, lopott időméret; hosszabb kitartása egyik-másik hangjegynek v. hangcsoportnak, egy másik rovására.

Temps faible (fr.), könnyű méret. *Tempsfort* (fr.) nehéz méret.

Ten, röviditése a *tenuto*-, *tenue*-nek.

Tendrement, (fr.) *teneramente*, *tenero*, gyöngén, gyöngéden.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Tenerezza, finomság, gyöngeség; érzékenység.

Tenore, *taille* (fr.) tenor. A legmagasabb s természetes férfihang. Terjedelme:
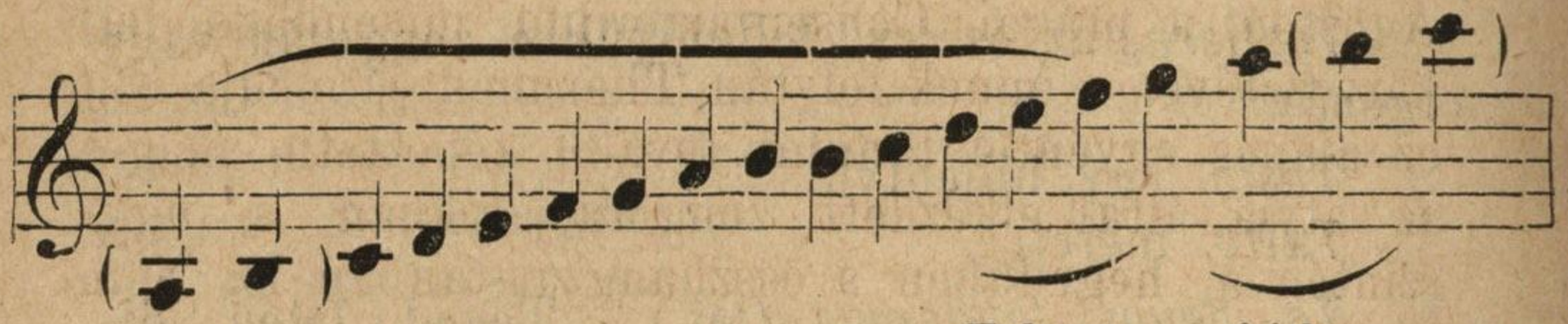
Tenuto, *tenue* (fr.), kitartva.

Terz, l. *Hangköz*.

Terzdecimole, oly hangalakzat v. hangcifra, mely tizenhárom hangjegyből áll, arányositva nyolchoz. Például:
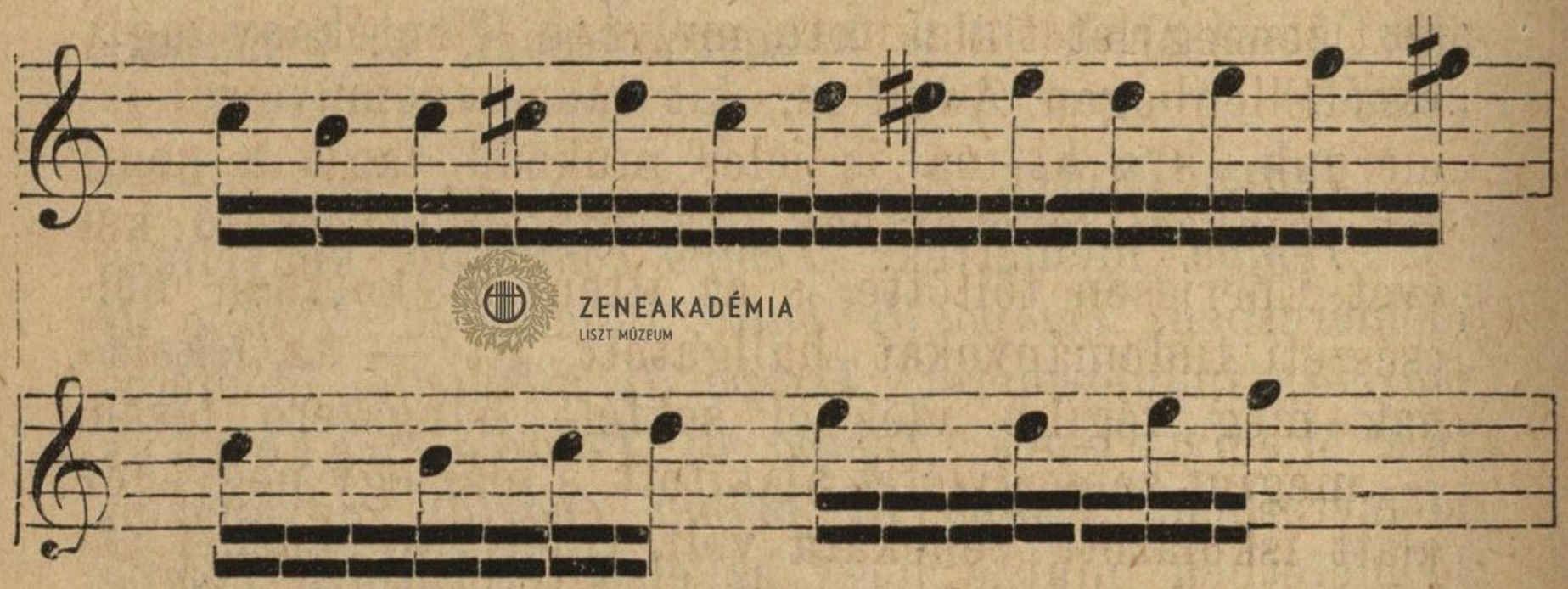
Terzetto, dal mely három szólamra van irva.

Thema, l. *Tema*.

Thern Károly, szül. 1817. aug. 13-kán Szepes vármegye Igló nevü városában. Családja Salzburgból származik, hol szülő nagyatyja orgona-csináló volt s a honnan a protestansok üldöztetésekor Magyarhonba menekült, s Iglóra telepedett, szintén mint orgona és zongora-csináló. Felső-Magyarország bányavárosaiban még most is láthatni régi zongorákat ily fölirattal: „Fecit Thomas Thern Igloviae.“ Nagyatyja Wagendrüsselben élt és halt meg, mint tanitó az evangelikusok iskolájában. Atyja iglói városi hivatalnok volt. Ettől vette a legelső zongora-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

leczkéket. Később az iglói evangelikusok egyházában megürülvén a karnagyi szék, Fischer bárónak, a szepességi város akkori adminisztratorának s egyszersmind jeles zenésznek tekintélyénél fogva Gellen Ágoston, a prágai Conservartorium növendéke lett karvezetővé, s ennek folytán Thernnek jó módja volt ez alapos egyéntől tanulni, tovább képeztetni magát az atyja által elkezdett zongora-játékban s ugyszintén a hegedüben s összhangzat-tanban is. Nem kevés befolyást gyakoroltak gyermeki kedélyére a Fischer bárónál hetenkint adatni szokott négyesek; Haydn, Mozart, Beethoven müvei, melyekben maga a báró jelesen játszta az első hegedű szerepét. Nyelvünk tanulása végett 13 éves korában a miskolci iskolába jött, hol két év lefolyása alatt a tanulók közt zeneegyletet alakitott, melynek jelentékeny tagja volt Ellenbogen Adolf is, kit tánczzenemüveiről ismerünk, s a ki ma is jeles működő tagja a nemzeti szinház zenekarának. Az ezután következő két évet Eperjesen töltötte, s az itteni főiskolában bölcsészeti tudományokat hallgatott. Itt — az iskolának még régibb időkből sokféle hangszere levén, — megint zeneegyletet alakitott, s már egy negyedév alatt iskolázott zenekara volt, mely 30 tagból állott, s mely arról is nevezetes, hogy Sárossy Gyula — elhunyt költőnk — is, mint nagy dobos részt vett müködéseiben. Itt irta Thern első zenemüveit a helyzet szükségéhez képest: zenekarra. E müvek indulókból s különféle tánc-zenékből állottak; s első müve az „Irma keringő“ zongorára alkalmazva meg is jelent Kassán Werfer kiadásában.

1836. Pestre jött, s itt egészen a zene tanulmányozására szentelte magát. Egy Budán élő rokonánál, Vásárhelyi Pálnál, bő alkalma volt Magyarhon legjelesebb irodalmi férfiaival megismerkedni s Vörsmartyval, Bajzával, Garayval, Szontággal, Erdélyivel, csaknem minden estét együtt töltött. Egy ily alkalommal (1842. octob. 14-én) irta a hires

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

„Fóti dal“ zenéjét. Vörösmarti t. i. az emlitett baráti körben „Fóti dalát,“ mint legujabb költeményét felolvasván, Thern Károlyt annyira lelkesitette, hogy az oldalszobában álló zongora mellett azonnal zenét költött hozzá s a dalt a kis társaság még azon este nem kis lelkesedéssel ujra meg ujra elénekelte. Ezután november 9-én a nemzeti szinház énekkara nyilvánosan előadta a nemzeti szinházban Megyeri jutalomjátéka alkalmával a „Peleskei Nótáriusban.“ Nem sokára egyiránt hangzott Magyarhon rónáin s Erdély bércei közt. Willmersnek, hangversenyi körutjában egyik lovagló paripája lett: a forradalom alatt indulóvá alakitották; szóval, egyike lett legkedveltebb dalainknak.

„Fóti dalán“ kivül szintén nagy elismerésben részesült Gáál „Peleskei Nótáriusához“ irt zenéje, mely még ma is él a szinpadok deszkáin. E zenében — habár nem mindenütt kiváló magyar, — sok eredetiség van, (többek közt, a közkedvességü „Hortobágyi puszták fuj a szél“ is,) mely Thern jó humoráról, szép tehetségéről tanuskodik. Az is érdeme, hogy első magyar kisérlet. Az ezután keletkezett népszinművekben a zene inkább csak egyes dalok összeférczelése, minden zenei kidolgozás nélkül. Thern a „Peleskei Notáriusban“ inkább megközelitette az operette eszméjét. Kár, hogy oly hamar lelépett e térről. 1841-ben a nemzeti szinháznál második karmester lett, s „Gizul“ cimü operáját hozta szinre. Ezen állomást egy év mulva elhagyta s Németországba utazott, hogy még több zenei ismeretet s tapasztalatokat szerezzen. Berlinben megismerkedett Marx-al a nagyhirű zene-tudóssal. 1843-ban nőül vette unokahugát a szellemdus Fest Emiliát. 1845-ben szinre került a „Tihany ostroma“. mely müvét a közönség tetszéssel fogadta s mind addig napirenden volt, mig Schodelné le nem lépett s ezzel „Izonda„ — a dalmü hősnője — is el nem hallgatott. 1855-ben egy har-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

madik operája került szinre: a „Képzelt beteg“ mely azonban csak két előadást ért s azóta a nemzeti szinház könyvtárában pihen. Ezt megelőzőleg két évvel 1853-ban a budapesti zenedében az összhangzat és zongaratanáraul választatott, mely hivatalát 1864-ig dicséretesen folytatta. Az időszakbeli tanitványai küzül felemlitjük Deuts Vilmost, Gobbi Henriket, Langer Victort.

Fiai Vilmos szül. 1847., és Lajos szül. 1848. Midőn 1868-ban atyjokkal hazájokba visszatértek, külföldön szerzett hirnevük már megelőzé őket s hogy miként feleltek meg a nevükhöz kötött várakozásnak, a fővárosban minden évben rendezett s igen látogatott hangversenyeik sikere után mindenki előtt ismeretes; sőt a vidéken adott hangversenyeik által azoknak is volt alkalmuk páratlan együttes játékukat (két zongorán) bámulni, kik a pesti hangversenyek élvezetében nem részesülhetnek.

Timbales, (fr.) *Timpani* l. Üstdob.
Tintement, (fr.) utóhang.
Tintinnabalum, kis harang.
Tiranas, (spany.) Spanyol nemz. dalok.
Tirato, vontatva.
Toccata, régi orgona- vagy zongorára irt zenedarab, melyben az előforduló hangalakzatok fölváltva a jobb- és balkéz által játszatnak.
Tonart, hangnem.
Tonleiter, l. *Scala,*
Tr., röv. *trilla.*
Transcription, átirat.

Travnyik János, szül. 1816. jun. 26-án Vizsolajon Trencsén m., hol atyja néptanitó volt. Gymnasiális osztályait Gyöngyösön végzé. 37-ben Bpestre jött, hol kezdetleges zeneismereteit bőviteni iparkodott. 38-ban jelent meg első müve; később Fogarassy-val magyar népdalok gyüjtésével fog-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lalkozott. Könnyü irályu zongora-darabjai kedveltek. Meghalt 1871.

Trem. röv. *tremulo.*

Triangel, egy acélrúd háromszögbe görbitve. Használtatik zenekarokban kirivó hangzása miatt.

Trillo, trilla, röviden tr. abból áll, hogy a leggyorsabban hangoztatunk két hangot. pl.
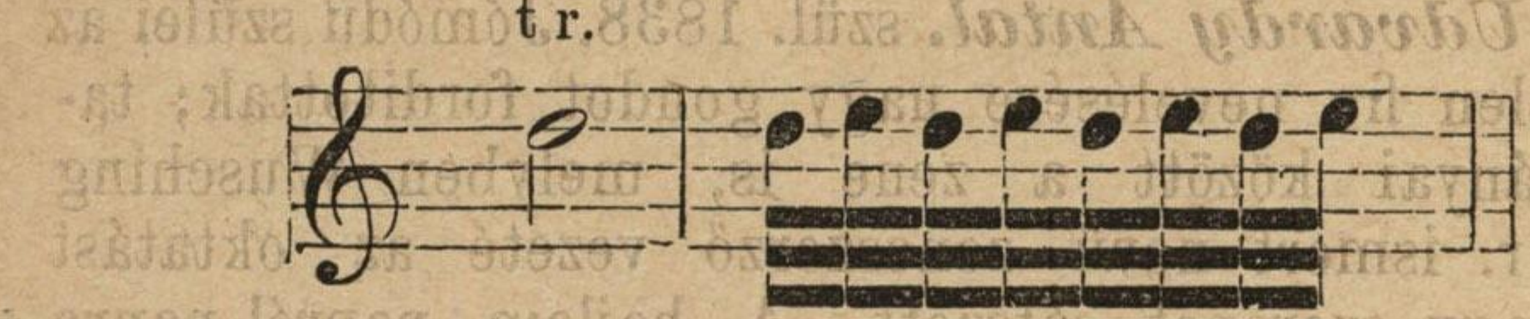
Irva. Kivitele.

Trio, egy három hangszerre irt zenemü.

Triola, egy hangjegynek háromra való felosztása ugyanazon időre. pl.

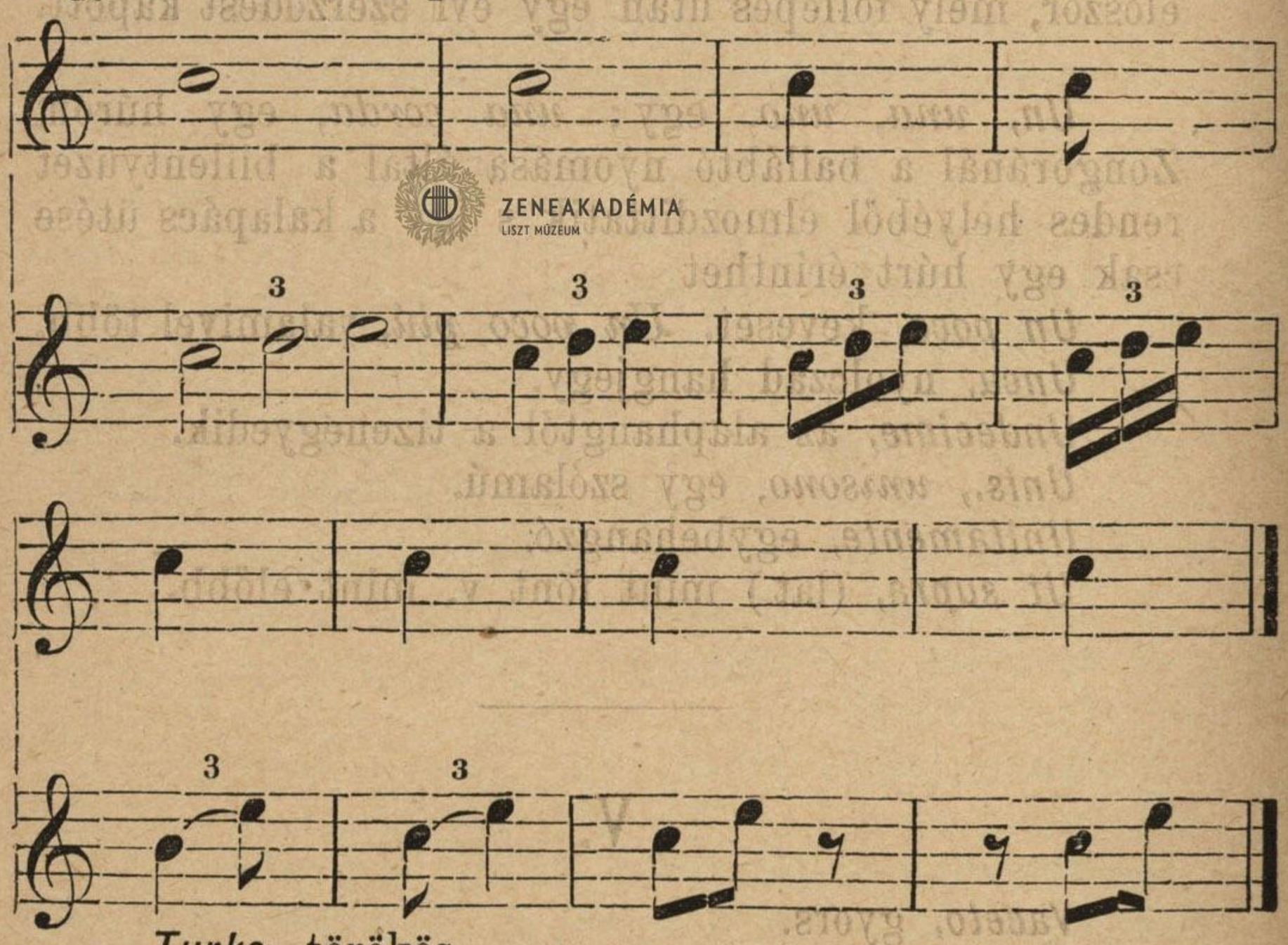

Turko, törökös.

Tuta la forza, teljes erővel.

Tutti, a szólamok együtt; kar.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

U.

U. C. röviditése az *una corda*-nak.

Udvardy Antal. szül. 1838. Jómódu szülei az egyetlen fiu nevelésére nagy gondot forditottak; tanulmányai között a zene is, melyben Wusching Conr. ismert nevü zeneszerző vezeté az oktatást — nagy szerepet játszott. A hajlam napról-napra — különösen az énekhez — fokozódott s igy abban tökéletesité magát. Ma mint tenor szerepel külföldi szinpadokon. Budapesten „Lohengrinben“ lépett föl először, mely föllépés után egy évi szerződést kapott.

Un, una, uno, egy; *una corda*, egy húron. Zongoránál a ballábtó nyomása által a billentyüzet rendes helyéből elmozdittatik s igy a kalapács ütése csak egy húrt érinthet

Un poco, keveset. *Un poco piú*, valamivel több.
Unca, nyolczad hangjegy.
Undecime, az alaphangtól a tizenegyedik.
Unis., *unisono*, egy szólamú.
Unitamente, egybehangzó.
Ut supra, (lat.) mint föntv. mint előbb.

V.

Vaceto, gyors.
Valeur (fr.), *Valore*, érték.
Valse (fr.), keringő.
Veemente, erősen, hevesen, tüzesen.
Veloce, velocemente, gyorsan. *Volocissimamente, Velocissimo*, a leggyorsabban.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Velocita, gyorsaság.

Venusto, gyönyörüen, kellemesen.

Versetzungszeichen, elváltoztató jegy. Ilyen van öt: 1) a ♯ (kereszt), mely a hangjegyet egy félhanggal emeli, 2) a ♭ (Be), mely a hangjegyet egy félhanggal lejebb szállitja, 3) ♮ (föloldó jel) ez a föl-emelt v. leszállitott hangjegyet visszahelyezi helyére, 4) az × (összetett v. dupla kereszt) és a ♭♭ (bebe) az előbbi egy egész hanggal emeli a hangjegyet, az utóbbi egy egésszel lejebb szállitja; 5) a ♮♯ és a ♭♮ az összetett kereszt v. bebe által elváltoztatott hangjegyet egy félhanggal változtatja vissza. Például:
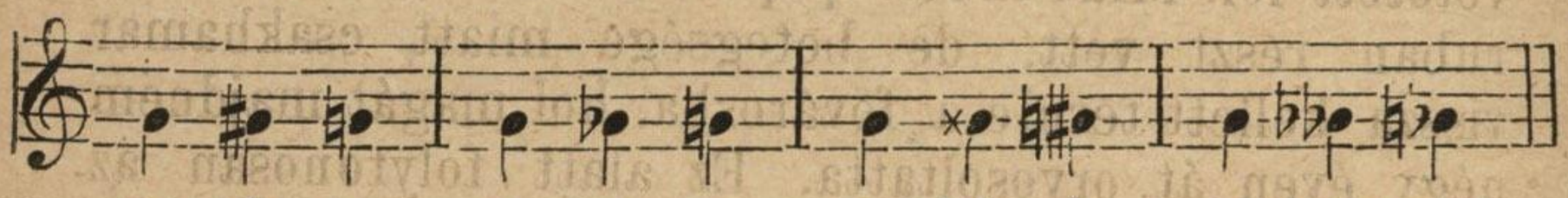
g gis g g ges g, g gisis gis g geses ges

Vezzosamente, vezzoso, gyöngéden, érzékenyen.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Végh János (ifj verebi) szül. 1845. junius 15-én Vereben Fejérmegyében. A zenészeti tehetséget, mely már gyermekkorában félreismerhetlenül nyilatkozott benne, családi örökségképen nyerte. Ugyanis, már ősei a családi tűzhelyet szinhelyévé tevék finom izlésre mutató zenészeti élvezeteknek, a miről a verebi classikus müvekben gazdag gyüjmény és házi szinpad eléggé tanuskodnak. Öreg atyja Ignácz, állandó zenekart tartott; a régi mesterek, valamint ujabb zeneszerzők kamarai zenéjének és dalmüveinek előadására s ő maga is — úgy mint utódai — nagy előszeretettel mivelte a zenét. János első oktatását atyjától nyerte, utóbb Brunét Adolf prágai kitünő zenemester vezetése alatt, úgy a zongorajátékban, mint az összhangzattan elemeiben nagy előmenetelt tett. 1860-ban Thern Károly, később Mosonyi Mihály vették át és fejezték be a zeneszerzéstan elméleti

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

és gyakorlati oktatását. 1871-ben jelent meg az első 12 dal. (Táborszky és Parsch). Ezt követte hat ujabb dal ugyanazon kiadókná.l és 1876-ban ismét 'hat dal Gutmann J. kiadónál Bécsben. Nagyobb szabásu müvei közül ki kell még emelnünk „Fent és alant“ és „Ostermorgen“ cimüeket, melyek vegyes karokkal és zenekari kisérettel vannak dolgozva. (Kiadatlanok.)

Verseghy Ferenc, szül. 1757. április 3. Tisza-Szolnokon. Papnak neveltetvén, tanulmányait majd Bpesten, majd Egerben kitünő szorgalommal végezte s az 1778-ik év márciusában a pálosok rendjébe vétetett föl. Mint tábori pap az 1788-ik török hábo-ruban részt vett, de betegsége miatt csakhamar vissza kellett térnie a fővárosba, hol magát majdnem négy éven át orvosoltatta. Ez alatt folytonosan az irodalomnak élt. 1794-ben mint Martinovics-féle összeesküvés részese, perbe fogatott és halálra ítéltetett, mely ítélet kegyelem utján fogságra változtatott. Kilenc évet töltvén a fogságban 1804-ben visszanyerte szabadságát; ez alatt elvesztvén nyugdiját — melyre mint eltörölt szerzetnek tagja igényt tarthatott volna — s a legnagyobb nyomornak volt kitéve addig, mig Szapári János gróf pártfogása folytán a nádori család magyar nyelvtanára lett. Auyagi helyzete ezentul biztositva volt ugyan, de irodalmi harcok és nyelvészeti polemiák, melyek ránézve kedvezőtlen eredménnyel végződtek, annyira elkeseritették, hogy majdnem remeteként halt meg Budán 1822-ik december 15-én.

Verseghy ritka tudományos képzettséggel birt, a keleti mint a nyugati nyelvekben egyaránt jártas volt s a zenével is nagy előszeretettel foglalkozott. Irodalmi munkásságáról Sághy Ferenc és Toldy Ferenc bocsátottak közre nagyobb értekezleteket. E helyen tehát csak mint zeneköltőről legyen róla emlités téve.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Verseghy mint dal- és dallamköltő a művel-tebb osztály kedveltje volt. Költeményeinek egy ré-szét megzenésitette, azaz: maga szerzette a dalla-mokat hozzá, részben meg más szerzőknek, de ál-tala kedvelt dallamaira, irt költeményeket. Ő a hár-fát és zongorát egyaránt kezelte. Szerzeményei nem árulják el ugyan az alapos zenészt, de mindazáltal dalai ihletteljesek és kiváló eszményüi; arról még magyaros jelleggel biró dalai is tanuskodnak. S ha az ember a „Magyar Aglájá“-ban megjelent „Dá-mon hát csak elfelejted“ cimű dalt játsza, az a két-tely támad benne, valjon nem-e olyan dal ez, mely-hez Verseghy csak a szöveget irta s nem pedig a zenét? Zene-aesthetikával is foglalkozván, a zenéről több értekezést is irt, melyek szépet s igazat tar-talmaznak.

Vibrazion, Vibration, rezgés. *Vibrato*, rezegve. *Vicenda*, változtazás; *a vicenda* v. *vicendevole, vicendimente*, változtatva.

Vide, vidi, lásd t. i. (ha valami kimarad).

Vigorosamente, vigoroso, erősen.

Vinetten, bordalok.

Viola, valamivel nagyobb a hegedünél.

Violin, hegedü.

Violoncelle, (fr) kis bőgő, gordon. A hangjegyek bass-, tenor- és hegedükulcs szerint, iratnak. Han-golása ötödök szerint, úgy mint a hegedünél, tör-ténik.

Virtuoso, Virtuos, müvész. *Virtuosität*, mes-terileg.

Vista, (a prima vista), l. *prima vista*.

Vistamente, vite (fr.), gyorsan, sebesen, hamar.

Vivace, élénken. *Vivacetto*, kissé élénken. *Viva-cissimo*, igen élénkén. *Vivacità*, élénkség. *Viva-mente*, élénk.

Vocale, énekelve.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Vocalezzare, vocalisiren; magánhangzón (vocal) énekgyakorlatokat alkalmazni.

Voce, emberi hang. *Voce di petto*, mellhang. *Voce di testa*, fejhang. *Voce granita*, kerek, teli hang. *Voce intonata*, tiszta hang. *Voce pastora,* teli-, hajlékony-, simulékony hang. *Voce rauca*, rekedt hang.

Vocina, kis-, gyönge hang.

Volante, futólag.

Vox, (lat.) hang. *Vox acuta*, magas, erős hang. *Vox nasalis*, orrhang.

W.

Wachtel Aurel szül. 1846. Temesvárott. Atyja egyetemi tanár és széles müveltségü tudós volt. A gyermekben korán ébredő zenei hajlam azonban a viszonyok kedvezőtlen alakulása folytán nem nyert kivülről elegendő tápot. Ez okból W. A. Marx, Berlioz és mások iratai után képezte magát. Wachtel szerzeményei között legszámosabbak a magyar irályuak, melyekkel irójuk bizonyára be akarta bizonyitani, hogy a zene legnemesb válfajai is a magyar rhytmus és eszmefüzésnek szinte kimerithetlenül gazdag árnyalataival — a magyar zamat épségben tartásával — mind megalakithatók.

W. A. legtöbb műve az „Apollo“ cimű zeneműfolyóiratban jelent meg. Azonban vannak olyanok is, melyeket hazai és külföldi kiadók adtak át a zenét élvező közönségnek.

Művei közül legnagyobb jelentőséggel birnak a régi magyar zeneirók szerzeményeinek zongora átiratai. Azokról a magyar zene gyöngyökről mindenki beszélt, de legkevesebben ismerték, mert csak kis részben adattak azok ki a mult század végén s e

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

század elején. Az akkori átiratok — kivéve talán néhány Kirch-félét — fölötte gyarlók. Fellegi Victor érdeme, hogy e zenegyöngyök kiadása megjelent szerzeményeknek átiratai már is egy kis önálló irodalmat képeznek.

Eddig megjelentek, Biharytól: 1) „Három hires nóta“. 2) „Andalgó, toborzó és friss“. 3) „Még három hires nóta“ Csermáktól: 1) „Három hallgató magyar“. Lavottától: 1) „Bucsuzó s andalgó“. 2) „Három hallgató magyar“. Ruzsicskától: „Andalgó, enyelgő és friss“. Lillietől: „Két andalgó és két friss“ Svatitstól: „Három hallgató magyar“. „Tinódy Sebestyén énekei“. Több nagyobb szabásu eredeti müveiről a „Zenészeti lapok“ elismerő birálatot irtak.

Wurda József szül. Győrött 1807. jun. 11. Előbb mint dalműénekes (tenorista) szerzett magának hirnevet, később pedig Hamburgban a városi szinház igazgatója lett, mely intézetnek tiz éven át a legtapintatosb vezetője volt. Wurda a zeneszerzés terén is tett szerencsés kisérletet s több sikerült dallal lépett a nyilvánosság elé. 1858 óta Hamburg legkeresettebb énektanára.

Wusching Konrád Pál, szül. 1827. jan. 10-én Nagy-Mányokon, Tolna m. iparos szülőktől, kik a legifjabb gyermeköket tanári pályára szentelték. Első oktatását Felsmann Ferenctől, az ottani főtanitótól nyerte, továbbit Pécsett Schmidttől, későbbit pedig Budán. 1848-ban a m k. tanhatóság által Lugosra neveztetett ki tanárnak és karnagynak, mely minőségben máig is működik. Zenészeti tanulmányait folytatandó s ismereteit bővitendő az 1856, 57, 59, 62, 65, 69 és 73-iki években külföldön utazásokat tőn, mely alkalmakkal jelesb szakférfiakkal s nevezetesb zeneművészekkel ismerkedvén, a velök kötött barátság alap-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ján föntartott folytonos eszmecsere komolyabb tanulmányozására és zenészeti izlésére müvein is észlelhető előnyös befolyást gyakorolt. Küzködő kitartásának sikerült Lugoson nemcsak a zene iránt hajlamot és kedvet ébreszteni — az általa még 1851-ben alapított dalárdával összekötött és áldozatokkal föntartott zeneiskola által, melyhez 100 frtnyi alaptőkével járult — hanem classikai művek terjesztése mellett a magyar művészet iránt is felkölté az érdeklődést, annak tért és pártolókat szerzett oly városban, hol a magyar addig ismeretlen idegen volt. Minden működésének kezdő- és központja az emlitett „Dal- és zenegylet“ volt s máig teljes buzgósággal ennek szenteli minden erejét

Örömmel emlékszünk ez egylet 25 éves jubileumára, mely akalommal az ország különféle dalárdainak egész özönével találkoztunk ott s meggyőződtünk annak fényes működéséről. Wusching nagy köveket mozgatott addig, mig ama német-román nyelvü honfitársaink közt a magyar dalt érvényre emelte. Nagy elismeréssel adózik ezért minden honpolgár Wuschingnak. W. családi köre évek hosszu során át nemcsak az otthelyi zeneviláy gyúpontját képezi, hanem az ország déli határán túlmenő zeneművészek is felkeresik azt, és ott mindenkor szivélyes fogadtatásban részesülve, céljaik előmozditásában készséges közreműködést is találnak. W. neje, szül. Linka Paulina, maga is kiválóbb zongoramüvésznő.

W. továbbá nemcsak mint zenepártoló és terjesztő, hanem mint zeneiró is nem kevéssé ismeretes. Művei meghaladják az 50 opust. Ezek közt van egyházi- és világi irányu Magyar miséje, mondhatni egyedül álló; férfi négyesei pedig nem csak a hazában vannak elterjedve, hanem a külföldön is ismertesek.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Y.

Yankee doodle, amerikai népdal.
Yo, az indusok fuvolája.

Z.

Zajonghy Elemér, szül. 1845. dec. 28. Mohácson, hol atyja kereskedő volt. Nagyszombatban végezte latin iskoláit, aztán atyja a kereskedői pályára szánta. E pályát csakhamar elhagyta s lett ügyvéd-segéd, később jegyző. Minden törekvése azonban oda volt irányozva, hogy színész lehessen. 1866-ban Pécsett Szigethy Imre igazgatása alatt mint karénekes lépett a szini pályára. Történt, hogy Bogyó, ki a társulat tenoristája volt elment s igy a „Tiz leány“ cimü operett, nem adhatott volna, ha Zajonghy nem vállalja magára a „Paris“ szerepét. Ez volt első szerepe. Az előadás kitünően sikerült s háromszori kihivás után a közönség kedvence lett. Később Pécsre szerződött, aztán Budára jött, honnan rosz viszonyok következtében a nemzeti szinházhoz szerződött kardalnoknak. Ez intézettől Kassára Latadárhoz szerződött első tenoristának, hol „Galantheá“-ban lépett föl szerencsével. Három évi működése alatt vagy 60 operett szerepét tanulta meg. Latadártól Aradra szerződött, onnan egy év után vissza Kassára s innen Budára. Itt soká nem volt, mert csakhamar Kolosvárra szerződtették, hol két évig volt kedvelt tagja a szinháznak. Végre 1876. május óta a nemzeti szinház kedvelt s hasznavehető tagja.

Zapateado, spanyol nemzeti tánc $^3/_8$ méretben.
Zarabanda, l. *Sarabanda.*

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Zarge, a hegedünél összeköti a födelet a hátlappal s képezi az oldalt.

Zeffiroso, könnyedén.

Zichy Géza gróf (Vásonkeői) szül. Sztárán Zemplém m. 1849. jul 23-án. Szülői: boldog. vásonkeői gr. Zichy Lipót és gr. Sztáriay Mária. 1863. sept. 24-én Seregélyesen, atyja birtokán, vadászat alkalmával szerencsétlen puskaelsülés következtében jobb kezét veszté. Dacára ezen balesetnek tanulmányait folytatá és a mellett nagy szorgalmat fordított a zongorázásra is. Persze csak bal kezével. Zenészeti tanulmányait Pozsonyban kezdé és a fővárosban Volkmann Robert vezetése alatt befejezé. Több dalon és apróbb zongora darabon kivül szerzeményei: „Ave Mária“, egyházi ének sopran magánhangra zenekar kisérettel. „Zách Klára“ Arany János balladája, tenor magánhangra s vegyes karra zongora kisérettel. „Zongora darabok“. 6 darabból álló gyüjtemény, mely részint eredeti szerzeményekből áll és a balkézre való zongorairodalomban hézagot van hivatva pótolni. E gyüjteményben találjuk Schubert „Erlkönig“ átiratát, „Magyar rhapsodia“, „Serenade“, „Allegro vivace“, „Nagy étude“, és az „Adélen Walzer“-t. Zongorajátéka virtuosi; ő valóságos specialitás e téren, mert balkézzel úgy mint ő játszani, nálánál senki jobban nem tud. A mult évben a sokszori meghivásoknak engedve, játszott Párisban, Berlinben, hol rendkivüli föltünést okozott.

Zimay László, szül. 1833. junius 29. Gyöngyösön. Iskoláit Kecskeméten kezdé meg, hol holmi kontár mesterektől tanult zongorázni; később pedig saját erejéből képezte magát. Már 14 éves korában irt sokféle tánc-zenét, s ezeket atyja — ki az osztr. hadseregnél karmester volt — nyilvánosan tetszés

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

mellett adott elő, mely körülmény igen serkentőleg hatott reá. 1847. év végével Tatára ment iskolai tanulmányait folytatandó; itt egy évi tanfolyamat bevégezvén szülei hajlékába tért vissza. Zimayt itt nagy csapás érte, mert egyedüli támaszát, atyját veszté el. Minden segély nélkül maradt édes anyja és ifjabb fivérének fentartása Z. vállaira nehezült. Ő azonban bátran szembe szállt a sorssal s zenetanitásból nemcsak önmagát, hanem családját is fönntartá. E közben zeneszerzési müködése szünetelt s miután zongorát nem volt képes magának szerezni, természetesen ennek gyakorlásával is hátra maradt; a gymnasiumi tanulmányait pedig 1854-ben végezte be, a jogi pályára szándékozott lépni s a végből Bpestre készült. Hogy ezen tervét keresztül vihesse, kevés megtakaritott pénzéből zongorát vett s Kecskeméten s a vidék kisebb városaiban hangversenyzett. Ezen hangversenyeknek oly anyagi eredménye lett, hogy ugyanazon évben Budapestre jöhetett. Zimayból azonban nem jogtudós, hanem: magyar zeneköltő lett.

Akkor a magyar zenét — mint műzenét nem igen ismerték. — Csupán a népdal nyert nagyobb lendületet azáltal, hogy egy Hollosy Kornélia, Füredy Mihály által felkaroltatott s a salonba vitetett; ezen körülménynek köszönhető a népdalok, ezen nemzeti kincsünk gyüjtésének megindítása is. Igy Zimay tanulmányozván a népdalokat, maga is kezdett egyeseket irni. Mindjárt első dalaival föltünést keltett. „Naptól virit“, „Édes rózsám“, „Hegedüsné emléke,“ „Rózsa és tövis“ cimü dalfüzet, „A szemeim néma könyben feredne k“ mind olyanok, melyek eszményi szépségük által feltünést okoztak s miután Hollosy és Füredy által karoltattak fel, csakhamar elterjedtek az országban.

E dalok megirásakor a zeneszerzés mélyebb titkai, törvényeibe még be avatva nem volt. Pedig

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

mennyi finomság, mennyi hármoniai szépség található már e dalokban is! Csak 1858-ban fogott ennek komoly tanulmányozásához, midőn Mosonyi Mihály tanitványa lett. Ezután a „Budapesti dalárda“ később a „Nemzeti dalkör“ karmestere lett s ez alkalommal is jeles müvekkel gazdagitá zeneirodalmunkat. Négyesei közül a „Dalra magyar“-t (szövege Ábrányi Emiltől) emlitjük, mely 1872-ben a nagyváradi országos dalárünnepély alkalmával a dalárok versenydalát képezte (Liszt Ferencnek van ajánlva). Számos más négyesét, az egyes dalárdák havgversenyeik alkalmával adták elő. Több dal-egylet Zimayt disztagnak is megválasztották. Müvei meghaladják a 30-at, melyek között népdalok, négyesek, zongora-darabok (magyar müdarabok) foglaltatnak. Zongora-darabjai közkedveltek; hangversenyekben is nem ritkán találkozhatunk velök.

Zingaresca, cigánydal.

Zither, Cithara, cztera. E hangszer csak 1860-tól van mindenütt elterjedve, addig csak Németország déli részén volt divatos. Rendesen 29 hurral van ellátva. Leghiresebbeket Kindl készitette.

Zoronga (spany), tánc.

Zsasskovszky Endre, szül. 1824. jan. 21. Alsó-Kubinban; első zenei oktatását — zongorán és hegedün — atyjától nyerte, ki ugyanott mint tanitó és orgonász közbecsülésben állott. A gymnasiumi folyamot Vácz, Kassa és Magyaróvárott, a jogi tudományokat pedig Egerben végzé, s rendes tanulmányai mellett a zenészetben is annyira képezte magát, miszerint mindezen fönt emlitett helyeken zenéből adott magánórák által tisztességesen tartá föl magát Jogi tanulmányainak végeztével már az ügyvédi pálya küszöbén állott; azonban az 1848-iki mozgalmas idők beálltával megtalálta végre azon tért, melyet számára nemtője

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

kijelölt. Akkor ugyanis a jogi pályát a zenészetéve cserélvén föl, s egész erejéből a zenetanulmányának adván magát, rövid idő alatt oly zenészeti qualifikátióra tett szert, hogy 1850. évben az egri főegyháznál megüresedett orgonászi állomást nyeré el. Ezen állásban nem tudván megnyugodni, teljesebb kiképeztetése végett Prágába ment, hol 1851. és 1852. években az orgona iskolai tanfolyamot járván, Pitsch Károly hirneves zenetudós- és orgona-virtuoz által az összhangzat- és ellenpontozattan mellett az orgona magasabb és müvészibb kezelési módjának titkaiba avattatott be. Ezen nagy sikerrel végzett tanfolyamról kitünő bizonyitványnyal visszatérvén állomására Egerbe, azonnal a képezdénél zenetanári állomást is nyert. Most már egészen hivatalának és szakmájának szentelvén életét, egyszersmind a zeneirodalmi pályára lépett, és valóban már egy kis könyvtárt képez az, amit ezen ügybuzgó és kiváló szakképzettségü férfiu Ferencz testvérével egyetemben a nyilvánosságra bocsátott az egyházi zene- s müirodalom, valamint a közoktatás terén; az ő gyümölcsöző tevékenységükkel csak igen kevés szakember dicsekedhetik még a külföldön is.

Sorrendben adjuk itt azon müveket, melyek Zs. Endre és Ferencz által kidolgozva, eddig napvilágot láttak: „Manuale Musico-Liturgicum“, „Katholikus egyházi énektár“, „Cantica Sacra“, „Egri dalnok“ 1—4 füzet,“ „Orgona iskola“, Kis lantos“ 1—4 füzet, „Fali hangjegytáblák“, „Harmonia“ dalárdák részére. Mindezen didaktikus, és e nemben egyedül álló szakmunkák, a hazai és külföldi közlönyök által kellően méltányoltatván, nemcsak országszerte elterjedtek, hanem azok nagyobb része 4. 5. sőt 7-dik kiadást is ért, mi kor- és czélszerüségök mellett legtöbbet bizonyit.

Zs. Endre ezek mellett mint egyházi zeneköltő is ismeretes: eddig Augsburgban, Bécsben és Prá-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

gában következő művei jelentek meg: 4 ünnepi mise, 10 Graduale, 12 Offertorium, 2 Tantum Ergo, Te Deum, vesperák, Ecce Sacerdos ének és zenekarra, több férfi és vocálnégyes stb., mind ezen zenemüvek, — köztük több pályadij nyertes is lévén, — nem csak honunkban, hanem a bajor-, ausztria- és némethoni, különösen pedig a bécsi templomokban igen gyakran, és tetszés mellett adatnak elő. Az ő egyházi müvein komoly tanulmány, egyházias szellem és eredetiség — keresetlen instrúmentátió mellett — vonul át. Legközelebb a „Palestrina“ cimü, egyházi énekkarok gyöngyeit tartalmazó nagybecsü gyüjtemény 1-ső füzete jelent meg. — Számos világi vegyes és férfi kardalai, két nyitánya s egyéb apróbb zenemüvei is ismeretesek. Szakadatlanul müvészetének élvén, több egyházi s világi zenemüvei kéziratban készen lévén, csak kiadásra várnak.

Főhangszere az orgona, melyet művészileg, szakértelemmel és valódi egyházi modorban kezelvén, honunk első orgonászai között foglal helyet; az e szakba vágó classicus és modern literaturát nem csak ismeri és birja, hanem annak nevezetesebb müveit könyv nélkül is játsza. A londoni világkiállitásra Liszt Ferencz őt ohajtotta volna Magyarország részéről orgonászi minőségben kiküldeni, mit ő azonban gyenge egészségénél fogva elfogadni vonakodott. — Bach S. örökbecsü müvei mellett az ujabb korban figyelmet gerjesztett Brosig M. orgona müvei és irányának hive és terjesztője. — Szakmájának bővebb tanulmányozása végett eddig beutazta Ausztriát, Német- és Olaszhont és Elszász-Lothringiát: a főbb helyeken alkalma volt a legnagyobb orgonákon játszhatni s a legelső zenetekintélyekkel megismerkedhetni, kikkel mai napig folytonos levelezésben áll. Ujabb időben orgonadarabok szerzésére adta magát, melyek több külföldi orgonagyüjteményekben jelenvén meg, nagy

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tetszésnek örvendenek. — Jelenleg a magyar kath. egyházi dallamok motivumai felett eredeti preludiumokat, fugákat s változatokat componál, különösen a hazai orgonászati viszonyokhoz alkalmazva; ezen müve bizonyára nagy hézagot fog pótolni zeneirodalmnnk terén. — Több külföldi szakközlönyben, valamint magyar lapokban is zenészeti cikkeket közlött, melyek alapos zenetudományáról tanuskodnak.

Zsasskovszky Ferencz, szül. Alsó-Kubinban 1819. april 3-án. Első zeneoktatója saját édes atyja volt, gymnasiumi iskoláit Rózsahegyen és Váczon végzé, 1837-ben Kassán a képezdei tanfolyamot szép előmenetellel hallgatta. A zene terén magasabb ismeretek után törekedvén, 1841-ben Prágába utazott, hol az orgonaiskolába fölvétetvén a két évi tanfolyamot jelesül végzé be, és itt is mint a fentebbi helyeken zenetanitás által magát fenntartani igyekezett. Innen visszakerülvén szülővárosába, atyjának a kiérdemült tanitó és orgonásznak helyét foglalta el; 1846-ik évben az egri székesfőegyháznál lett karnagy és képezdei zenetanár. Ez állást mostanáig egész odaadással és szakértelemmel tölti be. Mindjárt hivatala kezdetén tapasztalá, hogy honunkban az egyházi zene és énekészet terén fájdalom, még kevés utmutató könyveink vannak; ezért uttörőként 1853-ban kidolgozott „Manuale musico Liturgicum“ cimü müvével nyilvánosságra lépett, mely annak idejében nagy figyelmet keltett; általa ugyanis megalapittatott a magy. kath. egyházi zene, és énekirodalmunk azon iránya és fejlődése, melyre a müvelt külfölddel szemben magasb hivatásunk önérzetével mutathatunk. Ezen mü a honi és külföldi lapok hasábjain kedvezően fogadtatván, ő csász. és ap. kir. Fölsége annak szerzőjét csász. kir. arany érdempénzzel diszité föl. Az azóta történt haladás, mely e téren észlel-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hető, ezen müvel veszi kezdetét. Ezt követték a többi hasonlóan országszerte elterjedt, közhasznu kiadványok, melyekkel Zs. Endre életrajzánál foglalkoztunk, s melyek kidolgozásánál Zs. Ferencz tényleges részt vett. Megjelentek tőle több önálló apróbb müvek is: u. m: „orgonaiskola“ „megáldás“, „kép-, szobor-, zászló- s püspökszentelési szertartások“ eredeti karénekekkel; továbbá több Offertorium, Graduale, Veni Sancte, pápai hymnus, orgona-darabok, s egyéb egyházi és világi dalok. Fiatalabb korában jelesül és szenvedélylyel kezelé a zongorát és orgonát, sok hivatalos és irodalmi teendői azonban akadályozzák őt ezen hangszerek további mivelésében. Testvéréhez hasonlólag, kitünő zenészeti érdemeinél fogva, több zeneegylet tiszteletbeli tagjának választá meg. Eddigi tevékeny, kitartó és szakavatott müködése arra jogosit föl, hogy tőle ezen a téren még igen sok hasznos és becses müvet várhatunk.

E két Zsasskovszkynak még négy testvére is emlitendő. 1) *Zs. József* apátfalvi alesperes-plébános az egri megyében: szép zene theoreticai képességgel birván, az emlitett testvérek munkáinak kidolgozásával nagy mérvben közremüködött, kiváltképen a „Szent koszoru cimü, hangjegyekkel is ellátott imakönyv kiadása alkalmával. Több zenészeti cikket irt különféle lapokba; van egy pályanyertes dolgozata is a képezdei zenetanitásról. — 2.) *Zs.* férjezett Stehnó Julia; a prágai énekakademia tanitványa, és hajadonkorában jeles templomi énekesnő volt. — 3.) *Zs. Karolina*, tehetséges zongora és orgonásznő, mint angol zárdaszüz meghalt 1874-ben Egerben. — 4) *Zs.* férjezett Fekete Mária, jeles zongoramüvész- és énekesnő, Proks és Caboun prágai hires zongora- és énektanárok tanitványa, ki már több izben nyilvánosan kitünő sikerrel föllépett; vannak zongora szerzeményei is kéziratban. — Legujabban *Zsasskovszky Ferencznek*

egyik szép reményü fia *Károly*, ki a prágai zenedében a zeneköltészetet, és az orgona magasabb kezelését tanulja, hivatva leend azt folytatni, a mit atyja és nagybátyja e téren oly sikerrel megkezdettek.

Zweigestrichene Octave, kétszervonalzott nyolcad.

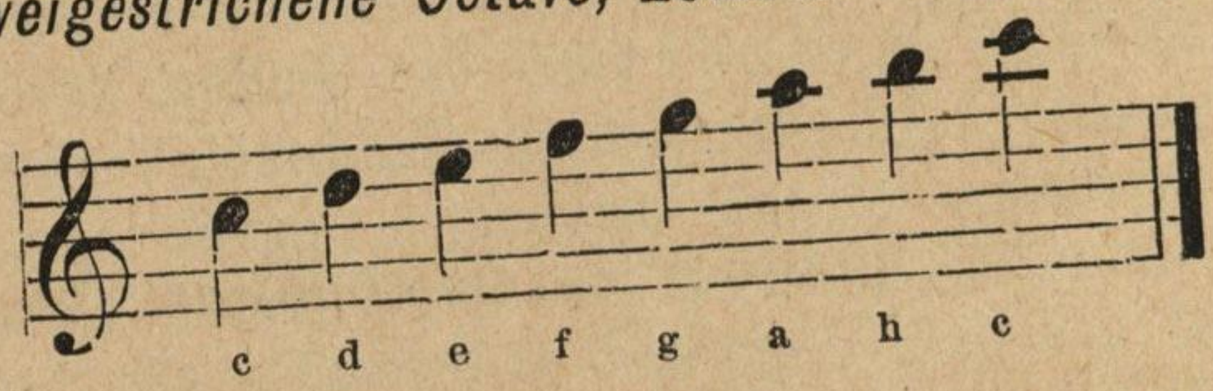

Zwischenspiel, közjáték.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ELŐSZÓ.

Művem a magyar zeneirodalom terén lexicon alakjában az első. Ha netalán volnának hiányosságai, mentse azokat azon nehézségek, melyek minden kezdeményezésnél úgy az anyag feldolgozását mint az alak meghatározását rendszerint megnehezitik. Művem összefoglalja s magyarázza a zenére vonatkozólag előforduló idegen műszavakat (technicus terminusokat) és a magyarázatokban törekedtem oly átlátszóságra, hogy a laicus olvasó azonnal megérthesse. A lehetőleg összefoglaltam továbbá — s ugyszólván erre fektettem a fősulyt — mindazon zenészek, zeneszerzők, énekesek és zenével foglalkozók életrajzát, kik hazánk földjének szülöttei és ha egyiknél-másiknál talán maradtak földolgozatlan adatok, melyek eddig nem állhattak ren-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

delkezésemre, nem mondok le a reményről, hogy ezen hiányzó adatokat megszerezve ez által a jelenlegiekkel pótolva és kibővitve, művem egy netaláni ujabb kiadásában mind-inkább tökéletesbet nyújthatok a t. olvasó közönségnek.

Budapesten, 1879. novemberben.

Ságh József.

R 4162

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

MAGYAR KIR. ZENE-AKADÉMIA 1875 * ORSZÁGOS

~~309~~

1982

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

LISZT FERENC * HAGYATÉKA *

MAGYAR KIR. ZENE-AKADÉMIA * ORSZÁGOS MÚZEUM * 1875

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM